

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 1

พระอภิธรรมปิฎก
เล่มที่ ๔
กถาวัตถุ ภาคที่ ๒
ทุตติยปัณณาสกั
วรรคที่ ๖
นियามกถา

[๑๐๗๗] สกวาที นิยาม คือ ทางอันแน่นอน เป็นสังขตะ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๗๘] ส. นิยามเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึงก็
เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง อมตะ

ก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีความสูงและต่ำ มีความเลวและประณีต มีความอุกฤษฎ์และทราม มีเขตแดน หรือความแตกต่าง หรือร่อง หรือระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๗๕] ส. นิยามเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีบุคคลบางพวกก้าวลงสู่นิยาม 'ได้นิยาม ยังนิยามให้เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดโดยยังให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีบุคคลบางพวก ก้าวลงสู่อสังขตะ 'ได้อสังขตะ ยังอสังขตะ ให้เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดโดยยังให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๐] ส. นิยามเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิยามเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตตินิยาม เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติมรรค เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตตินิยาม เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามินิยาม ฯลฯ อนาคามินิยาม ฯลฯ อรหัตตินิยาม

เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. อรหัตมรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตตินิยาม เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๑] ส. โสคาปัตตินิยาม เป็นอสังขตะ ฯลฯ อรหัตตินิยาม เป็น

อสังขตะ นิพพาน เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานก็เป็น ๕ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๕ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๒] ส. นิยาม เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มัจฉัตตนิยาม คือทางอันแน่นอนข้างผิคือ เป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มัจฉัตตนิยามเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมัตตนิยาม คือ ทางอันแน่นอนข้างถูก เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่านิยามเป็นอสังขตะหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อนิยามเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลยังเป็นผู้ไม่แน่นอน อยู่หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น นิยามก็เป็นอสังขตะนะสิ.

ส. เมื่อมีจิตตนิยามเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลเป็นไม่แน่นอน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น มีจิตตนิยาม ก็จะเป็นอสังขตะไปนะสิ.

นิยามกถา จบ

อรรถกถานิยามกถา

ว่าด้วย นิยาม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิยาม นิยามเป็นอสังขตะ. ในปัญหานี้ ท่านเรียก อริยมรรคว่า นิยาม เพราะพระบาลีว่า บุคคลผู้สามารถเพื่อก้าวลงสู่นิยาม อันถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลายดังนี้. ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะ นิกายอันธกะทั้งหลายว่า เมื่อนิยามนั้นเกิดขึ้นและดับไปแล้วก็ดี บุคคลนั้น ย่อมชื่อว่าเป็นไม่เที่ยงก็หาไม่ เหตุใด เพราะเหตุนี้ นิยามที่เกิดขึ้นแก่บุคคล นั้น จึงชื่อว่าเป็นอสังขตะ คือ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง เพราะอรรถว่าเป็นของเที่ยง ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ต่อจากนั้นเมื่อสกวาที่จะแสดงว่า พิว่า นิยามนั้นเป็นอสังขตะไฉริ์ นิยามนั้น ก็พึงมีอย่างนี้ จึงกล่าวคำว่า เป็นนิพพาน เป็นต้น. คำถามเปรียบเทียบมี อรรถง่ายทั้งนั้น. คำว่า บุคคลบางพวกก้าวลงสู่นิยาม เป็นต้น สกวาที่กล่าว เพื่อแสดงความเป็นสังขตะของนิยามฯ ในปัญหาว่า มรรคเป็นอสังขตะหรือ เป็นต้น ปรวาทิย่อมปฏิเสธ เพราะมรรคนั้นยังมีการเกิดและการดับ. ในปัญหา ว่า นิยามเป็นสังขตะหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ หมายถึงอนิยามในมรรคแม้

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 6

ดับไปแล้วก็เป็นของมีอยู่. ในคำทั้งหลายมีคำว่า โสคาปัตตินิยาม เป็นต้น
บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอนุโลมและปฏิโลมโดยนัยนั้น.

ถูกสกวาทิถามว่า อสังขตะเป็น ๕ อย่างหรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็น
สถานที่มาของอสังขตะ ๕ อย่าง จึงปฏิเสธ. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรอง
เพราะคำว่า นิยามแห่งสัมมัตตนิยาม ๔ อย่าง และเพราะความเป็นอสังขตะ
ของพระนิพพาน ๑. ปัญหาว่าด้วย มิจฉัตตนิยาม สกวาทิกล่าวแล้ว เพื่อแสดง
ความไม่ถูกต้องแห่งความเป็นอสังขตะ ด้วยเหตุสักแต่คำว่านิยามนั้นนั้นแหละ
ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานิยามกถา จบ

ปฏิจสมุปปาทกา

[๑๐๘๔] สกวาที ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ต้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น
ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่างหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ต้านทานก็เป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึงก็
เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง อมตะ
ก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานก็เป็น ๒ อย่างหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีความสูงและต่ำ มีความเลวและความประณีต มีความ
อุกฤษฏ์และทราม มีเขตแดน หรือความแตกต่าง หรือร่อง หรือระหว่างขั้น
แห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๕] ต. ปฏิจสมุปปาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. อวิชาก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. อวิชาเป็นสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. ปฏิจสมุปปาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. ปฏิจสมุปปาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สังขารที่เกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย ก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สังขารที่เกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. ปฏิจสมุปปาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. ปฏิจสมุปปาทเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. วิญญาณที่เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย ก็เป็นอสังขตะ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้นเลย

ต. วิญญาณที่เกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นามรูปที่เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ก็เป็นอสังขตะ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นามรูปที่เกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิจสมุปบาทเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ขราและมรณะที่มีเพราะชาติเป็นปัจจัยก็เป็นอสังขตะ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ขราและมรณะที่มีเพราะชาติเป็นปัจจัย ก็เป็นสังขตะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิจสมุปบาทก็เป็นสังขตะหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ปฏิจจสมุปปาทเป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ชรา มรณะ มีเพราะชาติเป็นปัจจัย โดยพระตถาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือมีอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้นได้ตั้งอยู่แล้วเทียว เป็นธรรมจลิตี เป็นธรรมนิยาม คือความที่ธรรมนี้เกิดขึ้นเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย พระตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง คั่นพบด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งชาติุนั้น ครั้นตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ครั้นคั่นพบด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว จึงบอก แสดง ประกาศ เผยแพร่ ขยาย ทำให้ง่าย และได้ชี้แจงว่า ชราและมรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย ฯลฯ มีสังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย โดยตถาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้น หรือมีอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้นได้ตั้งอยู่แล้วเทียว ฯลฯ และได้ชี้แจงว่าสังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ภิกษุทั้งหลาย ความจริงแท้ ความไม่คลาดเคลื่อน ความไม่เป็นโดยประการอื่น คือความที่ธรรมเกิดขึ้นเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย สภาวะธรรมนั้น ดังกล่าวนี้อันใด นี้เรากล่าวว่า ปฏิจจสมุปปาท ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ปฏิจจสมุปปาทก็เป็นอสังขตะนะสิ.

[๑๐๘๗] ส. ปัจจยาการบพ ๑ ว่า สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใดเป็นธรรมจลิตี เป็นธรรมนิยาม ในปัจจยาการนั้น สภาวะนั้นเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๒ อย่าง ฯลฯ หรือมีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๘] ส. ปัจจยาการบท ๑ ว่า สังขารมีเพราะอวิชาเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใดเป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยามในปัจจยาการนั้น สภาวะนั้นเป็นอสังขตะ ปัจจยาการอีกบท ๑ ว่า วิญญูณมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใดเป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจยาการนั้น สภาวะนั้นก็เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๓ อย่างหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๓ อย่างหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๓ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๓ อย่างนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๘๙] ส. ปัจจยาการบท ๑ ว่า สังขารทั้งหลายมีเพราะอวิชา

เป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใด เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจัยการนั้น
สภาวะนั้นเป็นอสังขตะ ปัจจัยการอีกบท ๑ ว่า วิญญาณมีเพราะสังขาร
เป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใด เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจัยการนั้น
สภาวะนั้นก็เป็นอสังขตะ ฯลฯ ปัจจัยการอีกบท ๑ ว่า ขรามรณะมีเพราะ
ชาติเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใด เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม ในปัจจัยการ
นั้น สภาวะนั้นก็เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๑๒ อย่างหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๑๒ อย่างหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน ก็เป็น ๑๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๑๒ อย่าง ฯลฯ

มีระหว่างขั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ปฏิจสมุปปาทกถา จบ

อรรถาภิธานปิฎก

ว่าด้วย ปิฎกปิฎก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปิฎกปิฎก. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิคายปุพพเสถียร และมหิสาสกะทั้งหลายว่า ปิฎกปิฎก
เป็นอสังขตะ เพราะพระบาลีในนิทานวรรคว่า การอุปบัติขึ้นแห่งพระตถาคต
เจ้าก็ดี การไม่อุปบัติก็ดี ชื่อว่าสัมมัญญิตตา คือ ความตั้งอยู่แห่งธรรม มีอยู่ ดังนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ปัญหา
ว่า อวิชชาเป็นสังขตะ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงสภาวะปิฎกปิฎก
แห่งธรรมทั้งหลายมีอวิชชาเป็นต้นนั้นแหละ. กิ่งคหนึ่ง ๆ ในธรรมเหล่านั้น
ท่านเรียกว่า ปิฎกปิฎกมีอยู่ด้วยอรรถอันใด อรรถอันนั้นนั้นแหละท่าน
ได้กล่าวไว้แล้วในปิฎกปิฎกปิฎก.

คำว่า สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ดังนี้ สภาวะใดเป็นสัมมัญญิต
เป็นอาทิ สกวาทิกล่าวเพื่อทำลายอรรถแห่งลัทธิที่ปรวาทินำมาตั้งไว้แล้ว
ด้วยพระสูตรนั้นนั้นแหละ.

ก็ในข้อนี้ ฟังทราบเนื้อความว่า ธาตุใดเป็นสภาวะตั้งอยู่แล้วในก่อน
ธาตุนั้นเที่ยว ท่านเรียกว่าเป็นสัมมัญญิต สัมมัญญิต ธาตุนั้นเว้นจากอวิชชา
เป็นตนมีอยู่ส่วนหนึ่งก็หาไม่ และคำว่า สัมมัญญิต และสัมมัญญิตนี้เป็นชื่อแห่ง
ปัจจัยทั้งหลายมีอวิชชาเป็นต้นนั้นแหละ. จริงอยู่ เมื่อพระตถาคตทรงอุปบัติ
แล้วก็ดี ยังมีได้ทรงอุปบัติก็ดี สังขารทั้งหลายก็ย่อมเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
ทั้งธรรมทั้งหลายมีวิญญานเป็นต้นย่อมเกิดแต่ธรรมทั้งหลายมีสังขารเป็นต้น
เพราะฉะนั้น ความตั้งอยู่อันใดเพราะอรรถว่าเป็นเหตุแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย

ในบทนี้ว่า อวิชาปจฺจยา สงฺขารา เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า
ฉัมมฐิติ อนึ่งความที่ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละเป็นนิยามเพราะอรรถว่าเป็นเหตุ
ฉะนั้น ธรรมนั้น จึงชื่อว่า ฉัมมนิยาม เพราะฉะนั้นฉัมมฐิตีก็ดี ฉัมมนิยาม
ก็ดี ท่านจึงเรียกว่าอวิชา สกฺวาทีถาว่า สภาวะนั้น คืออวิชาเป็นอสังขตะ
นิพพานก็เป็นสังขตะหรือ? ประวาที่ตอบรับรองด้วยความสามารถแห่งลัทธิ
ถูกถามอีกว่า อสังขตะเป็น ๒ อย่างหรือ ประวาที่ตอบปฏิเสธเพราะไม่มี
ในพระสูตร แต่ตอบรับรองด้วยความสามารถแห่งลัทธิ. แม้ในบทที่เหลือทั้งหลาย
ก็นัยนี้นั้นแหละ. อนึ่ง ในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบเช่นกับคำที่กล่าวไว้แล้วใน
หนหลังโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อรรคกถาปฏิจฺจสมุปฺปาตกถา จบ

สังกถา

[๑๐๕๐] สกวาที สังขะ ๔ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานก็เป็น ๔ ที่เร็นก็เป็น ๔ ที่พึงเป็น ๔ ที่หมายก็ เป็น ๔ ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๔ อมตะก็เป็น ๔ นิพพานก็เป็น ๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพาน ก็เป็น ๔ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีความสูงและต่ำ มีความเลวและประณีต มีความอุกฤษฏ์และทราม มีเขตแดน หรือความแตกต่าง หรือร่อง หรือระหว่างชั้นแห่งนิพพาน ๔ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๑] ส. ทุกขสังเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกข์เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุกขสังเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยสังเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุทัยเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยสังเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามตัณหา ภวตัณหา วิภวณหาเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคสังเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคสังเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๒] ส. ทุกข์เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกข์สังเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุกข์ทางกาย ทุกข์ทางใจ โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส

อุปายาส เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกขสังข์เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุททัยเป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุททัยสังข์เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุททัยสังข์เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคเป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคสังข์เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคสังข์เป็นสังข์ตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๑] ส. นิโรธสังข์เป็นสังข์ตะ นิโรธเป็นอสังข์ตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ทุกขสังข์เป็นอสังข์ตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมุทัยสังเป็นอสังขตะ สมุทัยเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรรคสังเป็นอสังขตะ มรรคเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๔] ส. ทุกขสังเป็นอสังขตะ ทุกข์เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมุทัยสังเป็นอสังขตะ สมุทัยเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิโรธสังเป็นอสังขตะ นิโรธเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคสังเป็นอสังขตะ มรรคเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิโรธสังเป็นสังขตะ นิโรธเป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สังจะ ๔ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**

๔ อย่างนี้ แท้ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น **๔ อย่าง** เป็นไฉน **คำว่า** นี้ทุกข์ นี้แท้ นี้ไม่ผิด นี้ไม่เป็นอย่างอื่น ฯลฯ **คำว่า** นี้ทุกข์สมุทัย ฯลฯ **คำว่า** นี้ทุกข์นิโรธ ฯลฯ **คำว่า** นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา **นี้แท้** **นี้ไม่ผิด** **นี้ไม่เป็นอย่างอื่น** **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** **๔ อย่างนี้**แล **แท้ไม่ผิด** **ไม่เป็นอย่างอื่น** **ดังนี้** เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น **สังขะ ๔** ก็เป็นอสังขตะ นะสิ.

สังกถา จบ

อรรถกถาสังกถา

ว่าด้วย สังขะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสังขะ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดูจ
ลักษณะของนิคายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า **สังขะทั้ง ๔** คือ **ทุกข์สังขะ** **สมุทัย**
สังขะ **นิโรธสังขะ** และ**มรรคสังขะ** เป็นอสังขตะ เพราะอาศัยพระสูตรว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **สังขะ ๔** อย่างนี้แท้ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น เป็นต้น
ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
ก็พึงทราบคำอธิบายปัญหานี้ว่า **บรรดาทุกข์** **สมุทัย** และ**มรรคทั้งหลาย**
ชื่อว่า**วัตถุสังขะ** เป็นสังขตะ **ลักษณะสังขะ** คือ**นิพพาน** เป็นอสังขตะ ชื่อว่า
วัตถุสังขะย่อมไม่มีในนิโรธ **นิโรธนั้น**เป็นอสังขตะอย่างเดียว. เพราะฉะนั้น

১. পৃ. ১. ১১৬৬.

ปรวาทีจึงตอบรับรองว่าใช่ แต่การตอบรับรองนั้นสักแต่ว่าเป็นลัทธิของท่านเท่านั้น. จริงอยู่ ปรวาทีนั้นย่อมปรารณาทุกข์ว่าเป็นวัตถุสัจจะ ทั้งปรารณาสมุทัยและมรรคก็เช่นนั้น. ส่วนกรรมเหล่าใดมีการนำออกจากทุกข์อันเป็นเครื่องเบียดเบียน และเหตุให้เกิดทุกข์แห่งกรรมเหล่านั้นเป็นลักษณะ กรรมเหล่านั้นชื่อว่า ลักษณะสัจจะ. อนึ่งชื่อว่ากรรมมีทุกข์ เป็นต้น เว้นจากพาชนลักษณะ เป็นต้น ย่อมไม่มี. บรรดาคำทั้งหลายว่า ตาณะคือที่ต้านทาน เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบอธิบายโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ.

ในปัญหาว่า **ทุกข์สัจจะ** ปรวาทีตอบรับรอง เพราะหมายเอาลักษณะสัจจะ ด้วยสามารถแห่งลัทธิ. ในปัญหาว่า **ทุกข์** ปรวาทีตอบปฏิเสธ หมายเอาวัตถุสัจจะ. เบื้องหน้าแต่นี้สุทธกปัญหาก็ดี ปัญหาว่าด้วยการเปรียบเทียบก็ดีทั้งหมด บัณฑิตพึงทราบโดยทำนองแห่งพระบาลีนั้นแหละ. ในอวสาน พระสูตรที่ปรวาทีนำมา เพื่อตั้งไว้เป็นลัทธิ พระสูตรนั้นไม่เป็นเช่นกับที่นำมานั้นแหละ เพราะความที่อรรถนั้นท่านถือเอาผิดด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสัจจกถา จบ

อารูปปกถา

[๑๐๕๖] สกวาที อากาสนัญจายตนะเป็นอสังขตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็นที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อากาสนัญจายตนะเป็นอสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน เป็น ๒ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างชั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อากาสนัญจายตนะเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อากาสนัญจายตนะเป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นที่ตั้งแห่งวิญญูณ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร

เป็นกำเนิด เป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมที่เป็นเหตุเข้าถึงอากาศานัญจายตนะ มีอยู่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมที่เป็นเหตุเข้าถึงอสังขตะ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงอากาศานัญจายตนะ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลายผู้เข้าถึงอสังขตะ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๑] ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิด แก่ ตาย จุติ อุบัติ ในอากาศานัญ-
จายตนะ ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิด แก่ ตาย จุติ อุบัติ ในอสังขตะ
ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๒] ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอากาศานัญ-
จายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อากาศานัญจายตนะ เป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๐๕๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อรูป ๔ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อรูป ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นสภาพไม่
หวั่นไหว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอรูป ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นสภาพ
ไม่หวั่นไหว ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า อรูป ๔ เป็นอสังขตะ

อรุปปกถา จบ

อรรถกถาอรุปปกถา

ว่าด้วย ภพไม่มีรูป

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง อารูปปะ คือภพไม่มีรูป ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดว่า ธรรมเหล่านั้นแม้ทั้งปวง เป็นอสังขตะ เพราะอาศัย
พระบาลีว่า ภพไม่มีรูปทั้ง ๔ เป็นสภาพไม่หวั่นไหว ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา อากาธานัญญาตนะ เป็นต้นโดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถง่ายทั้งนั้น. แม้พระสูตร
ที่สาธกนั้น ก็ไม่เป็นเช่นกับที่นำมานั้นแหละ เพราะไม่รู้อรรถแล้วนำมา
ดังนี้แล.

อรรถกถาอรุปปกถา จบ

นิโรธสมาปัตติกถา

[๑๑๐๐] สกวาที นิโรธสมาบัติ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็น

ที่หมาย เป็นฐานะอันไม่จุติ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสมาบัติเป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน เป็น ๒ อย่างและมีระหว่างชั้นแห่งนิพพาน

๒ อย่างนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิโรธสมาบัติเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีคนบางพวก เข้านิโรธ ได้นิโรธ ยังนิโรธให้เกิดขึ้น

ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดขึ้นอย่างยิ่ง

ให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีคนบางพวก เข้าอสังขตะ ได้อสังขตะ ยังอสังขตะ
ให้เกิดขึ้น ให้เกิดขึ้นพร้อม ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิด
ขึ้นอย่างยิ่ง ให้เกิด ให้เกิดพร้อมได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความผ่องแผ้ว ความออกจากนิโรธ ปรากฏได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความผ่องแผ้ว ความออกจากอสังขตะ ปรากฏได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้เข้านิโรธ มีวิสังขารดับไปก่อน แต่นั้นกายสังขาร
ดับ แต่นั้นจิตตสังขารดับ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้าอสังขตะก็มีวิสังขารดับไปก่อน แต่นั้นกาย
สังขารดับ แต่นั้นจิตตสังขารดับ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ออกจากนิโรธมีจิตตสังขารเกิดขึ้นก่อน แต่นั้นกาย
สังขารเกิดขึ้น แต่นั้นวิสังขารเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้ออกจากอสังขตะ ก็มีจิตตสังขารเกิดขึ้นก่อน แต่นั้น
กายสังขารเกิดขึ้น แต่นั้นวิสังขารเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๑] ส. ผัสสะ ๓ คือ สุญญตผัสสะ อนิมิตตผัสสะ อปฺปณฺหิต
ผัสสะ ย่อมถูกต้องผู้ออกจากนิโรธแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ ๓ คือ สุนฺณุตผัสสะ อนิมิตตผัสสะ อัปฺปนฺนิตตผัสสะ ย่อมถูกต้อง ผู้ที่ออกจากอสังขตะแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๒] ส. จิตของผู้ที่ออกจากนิโรธแล้ว เป็นธรรมชาติโน้มไปสู่วิวก เอียงไปสู่วิวก น้อมไปสู่วิวก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตของผู้ที่ออกจากอสังขตะแล้ว ก็เป็นธรรมชาติโน้มไปสู่วิวก เอียงไปสู่วิวก น้อมไปสู่วิวก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า นิโรธสมาบัติเป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. นิโรธสมาบัติเป็นสังขตะหรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น นิโรธสมาบัติก็เป็นอสังขตะ นะสิ.

นิโรธสมาปัตตติกา จบ

อรรถกถานิโรธสมาปัตติกถา

ว่าด้วย นิโรธสมาบัติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิโรธสมาบัติ. ในเรื่องนั้น ความไม่เป็นไปแห่งนามขันธ์ ๔ ชื่อว่านิโรธสมาบัติ. ก็นิโรธสมาบัตินั้นอันบุคคลเมื่อจะทำชื่อว่ายอมทำได้ คือ เมื่อเข้านิโรธสมาบัติ เขายอมเข้าได้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกนามขันธ์ ๔ นั้นว่า เป็นสมาบัติที่ดับไปแล้ว. แต่ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวว่าเป็นสังขตธรรม หรือเป็นอสังขตธรรม เพราะไม่มีลักษณะแห่งสังขตธรรมและอสังขตธรรม.

ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายันธกะ และอุตตราปถกะทั้งหลายว่า นิโรธสมาบัติไม่เป็นสังขตะ เพราะเป็นอสังขตะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า นิโรธสมาบัติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำเป็นต้นว่า ยังนิโรธให้เกิดขึ้น สกวาทิกกล่าวแล้วด้วยสามารถแห่งการได้เฉพาะซึ่งการเข้าสมาบัติเท่านั้น. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่าชนทั้งหลายยอมยังสังขตธรรมทั้งหลายมีรูป เป็นต้น ให้เกิดขึ้นได้โดยวิธีใด แต่ใคร ๆ ชื่อว่ายังอสังขตะให้เกิดขึ้นได้โดยวิธีนั้นหาได้ไม่. คำว่า ความผ่องแผ้ว ความออกจากนิโรธ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผลสมาบัติ. แต่ความผ่องแผ้ว ความออกจากอสังขตะนั้นไม่ปรากฏเลย เพราะฉะนั้น ปรวาทิจึงตอบปฏิเสธ.

คำว่า ถ้าอย่างนั้น ความว่า ลัทธิว่า นิโรธสมาบัติ เมื่อไม่เป็นสังขตะก็ต้องเป็นอสังขตะ ดังนี้ แต่คำนี้ไม่เป็นเหตุในความเป็นอสังขตะ เพราะฉะนั้น แม้ปรวาทิกกล่าวแล้ว คำนี้ก็หาเป็นเช่นกับคำที่กล่าวนั้นไม่ ดังนี้แล.

อรรถกถานิโรธสมาปัตติกถา จบ

อากาศถา

[๑๑๐๔] สทวาทิ อากาศเป็นอสังขตะหรือ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง เป็นที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๕] ส. อากาศเป็นสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะ เป็น ๒ อย่าง หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทาน เป็น ๒ อย่าง ฯลฯ มีระหว่างชั้นแห่งนิพพาน ๒ อย่างนั้น หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๖] ส. อากาศเป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีชนบางพวกทำอนาภาสให้เป็นอากาศได้ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีชนบางพวกทำสังขตะให้เป็นอสังขตะได้ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๓] ส. มีชนบางพวก ทำอากาศให้เป็นอนากาศได้ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มีชนบางพวกทำสังขตะให้เป็นสังขตะได้ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๔] ส. ในอากาศ นกทั้งหลายบินไปได้ พระจันทร์และพระอาทิตย์โคจรไปได้ ดวงดาวทั้งหลายโคจรไปได้ ผู้มีฤทธิ์แสดงฤทธิ์ได้ ชนทั้งหลายไกวแขนได้ โบกมือได้ ขว้างก้อนดินไปได้ ขว้างลูกขลุบไปได้ แผลงฤทธิ์ไปได้ แผลงศรไปได้หรือ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ในอสังขตะ นกทั้งหลายก็บินไปได้ พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็โคจรไปได้ ดวงดาวทั้งหลายก็โคจรไปได้ ผู้มีฤทธิ์ก็แสดงฤทธิ์ได้ ชนทั้งหลายก็ไกวแขนได้ โบกมือได้ ขว้างก้อนดินไปได้ ขว้างลูกขลุบได้ แผลงฤทธิ์ไปได้ แผลงศรไปได้หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๐๕] ส. ชนทั้งหลายล้อมอากาศ ทำให้เป็นเรือน ทำให้เป็นนางได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ชนทั้งหลายล้อมอสังขตะ ทำให้เป็นเรือน ทำให้เป็นนางได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๐] ส. เมื่อขุดบ่ออยู่ อนากาศ คือที่มีใ้อากาศ กลายเป็นอากาศได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขตะ ก็กลายเป็นอสังขตะได้ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๑] ส. เมื่อถมบ่อเปล่าอยู่ ยังฉางเปล่าให้เต็มอยู่ ยังหม้อเปล่าให้เต็มอยู่ อากาศอันตรธานไปได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะ ก็อันตรธานไปได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อากาศเป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อากาศเป็นสังขตะ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อากาศก็เป็นอสังขตะ นะสี.

อากาศกา จบ

อรรถกถาอากาศกถา

ว่าด้วย อากาศ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอากาศ. ในเรื่องนั้น อากาศมี ๓ อย่าง คือ ปริจเฉท-
อากาศ คือช่องว่างอันเป็นที่กำหนด กสิณคณาฎีมาการ คือช่องว่างที่
เพิกขึ้นของกสิณ และอชฎากาส คือช่องว่างของท้องฟ้า แม้คำว่า คุจฆากาส
คือช่องว่างอันว่างเปล่า ก็เป็นชื่อของอชฎากาสนั้นนั่นแหละ. บรรดา
อากาศเหล่านั้น ปริจเฉทอากาศ คือช่องว่างที่คั่นอยู่ระหว่างรูปกับรูป เป็น
สังขตะ ส่วนอากาศที่เหลือแม่ทั้ง ๒ นี้สักว่าเป็นบัญญัติ.

ก็ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถกะ และ
มหีสาสกะทั้งหลายว่า อากาศแม่ทั้ง ๒ คือกสิณคณาฎีมาการ และอชฎากาส
ไม่ใช่สังขตะ เหตุใด เพราะเหตุนั้น จึงเป็นอสังขตะ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา อากาศ เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถคั่นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอากาศกถา จบ

อากาศสนิทัสนติกถา

[๑๑๑๓] สกาวที อากาศเป็นสนิทัสนนะ คือเห็นได้ด้วยจักขุ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว

ส. เป็นรูป เป็นรูปายตนะ เป็นรูปธาตุ เป็นสีเขียว เป็นสีเหลือง เป็นสีแดง เป็นสีขาว เป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ กระทบที่จักขุ มาสู่คลองแห่งจักขุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๔] ส. อากาศเป็นสนิทัสนนะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักขุและอากาศจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๕] ส. อาศัยจักขุและอากาศจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและอากาศจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ

ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและอากาศ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๑๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อากาศเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นช่องในระหว่างต้นไม้ทั้ง ๒ ช่องในระหว่างเสาทั้ง ๒ ช่องดาล ช่องหน้าต่าง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นช่องในระหว่างต้นไม้ทั้ง ๒ ช่องในระหว่างเสาทั้ง ๒ ช่องดาล ช่องหน้าต่าง ด้วยเหตุนี้แหละท่านจึงต้องกล่าวว่าอากาศเป็นสนิทัสสนะ.

อากาศสนิทัสสนโนติกถา จบ

อรรถกถาอากาศสนิทัสสนโนติกถา

ว่าด้วย อากาศเป็นของเห็นได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอากาศเป็นของเห็นได้ด้วยจักขุ. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกะทั้งหลายว่า อชฎากาสทั้งปวงเป็นของเห็นได้ เพราะอาศัยความเป็นไปแห่งความรู้ ในที่ทั้งหลายมีช่องลูกดาลเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า อากาศเป็นสนิทัสสนะ คือเห็นได้ด้วยจักขุ หรือ โดยหมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า เป็นรูป เป็นต้น เพื่อท้วงปรวาทินั้นว่า ถ้าอากาศเป็นของเห็นได้ไซ้ อากาศก็พึงเป็นอย่างนี้ ๆ. ในปัญหาทั้งหลายว่า อาศัยจักขุและอากาศ เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะ

ความไม่มีพระสูตรเห็นปานนั้น ย่อมตอบรับรองเพราะอาศัยการเข้าไป
เห็นที่ทั้งหลาย มีภายในห้อง มีช่องอันหยาบเป็นต้น. ในข้อว่า ท่านเห็น
ช่องในระหว่างต้นไม้ทั้ง ๒ นี้ อธิบายว่า มโนวิญญูณที่เกิดทางมโนทวาร
ย่อมเกิดว่านี้ คือ อากาศ มิใช่จักขุวิญญูณเห็น เพราะไม่มีรูปารมณ
ในระหว่างช่องที่เห็นรูปต้นไม้วด้วยจักขุ. แม้ในคำที่เหลือทั้งหลายก็เช่นนี้
เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่ปรวาทีนำมากล่าวแล้วนั้น จึงไม่สำเร็จ
ประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาอากาโสสนิทัสสโนติกถา จบ

ปฐวีธาตุ สนิทสนาตยาทิกถา

[๑๑๑๗] สกวาที ปฐวีธาตุเป็นสนิทสนาตนะ หรือ?

ปรวาที ถูกแล้ว

ส. เป็นไป เป็นรูปายตนะ เป็นไปธาตุ เป็นสีเขียว เป็นสีเหลือง เป็นสีแดง เป็นสีขาว เป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ กระทบที่จักขุมาสู่คลองแห่งจักขุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๘] ส. ปฐวีธาตุเป็นสนิทสนาตนะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักขุและปฐมวีธาตุ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๑๙] ส. อาศัยจักขุและปฐวีธาตุจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. คำว่า อาศัยจักขุและปฐวีธาตุจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หาก คำว่า อาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและปฐวีธาตุ จึงเกิด
จักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๒๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ปฐวีธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นแผ่นดิน แผ่นหิน ภูเขา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นแผ่นดิน แผ่นหิน ภูเขา ด้วยเหตุที่นั้นนะ
ท่านจึงต้องกล่าวว่า ปฐวีธาตุเป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า อาโปธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นน้ำ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นน้ำ ด้วยเหตุที่นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า
อาโปธาตุเป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า เตโชธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นไฟที่โพลงอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นไฟที่โพลงอยู่ ด้วยเหตุที่นั้นนะท่านจึง
ต้องกล่าวว่า เตโชธาตุเป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า เตโชธาตุเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นต้นไม้ที่ถูกลมโยกอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นต้นไม้ที่ถูกลมโยกอยู่ ด้วยเหตุ นั้นนะ

ท่านจึงต้องกล่าวว่า วาโยธาตุเป็นสนิทัตสนะ ฯลฯ

ปฐวีธาตุสนิทัตสนาตยาทิกถา จบ

อรรถกถาปฐมวิชาตุ สนิทัตสนาตยาทิกถา

ว่าด้วย ปฐวีธาตุเป็นต้นเป็นสนิทัตสนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปฐมวิชาตุเป็นสนิทัตสนะ คือเป็นของเห็นได้ด้วย
มังสจักขุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะ
ทั้งหลายว่า ปฐวีธาตุ เป็นต้น คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ
เป็นของเห็นได้ด้วยตา เพราะเห็นวิณณายตนะ คือสี แห่งการไหวของ
แผ่นหิน น้ำ เปลวไฟ ต้นไม้ นั้นเที่ยวด้วย คือเรื่องปฐมวิชาตุ ฯลฯ แห่งโอกาส
อันตั้งอยู่เฉพาะแห่งอินทรี ๕ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ ด้วย
คือเรื่องจักขุนทรี ๗ เห็นรูปมีมือและเท้า เป็นต้น ในเวลาเคลื่อนไหว
กายด้วย คือเรื่องกายกรรม ฯลฯ บรรดาเรื่องทั้งหมด ทั้ง ๓ เรื่อง คำถาม
ต้นของสกวาทิหมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือ
ในที่ทั้งปวง บัณฑิตพึงทราบโดยทำนองแห่งพระบาลี และพึงทราบโดยนัย
ที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ. เรื่องสุดท้ายว่า กายกรรมไม่เป็นสนิทัตสนะ
คือไม่เป็นของเห็นได้ด้วยตา ท่านทำเรื่อง ปฐวีธาตุเป็นสนิทัตสนะ
ไว้เป็นข้อแรก.

อรรถกถापฐวีธาตุสนิทัตสนาตยาทิกถา จบ

จักขุนทรียสนิทัตสนันตือาทิกถา

[๑๑๒๑] สกวาที จักขุนทรีย์เป็นสนิทัตสนนะ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว

ส. เป็นรูป เป็นรูปายตนะ เป็นรูปธาตุ ฯลฯ มาสู่คลอง
แห่งจักขุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๒] ส. จักขุนทรีย์เป็นสนิทัตสนนะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๒๓] ส. อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์ จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์ จึงเกิดจักขุวิญญาณ
ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี

ส. คำว่า อาศัยจักขุและรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. หากว่า คำว่า อาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ
ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและจักขุนทรีย์
จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๒๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อินทรีย์ ๕ เป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ด้วย
เหตุ นั้น ท่านจึงต้องกล่าวว่า อินทรีย์ ๕ เป็นสนิทัสสนะ ฯลฯ

จักขุนทรียสนิทัสสนันตือาทิกถา จบ

กายกัมมสนิทัตสนันติกถา

[๑๑๒๕] สกวาที กายกรรมเป็นสนิทัตสนะหรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นรูปายตนะ เป็นรูปธาตุ เป็นสีเขียว เป็นสีเหลือง เป็นสีแดง เป็นสีขาว เป็นวินัยแห่งจักษุวิญญาณ กระทบที่จักษุ มาสู่ครองแห่งจักษุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรม เป็นสนิทัตสนะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อาศัยจักษุและกายกรรม จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อาศัยจักษุและกายกรรม จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า อาศัยจักษุและกายกรรม จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักษุและรูป จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า อาศัยจักษุและรูป จึงเกิดจักษุวิญญาณขึ้น ดังนี้

เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า อาศัยจักขุและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ
ขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า อาศัยจักขุและกายกรรม
จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๑๒๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กายกรรมเป็นสนิทัสสนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านเห็นอาการก้าวไปข้างหน้า ถอยกลับ แลเหลียว
คู่แขน เขยิบแขน มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านเห็นอาการก้าวไปข้างหน้า ถอยกลับ
แลเหลียว คู่แขน เขยิบแขน ด้วยเหตุฉะนั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า กายกรรม
เป็นสนิทัสสนะ.

กายกัมมสนิทัสสนันตีกถา จบ

ปริโยสานกถาบัณฑิตพึงทราบว่ ตั้งแต่ปฐมวิชาตฺสนิทัสสนะ จนถึงกาย
กัมมสนิทัสสนะ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นิชามกถา ๒. ปฏิจจสมุปาทกถา ๓. สัจจกถา ๔. อารูปปกถา
๕. นิโรธสมาปัตตีกถา ๖. อากาสกถา ๗. อากาโสสนิทัสสนโนตีกถา
๘. ปฐวีธาตฺสนิทัสสนาตยาตีกถา ๙. จักขุนทรียังสนิทัสสนันตือาทีกถา
๑๐. กายกัมมังสนิทัสสนันตีกถา.

วรรคที่ ๖ จบ

วรรคที่ ๗

สังคหิตกถา

[๑๑๒๗] สกวาที ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยธรรมบางเหล่า ไม่มีหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ธรรมบางเหล่า ที่นับเข้าได้ จัดเข้าหัวข้อได้ นับเนื่องแล้ว ด้วยธรรมบางเหล่า มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมบางเหล่า ที่นับเข้าได้ จัดเข้าหัวข้อได้ นับเนื่องแล้ว ด้วยธรรมบางเหล่า มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยธรรมบางเหล่าไม่มี.

[๑๑๒๘] ส. จักขายตนะนับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในรูปชั้น.

ส. หากว่า จักขายตนะนับเข้าได้ในรูปชั้น ด้วยเหตุนี้ นั่นท่าน จึงต้องกล่าวว่า จักขายตนะท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยรูปชั้น.

ป. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ ฯลฯ กายตนะ นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ส. นับเข้าได้ในรูปชั้น.

ป. หากว่า กายตนะนับเข้าได้ในรูปชั้น ด้วยเหตุนี้ นั่นท่าน จึงต้องกล่าวว่า กายตนะท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยรูปชั้น.

[๑๑๒๙] ส. รูปายตนะ ฯลฯ สัททายตนะ ฯลฯ กันธายตนะ ฯลฯ รสายตนะ ฯลฯ โผฏฐัพพายตนะ นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในรูปชั้น.

ส. หากว่า โภฏฐัพพายตนะนับเข้าได้ในรูปชั้น ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า โภฏฐัพพายตนะ ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยรูปชั้น.

[๑๑๓๐] ส. สุขเวทนานับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในเวทนาชั้น.

ส. หากว่า สุขเวทนานับเข้าได้ในเวทนาชั้น ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า สุขเวทนาท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยเวทนาชั้น.

ป. ทุกขเวทนา ฯลฯ อทุกขมสุขเวทนา นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ส. นับเข้าได้ในเวทนาชั้น.

ป. หากว่า อทุกขมสุขเวทนานับเข้าได้ในเวทนาชั้น ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า อทุกขมสุขเวทนาท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยเวทนาชั้น.

[๑๑๓๑] ส. สัญญาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในสัญญาชั้น.

ส. หากว่า สัญญาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส นับเข้าได้ในสัญญาชั้น ด้วยเหตุ นั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า สัญญาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยสัญญาชั้น.

ป. สัญญาอันเกิดแต่โสตสัมผัส ฯลฯ สัญญาอันเกิดแต่มนโสตสัมผัส นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ส. นับเข้าได้ในสัญญาชั้น.

ป. หากว่า สัญญาอันเกิดแต่มนสิมผัส นับเข้าได้ใน สัญญาชั้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า สัญญาอันเกิดแต่มนสิมผัส ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยสัญญาชั้น.

[๑๑๓๒] ส. เจตนาอันเกิดแต่จักขุสัมผัส ฯลฯ เจตนาอันเกิดแต่ มนสิมผัส นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในสังขารชั้น.

ส. หากว่า เจตนาอันเกิดแต่มนสิมผัส นับเข้าได้ใน สังขารชั้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เจตนาอันเกิดแต่มนสิมผัส ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วยสังขารชั้น.

[๑๑๓๓] ส. จักขุวิญญาณ ฯลฯ มโนวิญญาณ นับเข้าได้ในชั้นไหน ?

ป. นับเข้าได้ในวิญญาณชั้น.

ส. หากว่า มโนวิญญาณนับเข้าได้ในวิญญาณชั้น ด้วย เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า มโนวิญญาณท่านสงเคราะห์เข้าไว้ด้วย วิญญาณชั้น.

ป. ธรรมเหล่านั้น ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยธรรมเหล่านั้น ก็เหมือนอย่างโคพลิพัทท์คู่ ๑ ที่เขาสงเคราะห์ คือล้าม ไว้ด้วยทามหรือ เชือก บิณฑบาตที่เขาสงเคราะห์ คือแขวน ไว้ด้วยสาแหรก สุนัขที่เขา สงเคราะห์ คือผูก ไว้ด้วยเชือกผูกสุนัข.

ส. หากว่า โคพลิพัทท์คู่หนึ่ง เขาสงเคราะห์ คือล้าม ไว้ ด้วยทามหรือเชือก บิณฑบาตสงเคราะห์ คือแขวน ไว้ได้ด้วยสาแหรก สุนัขเขาสงเคราะห์ คือผูก ไว้ด้วยเชือกผูกสุนัข ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้อง กล่าวว่า ธรรมบางเหล่า ที่ท่านสงเคราะห์ไว้ด้วยธรรมบางเหล่า มีอยู่.

สังคหิตกถา จบ

อรรถกถาสังคหิตกถา

ว่าด้วย ธรรมที่สงเคราะห์กันได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรมที่สงเคราะห์กันได้. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะ และลัทธิชัตติกะทั้งหลายว่า ธรรมบางเหล่าชื่อว่า สงเคราะห์กันได้กับธรรมบางเหล่า คุณโคกหนึ่ง มีโคพลีพทเป็นต้น ที่เขาผูกไว้ด้วยเชือกเป็นต้น ย่อมไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนี้ ธรรมทั้งหลายบางอย่างที่สงเคราะห์กับธรรมทั้งหลายบางอย่าง จึงไม่มี ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่คำเป็นต้นว่า การสงเคราะห์รูปโดยความเป็นอันเดียวกันได้ ก็ไม่มีประโยชน์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมาย ถึงชนเหล่านั้น เพื่อจะแสดงว่าธรรมที่สงเคราะห์กันได้ด้วยอรรถ อย่างหนึ่ง คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิด้วยสามารถแห่งลักษณะของตน. บัดนี้การสงเคราะห์ธรรม อันบัณฑิตย่อมหาได้ด้วยอรรถอันใด เพื่อแสดง อรรถอันนั้น พระสกวาทิจึงเริ่มคำว่า ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์ เข้าไว้ด้วยธรรมบางเหล่าไม่มีหรือ. คำทั้งหมดนั้นมีอรรถง่ายทั้งนั้น เหมือนอย่างโคพลีพท ๑ ที่เขาล่ามไว้ด้วยทามหรือเชือก นี้เพื่อตั้ง ลักษณะของตน บัณฑิตพึงทราบว่ ลักษณะของปรวาทินั้นถูกสกวาทิผู้ไม่ยินดี คำอุปมานั้น ไม่คัดค้านคำอุปมานั้นทำลายเสียแล้ว ด้วยคำว่า หากว่าโค พลีพท ๑ เขาล่ามไว้ด้วยทามหรือเชือก... ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้อง กล่าวว่ธรรมบางเหล่าที่ท่านสงเคราะห์ไว้ด้วยธรรมบางเหล่ามีอยู่ ดังนี้. ในข้อนี้ พึงทราบเนื้อความว่า ถ้าว่า ชื่อว่าโคพลีพทเป็นต้นที่เขาสงเคราะห์ กัน คือผูกไว้คู้หนึ่งสำหรับเทียมแอก ด้วยเชือกเป็นต้น ตามลักษณะของท่าน ไม่มีไชร้ ธรรมทั้งหลายบางอย่างที่สงเคราะห์กันได้ก็ไม่มี ดังนี้.

อรรถกถาสังคหิตกถา จบ

สัมปยุตตกา

[๑๑๓๔] สกวาที ธรรมบางเหล่า ที่สัมปยุตด้วยธรรมบางเหล่า
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมบางเหล่า ที่สหระคต เกิดร่วม ระคน เกิดกับดับ
พร้อม มีวัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันกับด้วยธรรมบางเหล่า
มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมบางเหล่า ที่สหระคต เกิดร่วม ระคน
เกิดกับดับพร้อม มีวัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันกับด้วยธรรม
บางเหล่า มีอยู่ก็ต้องไม่กล่าวว่า ธรรมบางเหล่า ที่สัมปยุตด้วยธรรมบางเหล่า
ไม่มี.

[๑๑๓๕] ส. เวทนาขันธเกิดร่วมกับสัญญาขันธ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เวทนาขันธ เกิดร่วมกับสัญญาขันธ ด้วยเหตุ
นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า เวทนาขันธสัมปยุตด้วยสัญญาขันธ.

ส. เวทนาขันธ เกิดร่วมกับสังขารขันธ กับวิญญาณขันธ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เวทนาขันธ เกิดร่วมกับวิญญาณขันธ ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า เวทนาขันธ สัมปยุตด้วยวิญญาณขันธ.

ส. สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ เกิดร่วมกับ

เวทนาชั้น กับสัญญาชั้น กับสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณชั้น เกิดร่วมกับสังขารชั้น ด้วย เหตุนั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า วิญญาณชั้น สัมปยุตด้วยสังขารชั้น.

ป. น้ำมัน ชับอยู่ ชิมอยู่ ในภา รส ชับอยู่ ชิมอยู่ ในอ้อย ฉันท ไค ธรรมเหล่านั้น ก็แทรกอยู่ ชิมอยู่ กับธรรมเหล่านั้น ฉันทนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สัมปยุตตกถา จบ

อรรถกถาสัมปยุตตกถา

ว่าด้วย สัมปยุตธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัมปยุตธรรม คือประกอบทั่วพร้อมโดยอาการ ๔ มี เอกุปปาตทา เป็นต้น. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายราชคิริกะ และลัทธิตถิกะทั้งหลายว่า ธรรมทั้งหลายมีเวทนา เป็นต้น ไม่เข้าไปตามแล้ว คือไม่เกิดร่วม ในสัญญา เป็นต้น เหมือนน้ำมัน ชับอยู่ชิมอยู่ในภา เพราะธรรมใดๆ ไม่สัมปยุตกับธรรมใด ๆ ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่ คำว่า สัมปยุตแล้วด้วยญาณเป็นต้นนี้ก็หาประโยชน์มิได้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อแสดงสัมปยุตธรรม ด้วยอรรถอัน ๑ ที่สัมปยุตกันได้นั้นแหละ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทที่ ด้วยสามารถแห่งลัทธิของตน. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถง่ายทั้งนั้น เพราะมี นัยเหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

อนึ่ง อุปมาปัญหาไควว่า น้ำมันซบอยู่ซึมอยู่ในงา เป็นต้น ที่ปรวาทินำมาแล้ว อุปมาปัญหานี้ไม่มีความกำหนดความต่างกันจากลักษณะของงาและน้ำมัน เหมือนเวทนาและสัญญา จริงอยู่ คำว่า งาจะเป็นเมล็ดงาหรือเปลือกงาแม่ทั้งปวง สักว่าเป็นโหวหาร ด้วยเหตุนี้มันนั้นแหละ บุคคลทั้งหลายทำให้งาเกิดแล้ว ก็ถือเอาด้วยโหวหารนั้นนั้นแหละ. ชื่อว่า งา ย่อมไม่ปรากฏโดยสัจฐานตั้งแต่ต้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ อุปมาปัญหานี้ก็เช่นกับไม่นำมานั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัมปยุตตกถา จบ

เจตสิกกถา

[๑๑๓๖] สกวาที เจตสิกธรรมไม่มีหรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ธรรมบางเหล่า ที่สหหคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต
เกิดกับดับพร้อม มีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันด้วยจิตมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ธรรมบางเหล่า ที่สหหคต เกิดร่วม ระคน
สัมปยุต เกิดกับดับพร้อม มีวัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกันด้วยจิต
มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า เจตสิกธรรมไม่มี.

[๑๑๓๗] ส. ผัสสะเกิดร่วมกับจิตหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ผัสสะเกิดร่วมกับจิต ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึง
ต้องกล่าวว่า ผัสสะเป็นเจตสิก.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ฯลฯ สัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ปัญญา รากะ โทสะ โมหะ ฯลฯ อโนตตปปะ เกิดร่วมกับจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อโนตตปปะเกิดร่วมกับจิต ด้วยเหตุที่นั่นนะ
ท่านจึงต้องกล่าวว่า อโนตตปปะ เป็นเจตสิก.

ป. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับจิต จึงชื่อว่าเจตสิก
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับผัสสะ ก็ชื่อว่า

ผัสสสิกหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับจิต จึงชื่อว่าเจตสิก

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. เพราะทำวิเคราะห์ว่า เกิดร่วมกับเวทนา ฯลฯ กับ
สัญญา ฯลฯ กับเจตนา ฯลฯ กับสังขาร กับวิริยะ กับสติ กับสมาธิ กับ
ปัญญา กับราคะ กับโทสะ กับโมหะ ฯลฯ กับอนัตตูปปะ ก็ชื่อว่า อนัต-
ตูปปะสิก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. เจตสิกธรรมไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า จิตนี้และบรรดา
เจตสิก ธรรมย่อมปรากฏแก่ผู้ทราบชัดโดยความเป็นอนัตตา ครั้นทราบ
ชัดธรรมทั้ง ๒ นั้น ทั้งที่หยาบและประณีตแล้ว ก็เป็นผู้มีความเห็นโดย
ชอบ ทราบชัดว่ามีอันแตกดับเป็นธรรมดา ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น เจตสิกธรรมก็มีอยู่นะสิ.

[๑๑๓๘] ส. เจตสิกธรรมไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนแก้วมณี ภิษุ

ในธรรมวินัยนี้ ย่อมทนายได้แม้ซึ่งจิต แม้ซึ่งการที่ตรึก แม้
ซึ่งการที่ตรอง ของสัตว์อื่น ๆ ของบุคคลอื่น ๆ ว่าใจของเป็นอย่างนี้
บ้าง ใจของท่านเป็นโดยประการนี้บ้าง จิตของท่านเป็นฉะนั้นบ้าง ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น เจตสิกธรรมก็มีอยู่ นะสี.

เจตสิกกถา จบ

อรรถกถาเจตสิกกถา

ว่าด้วย เจตสิก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเจตสิก คือสภาวะธรรมที่ประกอบจิต. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะ และสิทชัตถิกะ
ทั้งหลายว่า ธรรมทั้งหลายชื่อว่า ผัสสิกะ คือธรรมที่ประกอบกับผัสสเจตสิก
เป็นต้นไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น แม้เจตสิกก็ไม่เพียงมี เจตสิกธรรมก็ไม่มี
ดังนี้คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำว่า ผัสสะเกิดร่วมกับจิต ที่สกวาทิกล่าวแล้ว หมายถึงอาการเกิดพร้อม
กันของสัมปยุตตธรรม. คำถามว่า ชื่อว่าผัสสิกะ ย่อมมีแก่สกวาที่ผู้ไม่เห็น
อยู่ซึ่งโวหารเช่นนั้น. เมื่อปรวาทิกล่าวคำว่า ชื่อว่าเจตสิก เพราะอรรถว่า
อาศัยจิตโดยโวหารมีอยู่ ฉะนั้น เจตสิก แม้นั้นชื่อว่า ผัสสิกะ เพราะอรรถ
ว่า อาศัยผัสสะนั้นนั้นหรือ คำตอบรับรองเป็นของสกวาที่เพราะคำนั้น
ไม่ผิด. คำที่เหลือมีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาเจตสิกกถา จบ

ทานกถา

[๑๑๓๙] สกวาที ทาน คือ เจตสิกกรรม หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. จะให้เจตสิกกรรมแก่คนอื่น ๆ ก็ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จะให้เจตสิกกรรมแก่คนอื่น ๆ ก็ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จะให้ผัสสะแก่คนอื่น ๆ ก็ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จะให้เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ฯลฯ ปัญญา แก่คนอื่น ๆ ก็ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ทาน คือเจตสิกกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ทาน มีผลไม่น่าปรารถนา มีผลไม่น่าใคร่ มีผลไม่
เป็นที่พอใจ มีผลแสดง มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ทานมีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ
มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ทาน มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผล

เป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าวว่า ท่าน คือ เจตสิกธรรม.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านมีผลน่าปรารถนา และ ท่านก็คือจิวร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิวร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านมีผลน่าปรารถนา และ ท่านก็คือ บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ท่าน คือ เจตสิกธรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา หิริ และทานที่เป็นกุศล ไปตามสัตบุรุษ ธรรม ๓ ประการนี้แล สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่า เป็นทางไปสู่เทวโลก เพราะบุคคลไปสู่เทวโลก ได้ด้วยธรรม ๓ ประการนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ต. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ทาน ก็คือ เจตสิกธรรม นะสิ.

[๑๑๔๒] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ทาน คือ เจตสิกธรรม หรือ ?

ต. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย

ทาน ๕ ประการนี้ เป็นทานใหญ่ ปรากฏว่าเลิศ ปรากฏโดยราตรี ปรากฏว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมเก่าแก่ อันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายมิได้ลบล้าง ไม่เคยลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว ทาน ๕ เป็นใจนดูก่อนนิกขุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละปาณาติบาต เป็นผู้เว้นขาดแล้วจากปาณาติบาต อริยสาวกผู้เว้นขาดแล้วจากปาณาติบาต ชื่อว่าให้อภัย ให้ความเป็นผู้ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้อภัย ให้ความเป็นผู้ไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียน แก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนหาประมาณมิได้นี้เป็นทานข้อแรก ซึ่งเป็นทานใหญ่ ปรากฏว่าเลิศ ปรากฏโดยราตรี ปรากฏว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมเก่าแก่ อันสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลายมิได้ลบล้าง ไม่เคยลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก อริยสาวก ละอทินนาทาน ฯลฯ ละกามสุมิจฉาจาร ฯลฯ ละมุสาวาท ฯลฯ ละฐานะ อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทคือดื่มสุราเมรัย เป็นผู้เว้นขาดแล้วจาก อริยสาวกผู้เว้นขาดแล้วจากฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ดื่มน้ำเมาแล้วคือสุราเมรัย ชื่อว่า ให้อภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่

เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้อภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่มีเบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนหาประมาณมิได้ นี้เป็นทานข้อคาร์บ ๕ ซึ่งเป็นทานใหญ่ ปรากฏว่าเลิศ ปรากฏโดยราตรี ปรากฏว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมเก่าแก่ อันสมณพราหมณ์และผู้รู้ทั้งหลาย มิได้ลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้แล เป็นทานใหญ่ ปรากฏว่าเลิศ ปรากฏโดยราตรี ปรากฏว่าเป็นวงศ์ เป็นธรรมเก่าแก่ อันสมณพราหมณ์ทั้งหลาย มิได้ลบล้าง ไม่เคยลบล้าง ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ ไม่คัดค้านแล้ว ดังนี้ เป็นสูตรมียอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ทาน ก็คือ เจตสิกธรรม นะสิ.

[๑๑๔๓] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า ทาน คือ ไทยธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมให้ข้าว ให้น้ำ ให้ผ้า ให้นาน ให้ดอกไม้ ให้ของหอม ให้เครื่องลูบไล้ ให้ที่นอน ให้ที่พัก ให้เครื่องประทีป ดังนี้ เป็นสูตรมียอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ทาน คือ ไทยธรรม นะสิ.

[๑๑๔๔] ป. ทาน คือ ไทยธรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ไทยธรรม มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ทานมีผลน่าปรารถนา และ ทาน ก็คือ จีวร หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. จีวร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ทานมีผลน่าปรารถนา และ ทานก็คือ บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร มีผลน่าปรารถนา มีผลน่าใคร่ มีผลเป็นที่พอใจ มีผลไม่แสดง มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทาน คือ ไทยธรรม

ทานกถา จบ

อรรถกถาทานกถา

ว่าด้วย ทาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทาน. ในเรื่องนั้น ชื่อว่าทานมี ๓ อย่าง คือ จากเจตนา วิรติ ไทยธรรม. ทานชื่อว่า จากเจตนา มีที่มาในคำว่า ศรัทธา หิริ และทานที่เป็นกุศล. ทานชื่อว่า วิรติ มีที่มาในคำว่า พระอริยสาวก ผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตแล้ว ย่อมให้อภัยแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ วิรติทาน คือ วิรติเจตสิก ๓ อันเป็นเหตุงดเว้นจากอกุศลทุจริตนั้น ในอรรถกถานิบาตอังคตตริกายนีเรียกทานนี้ว่า มหาทานที่ ๑. ทานชื่อว่า ไทยธรรม คือวัตถุอันบุคคลพึงให้ มีที่มาในคำว่า บุคคลย่อมให้ทาน คือ ข้าว น้ำ เป็นต้น. พึงทราบวินิจฉัยในทานเหล่านี้ต่อไป บุคคลย่อมให้วัตถุ อันควรให้เพราะจากเจตนา ฉะนั้นจากเจตนาจึงชื่อว่า ทาน อีกอย่างหนึ่ง ชนทั้งหลายย่อมให้วัตถุที่พึงให้ด้วยจากเจตนา นี้ เพราะเหตุนั้น จากเจตนา นี้ จึงชื่อว่าทาน. วิรติ ชื่อว่าทาน เพราะอรรถว่าการตัดหรือเพราะอรรถ ว่าการทำลาย ซึ่งอกุศลจิต จจริงอยู่วิรติทานนั้น เมื่อเกิดขึ้นย่อมตัดหรือ ทำลายเจตนาอันเป็นเหตุกุศลที่บังเกิดขึ้นพร้อมแล้วว่าเป็นผู้มีความกลัวภัย เป็นต้น. ไทยธรรมอันใด อันเขายอมให้เพราะเหตุนี้ ไทยธรรมนั้น จึง ชื่อว่า ทาน ได้แก่ไทยธรรม คือวัตถุอันบุคคลพึงให้ ทานแม้ทั้ง ๓ อย่างมี ประการยังกล่าวมานี้ เมื่อว่าโดยอรรถก็มีอยู่เพียง ๒ อย่าง คือ เจตสิกธรรม และไทยธรรม.

ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายราชคิริกะ และลัทธิตติกะทั้งหลายว่า เจตสิกธรรมเท่านั้นเป็นทานไทยธรรม คือ

วัตถุนับบุคคลพึงให้ ไม่ใช่ทาน ดังนี้ คำถามสกวาทิน่า ทานคือเจตสิก เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น คำถามของสกวาทิน่า จะให้เจตสิกธรรมแก่คนอื่น ๆ ก็ได้หรือ ดังนี้ เพื่อท้วงปรวาทินั้นด้วยสามารถแห่งไทยธรรม คำตอบปฏิเสธเป็นของปรวาทิ เพราะบุคคลนั้นไม่อาจเพื่อให้เจตสิกธรรม เหมือนการให้ข่าน้ำ เป็นต้นได้. เมื่อสกวาทิตามปัญหานั้นซ้ำอีก ปรวาทินั้นนั่นแหละก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งพระสูตรว่า พระอริยสาวกผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตแล้ว ย่อมให้อภัยแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้. แต่ในปัญหาทั้งหลาย มีปัญหาว่าด้วย ผัสสะ เป็นต้น ปรวาทิเมื่อไม่เห็นโวหารว่า บุคคลจะให้ผัสสะได้ เป็นต้น จึงตอบปฏิเสธ.

คำว่า ทานมีผลไม่น่าปรารถนา เป็นต้น ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงซึ่งความที่ธรรมอันมิใช่เจตสิกเป็นทานมีอยู่. จริงอยู่ อเจตสิกทาน คือ การให้ข่าน้ำ เป็นต้น ย่อมไม่ให้วิบากอันน่าปรารถนาต่อไป แต่คำนี้บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นท่านกล่าวแล้ว เพื่อนิยามในความเป็นอริกฐผล ได้แก่ นิยาม คือมรรค.

ก็ในคำนี้ อธิบายว่า ผิดว่า อเจตสิกทาน คือ การให้ข่าน้ำ เป็นต้น พึงเป็นทานไซ้ร้ ก็เมื่อบุคคลให้เภสัชอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าชอบใจ ด้วยจิตเกื้อกูลอนุเคราะห์ ผลอันไม่น่าปรารถนานั้นนั่นแหละจึงเกิดขึ้น คุจไม่สะเดาเป็นต้นยังผลสะเดาเป็นต้นให้เกิดขึ้นอยู่ แต่ในที่นี้ การให้ด้วยเจตนาอันเป็นเหตุบริจาทย่อมให้ซึ่งผลอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลเหตุใด เพราะเหตุนี้ ครั้นเมื่อไทยธรรม คือวัตถุนับบุคคลพึงให้ แม้ไม่น่าปรารถนา ก็ย่อมชื่อว่าเป็นทานมีผลอันน่าชอบใจทั้งสิ้น ดังนี้. เมื่อปรวาทิตั้งเจตสิกธรรม

เป็นทานอย่างนี้แล้ว สกวาทีจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้า** ตรัสว่า ทานมีผลนำปรารภณา ดังนี้ เพื่อจะยังไทยธรรมโดยปริยายนี้ ให้สำเร็จความเป็นทาน. แต่ปรวาที เมื่อไม่เห็นความที่จิวรทานเป็นต้น มีผลอันนำปรารภณา จึงปฏิเสธ. การชำระพระสูตรย่อมถูกต้องทั้งใน วาทะของปรวาทีและทั้งในวาทะของสกวาที แต่ย่อมไม่ถูกโดยเนื้อความ อย่างเดียวกัน.

คำว่า **ไทยธรรมมีผลนำปรารภณา** นี้ สกวาทีตอบปฏิเสธสักว่า ความเป็นอริกฐผลเท่านั้น เพราะฉะนั้นในคำว่า **ถ้าอย่างนั้นก็ไม่พึงกล่าว ว่าทานคือไทยธรรม** นี้ ย่อมไม่ถูก เพราะความที่ไทยธรรมนั้น บุคคล พึงกล่าวว่าเป็นอริกฐผลทีเดียว. อนึ่ง ไทยธรรมชื่อว่า ทานนั้นแหละ เพราะ อรรถว่าอันบุคคลพึงให้. สำหรับเรื่องทานนี้ ท่านกล่าวไว้เพื่อจะปลดเปลื้อง ความปะปนกันแห่งทานทั้ง ๒ เท่านั้น ดังนี้ แล.

อรรถกถาทานกถา จบ

ปริโคมยบุญญกถา

[๑๑๔๕] สกวาที บุญสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศัสสะสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้หรือ เวทนา
สัญญา เจตนา จิต สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา สำเร็จ
แต่การบริโภคเจริญได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๖] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจริญได้คุณเครื่องเถา คุณเครื่องเถาอย่างทราย คุณต้นไม้
คุณหญ้า คุณแพแห่งหญ้าปล้อง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๔๗] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกให้ทานแล้วไม่สนใจก็เป็นบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นได้แก่ผู้ไม่นึก เป็นได้แก่ผู้ไม่กังวล เป็นได้แก่ผู้ไม่
สนใจ เป็นได้แก่ผู้ไม่กระทำไว้ในใจ เป็นได้แก่ผู้ไม่จงใจ เป็นได้แก่ผู้ไม่
ปรารถนา เป็นได้แก่ผู้ไม่ตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุญเป็นได้แก่ผู้นึกถึง เป็นได้แก่ผู้กังวล เป็นได้แก่
ผู้สนใจ เป็นได้แก่ผู้ทำไว้ในใจ เป็นได้แก่ผู้จงใจ เป็นได้แก่ผู้ปรารถนา

เป็นได้แก่ผู้ตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุญเป็นได้แก่ผู้นึกถึง เป็นได้แก่ผู้กังวล เป็นได้แก่ผู้สนใจ เป็นได้แก่ผู้ทำไว้ในใจ เป็นได้แก่ผู้จงใจ เป็นได้แก่ผู้ปรารถนา เป็นได้แก่ผู้ตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้

[๑๑๔๘] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกถวายทาน ตรีกามวิตกอยู่ ตรีกพยาบาทวิตกอยู่ ตรีกวิหิงสาวิตกอยู่ ก็เป็นบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว มารวมกันได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว มารวมกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการเป็นไฉน** ฟ้าและแผ่นดินนี้

ประการแรก ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ผังข้างนี้และผังข้างโน้นแห่งสมุทร
นี้ประการที่ ๒ ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก แดนอาทิตย์อุทัย และด้าวอัสดงคต
นี้ประการที่ ๓ ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ธรรมของสัตบุรุษและธรรมของ
อสัตบุรุษ นี้ประการที่ ๔ ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
๔ ประการนี้แล ไกลกัน ไกลกันนัก.

ท้องฟ้ากับแผ่นดิน ไกลกัน ผังสมุทรเขาก็ว่าไกลกัน แดนอาทิตย์
อุทัย และด้าวอัสดงคต ก็ไกลกัน ธรรมของสัตบุรุษ กับธรรมของอสัตบุรุษ
กล่าวได้ว่า ไกลกันกว่านั้นอีก.

สมาคมของพวกสัตบุรุษ ยั่งยืน คงที่ อยู่ได้แม้ตลอดกาล ที่ดำรง
ชีพอยู่ แต่สมาคมของพวกอสัตบุรุษ ย่อมเสื่อมไปเร็วแท้เพราะฉะนั้น
ธรรมของสัตบุรุษ จึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ
อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว
มารวมกันได้

[๑๑๔๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ชนเหล่าใด ปลุก
สร้างสวน ปลุกสร้างป่า สร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำ สระน้ำ สร้างที่พักอาศัย
ให้เป็นทาน บุญย่อมเจริญมากแก่ชนเหล่านั้นทุกเมื่อ ทั้งกลางวันกลางคืน

ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมจะไปสู่สวรรค์ ดังนี้
เป็นสูตรมืออยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุญก็สำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้ละสิ.

[๑๑๕๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ห้วงน้ำคือบุญ ห้วงน้ำคือกุศล ๔ ประการนี้ นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์
งาม มีสุขเป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์ เป็นไปพร้อมเพื่อผล
อันน่าปรารถนา เพื่อผลอันน่าใคร่ เพื่อผลอันน่าพึงใจ เพื่อประโยชน์
เพื่อความสุข ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อบริโภคนิเวศน์
จีวรของบุคคลใด เข้าเจโตสมาธิหาประมาณมิได้อยู่ ห้วงน้ำคือบุญ ห้วงน้ำ
คือกุศล ของบุคคลนั้น ก็หาประมาณมิได้ นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์งาม
มีสุขเป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์ เป็นไปพร้อมเพื่อผลอันน่า
เมื่อบริโภคนิเวศน์ปัจฉิมภัตต์บริวารของบุคคลใด เข้าเจโตสมาธิหาประมาณ
มิได้อยู่ ห้วงน้ำคือบุญ ห้วงน้ำคือกุศล ของบุคคลนั้น ก็หาประมาณมิได้
นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์งาม มีสุขเป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์
ย่อมเป็นไปเพื่อพร้อมเพื่อผลอันน่าปรารถนา น่าใคร่ เพื่อผลอันน่าพึงใจ
ห้วงน้ำคือกุศล ๔ ประการนี้แล นำมาซึ่งความสุข มีอารมณ์งาม มีสุข

เป็นวิบาก ยังสัตว์ให้เป็นไปในสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อผลอันน่าปรารถนา
เพื่อผลอันน่าใคร่ เพื่อผลอันน่าพึงใจ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุญก็สำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

[๑๑๕๑] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกให้ทาน ปฏิภาหกรับแล้วไม่บริโภคนิเวศน์ แต่ทิ้งเสีย
สละเสีย เป็นบุญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ทายกให้ทาน ปฏิภาหกรับแล้วไม่บริโภคนิเวศน์ แต่
ทิ้งเสีย สละเสีย เป็นบุญได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์
เจริญได้

[๑๑๕๒] ส. บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิเวศน์ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทายกให้ทาน ครั้นเมื่อปฏิภาหกรับแล้ว พระราชา
ริบไปเสีย หรือโจรลักไปเสีย หรือไฟไหม้เสีย หรือน้ำพัดไปเสีย หรือ
ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักนำไปเสีย เป็นบุญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ทายกให้ทาน ครั้นเมื่อปฏิภาหกรับแล้ว พระ

ราชาธิปไตย หรือโจรสลัดไปเสีย หรือไฟไหม้เสีย หรือน้ำพัดไปเสีย หรือทายาทผู้ไม่เป็นที่รักนำไปเสีย ก็เป็นบุญได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภคนิยมเจริญได้

ปริภอกมยบุญญกถา จบ

อรรถกถาปริภอกสมบุญญกถา

ว่าด้วย บุญสำเร็จแต่การบริโภค

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องบุญสำเร็จแต่การบริโภค คือการใช้สอย. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะ และสิทธัตถดิกะทั้งหลายว่า บุญชื่อว่า สำเร็จแต่การบริโภคนิยมอยู่แก่ชนทั้งหลาย เพราะถือเอาพระสูตรทั้งหลายว่า บุญนิยมเจริญมากแก่ทายกเหล่านั้นทุกเมื่อ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน และพระสูตรว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อบริโภคจีวรของบุคคลใดเป็นต้น ดังนี้ โดยไม่พิจารณา คำถามของสกวาทิว่า บุญสำเร็จแต่การบริโภค เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้นสกวาทิ จึงเริ่มกล่าวคำว่า **ผัสสะสำเร็จแต่การบริโภค** เป็นต้น เพื่อจะท้วงด้วยคำว่า กุศลธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น. ชื่อว่าบุญ นอกจากนี้ไม่ใช่ เพราะฉะนั้น ท่านพึงยังผัสสะเป็นต้นให้เจริญได้หรือ ดังนี้. คำนั้นทั้งหมดปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะไม่ใช่เจริญบุญให้ทายกเหล่านั้น. คำทั้งหลายมีคำว่า **เจริญได้จตุเรธา** เป็นต้น สกวาทิกล่าว เพื่อท้วงด้วยคำว่า เจริญได้เป็นต้น แม้เว้นจากการบำรุงหรือการทำให้เจริญนิยมเจริญเองได้นั้นแหละ ฉนใด ตามลักษณะของท่าน บุญทั้งหลาย

ยอมเจริญ ถิ่นนั้นหรือ? แต่คำนั้น ปรวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่ฟังกล่าว
อย่างนั้น เพราะบุญนั้นเจริญเช่นนั้นหาได้ไม่.

ในปัญหาว่า ทายกให้ทานแล้วไม่สนใจก็เป็นบุญได้หรือ ปรวาทิตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิว่า ปุริมเจตนาของทายกนั้นยอมเจริญได้ด้วยการบริโภคของปฏิคาหกทั้งหลาย บุญนั้นยอมเจริญอย่างนี้. ลำดับนั้น จึงถูกสกวาทิชักถามด้วยคำเป็นต้นว่า เป็นได้แก่ผู้ไม่นึก เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาจากเจตนาของทายก. ในคำเหล่านั้น คำว่า ผู้ไม่นึก ได้แก่ ภวังค์ของทายกผู้ไม่นึกไม่สะดวกด้วยการพิจารณา อันเป็นปุเรจาริกในทานเจตนา. คำว่า ผู้ไม่กังวล ได้แก่ หากความคำนึงถึงทานเจตนาไม่ได้. คำว่า เป็นได้แก่ผู้ไม่สนใจ ได้แก่ ไม่มีความสนใจทานเจตนา จริงอยู่ อาวัชชนจิตของทายกนั้นเมื่อตัดกระแสภวังค์ขาดแล้ว ก็เกิดในวิถีของตนจึงชื่อว่าสนใจทานเจตนา สกวาทีย่อมถามว่า บุญของทายกเป็นได้แก่ผู้ไม่มีความสนใจยอมมีด้วยจิตนี้ ด้วยกิจอย่างนี้. คำว่า ผู้ไม่กระทำไว้ในใจ ได้แก่ ผู้ไม่ทำซึ่งใจจริงอยู่ อาวัชชนจิตที่กำลังมีทานเป็นอารมณ์เกิดติดต่อกันนั้น ชื่อว่า ย่อมทำไว้ซึ่งใจ อธิบายว่า เขาไม่ทำอย่างนี้. อนึ่งคำว่า ซึ่งใจนี้ เป็นทุคยาวิภักติ ท่านใช้เป็นสัตตมวิภักติ แปลว่า ในใจ. คำว่า ผู้ไม่จงใจ ได้แก่ ทายกนั้นไม่ให้เจตนาในทานเกิดขึ้น. คำว่า ผู้ไม่ปรารถนา ได้แก่ ทายกนั้นไม่ทำฉันทะในกุศลอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าการต้องการ. คำว่า ผู้ไม่ตั้งใจ อธิบายว่า ไม่ให้จิตตั้งอยู่ด้วยสามารถแห่งทานเจตนา. คำว่า ผู้กังวล ในชื่อว่า บุญเป็นได้แก่ผู้นึกถึงมิใช่หรือ นั้นได้แก่ เพราะคำนึงถึงทานเป็นอารมณ์. อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ความคำนึงถึงทานพึงมีแก่ทายก หรือว่า บุญของ

ทายกผู้ค้ำนึ่งถึงทานนั้นย่อมเกิดติดต่อกันไป. แม้ในปัญหาทั้งหลาย มีคำว่า
แห่งผัสสะ ๒ หรือ เป็นต้น ปรวาทีย่อมตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มี
ผัสสะทั้ง ๒ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันของทายก ย่อมตอบรับรอง หมายถึง
เอาผัสสะเป็นต้นอย่างละ ๒ คือผัสสะของทายกและผู้บริโภค. อีกอย่างหนึ่ง
ลัทธิของปรวาทินั้นว่า การประชุมพร้อมกันแห่งปัญจวิญญาณมีอยู่แก่
ทายก ดังนี้ จึงตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธินั้น. ลำดับนั้น สกวาที
จึงถามปัญหามีคำว่า กุศล เป็นต้น กะปรวาทินั้น เพื่อปิดทวารแห่ง
การบรรยาย คือมิให้มีการพูดอ้อมค้อม แล้วก็ทิ้งด้วยธรรมอันเป็นข้าศึก
แก่กันและกันโดยตรง. แม้ในปัญหาว่า กุศล เป็นต้นนี้ ปรวาทีย่อมปฏิเสธ
หมายความว่าไม่มี การประกอบซึ่งกันและกัน แห่งกุศลและอกุศลใน
ขณะเดียวกัน แต่ตอบรับรองเพราะลัทธิว่า จิตอันสำเร็จด้วยการบริโภค
เป็นจิตที่ไม่ประกอบกัน. ที่นั้น สกวาทีจึงดำหนิปรวาทินั้นด้วยพระสูตร.
ในการนำพระสูตรมาอย่างนั้น ปรวาทีกล่าวแล้วว่า บุญย่อมเจริญมาก
แก่ชนเหล่านั้นทุกเมื่อ หมายถึงบุญที่เกิดติดต่อกันไปด้วยสามารถแห่ง
การสร้างสถานที่ทั้งหลายมีการสร้างสวน เป็นต้น และด้วยสามารถแห่ง
การตามระลึกถึงกุศลทั้งหลาย อันมีการปฏิสังขรณ์ เป็นต้น. คำว่า ห้วงน้ำ
คือบุญของบุคคลนั้นหาประมาณมิได้ แม้นี้ ปรวาทีกล่าวกำหนดเอาคำ
แห่งพระสูตรว่า ภิกษุเห็นปานนี้ ใช้สอยจิ๋วของเรา เพราะความที่เป็น
ปัจจัยอันเราถวายแก่ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท และด้วยความ
สามารถแห่งการแสดงความชื่นชม. ปรวาทินั้นย่อมกำหนดบุญนั้นว่า
สำเร็จด้วยการบริโภค คือใช้สอย ดังนี้.

อันที่จริง ไทยธรรมที่ปฏิบัติหกรับแล้วยังไม่บริโภคก็ตามที บุญ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 68

นั้นย่อมเกิดแก่ตายกันทั้งนั้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ วาตะของสกวาทิ
จึงนับว่ามีกำลังกว่า ในปัญหานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า ไทยธรรม
อันปฏิบัติหกรับแล้ว ของบพว่า ครั้นเมื่อปฏิบัติหกรับแล้ว ดังนี้ คำ
ที่เหลือมีอรรถตีความทั้งนั้น แล.

อรรถกถาปริโกคมยปญญกถา จบ

อิโตทินนกา

[๑๑๕๓] สกวาที บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัตภาพให้เป็นไปได้
ในปรโลกนั้น ด้วยทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เมื่อให้จิวรแก่โลกนี้ ก็บริโภคนั้นในปรโลกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อให้บิณฑบาตแต่โลกนี้... เมื่อให้เสนาสนะแต่โลกนี้
... เมื่อให้คิลานปัจจัยเภสัชชบิหารแต่โลกนี้... เมื่อให้ของขบเคี้ยวแต่
โลกนี้... เมื่อให้ของกินแต่โลกนี้... เมื่อให้น้ำดื่มแต่โลกนี้ ก็บริโภคน้ำดื่ม
นั้นในปรโลกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๔] ส. บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัตภาพให้เป็นไปได้ในปรโลก
ด้วยทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้อื่นเป็นผู้กระทำแก่ผู้อื่น สุขและทุกข์ผู้อื่นกระทำให้
ผู้อื่นกระทำผู้อื่นให้เสวยผลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัตภาพให้เป็น
ไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแก่โลกนี้หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พวกเปรต เห็นเขาให้ทานเพื่อประโยชน์แก่ตน ย่อม
อนุโมทนา ย่อมยังจิตให้เลื่อมใส ย่อมยังปีติให้เกิดขึ้น ย่อมได้โสมนัส มิใช่

หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

๒. หากว่า เปรตเห็นเขาให้ทานเพื่อประโยชน์แก่ตน
ย่อมยังจิตให้เสื่อมใส ย่อมยังปีติให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าว
ว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลกยังอัธภาพให้เป็นไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอัน
บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้.

[๑๑๕๖] ๒. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัธภาพให้เป็น
ไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

๒. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า น้ำฝนตกในทีดอน
ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนใด ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมเข้าไปสำเร็จ
แก่บุคคลผู้ละไปแล้ว ฉนนั้นแล.

ห้วงน้ำที่เต็ม ย่อมไหลหลากยังสมุทรสาครให้เต็มรอบได้ฉนใด
ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมเข้าไปสำเร็จแก่บุคคลผู้ละไปแล้ว
ฉนนั้นแล.

กสิกรรมไม่มีในเปตโลกนั้นเลย โครักขกรรมก็ไม่มี ฉ ที่นั้น
พาณิชย์กรรมก็เช่นกัน การซื้อขายด้วยเงินก็ไม่มี บุคคลผู้ละไปแล้ว คือ
ผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมยังอัธภาพให้เป็นไปในเปตโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคล
ให้แล้วแต่โลกนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ไปสู่ปรโลกก็ยังอัฏฐาภิให้
ไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ นะสิ.

[๑๑๕๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ยังอัฏฐาภิให้
เป็นไปได้ในปรโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มารดาบิดาถึงเห็นฐานะ ๕ ประการ จึงปรารถนาบุตรซึ่งจะเกิดในสกุล
ฐานะ ๕ เป็นไหน ? เราเลี้ยงเขามาแล้ว เขาก็เลี้ยงเราตอบ เขาก็ช่วยทำ
กิจของเรา สกุลวงศ์จักดำรงอยู่นาน เขาก็ดูแลทรัพย์มรดกสืบไป ก็หรือ
เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เขาก็ทำบุญส่งไปให้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดา
บิดาถึงเห็นฐานะ ๕ ประการนี้แล จึงปรารถนาบุตรซึ่งจะเกิดในสกุล.

บัณฑิตถึงเห็นฐานะ ๕ ประการ จึงปรารถนาบุตร คือ เราเลี้ยง
เขามาแล้ว เขาก็เลี้ยงเราตอบ เขาก็ช่วยทำกิจของเรา สกุลวงศ์จักดำรง
อยู่ได้นาน เขาก็ดูแลทรัพย์มรดกสืบไป ก็หรือเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว
เขาก็ทำบุญส่งไปให้ บัณฑิตทั้งหลายถึงเห็นฐานะ ๕ ประการนี้ จึง
ปรารถนาบุตร.

เพราะฉะนั้น สัปบุริสชน คนเรียบร้อย จึงเป็นคนกตัญญูกตเวที
เมื่อระลึกถึงอุปการคุณที่ท่านได้ทำก่อน ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา ทำกิจของ
ท่านตามฐานะที่ท่านเป็นบุพพการี บุตรผู้อยู่ในโอวาท บิดามารดาเลี้ยง
มาแล้ว เลี้ยงตอบ ไม่ทำวงศ์สกุลให้เสื่อม มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล เป็น
บุตรที่ควรสรรเสริญ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ไปสู่ปรโลก ก็ยังอัธภาพให้เป็น
ไปได้ในปรโลก ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ นะสี.

อิโตทินนกา จบ

อรรถกถาอิโตทินนกา

ว่าด้วย ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้. ในเรื่องนั้น ชน
เหล่าใดมีความเห็นผิดจุลัตถิของนิกายราชคิริกะ และลิตถัตถิกะทั้งหลาย
ว่า วัตถุอันใดมีจิรวทานเป็นต้นที่บุคคลให้แล้วจากโลกนี้มีอยู่ เปรต
ทั้งหลายย่อมยังอัธภาพให้เป็นไปได้ด้วยวัตถุอันนั้นนั่นแหละ ดังนี้ เพราะ
อาศัยพระบาลีว่า ชนทั้งหลายผู้ละไปแล้ว คือผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมยัง
อัธภาพให้เป็นไปในเปตโลกนั้น ด้วยทานอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ ดังนี้
คำถามของสกวาที่ว่า ทานที่บุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ เป็นต้น โดยหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถูกสกวาที่ซักถามปัญหา
ด้วยการให้จิรวเป็นต้นอีก ก็ตอบปฏิเสธ.

ชื่อว่า ผู้อื่นเป็นผู้กระทำแก่ผู้อื่น ข้อนี้ท่านอธิบายไว้ว่า ผู้อื่น
เป็นผู้ทำกรรมทั้งหลายเพื่อให้วิบากเกิดแก่ผู้อื่น มิใช่ตนเองทำให้แก่ตน.
ก็ปรวาทินั้นถูกถามปัญหาอย่างนี้ ก็ตอบปฏิเสธ เพราะกลัวผิดจากพระสูตร.
คำว่า พวกเปรตเห็นเขาให้ทาน อธิบายว่า เห็นบุคคลผู้ให้ทาน.

ในคำเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความว่า ก็โภคะทั้งหลาย ย่อม
เกิดขึ้นแก่เปรตทั้งหลายเหล่านั้นในที่นั้น เพราะการอนุโมทนาของคน

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 73

เหตุใด เพราะเหตุนั้น ลัทธิของปรวาทินั้น แม้ตั้งอยู่ด้วยเหตุนี้ ก็นับว่าไม่
เป็นอันตั้งอยู่ได้ เพราะว่า เปเรตทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมยังอัตภาพให้เป็น
ไปได้ด้วยวัตถุอันบุคคลให้แล้วแต่โลกนี้ก็หาไม่. ในการนำพระสูตรมา
อ้างแม้ที่เหลือก็มีนัยนี้นั้นแหละ.

อรรถกถาอิโตทินนถา จบ

ปฐวิภัทตวิปาโกติกา

[๑๑๕๘] สกวาที แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วยทุกขเวทนา ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของแผ่นดินนั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. แผ่นดินไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ไม่มีอทุกขมสุขเวทนา ไม่ประกอบด้วยสุขเวทนา ไม่ประกอบด้วยทุกขเวทนา ไม่ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ไม่ประกอบด้วยผัสสะ ไม่ประกอบด้วยเวทนา ไม่ประกอบด้วยสัญญา ไม่ประกอบด้วยเจตนา ไม่ประกอบด้วยจิต ไม่มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจของแผ่นดินนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า แผ่นดินไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของแผ่นดินนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่าแผ่นดินเป็นกรรมวิบาก.

[๑๑๕๙] ส. ผัสสะ เป็นกรรมวิบาก และผัสสะมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วย

ทุกขเวทนา ประกอบด้วยขมทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วย
ด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก และแผ่นดินมีสุขเวทนา มี
ทุกขเวทนา มีขมทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วย
ทุกขเวทนา ประกอบด้วยขมทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วย
ด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต
มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ
ความปรารถนา ความตั้งใจของแผ่นดิน มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๐] ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก แต่แผ่นดินไม่มีสุขเวทนา
ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของแผ่นดิน
นั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เป็นกรรมวิบาก แต่ผัสสะไม่มีสุขเวทนา ไม่มี
ทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น
ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๑] ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินเช็ดชูได้ เหยียบย่ำได้ ตัดได้ ทำลายได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบาก เชิดชูได้ เหยียบย่ำได้ ตัดได้ ทำลายได้
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๒] ส. แผ่นดิน บุคคล จะพูน จะเพิ่ม จะถม จะก่อ จะเสริม
ก็ทำได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบาก บุคคลจะพูน จะเพิ่ม จะถม จะก่อ
จะเสริม ก็ทำได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๓] ส. แผ่นดินทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบากทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๔] ส. กรรมวิบาก ทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า นิธิ คือ บุญ ไม่
ทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ โจรลักไม่ได้ ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาวะควรทำบุญ
ผู้นั้นพึงประพฤติสุจริต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า กรรมวิบากทั่วไปแก่
ชนอื่น ๆ

[๑๑๖๕] ส. แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แผ่นดินตั้งอยู่ด้วยดีก่อน สัตว์ทั้งหลายจึงบังเกิดขึ้น
ในภายหลัง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิบากบังเกิดขึ้นก่อน ต่อภายหลังสัตว์ทั้งหลายจึงทำ
กรรมเพื่อได้วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๖] ส. แผ่นดินเป็นวิบากแห่งกรรมของสัตว์ทั้งปวงหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งปวง บริโภคแผ่นดิน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งปวง บริโภคแผ่นดินหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บางพวกบริโภคแผ่นดิน แล้วปรินิพพานมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บางพวก ไม่ยังกรรมวิบากให้สิ้นไปแล้วปรินิพพาน
มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๗] ส. แผ่นดินเป็นวิบากแห่งกรรมของสัตว์ผู้จะเป็นจักรพรรดิ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภคแผ่นดิน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภควิบากแห่งกรรมของสัตว์ผู้จะเป็น
จักรพรรดิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภควิบากแห่งกรรมของสัตว์ผู้จะเป็น
จักรพรรดิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์อื่น ๆ บริโภคผัสสะ เวทนา เจตนา จิต สัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของสัตว์ผู้จะเป็นจักรพรรดิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๖๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมที่ยังสัตว์ให้ไปพร้อมเพื่อความเป็นใหญ่ กรรม
ที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็น
ใหญ่ กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่มีอยู่ ด้วย
เหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก.

ปฐวิกัมมวิปาโกติกถา จบ

อรรถกถาปฐวิกัมมวิปาโกติกถา

ว่าด้วย แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องแผ่นดินเป็นกรรมวิบาก คือเป็นผลของกรรม. ในเรื่องนั้น คำว่า ความเป็นแห่งชนทั้งหลายผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่า อิศริยะ. คือความเป็นใหญ่ ความเป็นแห่งอชิปติชนทั้งหลายชื่อว่า อาธิปัจจะ คือความเป็นอชิปติ หรือความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ และกรรมมีความเกี่ยวข้อง ด้วยความเป็นอิสระและความเป็นอชิปติในแผ่นดินมีอยู่ ดังนี้ ท่านกล่าวไว้ในคำว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นใหญ่ กรรมที่ยัง สัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ มีอยู่ ดังนี้ เหตุใด เพราะ เหตุนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า แผ่นดินเป็นกรรมวิบาก ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา แผ่นดิน เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิวา คำว่า แผ่นดิน มีสุขเวทนา เป็นต้น สกวาทิวีกล่าวด้วยความสามารถการแสดงสภาพ แห่งกรรมวิบาก. ผัสสะอันต่างด้วยสุขเวทนาเป็นต้นมีอยู่ในวิบากทั้งหลาย ที่ท่านแสดงไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า ผัสสะ เป็นกรรมวิบาก ก็ผัสสะนั้นด้วย ธรรมทั้งหลายมีสัญญาเป็นต้นด้วย สัมปยุตกันกับธรรมทั้งหลายมีสุขเวทนา เป็นต้น ธรรมทั้งหลายมีสุขเวทนาเป็นต้น ก็สัมปยุตกับธรรมทั้งหลาย มีสัญญาเป็นต้น ธรรมเหล่านี้แม้ทั้งหมดเป็นไปกับด้วยอารมณ์ คือรับ อารมณ์ได้ ก็อวิชชานจิต กล่าวคือ การรับอารมณ์อันเป็นปุเรจาริก เป็นต้นแห่งธรรมเหล่านั้น และเจตนา อันเป็นกัมมปัจจัยแห่งธรรมเหล่านั้น ก็มีอยู่ในธรรมเหล่านั้น ธรรมใดมีวิบากที่น่าปรารถนา การปรารถนา

ธรรมนั้นมีค้นหาเป็นมูลเป็นไปทั่วแล้วด้วยสามารถแห่งความตั้งใจมีอยู่
ดังนั้นสกวาที่จึงถามว่า ตามลัทธิของท่านแผ่นดินเป็นอย่างนี้ ๆ หรือ
ปรวาทิตอบปฏิเสธ. ปฏิโลมปุจฉาเป็นต้น มีอรรถง่ายทั้งนั้น.

ในปัญหาว่า กรรมวิบากทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ หรือ เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธ
หมายเอากรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ย่อมตอบรับรอง
หมายเอารูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน และหมายเอาความที่แผ่นดินเป็นต้น
เป็นของทั่วไป. พระสูตรว่า นิธิคือบุญ ไม่ทั่วไปแก่ชนอื่น ๆ เป็นคำที่
สกวาที่นำพระสูตรจากลัทธิของปรวาทิตมาแสดง.

ในปัญหาว่า สัตว์ทั้งปวงบริโลกแผ่นดินหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ
หมายเอาสัตว์ผู้ไม่อาศัยแผ่นดิน แต่ตอบรับรองหมายเอาสัตว์ผู้อาศัย
แผ่นดิน. ในปัญหาว่า สัตว์ทั้งปวงไม่บริโลกแผ่นดินย่อมปรินิพพาน
หรือ ปรวาทิตอบรับรอง หมายเอาสัตว์ทั้งหลายผู้ปรินิพพานในรูปภพ.
คำว่า ไม่ยังกรรมวิบากให้สิ้นไป นี้ สกวาที่กล่าวด้วยสามารถแห่ง
ลัทธิของปรวาทิต เพราะลัทธิของปรวาทิตนั้นว่า สัตว์ทั้งหลายยังกรรม
วิบากให้สิ้นไปแล้วจึงจะปรินิพพานได้ แต่ในลัทธิของสกวาที่ การไม่ยัง
วิบากที่เกิดขึ้นจากกรรมที่ทำแล้วให้ปราศจากไปให้สิ้นไปแล้วนิพพาน
ไม่มี. อนึ่ง ว่าโดยลัทธิแห่งท่านเหล่านั้น ปฐวีธาตุ ชื่อว่าเป็นวิบากที่เกิดขึ้นแล้ว
เพราะเป็นสาธารณวิบาก ก็การท้วงว่า การไม่ให้ปฐวีธาตุ
ซึ่งตั้งอยู่โดยความเป็นวิบากนั้นให้สิ้นไปแล้วปรินิพพานนั้น ย่อมไม่ถูก
ดังนี้ ย่อมควร. ปรวาทิตอบปฏิเสธด้วยสามารถแห่งลัทธิ. ในปัญหาว่า
บริโลกวิบากแห่งกรรมของพระเจ้าจักรพรรดิหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ
หมายเอากรรมที่มีผัสสะเป็นต้นที่ไม่ทั่วไป ย่อมตอบรับรอง หมายเอา

ธรรมที่เป็นสาธารณะ. ลัทธิแห่งท่านเหล่านั้นว่า แผ่นดิน สมุทฺร พระจันทร์ และพระอาทิตย์ เป็นต้น เป็นกรรมวิบากทั่วไปแก่สิ่งทั้งปวง. ในคำว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นพร้อมเพื่อความเป็นใหญ่ นี้ ความว่า ชื่อว่า ความเป็นอิสระ เพราะความเป็นผู้มีทรัพย์มาก ชื่อว่า อธิปไตย คือ ความเป็นใหญ่ยิ่ง ความเป็นอธิบดี เพราะยังชนทั้งหมดให้เป็นไปในอำนาจของตน อธิบายว่า ชื่อว่า ความเป็นอธิบดีเพราะอรรถว่าควรแก่การยกย่องจากชนเหล่านั้น. ในปัญหานี้ กรรมชื่อว่ายังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นอิสระและความเป็นอธิบดีด้วยสามารถแห่งการได้เฉพาะซึ่งแผ่นดิน ไม่ใช่ด้วยสามารถแห่งการให้เกิดแผ่นดิน เพราะฉะนั้น คำว่า ปฐวี คือแผ่นดินนั้น จึงไม่สำเร็จในความเป็นกรรมวิบาก ด้วยประการฉะนี้.

อรรถกถาปฐมกัมมวิปาโกติกา จบ

ชรามรณวิปาโกติกถา

[๑๑๖๕] สกวาที ชรามรณะ เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะ มีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา มีอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยสุขเวทนา ประกอบด้วยทุกขเวทนา ประกอบด้วยอทุกขมสุขเวทนา ประกอบด้วยผัสสะ ประกอบด้วยเวทนา ประกอบด้วยสัญญา ประกอบด้วยเจตนา ประกอบด้วยจิต มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของชรามรณะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของชรามรณะนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ชรามรณะไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของชรามรณะนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า ชรามรณะ เป็นวิบาก.

[๑๑๗๐] ส. ผัสสะ เป็นวิบาก และผัสสะมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา ฯลฯ มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะ เป็นวิบาก และชรามรณะมีสุขเวทนา มีทุกขเวทนา ฯลฯ มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของชรามรณะนั้น

มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๑] ส. ชรามรณะ เป็นวิบาก แต่ชรามรณะไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งชรามรณะ นั้นไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่มีสุขเวทนา ไม่มีทุกขเวทนา ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของชรามรณะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๒] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๓] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๔] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๕] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๖] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม เป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๗] ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม ไม่พึงกล่าวว่าเป็นวิบากแห่งกุศลธรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรามรณะแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม ไม่พึง

กล่าวว่าเป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๗๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ชรามรณะเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มี
ผิวพรรณจีรว กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุน้อย
มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็น
ผู้มีผิวพรรณจีรว กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุน้อย
น้อย มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ชรามรณะเป็นวิบาก.

ชรามรณวิปาโกติกถา จบ

อรรถกถาชรามรณวิปาโกติกถา

ว่าด้วย ชรามรณะเป็นวิบาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องชรามรณะเป็นวิบาก คือความแก่ความตายเป็น
วิบาก. ในปัญหานี้ ชื่อว่าชรา เพราะความที่เป็นผู้มีผิวพรรณทราม
ชื่อว่า มรณะ เพราะความที่เป็นผู้มีอายุน้อย อนึ่ง กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็น
ไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณทราม และให้มีอายุน้อยนั้นมีอยู่ ในคำว่า
กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณทราม และให้มี
อายุน้อยนั้นมีอยู่ ในคำว่า กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็น
ผู้มีผิวพรรณจีรว กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุ

น้อยมีอยู่ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกาย
อันธกะทั้งหลายว่า **ชรามณะเป็นวิบาก คือเป็นผล** ดังนี้ คำถามของ
สกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในปัญหาปฏิโลม
คำว่า **ชรามณะไม่มีอารมณ์** อธิบายว่า รูปธรรมทั้งหลายไม่มีอารมณ์
ส่วนชรามณะแห่งรูปทั้งหลาย คือนามธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าไม่มี
อารมณ์เพราะความไม่มีลักษณะแห่งสัมปโยคะ.

ในปัญหาว่า **ชรามณะแห่งอกุศลธรรมเป็นวิบากแห่งอกุศลธรรม**
หรือ **ปรวาทิตอบรับรองตามลัทธิว่า** ขึ้นชื่อว่าชราและมณะพึงเป็น
วิบากที่ไม่น่าปรารถนา. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ ย่อมตอบปฏิเสธซึ่งความ
ที่ชรามณะแห่งอกุศลธรรมว่าเป็นวิบากของอกุศลธรรม. และย่อมตอบ
รับรองชรามณะแห่งอกุศลธรรมว่าเป็นวิบากของอกุศลธรรมนั้นแหละ
ข้างหน้า. อนึ่ง สกวาที่ท่านรวมปัญหาให้เป็นอย่างเดียวกัน ด้วยสามารถ
แห่งคำถามว่า **ชรามณะแห่งกุศลและอกุศลธรรม** แต่ชราและมณะ
แห่งกุศลและอกุศลนั้นมีในขณะเดียวกันหามิได้. ชื่อว่าคำปริยาย คือ
พูดอ้อมค้อม เพราะคำอันบุคคลพึงกล่าวว่ **ชรามณะเป็นวิบากของ**
อภัยกตะ อันมิใช่วิบากทั้งหลาย ดังนี้ ไม่มี เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไม่
อธิบายปัญหาว่าด้วยอภัยกตะ.

ในชื่อว่า **กรรมที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีผิวพรรณ**
จีริว นี้ อธิบายว่า ชื่อว่า ความเป็นผู้มีผิวพรรณไม่ดีเพราะมีผิวพรรณ
ไม่บริสุทธิ์ ชื่อว่า ความเป็นผู้มีอายุน้อยเพราะไม่สามารถให้อายุเป็น
ไปได้ยั่งยืน. ในปัญหานั้น อกุศลธรรมเป็นกัมมปัจจัยแก่รูปที่มีผิวพรรณ
ไม่งามซึ่งมีกรรมเป็นสมุฏฐาน. แต่วิบากแห่งอกุศลธรรมนั้น ชื่อว่าย่อม

ไม่มีแก่รูปนั้นเพราะเป็นสภาวะธรรมไม่เหมือนกัน. อนึ่ง วิบากแห่งอกุศล
ธรรมนั้นย่อมเป็นปัจจัยแก่สมุฏฐานทั้งหลายมีอุตฺตสมุฏฐานเป็นต้น ด้วย
สามารถแห่งการให้ได้รูปที่มีผิวพรรณทรามนั้น และด้วยสามารถแห่ง
การเข้าไปตัดซึ่งอายุ. อกุศลธรรมนั้น ชื่อว่าเกี่ยวข้องด้วยความเป็นผู้มี
ผิวพรรณไม่ดี และเป็นผู้มีอายุน้อยด้วยประการฉะนี้. ธรรมนั้น ชื่อว่า
ไม่ให้เป็นไปด้วยสามารถแห่งความเกิดขึ้นแห่งชราและมรณะ โดยตรง
เหมือนผัสสะอันเป็นวิบากเป็นต้น เพราะฉะนั้น ชราและมรณะนั้นจึงไม่
สำเร็จในความเป็นวิบาก. คำที่เหลือในที่นี้ เช่นกับด้วยคำที่ข้าพเจ้ากล่าว
แล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาธรรมรังสีวิปาโกติกถา จบ

อริยัมมวิปากกถา

[๑๑๗๕] สกวาที วิปากแห่งอริยธรรมไม่มี หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

๓. สามัญญะ มีผลมาก พรหมัญญะ มีผลมาก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า สามัญญะมีผลมาก พรหมัญญะ มีผลมากก็

ต้องไม่กล่าวว่าวิปากแห่งอริยธรรมไม่มี.

[๑๑๗๖] ๓. วิปากแห่งอริยธรรมไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. โสคาปัตติผลมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่าโสคาปัตติผลมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิปาก

แห่งอริยธรรมไม่มี.

๓. สกทาคามีผล ฯลฯ อนาคามีผล อรหัตผล มีอยู่มิใช่

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า อรหัตผลมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิปากแห่ง

อริยธรรมไม่มี.

๑. สามัญญะ - คุณเครื่องความเป็นสมณะ, พรหมัญญะ - คุณเครื่องความเป็นพรหมทั้ง ๒ นี้ หมายถึง อริยมรรค.

[๑๑๘๑] ส. โสดาปัตติผล ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งทาน ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสดาปัตติผล ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งศีล ฯลฯ ผลแห่งภาวนา ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามิผล ฯลฯ อนาคามิผล ฯลฯ อรหัตผล ไม่
เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งทานไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตผลไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผลแห่งศีล ฯลฯ ผลแห่งภาวนา ไม่เป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๒] ส. ผลแห่งทานเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสดาปัตติผลเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผลแห่งทานเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. สกทาคามีผล ฯลฯ อนาคามีผล ฯลฯ อรหัตผลเป็น
วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ผลแห่งศีล ฯลฯ ผลแห่งภาวนาเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. โสดาปัตติผลเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ผลแห่งภาวนาเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. สกทาคามีผล ฯลฯ อานาคามีผล อรหัตผลเป็นวิบาก
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๓] ๓. กามาวจรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. โลกุตตรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. รูปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. โลกุตตรกุศลมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๔] ๓. โลกุตตรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามาวจรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกุตตรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศลไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๕] ป. กามาวจรกุศลมีวิบาก เป็นอภัยคามิ คือก่อวิปากวิภูไป หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก เป็นอภัยคามิ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. รูปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก เป็นอภัยคามิ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก เป็นอภัยคามิ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๖] ป. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปภัยคามิ คือหลีกวิปากวิภูไป หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กามาวจรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปภัยคามิ หรือ ?

๓. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๔. โลกุตตรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปจยคามิ หรือ ?

๕. ถูกแล้ว.

๖. ปาวจรกุศล ฯลฯ อรูปาวจรกุศล เป็นธรรมมีวิบาก แต่เป็นอปจยคามิ หรือ ?

๗. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อริยัมมวิปากกถา จบ

อรรถกถาอริยัมมวิปากกถา

ว่าด้วย วิบากแห่งอริยธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องวิบากแห่งอริยธรรม. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกาชอันธกะทั้งหลายว่า สามัญญผล คือ ผลแห่งความเป็นสมณะ สักว่าการละกิเลสเท่านั้นหาใช่จิตและเจตสิกธรรมไม่ ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา วิบากแห่งอริยธรรมไม่มีหรือ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า วิบากแห่งอริยธรรม ได้แก่ ผลของอริยมรรค คำตอบรับรองของปรวาทิโดยลัทธิว่า อริยผล สักว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกิเลส. คำว่า สามัญญะ ได้แก่ คุณเครื่องความเป็นสมณะ คำนี้เป็นชื่อของอริยมรรค สมจริง ดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเป็นสมณะ และผลแห่งความเป็นสมณะแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้. แม้ในคุณเครื่องความเป็นพรหม คือพรหมัญญะ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ในปัญหาทั้งหลาย มีคำว่า โสดาปัตติผลไม่เป็นวิบากหรือ เป็นต้น
ปรวาที่ตอบรับรองซึ่งความที่อริยผลทั้งหลายไม่เป็นวิบาก เพราะหมาย
เอาความที่โสดาปัตติมรรคเป็นต้นไม่มีการสังสมวิภูฏะ ย่อมตอบปฏิเสธ
ผลแห่งทานเป็นต้น คือหมายเอาเป็นวิปากวิภู. จริงอยู่ ท่านห้ามอรรถแห่ง
ออาจคามิติกะ* ด้วยคำอย่างนี้ว่า ธรรมเหล่าใดย่อมไปสู่ที่มีการสังสม
อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าวิบาก เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า
ออาจคามิ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่าใดเมื่อสังสมย่อมไปสู่ที่มีการสังสม
เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า ออาจคามิ ธรรมเหล่าใดเมื่อไม่มี
การสังสมวิบากย่อมไป เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่า อปอาจคามิ
เพราะฉะนั้น ปรวาที่จึงตอบรับรองด้วย ปฏิเสธด้วย อย่างนี้.

คำถามว่า กามาวจรกุศลมีวิบากเป็นออาจคามิ คือเป็นธรรม
สังสมวิปากวิภู ดังนี้ เป็นของปรวาที่ คำตอบรับรองและปฏิเสธเป็น
ของสกวาที่. จริงอยู่ โลกียกุศลวิบาก ชื่อว่า ออาจคามิ เพราะอรรถว่า
มีปกติ ไม่สังสมจติ ปฏิสนธิ และวิภูฏะเป็นไป โลกุตตรกุศลนี้ย่อมเป็น
ธรรมมีวิบากทั้งนั้น มิใช่ไม่มีวิบากด้วยเหตุสักแต่คำว่า เป็นอปอาจคามิ
คือเป็นธรรมไม่สังสมจติ ปฏิสนธิ และวิภูฏะ. ฟังทราบคำตอบรับรอง
และปฏิเสธของสกวาที่ในที่นี้ เพราะหมายเอาเนื้อความนี้ ด้วยประการ
ฉะนี้แล.

อรรถกถาอริยัมมวิปากกถา จบ

๑. คำว่า ออาจคามิติกะได้แก่หมวด ๓ แห่งออาจคามิในติกมติกา.

วิปาโกวิปากัมมัมมโติดถา

[๑๑๘๗] สกวาที วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

๓. วิบากของวิบากนั้น ก็เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. วิบากของวิบากนั้น ก็เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

๓. เมื่อเป็นอย่างนั้น วิบากนั้น ๆ ก็ไม่มีการทำที่สุดทุกข์ ไม่มีความขาดตอนแห่งวิญญูะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๘] ๓. วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

๓. คำว่า วิบาก หรือว่าธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบากก็ดี คำว่าธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือว่าวิบากก็ดี คำทั้ง ๒ นี้ก็อย่างเดียวกัน เสมอกัน เท่ากัน เหมือนกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๙] ๓. วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

๓. วิบาก กับธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก ธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก กับวิบาก สหระคคกัน เกิดร่วมกัน ระคนกัน สัมปยุตกัน เกิด-

ด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๐] ส. วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศลอันนั้น วิบากแห่งอกุศลก็อันนั้นแล กุศลอันนั้น วิบากแห่งกุศลก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๑] ส. วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลฆ่าสัตว์ด้วยจิตใจ ก็ไหม้ในนรกด้วยจิตนั้น แลละ บุคคลให้ทานด้วยจิตใจ ก็บันเทิงในสวรรค์โดยจิตนั้นแลละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๕๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า วิบาก เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก

ส. ถูกแล้ว.

ป. วิบาก คือ ชั้น ๔ ส่วนนามธรรม เป็นอัญญมัญญ-
ปัจจัย มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า วิบาก คือ ชั้น ๔ ส่วนนามธรรมเป็นอัญญ-
มัญญปัจจัย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า วิบากเป็นธรรมที่เป็นเหตุ
แห่งวิบาก.

วิปาโกวิปากัมมัมโมติกา จบ

อรรถกถาวิปาโกวิปากัมมชัมโมติกถา

ว่าด้วย วิปากะเป็นวิปากัมมชัมม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องวิปากเป็นวิปากัมมชัมม คือวิปากเป็นธรรม
ที่เป็นเหตุให้วิปากะเกิดขึ้น. ในปัญหานี้ วิปากเป็นปัจจัยแก่วิปากด้วย
อำนาจแห่งอัญญมัญญปัจจัย เป็นต้นมีอยู่ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดู
ลักษณะของนิกาชอันระกัทั้งหลายว่า แม้วิปากก็เป็นวิปากัมมชัมม คือ
เป็นธรรมที่เป็นเหตุให้วิปากเกิดขึ้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า วิปากของวิปากนั้น
ก็เป็นธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก ความว่า สกวาทิย่อมถามว่า วิปากใด
มีอยู่ วิปากเมื่อนั้นเป็นวิปากัมมชัมมแก่วิปากที่เป็นวิปากัมมชัมม
นั้นหรือ? ปรวาทิตอบปฏิเสธหมายเอาภาวะแห่งการให้ผลต่อไป. ถูกถาม
ครั้งที่ ๒ ตอบปฏิเสธ โดยคิดไปจากลัทธิ แต่ท่านก็ย่อมตอบรับรอง
หมายเอาความเกิดขึ้นแห่งวิปากอื่นเพราะเป็นปัจจัยแก่วิปากเมื่อนั้น. ก็
ครั้งเมื่อความเป็นเช่นนั้นมีอยู่ การไม่ตัดวิภูษะย่อมปรากฏว่า วิปาก
แห่งวิปากเมื่อนั้นก็เป็นวิปากแห่งวิปากเมื่อนั้นต่อไป ราวะกุศลและ
อกุศลหรือ? ปรวาทิถูกถามปัญหานี้ ก็ตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิดจากลัทธิ.
ก็ในการพิสูจน์ถ้อยคำว่า คำว่าวิปากหรือว่าธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปาก
ก็ดี เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะว่า ถ้าว่ ความที่วิปากเป็นอรรถ
อันเดียวกับธรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากไซ้ คำว่ากุศล อกุศลและอัพยาทตะ
ก็จะพึงมีอรรถอันเดียวกันได้.

ในคำว่า **วิบากกับกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก** นี้ มีคำอธิบายว่า เมื่อปรวาทีกำหนดอยู่ซึ่งวิบากในนามขั้นทั้ง ๔ ขั้น ๑ ๆ ชื่อว่าเป็น วิปากัมมกรรม คือเป็นกรรมที่เป็นเหตุให้วิบากเกิดขึ้น เพราะอรรถว่าเป็นปัจจัยในปัจจัยทั้งหลายมีอัญญมัญญปัจจัยเป็นต้น และเพราะอรรถว่าเป็นปัจจัยยุบับัน ดังนั้น เมื่อถูกสกวาทิถามว่า **วิบากเป็นกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากะหรือ** จึงตอบรับรองว่า **ใช่**. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อท้วงปรวาทินั้น จึงกล่าวคำอย่างนี้ว่า วิบากในนามขั้น ๔ ในขณะเดียวกันก็ดี กรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบากในนามขั้น ๔ ก็ดี เป็นกรรมที่ท่านรับรองแล้ว เหตุใด เพราะเหตุนั้น ความที่วิบากและกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากเหล่านั้นย่อมปรากฏว่าเป็นกรรมสหระตกันหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ หมายเอากรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบาก คือ กุศล. คำว่า **อกุศลอันนั้น** ความว่า ถ้าวิบากเป็นกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากะตามลัทธิของท่านไซ้ วิบากใด เป็นอกุศลวิบาก วิบากนั้นก็ถึงความเป็นอกุศล. ถามว่า เพราะเหตุไร? ก็ว่าเพราะความที่ท่านกล่าวว่าอกุศลวิบากเป็นสภาวะอย่างเดียวกันกับด้วยกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิปากะ. แม้ในคำว่า **กุศลอันนั้น** เป็นต้น ก็นัยนี้ นั่นแหละ.

คำว่า **อัญญมัญญปัจจัย** นี้ ปรวาทีก้าวแล้วด้วยสามารถลัก แต่ว่าเป็นปัจจัยแห่งสหชาตกรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น คำว่า **อัญญมัญญปัจจัย** นี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์. แม้การกล่าวถึงความที่มหาภูตรูปทั้งหลายเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั้นก็หาใช่เป็นวิบากไม่ ทั้งไม่เป็นกรรมที่เป็นเหตุแห่งวิบากด้วย ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาวิปาโกวิปากัมมัมมโมคคิถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. สังคหิตกถา ๒. สัมปยุตตกถา ๓. เจตสิกกถา ๔. ทานกถา
๕. ปรีโภคมขปุญญกถา ๖. อโศกนินนกถา ๗. ปฐวีกัมมวิปาโกติกถา
๘. ชรามรณวิปาโกติกถา ๙. อริยธัมมวิปากกถา ๑๐. วิปาโกวิปาก-
ธัมมธัมมโศติกถา.

วรรคที่ ๗ จบ

วรรคที่ ๘

นคติกถา

[๑๑๕๓] สกวาที คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคติไว้ ๕ คือ นรก กำเนิด
ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย มนุษย์ เทวดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคติไว้ ๕ คือ นรก
กำเนิด ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย มนุษย์ เทวดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า คติมี ๖.

[๑๑๕๔] ส. คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสุรพวกกาลกัญชิกา มีรูปร่างเหมือนกัน มีการเสวย
อารมณ์อย่างเดียวกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน อายุเท่ากัน กับพวกเปรต
ทำอาวาทะวิวาหะกับด้วยเปรต มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อสุรพวกกาลกัญชิกา มีรูปร่างเหมือนกัน
มีการเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน มีอายุเท่ากันกับ
เปรต ทำอาวาทะวิวาหะกับด้วยพวกเปรต ก็ต้องไม่กล่าวว่า คติมี ๖.

[๑๑๕๕] ส. คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พวกอสุรบริษัทท้าวเวปจิตติ มีรูปร่างเหมือนกัน มี

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 100

การเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน มีอายุเท่ากัน กับ
พวกเทวดา ทำอวาหะวิวาหะกับด้วยพวกเทวดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ มีรูปร่างเหมือน
กัน มีการเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน มีอาหารอย่างเดียวกัน มีอายุเท่ากัน
กับพวกเทวดา ทำอวาหะวิวาหะกับด้วยพวกเทวดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า
คติมี ๖.

[๑๑๕๖] ส. คติมี ๖ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ เคยเป็นเทวดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าพวกอสูรบริษัทท้าวเวปจิตติ เคยเป็นเทวดา
ก็ต้องไม่กล่าวว่า คติมี ๖.

[๑๑๕๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า คติมี ๖ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มีอสุรกาย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่ามีอสุรกาย ด้วยเหตุที่นั่นะท่านจึงต้องกล่าวว่า
คติมี ๖.

นคตีกถา จบ

อรรถกถาคติกา

ว่าด้วย คติ ๖

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องคติ ๖. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจ
ลักษณะของนิกายอันธกะ และอุตตราปถะทั้งหลายว่า คติมี ๖ รวมทั้ง
อสุรกาย ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ. ถ้าดับนั้น สกวาที่ เพื่อจะท้วงด้วยสามารถแห่งคติทั้งหลาย
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดไว้ในเรื่องโลมหังสนสูตรว่า **ดูก่อน
สารีบุตร คติ ๕ เหล่านี้แลมีอยู่** ดังนี้ จึงกล่าวว่ **พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสคติไว้ ๕ มิใช่หรือ** เป็นต้น ปรวาทิตอบรับรองเพราะกลัวผิดจาก
พระสูตร. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร สกวาที่จึงไม่รับรองคติ ๖ เมื่ออสุรกาย
ท่านก็สงเคราะห์เข้าในอบายภูมิ ดังคำนี้ว่า **พระอริยเจ้าพ้นแล้วจาก
อบายทั้ง ๔** ดังนี้ มิใช่หรือ? แก้วว่า ท่านสงเคราะห์อสุรกายไว้ในข้อนั้น
ก็จริง ถึงอย่างนั้นก็ไม่จัดเป็นคติ. ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะ
ไม่มีคติส่วนหนึ่งต่างหาก. จริงอยู่ พวกอสูรชื่อว่ากาลกัญชิกาในจำพวก
อสุรกาย ท่านสงเคราะห์เข้าในคติแห่งเปรต. บริษัทของท้าวเวปจิตติ
ท่านสงเคราะห์เข้าในคติแห่งพวกเทพ. คำว่า อสุรกาย นี้ ชื่อว่าเป็นส่วน
หนึ่งต่างหากย่อมไม่มี.

บัดนี้ สกวาที่จึงเริ่มคำว่า **อสูรพวกกาลกัญชิกา** เป็นต้น เพื่อจะ
แสดงอรรถอย่างเดียวกันนั้นนั่นแหละ. ในคำเหล่านั้น คำว่า **สมานวณฺณา**
ได้แก่ มีรูปร่างลักษณะอย่างเดียวกัน. คำว่า **มีรูปร่างน่าเกลียด** ได้แก่
มีรูปพิการ มีลักษณะชั่ว. คำว่า **มีการเสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน** ได้แก่

มีการประพัตติในเมถุนธรรมเช่นเดียวกัน. คำว่า มี อาหารอย่างเดียวกัน ได้แก่ มีอาหาร มีน้ำสาย น้ำมูก น้ำเหลืองและเลือดเป็นต้นอย่างเดียวกัน. คำว่า มีอายุเท่ากัน ได้แก่ มีการกำหนดอายุเหมือนกัน. คำว่า อาวาหะ และวิวาหะ ได้แก่ การรับหญิงสาว และการให้หญิงสาว.

ในฝ่ายเทพเจ้า **สฤกปกฺเข** ในพวกคุณงามความดี คำว่า มี รูปร่างเหมือนกัน ได้แก่ เป็นผู้มรูปร่างสวยงามเช่นเดียวกัน ถึงพร้อมด้วยรัศมี อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสนันทสนา คือนารักนาคู. คำว่า มีการ เสวยอารมณ์อย่างเดียวกัน ได้แก่ มีการบริโภคนามคุณ ๕ เหมือนกัน. คำว่า มีอาหารอย่างเดียวกัน ได้แก่ อาหารมีสุธาโทษน์เป็นต้นเหมือนกัน. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวมาแล้วทั้งนั้น. คำว่า มีอสุรกายมิใช่หรือ นี้ เป็นการสำเร็จประโยชน์แต่เพียงว่าอสุรกายมีอยู่เท่านั้น แต่ไม่สำเร็จว่าเป็น คติของอสุรกายนั้น เพราะไม่มีการกำหนดคติของอสุรกายไว้ส่วนหนึ่ง ดังนี้แล.

อรรถกถาคติกา จบ

อันตรรกถา

[๑๑๘๘] สกวาที อันตรรกภาพ มีอยู่หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นกามภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกภาพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูปภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกภาพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นอรูปภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๑๘๙] ส. อันตรรกภาพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพมีอยู่ในระหว่างกามภพและรูปภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกภาพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพมีอยู่ในระหว่างรูปภพและอรูปภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๐] ส. อันตรรกภาพไม่มีอยู่ในระหว่างกามภพและรูปภพหรือ ?

๑. ภพในระหว่าง.

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อันตรรกภาพไม่มีอยู่ในระหว่างกัมภและ
รูปภพ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตรรกภาพมีอยู่.

ป. อันตรรกภาพไม่มีอยู่ในระหว่างรูปภพกับอรูปภพหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า อันตรรกภาพไม่มีอยู่ในระหว่างรูปภพกับอรูปภพ
ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตรรกภาพมีอยู่.

[๑๒๐๑] ส. อันตรรกภาพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพนั้น เป็นกำเนิดที่ ๕ เป็นคติที่ ๖ เป็น
วิญญานฐิติที่ ๘ เป็นสัตตาวาสที่ ๑๐ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกภาพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตรรกภาพมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอันตรรกภาพมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตินอยู่ ใน

อันตรายหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีในอันตราย

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรายเป็นปัจจุโวการหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๒] ส. กามภพมีอยู่ กามภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรายมีอยู่ อันตราย เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามภพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตรายมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามภพมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอันตรายมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ้อยู่
ในกามภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ้อยู่
ในอันตรภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามภพ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอันตรภพ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามภพ เป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรภพ เป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๓] ส. รูปภพมีอยู่ รูปภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส
เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรภพมีอยู่ อันตรภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็น
สัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญาณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปภพ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอंतरาภพมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปภพมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอंतरาภพ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

อยู่ ในรูปภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

ในอंतरาภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปภพ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอंतरาภพ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปภพเป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพเป็นปัญญาโวหารภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๔] ส. อรูปภาพ มีอยู่ อรูปภาพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญูณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตรรกภาพ มีอยู่ อันตรรกภาพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็นกำเนิด เป็นวิญญูณฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอรูปภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตรรกภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอรูปภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงอันตรรกภาพ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตินอยู่ อุบัติอยู่ ในอรูปภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตินอยู่ อุบัติ

อยู่ ในอंतरภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในอंतरภาพ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปภพเป็นจตุโวหารภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อंतरภาพเป็นจตุโวหารภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๕] ส. อंतरภาพมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อंतरภาพมีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียว หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อंतरภาพไม่มีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อंतरภาพไม่มีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียว

ก็ต้องไม่กล่าวว่า อंतरภาพมีอยู่

[๑๒๐๖] ส. อंतरภาพมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อंतरภาพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้กระทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภพมีอยู่.

[๑๒๐๗] ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่ทำอนันตริยกรรม

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลเข้าถึงนรก ฯลฯ สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอสังขยัตถ์ ฯลฯ สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึง
อรุปรภพ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภพมีอยู่.

[๑๒๐๘] ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่เข้าถึงอรุปรภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพมีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้เข้าถึงอรุปรภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันตราภพไม่มีอยู่สำหรับบุคคลผู้ไม่เข้าถึงอรุปรภพ

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๐๙] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อันตราภพมีอยู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้อันตราปรินิพพายี มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลผู้อันตราปรินิพพายีมีอยู่ ด้วยเหตุนี้
นะท่านจึงต้องกล่าวว่า อันตราภพมีอยู่

ส. อันตราภพ ชื่อว่ามีอยู่ เพราะทำอธิบายว่า บุคคลผู้
อันตราปรินิพพายีมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะทำอธิบายว่า บุคคลผู้อุปหัจจปรินิพพายีมีอยู่
อุปหัจจภพ ก็ชื่อว่ามีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อันตรรกภพ ชื่อว่ามีอยู่ เพราะทำอธิบายว่า บุคคล
ผู้อันตราปรินิพพายีมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะทำอธิบายว่า บุคคลผู้สังขารปรินิพพายีมีอยู่
ฯลฯ บุคคลผู้สังขารปรินิพพายีมีอยู่ สังขารภพก็ชื่อว่ามีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อันตราภวกถา จบ

อรรถกถา อันตรา ภวกถา

ว่าด้วย อันตราภพ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอันตราภพ คือ ภพที่คั่นในระหว่าง. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียร และสมัตติยะทั้งหลาย
ว่า สัตว์ หมายถึงผู้จะปฏิสนธิ ผู้ไม่มีทิพพจักขุยอมเป็นผู้ราวกะมี
ทิพพจักขุ ผู้ไม่มีฤทธิ์ยอมเป็นผู้ราวกะผู้มีฤทธิ์เล็งแลดูอยู่ซึ่งการอยู่ร่วม
ของบิดามารดา และการมีระดู เขาคำรงอยู่ประมาณ ๗ วัน หรือเกิน
กว่านั้นในทีใด ที่นั่น ชื่อว่า อันตราภพ เพราะถือเอาบทพระสูตรว่า
บุคคลชื่อว่าอันตราปรินิพพายี คือ ผู้ปรินิพพานในระหว่างอายุยังไม่ทัน

ถึงท่ามกลางแห่งอายุชัย โดยไม่พิจารณาดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า **อันตราภมียู่หรือ** โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ เพราะตั้งอยู่ในลัทธิ. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อจะท้วงปรวาทินั้น ด้วยสามารถแห่งภพทั้ง ๓ เหล่าใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วนั้น จึงกล่าวคำว่า **เป็นกามภพ เป็นต้น.**

ในปัญหานี้ อธิบายว่า ติว่า ภพไร ๆ ชื่อว่าอันตราภมียู่ตามลัทธิของท่านไชรี ภพนั้นก็พึงเป็นคูปัญญโวการภพ ภพใดภพหนึ่งแห่งกามภพทั้งหลาย เป็นต้น นั้นแหละ เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงถามท่านว่า **เป็นกามภพ หรือรูปภพ หรืออรูปภพ ชื่อว่า อันตราภพ** ตามลัทธิของท่าน. ปรวาทิเมื่อไม่ปรารภเช่นนั้น จึงปฏิเสธทั้งหมด. คำว่า **มีอยู่** ในระหว่างกามภพ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าอันตราภมียู่ไชรี อันตราภพนั้นก็พึงเป็นเหมือนกับเขตแดนแห่งเขตแดนทั้ง ๒ ปรวาทิเมื่อไม่ปรารภเช่นนั้น จึงปฏิเสธปัญหาทั้งปวง ย่อมปฏิเสธไป เพราะลัทธิอย่างเดียว แต่ยอมไม่ปฏิเสธตามความเป็นจริง โดยคำนั้นนั้นแหละ สกวาทิจึงกล่าวปฏิเสธกะปรวาทิว่า **ท่านก็ต้องไม่กล่าวว่า อันตราภมียู่** แม้คำว่า อันตราภพเป็นกำเนิดที่ ๕ เป็นต้น สกวาทิถามเพื่อท้วงว่า อันตราภพนั้นไม่รวมอยู่ในกำเนิด เป็นต้นตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดไว้แล้ว ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ อันตราภพนั้นก็พึงเป็นภพที่เกินจากกำเนิดจากคติเป็นต้นนั้น ๆ. คำว่า **กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงอันตราภมียู่หรือ** สกวาทิถามเพื่อท้วงว่า ถ้าอันตราภพเมื่อนั้น พึงเป็นภพหนึ่งต่างหากไชรี กรรมที่ยังสัตว์ให้เข้าถึงซึ่งอันตราภพนั้นก็พึงมี คุณกรรมที่ยังสัตว์ให้เข้าถึงกามภพ เป็นต้น ดังคำที่พระศาสดา

ทรงจำแนกไว้แล้วและแสดงแล้วว่าเป็นกรรมมีอยู่จริง อย่างนี้ ดังนี้.
อนึ่ง ลัทธิเหล่านั้นในลัทธิของปรวาทว่า กรรมโดยเฉพาะที่ชื่อว่าอันยัง
สัตว์ให้เข้าถึงซึ่งอันตรายภพไม่มี สัตว์ใดจักเข้าถึงซึ่งภพใด ๆ ย่อมเกิด
ในอันตรายภพได้ด้วยกรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงซึ่งภพนั้นนั่นแหละ เหตุใด
เพราะเหตุนี้ ปรวาทที่จึงตอบว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. แม้ถูกสทกาทิถาม
ว่า สัตว์ผู้เข้าถึงอันตรายภพมีอยู่หรือ ปรวาทที่ตอบปฏิเสธตามลัทธิว่า
สัตว์เหล่านั้นชื่อว่าผู้เกิดในกามภพนั้นนั่นแหละ. แม้ถูกถามว่า สัตว์ทั้งหลาย
เกิดอยู่...ในอันตรายภพหรือ ปรวาทที่เมื่อไม่ปรารณาซึ่งความเกิด ความ
แก่ ความตาย และจุดอุปบัติในอันตรายภพนั้น จึงตอบปฏิเสธ แม้ถูกถาม
ด้วยสามารถแห่งรูปเป็นต้น ย่อมตอบปฏิเสธ เพราะลัทธิแห่งชนเหล่านั้น
ว่า รูปของสัตว์ในอันตรายภพเห็นไม่ได้ แม้ธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น
ก็ไม่หยาบเหมือนสัตว์เหล่าอื่น. ด้วยเหตุนี้นั่นแหละ พึงทราบการปฏิเสธ
แม้ในความเป็นแห่งปัจจุโวการภพ.

บัดนี้ คำว่า กามภพ เป็นภพ เป็นคติ เป็นต้น ชื่อว่าเป็นการ
เปรียบเทียบภพ. ในข้อนี้อธิบายว่า ถ้าภพไร ๆ ชื่อว่าอันตรายภพพึงมี
ตามลัทธิของท่านไซ้ร ก็บรรดาภพทั้งหลาย มีกามภพเป็นต้นมีอยู่ การ
แตกต่างกันแห่งภพและคติเป็นต้น พึงยังเห็นได้ ฉนั้นใด แม้ในอันตรายภพ
นั้น ก็พึงเห็นได้ ฉนั้นนั้น ในอันตรายภพยังเห็นไม่ได้ ฉนั้นใด แม้ใน
กามภพเป็นต้นเหล่านี้ก็ยังไม่เห็นไม่ได้ ฉนั้นนั้น เพราะว่า การจำแนกด้วยดี
แห่งภพและคตินั้นแหละมีอยู่ในความเป็นแห่งภพที่มีอยู่ มิใช่ในภพนอกจาก
นี้ก็จะไรเล่า เป็นเหตุแปลกกันระหว่างกามภพเป็นต้นเหล่านั้นกับอันตรายภพ

ในที่นี้. ปรวาทิ ย่อมตอบรับรองและตอบปฏิเสธซึ่งปัญหานั้น ๆ ด้วย
สามารถสักแต่ว่าลัทธิ.

ถูกสกวาทิถามว่า อันตรรกพมียู่สำหรับสัตว์ทั้งปวงทีเดียวหรือ
ปรวาทิ นั้นไม่ต้องการอันตรรกพมิกแก่สัตว์ผู้เกิดในนรก อสังขยสัตว์
และอรุปรหม เพราะฉะนั้นจึงปฏิเสธ. ย่อมตอบรับรองโดยปฏิเสธ
ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ. คำว่า อนันตรรกพ มียู่สำหรับบุคคลผู้ทำ
อนันตริยกรรม. เป็นต้น สกวาทิกล่าว เพื่อจำแนกแสดงภาพทั้งหลาย
โดยนัยที่ปรวาทินั้นไม่ปรารถนาอันตรรกพของสัตว์เหล่าใดเหล่านั้น.
คำนั้นทั้งหมด บัณฑิตพึงทราบโดยทำนองแห่งพระบาลีพร้อมกับการ
อ้างพระสูตร แล.

อันตรรกวาทา จบ

กามคุณกถา

[๑๒๑๐] สกวาที กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุหรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. ความพอใจเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ความพอใจเกี่ยวกับกามคุณนั้นมีอยู่ ก็ต้อง
ไม่กล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ.

ส. ความกำหนดเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ความกำหนด
ด้วยอำนาจความพอใจเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ความดำริเกี่ยวกับ
กามคุณ ๕ นั้น ความกำหนดเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ความกำหนดด้วย
อำนาจความดำริเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ปิติเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น
โสมนัสเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น ปิติโสมนัสเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้น มีอยู่
มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า ปิติโสมนัสเกี่ยวกับกามคุณ ๕ นั้นมีอยู่ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ.

[๑๒๑๑] ส. กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุหรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. จักขุของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่เป็นกามธาตุหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ของมนุษย์ทั้งหลาย
ไม่เป็นกามธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนของมนุษย์ทั้งหลาย ไม่เป็นกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า กามคุณ ๕ ในโลก

มีมโนเป็นที่ ๖ พระพุทธเจ้าทั้งหลายประกาศแล้ว บุคคลล้ารอกความพอใจ
ในกามคุณ ๕ และมีมโนนี้แล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ด้วยอาการอย่างนี้
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่า มโนของมนุษย์ทั้งหลาย
ไม่เป็นกามธาตุ.

[๑๒๑๒] ส. กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามคุณ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามคุณมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามคุณมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ-
อยู่ ในกามคุณ หรือ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รุป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามคุณ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามคุณ เป็นปัญจโวหารภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมอุบัติขึ้น พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น คู่พระสาวกย่อมอุบัติขึ้นในกามคุณ
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามคุณ เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามธาตุ มีอยู่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงกามคุณ มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามธาตุมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงกามคุณมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ-
อยู่ ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ-
อยู่ ในกามคุณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามคุณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามคุณ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุ เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามคุณ เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น คู่พระสาวกย่อมอุบัติขึ้น ในกามธาตุ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้น คู่พระสาวกย่อมอุบัติขึ้น ในกามคุณ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๑๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย
กามคุณนี้ ๕ อย่าง ๕ อย่างเป็นไฉน ? รูปซึ่งเป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ
อันนำปรารถนา นำใคร่ จำเริญใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนด เสียงซึ่งเป็นวิสัยแห่งโสตวิญญาณ กลิ่นซึ่งเป็นวิสัยแห่งฆาน
วิญญาณ รสซึ่งเป็นวิสัยแห่งชีวหาวิญญาณ โผฏฐัพพะซึ่งเป็นวิสัยแห่ง
กายวิญญาณ ที่นำปรารถนา นำใคร่ จำเริญใจ นำรัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้ง
แห่งความกำหนด ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่าง ฉะนี้แล ดังนี้
เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็กามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุนะสิ.

กามคุณกถา จบ

อรรถกถากามคุณกถา

ว่าด้วย กามคุณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกามคุณ. ในเรื่องนั้น ในลัทธิของสกวาทีก่อน
วัตถุกามก็ดี กิเลสกามก็ดี กามภพก็ดี ท่านเรียกว่า กามธาตุ. จริงอยู่
"ในบรรดากามเหล่านั้น วัตถุกามชื่อว่ากามเพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น่า
ปรารถนา ชื่อว่าธาตุเพราะอรรถว่าเป็นสภาวะ เป็นนิสัสัตตะ และเป็น
สูญญตะ ฉะนั้น จึงชื่อว่า กามธาตุ กิเลสกามชื่อว่ากามเพราะอรรถว่า
เป็นสิ่งที่น่าปรารถนาด้วยเพราะอรรถว่าเป็นการชอบใจด้วย ชื่อว่าธาตุ
เพราะอรรถตามทีกล่าวแล้วนั้นแหละ ฉะนั้นจึงชื่อว่า กามธาตุ กามภพ
ชื่อว่ากามเพราะเหตุ ๓ คือ เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น่าใคร่ ๑ เพราะ
อรรถว่าเป็นเครื่องก้าวไป ๑ เพราะอรรถว่าเป็นสถานที่เป็นไปแห่ง
วัตถุกาม ๑ ชื่อว่าธาตุเพราะอรรถตามทีกล่าวแล้วนั้นแหละ ฉะนั้นจึง
ชื่อว่า กามธาตุ. ก็ในลัทธิของผู้อื่นถือเอา กามคุณ ๕ เท่านั้นเป็นกามธาตุ
เพราะอาศัยสักแต่บาลีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณนี้ ๕ อย่าง**
ดังนี้. เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดนี้ดูจลัทธิของนิกายปุพพเสลियะ
ทั้งหลาย สกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น จึงถามว่า **กามคุณ ๕ เท่านั้น** เป็นต้น
เพื่อท้วงซึ่งความที่กามคุณนั้นเป็นสภาพที่แตกต่างไปจากกามธาตุ คำ
ตอบรับรองเป็นของปรวาทิดูด้วยสามารถแห่งลัทธิ. คำว่า **มีอยู่มิใช่หรือ**
เป็นต้น สกวาทิกล่าวแล้วเพื่อแสดงถึงกิเลสกาม.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ความพอใจเกี่ยวกับกามคุณนั้น** ได้แก่
เกี่ยวพร้อมเฉพาะแล้วด้วยกามคุณ คือมีกามคุณเป็นอารมณ์. ในคำ
ทั้งหลายว่า **ก็ต้องไม่กล่าวว่ กามคุณ ๕ เท่านั้น** นี้ความว่า บรรดา

ธรรมทั้งหลาย มีความพอใจเกี่ยวกับกามคุณนั้น เป็นต้นมีอยู่ ท่านก็
ไม่ควรกล่าวว่ากามคุณ ๕ เท่านั้น เป็นกามธาตุ. อธิบายว่า ก็ธรรม
ทั้งหลายมีความพอใจ เป็นต้นแม่เหล่านี้ ชื่อว่ากามด้วย ชื่อว่าธาตุด้วย
เพราะอรรถว่าเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา แม้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่ากามธาตุ
ฉันทะ เป็นต้นชื่อว่าธาตุ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากามเพราะอรรถว่า
เป็นการชอบใจ แม้เพราะเหตุนี้ก็ชื่อว่า กามธาตุ. คำว่า **จักขุของมนุษย์**
ทั้งหลาย เป็นต้น สกวาติกล่าวเพื่อแสดงถึงวัตถุกาม.

ในปัญหาเหล่านั้น ปรวาทิถามว่า **มโนของมนุษย์ทั้งหลาย**
ไม่เป็นกามธาตุหรือ ? อีก เพราะปฏิเสธซึ่งความที่อายคนะแม่ทั้ง ๖ ว่า
ไม่เป็นกามธาตุเป็นแต่วัตถุกาม ทั้งไม่ตอบรับรองซึ่งความที่ใจนั้นว่า
เป็นกามธาตุ เพราะหมายเอาหคคตและโลกุตตรจิต. อันที่จริง มโนที่
เป็นไปในภูมิ ๒ แม้ทั้งหมดก็ชื่อว่ากามธาตุทั้งนั้น เหตุใด เพราะเหตุนี้
สกวาติจึงดำนิปรวาทินั้นด้วยการอ้างพระสูตร. คำว่า **กามคุณเป็นภพ**
 เป็นต้น สกวาติกล่าวเพื่อแสดงซึ่งความที่ภพเป็นกามธาตุ. แต่ไฉน
ภพ ในคำสักว่ากามคุณย่อมไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนี้ ปรวาทิจึง
ปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. คำทั้งปวงว่า **กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึง**
กามคุณ เป็นต้น สกวาติกล่าวแล้วเพื่อแสดงซึ่งความที่ไฉนสักว่า
กามคุณเป็นกามธาตุก็หาไม่. จริงอยู่ กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงซึ่งกามภพ
อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากามธาตุมีอยู่ และสัตว์ทั้งหลายผู้เกิดในกามภพ
นั้นแหละก็มีอยู่ ฉะนั้นบัณฑิตพึงทราบเนื้อความในที่ทั้งปวงโดยอุบายนี้
ว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดย่อมแก่ ย่อมตาย ย่อมจุติ และย่อมอุบัติในกามภพ
นั้น มิใช่ในกามคุณทั้งหลาย ดังนี้แล.

อรรถกถากามคุณกถา จบ

กามกถา

[๑๒๑๔] สกวาที อายณะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความพอใจที่เกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความพอใจเกี่ยวกับอายตนะนั้น มีอยู่ ก็ต้อง
ไม่กล่าวว่า อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม.

ส. ความกำหนดเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น ความกำหนด
ด้วยอำนาจความพอใจเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น ความดำริเกี่ยวกับ
อายตนะ ๕ นั้น ความกำหนดเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น ความกำหนดด้วย
อำนาจความยินดีเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น ปิติเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น
โสมนัสเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น ปิติโสมนัสเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น
มีอยู่ มิใช่หรือ.

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าปิติโสมนัสเกี่ยวกับอายตนะ ๕ นั้น มีอยู่ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม.

[๑๒๑๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กามคุณนี้ ๕ อย่าง ๕ อย่างเป็นไฉน ? รูปที่เป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ ฯลฯ
โณภูตวิสัยที่เป็นวิสัยแห่งกายวิญญาณ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ จำเริญใจ
น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕

อย่าง ฉะนั้นแล ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นการ นะสี.

[๑๒๑๖] ส. อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณนี้ ๕ อย่าง ๕ อย่างเป็นไฉน ?** รูปอันเป็นวิสัยแห่งจักขุวิญญาณ ฯลฯ โสภณรูปะอันเป็นวิสัยแห่งกายวิญญาณ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ จำเริญใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ อย่าง ฉะนั้นแล อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง ๕ อย่างนี้มีใช่กาม แต่ ทั้ง ๕ อย่างนี้ เรียกในวินัยของพระอริยะว่า กามคุณ**

ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริเป็นกามคุณของบุรุษ สิ่งที่สวยงามในโลกไม่ใช่กาม ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริ เป็นกามของบุรุษ สิ่งที่สวยงามย่อมตั้งอยู่ในโลกอย่างนั้นแล แต่นักปราชญ์ย่อมกำจัด ความพอใจในสิ่งที่สวยงามนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า อายตนะ ๕ เท่านั้น เป็นกาม.

กามกถา จบ

อรรถกถากถา

ว่าด้วย กาม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกาม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธิของนิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า อายตนะทั้ง ๕ มีรูปายตนะเป็นต้นเท่านั้นเป็นกาม เพราะอาศัยสักแต่พระบาลีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณนี้ ๕ อย่าง** ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า **อายตนะ ๕ เท่านั้น** เพื่อแสดงซึ่งความที่กิเลสกามนั้นแหละเป็นกามโดยแท้ ดังนี้ โดยหมายเอาชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถกถาตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถกถากถากถา จบ

รูปธาตุกถา

[๑๒๑๗] สกวาที รูปธรรม รูปเป็นธาตุ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูป เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร เป็น
กำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน มีอยู่ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๑๘] ส. รูปธาตุ เป็นภพ เป็นคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เป็นภพ เป็นคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปธาตุมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปชาติมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ้อยู่

ในรูปชาติ หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติ้อยู่

ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปชาติ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปชาติ เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูป เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปธรรมเป็นไปธาตุ รูปมีอยู่ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามธาตุวันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลประกอบด้วยกามภพ เป็นผู้ประกอบด้วยภพ

สอง คือ กามภพ และรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

รูปธาตุกถา จบ

อรรถกถารูปธาตุกถา

ว่าด้วย รูปธาตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปธาตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิกายอันระกะทั้งหลายว่า รูปธรรมเท่านั้น ชื่อว่า รูปธาตุ
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า รูป ดังนี้ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ที่นั่น สกวาทิเพื่อจะได้แย้งด้วยอรรถว่า รูปภพ
ก็ชื่อว่า รูปธาตุ มิใช่เพียงสักแต่รูปอย่างเดียวเท่านั้น ด้วยอรรถนั้น จึง
กล่าวว่า รูปธาตุ เป็นต้น. คำทั้งหมดนั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความ
โดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในเรื่องกามคุณนั้นแหละ.

ถูกสกวาทิถามว่า กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละหรือ
ปรวาทิเมื่อเห็นผิดจากการกำหนดภูมิ จึงตอบปฏิเสธ. ถูกถามซ้ำอีก
ก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิของตน ก็เมื่อความเป็นเช่นนั้น
มีอยู่ รูปนั้นก็ย่อมปรากฏเพราะการประชุมกันด้วยภพทั้ง ๒ คือ กามภพ
รูปภพ ด้วยเหตุนี้ สกวาทิ จึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า บุคคลประกอบ
ด้วยกามภพ เป็นต้น ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มีรูปเพียงรูป
เดียวทั้ง ๒ ภพ ดังนี้แล.

อรรถกถารูปธาตุกถา จบ

อรุปชาตูกถา

[๑๒๑๕] สกวาที อรุปธรรม เป็นอรุปชาตฺ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา เป็นภพ เป็นคติ เป็นสัตตาวาส เป็นสงสาร
เป็นกำเนิด เป็นวิญญานฐิติ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงเวทนามีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ผู้เข้าถึงเวทนามีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จุตติอยู่ อุบัติอยู่ใน
เวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน มีอยู่ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนาเป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๐] ส. อรุปชาตฺ เป็นภพ เป็นคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา เป็นภพ เป็นคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงรูปชาติมียู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๔. กรรมอันยังสัตว์ให้เข้าถึงเวทนามียู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๕. สัตว์ผู้เข้าถึงรูปชาติมียู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๕. สัตว์ผู้เข้าถึงเวทนามียู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๕. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

ในรูปชาติ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๕. สัตว์ทั้งหลาย เกิดอยู่ แก่อยู่ ตายอยู่ จืดอยู่ อุบัติอยู่

ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๕. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในรูปชาติ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๕. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๕. รูปชาติเป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๕. เวทนาเป็นจตุโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรูปธรรม เป็นอรูปธาตุ เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ มีอยู่ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามธาตุอันนั้น อรูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุอันนั้น อรูปธาตุก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ประกอบด้วยกามภพ เป็นผู้ประกอบด้วยภพ

๒ คือ กามภพ และอรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปธรรม เป็นรูปธาตุ อรูปธรรม เป็นอรูปธาตุ
รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีอยู่ในกามธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ อรูปธาตุก็
อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามธาตุอันนั้น รูปธาตุก็อันนั้นแหละ อรูปธาตุก็
อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ประกอบด้วยกามภพ เป็นผู้ประกอบด้วยภพ

๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อรุปรชาตูกถา จบ

๕

อรรถกถารุปรชาตูกถา

ว่าด้วย อรุปรชาต

แม้ในเรื่องอรุปรชาต ในบัดนี้ บัณฑิตก็พึงทราบเนื้อความโดยอุบาย
นี้นั้นแหละ ก็ตามที่กล่าวแล้ว. แต่ในอรุปรชาตทั้งหลาย คือนามชั้น
๔ ท่านทำการแสดงไว้ในที่นี้โดยนัยว่า เวทนาเป็นภพ เป็นต้น เพราะถือ
เอาเวทนาชั้นนั้นแหละ. ในปัญหานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนี้
ว่า สกวาทิถามว่า เวทนา อันถึงซึ่งการนับว่าเป็น อรุปรชาตทั้งหลาย
เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งมีภพเป็นต้น ตามลัทธิของท่านหรือ. คำที่เหลือ
พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถารุปรชาตูกถา จบ

รูปธาตุยา आयตลกถา

[๑๒๒๑] สกวาที อักภาพมีอายตนะ ๖ อยู่ในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ปรวาทी ถูกแล้ว.

ส. ในอรูปธาตุนั้น มีฆานายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีคันธายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนั้น มีชีวหายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีรสายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนั้น มีกายายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น มีโณฏฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๒] ส. ในรูปธาตุนั้น ไม่มีคันธายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนั้น ไม่มีฆานายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนั้น ไม่มีรสายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุ นั้นไม่มีชีวหายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น ไม่มีโศภณูปายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น ไม่มีกายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๓] ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ และรูปายตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และคันธตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และคันธตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ และรูปายตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวตนะ และรสตนะด้วย ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ และมีโศภณูปายตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๔] ส. ในรูปชาตุนั้น มีโสตตนะ และสัทตตนะด้วย ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และธัมมตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และคันธตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมโนตนะ และธัมมตนะด้วย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ และรสายตนะด้วย ฯลฯ
ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ และมีโณฏฐัพพายตนะด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๕] ส. ในรูปชาตุนั้น มีฆานายตนะ แต่ไม่มีคันชายตนะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ แต่ไม่มีรูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีฆานายตนะ แต่ไม่มีคันชายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโสตายตนะ แต่ไม่มีสัททตนะ ฯลฯ
ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ แต่ไม่มีธัมมตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๖] ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ แต่ไม่มีรูปายตนะ ฯลฯ
ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ แต่ไม่มีโณฏฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขตนะ แต่ไม่มีรูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีกายตนะ แต่ไม่มีโณฏฐัพพายตนะ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโสตายตนะ แต่ไม่มีสัททตนะ ฯลฯ

ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ แต่ไม่มีขัมมายตนะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๗] ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ และเห็นรูป
นั้น ได้ด้วยจักขุนั้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีฆานายตนะ มีคันธายตนะ และ สูด
กลิ่น นั้นด้วยฆานะนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ และเห็นรูป
นั้น ได้ด้วยจักขุนั้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ และลิ้มรส
นั้นได้ด้วยชีวหานั้น ฯลฯ ในรูปชาตุนั้น มีกายายตนะ มีโณภูมัพพายตนะ
และถูกต้องโณภูมัพพะนั้นได้ด้วยกายนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๘] ส. ในรูปชาตุนั้น มีโศตายตนะ มีสัททายตนะ ฯลฯ ใน
รูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีขัมมายตนะ และรู้แจ้งธรรมนั้นได้ด้วยมโนนั้น
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีฆานายตนะ มีคันธายตนะ และสูด
กลิ่น นั้นได้ด้วยฆานะนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมนายตนะ มีธัมมายตนะ และรู้แจ้ง
ธรรมนั้นได้ด้วยมโนนั้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ ฯลฯ ใน
รูปชาตุนั้น มีกายตนะ มีโณฏฐัพพายตนะ และถูกต้องโณฏฐัพพะนั้นได้
ด้วยกายนั้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๒๕] ส. ในรูปชาตุนั้น มีมานายตนะ มีคันชายตนะ แต่สูดกลิ่น
นั้นด้วยมานะนั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ แต่เห็นรูป
นั้น ด้วยจักขุนั้นไม่ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปชาตุนั้น มีมานายตนะ มีคันชายตนะ แต่สูดกลิ่น
นั้น ด้วยมานะนั้นไม่ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีโศทายตนะ มีสัททายตนะ ฯลฯ ในรูป
ชาตุนั้น มีมนายตนะ มีธัมมายตนะ แต่รู้แจ้งธรรมนั้นด้วยมโนนั้นไม่ได้
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๐] ส. ในรูปชาตุนั้น มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ ฯลฯ ใน
รูปชาตุนั้น มีกายตนะ มีโณฏฐัพพายตนะ แต่ถูกต้องโณฏฐัพพะนั้นด้วย

กายนั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนี้ มีจักขายตนะ มีรูปายตนะ แต่เห็นรูป
นั้นด้วยจักขุนั้นไม่ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในรูปธาตุนี้ มีกายตนะ มีโณฐัพพายตนะ แต่
ถูกต้องโณฐัพพะนั้นด้วยกายนั้นไม่ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนี้ มีโศตยตนะ มีสัททตนะ ฯลฯ ใน
รูปธาตุนี้ มีมนายตนะ มีธัมมยตนะ แต่รู้แจ้งนั้นด้วยมนนั้นไม่ได้
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๑๑] ส. ในรูปธาตุนี้ มีฆนายตนะ มีคันธยตนะ และสูต
กลิ่นนั้นไว้ด้วยฆานะนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปธาตุนี้ มีกลิ่นเกิดแต่รากไม้ กลิ่นเกิดแต่แก่น
กลิ่นเกิดแต่เปลือก กลิ่นเกิดแต่ใบ กลิ่นเกิดแต่ดอก กลิ่นเกิดแต่ผล กลิ่นสด
กลิ่นเป็นพิษ กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๑๒] ส. ในรูปธาตุนี้ มีชีวหายตนะ มีรสายตนะ และลิ้มรส
นั้น ไปด้วยชีวหานั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีรสเกิดแต่รากไม้ รสเกิดแต่ลำต้น รสเกิดแต่เปลือก รสเกิดแต่ใบ รสเกิดแต่ดอก รสเกิดแต่ผล รสเปรี้ยว หวาน ขม เผ็ด เฝื่อน ปร่า เฝื่อน ผาด ดี ไม่ดี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๓] ส. ในรูปชาตุนั้น มีกายายตนะ มีโณฏฐัพพายตนะ และบุคคลผู้ถูกต้องโณฏฐัพพะนั้นได้ด้วยกายนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในรูปชาตุนั้น มีสัมผัสแข็ง อ่อน ละเอียด หยาบ สุข-สัมผัส ทุกขสัมผัส หนัก เบา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อตภาพอันมีอายตนะ ๖ มีอยู่ในรูปชาตุนั้น หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ในรูปชาตุนั้น มีมานนิमित ชิวหานิมิต กายนิमित มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ในรูปชาตุนั้น มีมานนิमित ชิวหานิมิต กายนิमित ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า อตภาพอันมีอายตนะ ๖ มีอยู่ในรูปชาตุนั้น.

รูปชาตุนา อายตนกา จป

อรรถกถารูปธาตุยา आयตนกถา

ว่าด้วย आयตนะในรูปธาตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอายตนะในรูปธาตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะและสมัตติยะทั้งหลายว่า อรรถภาพของหมู่พรหมเหล่านั้นมีอายตนะครบทั้ง ๖ เพราะอาศัยพระสูตรว่า พวกพรหมที่มีรูป มีความสำเร็จได้ด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง มีอินทรีย์อันไม่บกพร่อง คือมีอรรถภาพสมบูรณ์ ดังนี้ จึงสำคัญว่า แม่ฆานนิมิตคือรูปร่างของจุมุก ของพวกพรหมเหล่านั้นว่า เป็นอายตนะเทียว คือหมายความว่า เป็นฆานายตนะนั้นแหละ ดังนี้ คำถามของสกวาทิวว่า อรรถภาพ ของพวกพรหม มีอายตนะทั้ง ๖ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิดูด้วยสามารถแห่งลัทธิ. ที่นั่น สกวาทิเพื่อจะท้วงดูด้วยสามารถแห่งอายตนะที่ไม่มีอยู่ในพวกพรหมนั้น จึงเริ่มกล่าวกะปรวาทินั้นว่า ในรูปธาตุนั้น มีฆานายตนะหรือ เป็นต้น ลำดับนั้นปรวาทิก็ตอบรับรองด้วยลัทธิว่า สันฐานนิมิตของอายตนะทั้ง ๓ คือฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ ที่เป็นภายใน มีฆานายตนะเป็นต้นอันใดมีอยู่ในรูปธาตุนั้น สันฐานนิมิตนั้นนั้นแหละเป็นอายตนะ ดังนี้. ถูกถามด้วยสามารถแห่งคันธายตนะเป็นต้นซึ่งเป็นของภายนอก ปรวาทิเมื่อเสพคู้ณอยู่ซึ่งอารมณ์แห่งฆานายตนะเป็นต้นนั้นจึงไม่ปรารธนาฆานปสาทเป็นต้นในรูปธาตุนั้น เพราะฉะนั้น จึงตอบปฏิเสธ. ในปัญหาปฏิโลมและปัญหาว่าด้วยการเปรียบเทียบทั้งหลาย บัณฑิตพึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้แหละ.

คำว่า ในรูปชาตุนั้น มีมานายตนะ มีคันชายตนะ และสูกกลีน
นั้นด้วย ฆานะนั้นหรือ ดังนี้ สกวาทีกล่าวหมายถึงอาจารย์บางพวกใน
ลัทธิต่อกันเท่านั้น. ได้ยินว่า อาจารย์บางพวกเหล่านั้นมีความสำคัญว่า ใน
รูปชาตุนั้นมีอายตนะภายในครบทั้ง ๖ บริบูรณ์ แต่ชื่อว่าอายตนะก็พึง
ทำกิจของตน คือรับอารมณ์ได้ตามหน้าที่ เพราะฉะนั้น อายตนะเหล่านั้น
จึงสูกกลีน ลืมรส ถูกต้องซึ่งกลีนเป็นต้นเหล่านั้น ด้วยฆานะเป็นต้น
เหล่านั้น ดังนี้. ประวาทีอาศัยลัทธินั้น จึงตอบรับรองว่า ใช่. ก็ถูกถาม
คำว่า ในรูปชาตุนั้น มีกลีนเกิดแต่รากไม้ ดังนี้ เป็นต้น ประวาทีเมื่อไม่
อาจยังความเป็นอายตนะภายนอกให้ปรากฏได้ จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า
ในรูปชาตุนั้นมีฆานนิมิตมิใช่หรือ เป็นต้น คำนั้นสำเร็จแต่เพียงเป็น
รูปร่างสัณฐานเท่านั้น หาได้สำเร็จเป็นอายตนะไม่ เพราะฉะนั้น คำนั้น
แม้ท่านประวาทีนำมาตั้งเป็นลัทธิตัวไว้แล้วก็เหมือนมิได้นำมา ดังนี้แล.

อรรถกถารูปชาตุนาย อายตนกกถา จบ

อรุเป รูปกถา

[๑๒๓๕] สกวาที รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ป. เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ เป็นไปสัตตาวาส เป็นรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งรูปสัตว์ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. อรูปภพ เป็นอรูปคติ อรูปสัตตาวาส อรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งรูปสัตว์ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เป็นอรูปภพ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย.

[๑๒๓๖] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นภพ คติ สัตตาวาส สงสาร กำเนิด วิญญานฐิติ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีชั้น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นภพ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีชั้น ๔ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เป็นภพ คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีชั้น ๔ ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย.

[๑๒๓๗] ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ เป็นรูปสัตตาวาส เป็นรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งรูปสัตว์ เป็นการ

ได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นปัญจโวหารภพ เป็นคติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๕ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นปัญจโวหารภพ คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๘] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ เป็นรูปสัตตवास เป็นรูปสงสาร เป็นกำเนิดแห่งรูปสัตว์ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นรูปภพ เป็นรูปคติ ฯลฯ เป็นการได้อัตภาพแห่งรูปสัตว์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๓๙] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย และรูปสัตว์นั้น เป็นจตุโวหารภพ คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๔ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปมีอยู่ในรูปธาตุ และรูปธาตุนั้น เป็นจตุโวหารภพ

คติ ฯลฯ การได้อัตภาพแห่งสัตว์มีขันธ ๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๐] ส. รูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่งรูปทั้งหลาย
ว่า อรูป มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่ง
รูปทั้งหลายว่า อรูป ก็ต้องไม่กล่าวว่า อรูปมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย

[๑๒๔๑] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่งรูปทั้งหลาย
ว่า อรูป แต่รูปก็ยังมีอยู่ในรูปสัตว์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสการออกไปแห่งกาม
ทั้งหลายว่า เนกขัมมะ แต่กามทั้งหลายก็ยังมีอยู่ในหมู่เนกขัมมะ อาสวะ
ทั้งหลายก็ยังมีอยู่ในหมู่ผู้หาอาสวะมิได้ โลกียธรรมก็ยังมีอยู่ในโลกุตรธรรม
ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อรุเป รูปกถา จบ

อรรถกถาอารูปเปรูปกถา

ว่าด้วย รูปในอรุปสัตว์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปในอรุปสัตว์ คือ สัตว์ผู้ไม่มีรูป ได้แก่ อรูปพรหม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณิกายอันธกะทั้งหลายว่า สุขุมรูปอาศัยโอพาริกรูปมีอยู่แม้ในอรุปภพ เพราะพระบาลีว่า วิญญาณปัจจุยานามรูปี แปลว่า นามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา รูปมีอยู่ในอรุปสัตว์ทั้งหลายหรือ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตั้งที่นั่น แล.

อรรถกถาอารูปเปรูปกถา จบ

รูปร่างมันติกถา

[๑๒๔๒] สกวาที กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจของกายกรรม นั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความจงใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายกรรม ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล.

[๑๒๔๓] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิตเป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล เป็นธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ

ฯลฯ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจของปัญญานั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล เป็น
ธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๔] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล แต่
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล แต่
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น ไม่มี
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ
ฯลฯ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของปัญญานั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๕] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็น
กุศลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๖] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศลหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นกุศลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๗] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นอภัยกถหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๘] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศลที่
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปร่างที่ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลที่ไม่มีอารมณ์
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศลที่
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณูปายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นกุศลที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๔๙] ส. รูปร่างที่ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอพยากถุที่ไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถุ
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นอภัยกถาที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถา
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๐] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล ที่
วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลที่วิปยุตด้วย
ผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล ที่
วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นกุศลที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๑] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถาที่
วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถต
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โภณัฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
เป็นอพยากถตที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากถต
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๒] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศลที่ทั้งวิปยุต
ด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล ที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โภณัฐัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต

เป็นกุศลที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๓] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถาที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถาที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายนะ ฯลฯ คันชายนะ รสายนะ โสภณัฐพายนะ ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นอภัยกถาที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถาที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๔] ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วชิกรรม เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของวชิกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วชิกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า วชิกรรมที่ตั้งขึ้น ด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล.

[๑๒๕๕] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล เป็นธรรมมี อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล เป็น ธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของปัญญานั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล เป็น ธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๖] ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล แต่ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มี

อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นไป เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวชิกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของปัญญานั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๖] ส. วชิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็นกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

วชิกรรมพึงให้พิสดารอย่างเดียวกับกายกรรม.

[๑๒๕๗] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมนั้น เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ความ
ผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความ
ตั้งใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมนั้นเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา
ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมนั้นเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา
ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายกรรมที่ตั้งขึ้น
ด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล.

[๑๒๕๕] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นกรรมมี
อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
เป็นกรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ราคะ โทสะ โมหะ มานะ
ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะ ที่ตั้งขึ้นด้วย
อกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นกรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ

อโนตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นไป เป็นอกุศล เป็นกรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของกายกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๐] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล แต่เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นกรรม ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล แต่เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายกรรมนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะ ที่ตั้งขึ้นด้วย อกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ของอโนตตปปะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๑] ส. กายกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๒] ส. วิจิตรกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศล เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิจิตรกรรมนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิจิตรกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิจิตรกรรมนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าวิจิตรกรรมนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิจิตรกรรมนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิจิตรกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล.

[๑๒๖๓] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิตรกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิจิตรกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ราคะ โทสะ โมหะ มานะ
ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะ ที่ตั้งขึ้นด้วย
อกุศลจิต เป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ
อโนตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๔] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นไป เป็นอกุศล
แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของวิกรรมนั้น
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ราคะ โทสะ โมหะ มานะ
ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ ฯลฯ อโนตตปปะที่ตั้งขึ้นด้วย

อกุศลจิต เป็นอกุศล แต่เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
ของอินตตัปปะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๕] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต ไม่ว่าจะอย่างไรทั้งหมด เป็น
อกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๖] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณูปายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๗] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอัพยาภต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอัพยาภต
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โยภูฏัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอัพยากฤต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอัพยากฤต
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๘] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โยภูฏัพพายตนะ
ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา
โลหิต ฯลฯ เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่ไม่มีอารมณ์หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๖๙] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอัพยากฤตที่

ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศล เป็นรูป เป็นอพยากฤต

ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โภณัฐัพพายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ เห็
ที่เกิดขึ้นด้วยอกุศล เป็นอพยากฤตที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอพยากฤต

ที่ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๐] ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้ง ขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่วิปยุต
ด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โภณัฐัพพายตนะ

ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ ฯลฯ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่วิปยุตด้วยผัสสะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๑] ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถุคที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิตรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถุค
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันธายตนะ รสายตนะ โสภณูปายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ เหงื่อ
ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถุคที่วิปยุตด้วยผัสสะไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิตรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถุค
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๒] ส. วิจิตรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศล
ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศลที่ทั้งวิปยุต
ด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วจิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอกุศลที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โผฏฐัพพายตนะ
 ฯลฯ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
 เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอกุศล ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มี
 อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๓] ป. รุปรายตนะที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถ ที่
ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วจิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถ
 ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททายตนะ ฯลฯ คันชายนตนะ รสายนตนะ โผฏฐัพพายตนะ
 ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
 เหงื่อ ที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นอภัยกถที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มี
 อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วจิกรรมที่ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต เป็นรูป เป็นอภัยกถ
 ที่ทั้งวิปยุตด้วยผัสสะ ทั้งไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง

มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล
บ้าง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล
บ้าง.

[๑๒๗๕] ส. รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขยตนะ เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ จิวหายตนะ กายายตนะ
รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ
ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ น้ำอสุจิ น้ำตา โลหิต ฯลฯ
เหงื่อ เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๖] ส. กายเป็นรูป กายกรรมเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโน เป็นรูป มโนกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๗] ส. มโน เป็นรูป คือนาม มโนกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กาย เป็นรูป กายกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๘] ส. กาย เป็นรูป แต่กายกรรมเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโน เป็นรูป แต่มโนกรรมเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๗๙] ส. มโน เป็นรูป มโนกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กาย เป็นรูป กายกรรมก็เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๐] ส. เพราะกายเป็นไป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นไปหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะจักขายตนะ เป็นรูป ฉะนั้น จักขุวิญญาณ จึง
เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นไป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะโสตายตนะ เป็นรูป ฉะนั้น โสตวิญญาณ จึง
เป็นรูป หรือ ?

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 167

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นรูป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะฆานายตนะเป็นรูป ฉะนั้น ฆานวิญญาณ จึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นรูป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะชีวหายตนะเป็นรูป ฉะนั้น ชิวหาวิญญาณ จึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายเป็นรูป ฉะนั้น กายกรรมจึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะกายตนะเป็นรูป ฉะนั้น กายวิญญาณ จึงเป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๑] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นกรรม

[๑๒๘๒] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอนนทํ เมื่อ**
กายมีอยู่ สุขทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้นเพราะกายสังขเจตนาเป็นเหตุ
หรือเมื่อวาจา มีอยู่ สุขทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้นเพราะวจีสังขเจตนา
เป็นเหตุ หรือเมื่อใจมีอยู่ สุขทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้นเพราะ
มโนสังขเจตนาเป็นเหตุ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูป เป็นกรรม

[๑๒๘๓] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
กายสังขเจตนา ๓ อย่าง เป็นกายกรรมฝ่ายอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์
เป็นวิบาก วจีสังขเจตนา ๔ อย่าง เป็นวจีกรรมฝ่ายอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร
มีทุกข์เป็นวิบาก มโนสังขเจตนา ๓ อย่าง เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล มี
ทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายสังขเจตนา ๓
อย่าง เป็นกายกรรมฝ่ายกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก วจีสังขเจตนา
๔ อย่าง เป็นวจีกรรมฝ่ายกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก มโนสังขเจตนา

๓ อย่าง เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูป เป็นกรรม

[๑๒๘๔] ส. รูป เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอนนท** ถ้าสมิทฺธิ ผู้โหมฆบรูษนี้ ถูกปาตลีนุตรปริพาชกถามอย่างนี้ ควรพยากรณ์ อย่างนี้ว่า อารุโส ปาตลีนุตร บุคคลทำกรรมอันเป็นไปด้วยสัตยเจตนา ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นกรรมที่จะให้ได้เสวยความสุขแล้ว เขาย่อมจะได้ เสวยความสุข บุคคลทำกรรมอันเป็นไปด้วยสัตยเจตนาด้วยกาย วาจา ใจ เป็นกรรมที่จะให้ได้เสวยความทุกข์แล้ว เขาย่อมจะได้เสวยความทุกข์ บุคคลทำกรรมอันเป็นไปด้วยสัตยเจตนาด้วยกาย วาจา ใจ เป็นกรรม ที่จะให้ได้เสวยเวทนาอันมิใช่ทุกข์มิใช่สุขแล้ว เขาย่อมจะได้เสวยเวทนา อันมิใช่ทุกข์มิใช่สุข **ดูก่อนอนนท** สมิทฺธิ ผู้โหมฆบรูษ เมื่อพยากรณ์ อย่างนี้แล้ว ชื่อว่า พึงพยากรณ์โดยชอบแก่ปาตลีนุตรปริพาชก ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า รูป เป็นกรรม.

รูปร่างมันตึกถา จบ

อรรถกถารูปกัมมันตีกถา

ว่าด้วยคำว่า รูปเป็นกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นกรรม (กรรมคือการกระทำ). ในเรื่องนั้น
ชนเหล่านั้นมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิยามทิสาสกะและสมิตยะทั้งหลาย
ว่า กายวิญญูติรูปและรูปและวจีวิญญูติรูปนั้นเทียว ชื่อว่ากายกรรมและ
วจีกรรม ก็รูปนั้นมีกุศลเป็นสมุฏฐานย่อมเป็นกุศล รูปนั้นมีอกุศลเป็น
สมุฏฐานก็ย่อมเป็นอกุศล ดังนั้น คำถามของสกวาทิว่า กายกรรมที่
ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิตเป็นรูป เป็นกุศลหรือ ดังนี้ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ เพื่อท้วงปรวาทินั้นด้วยคำว่า
ถารูปนั้นเป็นกุศลไซ้ รูปนั้นก็พึงมีอารมณ์ได้ ดังนี้ จึงเริ่มคำว่า รูป
เป็นธรรมมีอารมณ์หรือ เป็นต้น.

ในปัญหานี้ คำว่า ความปรารถนา คือปตุถนา ความตั้งใจ คือปณิธิ
นี้ เป็นไวยาจน์ คือเป็นคำแทนชื่อกัน ของความจงใจ คือเจตนา นั้นแหละ.
จริงอยู่เมื่อนี้ถึงกุศล เจตนา นั้นแหละ ท่านเรียกว่า ความปรารถนา
และเรียกว่า ความตั้งใจ เพราะตั้งไว้ด้วยอำนาจแห่งความนี้ถึง. อนึ่ง
ในชื่อว่า เวทนา สัญญา เจตนา ลัทธา เป็นต้น ที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิต
ข้างหน้า คำว่า เจตนาคือความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ย่อม
มีแก่เวทนา เป็นต้น ย่อมไม่มีแก่เจตนา. ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า
เพราะความไม่มีเจตนาทั้ง ๒ ดวงรวมเป็นดวงเดียวกัน. อนึ่ง บัณฑิต
พึงทราบแบบแผนอย่างนี้ เพราะความที่เจตนา นั้นเป็นธรรมชาติตกไป
สู่กระแส.

คำว่า **รูปายตนะ** เป็นต้น สกวาทีกล่าวเพื่อแสดงประเภทแห่ง
ธรรมที่ย่อไว้ในวาระแรกว่า **รูปที่ตั้งขึ้นด้วยกุศลจิตไม่ว่าอย่างใด**
ทั้งหมด เป็นกุศลจิตหรือ. นัยแห่งการเปรียบเทียบคำที่เหลือ เป็น
ถ้อยคำว่าด้วยวิกรรม และคำว่า **ตั้งขึ้นด้วยอกุศลจิต** บัณฑิตพึงทราบ
คำทั้งปวงตามพิธีการเบื้องต้นโดยทำนองแห่งบาลีนั้นแหละ. ก็ในคำว่า
อสุจิ ท่านประสงค์เอาน้ำสุกกะ. การชำระพระสูตรมีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถารูปังกัมมันตักถา จบ

ชีวิตินทรียกถา

[๑๒๘๕] สกวาที รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากาโรที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ ไม่มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากาโรที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากาโรที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปชีวิตินทรีย์ไม่มี.

[๑๒๘๖] ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากาโรที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่นามธรรมทั้งหลาย และอรูปชีวิตินทรีย์ มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากาโรที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพฤติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย และรูปชีวิตินทรีย์ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๗] ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพตติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย แต่รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มี หรือ ?

ส. อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นอยู่ อาการที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพตติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ มีอยู่แก่นามธรรมทั้งหลาย แต่รูปชีวิตินทรีย์ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๘] ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๘๙] ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่า เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่า เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๙๐] ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย เป็นรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย เป็นไปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๑] ส. อายุของนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่า เป็นรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมทั้งหลาย ไม่พึงกล่าวว่า เป็นอรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๒] ส. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย เป็นอรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย เป็นรูป
ชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๓] ส. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึง
กล่าวว่า เป็นไปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อายุของรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ไม่พึง
กล่าวว่า เป็นอรูปชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๔] ส. รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้านิโรธ ไม่มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๕] ส. ผู้เข้านิโรธ มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ผู้เข้านิโรธมีชีวิตินทรีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่าร
ูปชีวิตินทรีย์ ไม่มี.

[๑๒๕๖] ส. ผู้เข้านิโรธมีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เนื่องในชั้นไหน ?

ป. เนื่องในสังขารชั้น

ส. ผู้เข้านิโรธมีสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้เข้านิโรธมีสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้านิโรธมีเวทนาชั้น ฯลฯ สัญญาชั้น ฯลฯ
วิญญาณชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๗] ส. ผู้เข้านิโรธ มีเวทนาชั้น ฯลฯ สัญญาชั้น ฯลฯ
วิญญาณชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มิใช่ผู้เข้านิโรธ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๒๕๘] ส. รูปชีวิตินทรีย์ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขัตถ์ทั้งหลาย ไม่มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขัตถ์ทั้งหลายมีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อสังขัตถ์มีชีวิตินทรีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
รูปชีวิตินทรีย์ไม่มี.

[๑๒๕๕] ส. อสังขัตถ์มีชีวิตินทรีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เนื่องด้วยขั้นไหน ?

ป. เนื่องด้วยสังขารขั้น.

ส. อสังขัตถ์มีสังขาร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขัตถ์มีสังขารขั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขัตถ์มีเวทนาขั้น ฯลฯ สัญญาขั้น ฯลฯ

วิญญาณขั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขัตถ์มีเวทนาขั้น ฯลฯ สัญญาขั้น ฯลฯ

วิญญาณขั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นปัญจโวการภพ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๐] ส. ชีวิตินทรีย์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ คับไป
ส่วนหนึ่ง ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัติคับ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ คับไปส่วน
หนึ่ง ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัติคับ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๑] ส. ผัสสะที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ คับไปหมด
ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัติคับไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชีวิตินทรีย์ที่ตั้งขึ้นด้วยจิตดวงแสงหาอุบัติ คับไป
หมด ในเมื่อจิตดวงแสงหาอุบัติคับ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๒] ป. ชีวิตินทรีย์เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลเป็นอยู่ด้วยชีวิต ๒ อย่าง ตายด้วยมรณะ ๒
อย่าง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ชีวิตินทรีย์กถา จบ

อรรถกถาชีวิตินทริยกถา

ว่าด้วย ชีวิตินทริย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องชีวิตินทริย. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า ชื่อว่า ชีวิตินทริยเป็นธรรมไม่มีรูปไม่ประกอบกับจิต ฉะนั้นจึงว่า รูปชีวิตินทริยไม่มี ดังนี้ คุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียรและสมัตติยะทั้งหลาย คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที.

ในปัญหาว่า อายุ...ไม่มีแก่รูปธรรมทั้งหลาย อธิบายว่า ปรวาทีนั้น ย่อมปรารณาคำว่า อายุ ความดำรงอยู่ ความเป็นไปอยู่ กิริยาที่เป็นไปอยู่ อากาที่สืบเนื่องกันอยู่ ความประพตติเป็นไปอยู่ ความหล่อเลี้ยงอยู่ ที่เป็นไปด้วยสามารถแห่งความสืบต่อแห่งอุปาทินนรูปบ้าง แห่งอุปาทินนรูปมีต้นหญ้าและหญ้าไม่เป็นต้นบ้าง ฉะนั้น จึงตอบปฏิเสธ. แม้ในปัญหาว่า มีอยู่ ก็ตอบรับรองด้วยเหตุนี้. ในปัญหาว่า อรูปชีวิตินทริยมีอยู่หรือ ปรวาที ปรารณาวา ชื่อว่าความสืบต่อของชีวิตินทริยที่ไม่ประกอบกับจิตแห่งอรูปธรรมทั้งหลาย ฉะนั้น จึงตอบรับรอง. ในปัญหาว่า อายุของรูปธรรมทั้งหลายเป็นอรูปชีวิตินทริยหรือ อธิบายว่า ชีวิตินทริยที่เป็นรูปธรรมก็ดี ที่เป็นอรูปธรรมก็ดี มีอยู่ในสันดานแห่งสัตว์ แต่ปรวาทีปรารณาซึ่งอรูปชีวิตินทริยที่เป็นจิตตวิปยุตแห่งสัตว์ทั้งปวงนั้นแหละ เพราะฉะนั้น จึงตอบรับรอง. แม้ในปัญหาว่าด้วย ผู้เข้านิโรธสมบัติ ปรวาทีหมายเอาอรูปชีวิตินทริยที่เป็นจิตตวิปยุตนั้นแหละ จึงตอบปฏิเสธบ้าง ตอบรับรองบ้าง. ฝ่ายสกวาทิ เมื่อไม่รับรองคำนั้น

จึงกล่าวว่า หากว่า เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า เมื่อรูปไม่เป็นที่ไปอยู่รูปก็พึงมีอยู่ได้.

ในปัญหาว่าด้วย สังขารขันธ์ ปรวาทิหมาเยาสังขารขันธัมมี
ผัสสะ เป็นต้น จึงตอบปฏิเสธ แต่ตอบรับรองหมาเยาสังขารขันธัมมี
กายกรรม เป็นต้น. ลัทธิของปรวาทิว่า ธรรมทั้งหลาย มีกายวิญญูติ
วจีวิญญูติ สัมมวาจา สัมมากรรมันตะ และชีวิตินทรีย์ เป็นต้นว่าเป็นธรรม
เนื่องด้วยสังขารขันธ์ ดังนี้. แต่สกวาทิเมื่อไม่ตอบรับรองคำนั้น จึง
กล่าวว่า ผู้เข้านิโรธมีเวทนาขันธ์ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่าความเป็น
ไปแห่งรูป แม้ดับไปแล้วสังขารขันธ์ยังมีอยู่ไซ้ นามขันธ์ ๔ ก็ต้องมีอยู่
ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมาเยาภายในสมบัติ ย่อมตอบ
รับรองหมาเยาเบื้องต้นและเบื้องปลายของผู้เข้าสมบัติและผู้ออกจาก
สมบัติ. แม้ในวาระว่าด้วย อสังขยสัตถ์ ก็นัยนี้นั้นแหละ. จริงอยู่ เพราะ
ลัทธิที่ว่า ในกาลปฏิสนธิแห่งอสังขยสัตถ์ทั้งหลาย จิตเกิดขึ้นแล้วก็ดับ
ไป อรูปชีวิตินทรีย์ที่เป็นจิตตวิปยุตกับจิตนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
ตลอดจนสิ้นอายุ เพราะฉะนั้น เมื่อถูกสกวาทิถามว่า อสังขยสัตถ์ทั้งหลาย
ไม่มีชีวิตินทรีย์หรือ จึงตอบปฏิเสธ. ถูกถามว่า มีชีวิตินทรีย์หรือ
ก็ตอบรับรอง. ย่อมปฏิเสธแม้ซึ่งเวทนาขันธ์ เป็นต้น ด้วยสามารถแห่ง
ปวัตติกาลของอสังขยสัตถ์เหล่านั้น ย่อมตอบรับรองด้วยสามารถแห่ง
ปฏิสนธิกาลของอสังขยสัตถ์เหล่านั้น. ก็สกวาทิ เมื่อไม่ต้องการคำนั้น
จึงกล่าวว่า เป็นปัญจโวการภพ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่าในอสังขยสัตถ์
เหล่านั้นมีเวทนาเป็นต้นแม้แต่เพียงขณะหนึ่งไซ้ อสังขยสัตถ์นั้นก็นับ
ว่าเป็นปัญจโวการภพ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิดจากพระสูตร.

ในปัญหาว่า จิตดวงแสงหาอุปติคดับไปส่วนหนึ่ง อธิบายว่า
ลักษณะของปรวาทีนั้นว่า ธรรมที่สัมปยุตกันย่อมแตกดับไป แต่ธรรมที่
วิปยุตกันย่อมตั้งอยู่ เพราะฉะนั้น จึงตอบรับรอง. คำถามของปรวาที
ว่า ชีวิตินทรีย์เป็น ๒ หรือ คำตอบรับรองเป็นของสกวาที. จริงอยู่
รูปชีวิตินทรีย์ และอรูปรชีวิตินทรีย์มีอยู่ ท่านจึงกล่าวว่าสัตว์ย่อมเป็นอยู่
ด้วยชีวิตินทรีย์ทั้ง ๒ นั้นนั่นแหละ ย่อมตายเพราะการแตกดับแห่งชีวิตินทรีย์
ทั้ง ๒ นั้น. ก็ในขณะจตุติ ชีวิตินทรีย์แม้ทั้ง ๒ ย่อมแตกดับพร้อมกัน
นั่นเทียว ดังนี้.

อรรถกถาชีวิตินทรียกถา จบ

กรรมเหตุกถา

[๑๓๐๓] สกวาที พระอรหันต์เสื่อมจากอภัตตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโศดาบันน์ เสื่อมจากโศดาปัตตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์เสื่อมจากอภัตตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสกทาคามี ฯลฯ พระอนาคามี เสื่อมจากอนาคามีผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๔] ส. โศดาบันน์ ไม่เสื่อมจากโศดาปัตตผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ ไม่เสื่อมจากอภัตตผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระสกทาคามี ฯลฯ พระอนาคามี ไม่เสื่อมจากอนาคามีผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ ไม่เสื่อมจากอภัตตผล เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๕] ส. พระอรหันต์เสื่อมจากอรหัตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรมหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะเหตุแห่งกรรมคือปาณาติบาตหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะเหตุแห่งกรรมคืออทินนาทาน ฯลฯ เพราะเหตุแห่งกรรมคือกาเมสุมิฉาจาร เพราะเหตุแห่งกรรมคือมุสาวาท เพราะเหตุแห่งกรรมคือปิสุณาวาจา เพราะเหตุแห่งกรรมคือผรุสวาจา เพราะเหตุแห่งกรรมคือสัมผัปปลาปะ เพราะเหตุแห่งกรรมคือมาตุฆาต เพราะเหตุแห่งกรรมคือปิตุฆาต เพราะเหตุแห่งกรรมคืออรหัตฆาต เพราะเหตุแห่งกรรมคือโลหิตุปบาท เพราะเหตุแห่งกรรมคือสังฆเภท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะเหตุแห่งกรรมไหน ?

ป. เพราะกล่าวต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ส. พระอรหันต์เสื่อมจากอรหัตผลได้ เพราะเหตุแห่งกรรม คือกล่าวต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ไม่ว่าใครที่กล่าวต่อพระอรหันต์ ย่อมทำให้แจ้งอรหัตผลได้ทุกคน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

กรรมเหตุกถา จบ

วรรคที่ ๘ จบ

อรรถกถากัมมเหตุกถา

ว่าด้วยเหตุแห่งกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเหตุแห่งกรรม หรือกรรมเป็นเหตุ. ในเรื่องนั้น ลัทธิแห่งชนเหล่าใดว่า พระอรหันต์รูปใดผู้เคยกล่าวต่อพระอรหันต์ ในภพก่อนด้วยกรรมอันใด พระอรหันต์รูปนั้นย่อมเสื่อมจากความ เป็นพระอรหันต์เพราะกรรมนั้นเป็นเหตุ ดังนี้ คุณลัทธิของนิกายปุพพเสลียะ และสมิตียะทั้งหลาย คำถามของสกวาทิว่า เพราะเหตุแห่งกรรม ดังนี้ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือมีนัยเหมือน คำที่กล่าวไว้ในปริหานิกถานั้นแหละ.

ชื่อว่า เพราะกล่าวต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ความว่า ความ เป็นพระอรหันต์นี้ย่อมเสื่อมเพราะเหตุแห่งกรรมใด ปรวาทิกกล่าวเพื่อให้ รับรองซึ่งกรรมนั้น. ที่นั่น สกวาทิ ยังปรวาทินั้นให้รับรองซึ่งฝักฝ่าย นั้นแล้ว จึงกล่าวว่า **ไม่ว่าใครที่กล่าวต่อพระอรหันต์ เป็นต้น เพื่อท้วง ด้วยคำว่า** ถ้าว่าชนเหล่าใดพึงเป็นผู้กล่าวต่อพระอรหันต์ด้วยกรรม เหล่าใดอย่างนี้ไซ้ ชนเหล่านั้นทั้งหมดพึงบรรลुเป็นพระอรหันต์ได้หรือ ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นนิยามในการบรรลุความเป็นพระอรหันต์ด้วย กรรมนั้น. จึงตอบปฏิเสธ.

อรรถกถากรรมเหตุกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นกติกถา ๒. อันตราภวถา ๓. กามคุณถา ๔. กามถา
๕. รูปชาตถา ๖. อรูปชาตถา ๗. รูปชาตฺยาอายุตนถา ๘. อรูปชาตถา
๙. รูปกัมมันตถา ๑๐. ชีวิตินทรียถา ๑๑. กัมมเหตุถา.

วรรคที่ ๘ จบ

วรรคที่ ๕

อานิสังสกา

[๑๓๐๖] สกวาที ผู้เห็นอานิสงส์ ในนิพพาน ละสัจญ์โชนันได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็น
ของไม่เที่ยง ละสัจญ์โชนันได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดย
ความเป็นของไม่เที่ยง ละสัจญ์โชนันได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้เห็นอานิสงส์
ในนิพพาน ละสัจญ์โชนันได้ ฯลฯ บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย
โดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ โดยความเป็นโรค โดยความเป็นหวัฬ โดย
ความเป็นลูกศร โดยความเป็นของดำเค็ญ โดยความเป็นอาพาธ โดย
ความเป็นดังคนอื่น โดยความเป็นของหลอกหลวง โดยความเป็น
เสนียด โดยความเป็นเครื่องเบียดเบียน โดยความเป็นภัย โดยความ
เป็นอุปสรรค โดยความเป็นของหวั่นไหว โดยความเป็นของเปื่อยพัง
โดยความเป็นของไม่ยั่งยืน โดยความไม่เป็นที่ต้านทาน โดยความไม่
เป็นที่หลีกเร้น โดยความไม่เป็นที่พึง โดยความไม่เป็นที่จัจจภัย โดย
ความเป็นของว่าง โดยความเป็นของเปล่า โดยความเป็นของสูญ โดย
ความเป็นอนัตตา โดยความเป็นโทษ ฯลฯ โดยความเป็นของมีความ
แปรไปเป็นธรรมดา ละสัจญ์โชนันได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดย
ความเป็นของมีความแปรไปเป็นธรรมดา ละสัญโญชน์ได้ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า ผู้เห็นอนิสงส์ ในนิพพาน ละสัญโญชน์ได้.

๓. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็น
ของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

๒. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็น
ของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

๒. ถูกแล้ว.

๓. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒
ดวง หรือ ?

๒. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็น
ทุกข์ ฯลฯ โดยความเป็นโรค ฯลฯ โดยความเป็นของมีความแปรไปเป็น
ธรรมดาด้วยเห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

๒. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลมณสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็น
ของแปรไปเป็นธรรมดาด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย หรือ ?

๒. ถูกแล้ว.

๓. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒
ดวง หรือ ?

๒. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๐๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ผู้เห็นอนิสงส์ ในนิพพาน และ
สัญญาชนได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข หมายรู้ว่าเป็นสุข มี
ความรู้สึกรู้ว่าเป็นสุข น้อมใจไปเนื่องนิยต์สมาเสมอ ไม่สับสน หยั่ง
ปัญญาลงในพระนิพพานอยู่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ผู้เห็นอนิสงส์ ในนิพพาน ก็ละสัญญาชน
ได้ นะสิ.

อนิสังสกา จ

อรรถกถาอนิสังสกา

ว่าด้วย อนิสงส์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนิสงส์. ในเรื่องนั้น การแก้ปัญหาคือการ
ชี้ขาด ในลัทธิของสกวาทิวา การละสังโยชนีย่อมมีแก่ผู้เห็นสังขาร
ทั้งหลายโดยความเป็นโทษ และเห็นพระนิพพานโดยความเป็นอนิสงส์
ดังนี้ ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันชกะทั้งหลายว่า
การละสังโยชนีย่อมมีแก่ผู้เห็นพระนิพพาน โดยความเป็นอนิสงส์
เท่านั้น เพราะถือเอาวาทะของสกวาทิวาเพียงข้อเดียวในวาทะ ๒ ข้อนั้น
คำถามของสกวาทิวาหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิวา.

ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า **บุคคลมนสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย** เป็นต้น แก่ปรวาทีนั้นเพื่อแสดงการจำแนกว่า วาตะของสกวาทีนั้น ท่านถือเอาแล้ว แม้ความเป็นโทษในสังขารทั้งหลาย ท่านก็พึงเห็นด้วย ที่เดียว.

ในปัญหาว่า **บุคคลมนสิการซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในพระนิพพานด้วย** พึงทราบอธิบายดังต่อไปนี้ว่า ลัทธิของปรวาทีเหล่านั้นว่า การละสังโยชน์ย่อมมีแก่ผู้เห็นอนิสงส์ในพระนิพพาน ดังนี้ จึงถูกสกวาทีถามว่า **บุคคลมนสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยง ละสังโยชน์ได้มิใช่หรือ** ปรวาทีตอบรับรองว่าใช่ ด้วยคำนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำว่า **บุคคลมนสิการอยู่ซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยงด้วย เป็นผู้เห็นอนิสงส์ในนิพพานด้วย** ดังนี้ คำนี้ท่านรับรองหรือ ลำดับนั้น ปรวาทีจึงตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาเพียงขณะจิตเดียว ถูกถามครั้งที่ ๒ ท่านก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งจิตต่าง ๆ. ก็สกวาทีย้ำข้อความประสงค์ของปรวาทีนั้นแล้ว จึงถามว่า **เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ อย่าง แห่งจิต ๒ อย่างหรือ** เพราะความที่บุคคลผู้มนสิการสังขาร โดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นผู้มีปกติเห็นอนิสงส์พระนิพพานด้วย เพราะความที่ปรวาทีตอบรับรองโดยความรวมเป็นอันเดียวกันด้วย ดังนี้ ปรวาทีเมื่อไม่เห็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง เป็นต้น จึงตอบปฏิเสธ. แม้ในปัญหามีคำว่า **โดยความเป็นทุกซ์** เป็นต้น ก็นัยนี้นั้นแหละ.

ก็ในข้อนี้มีการสันนิษฐานอย่างไร ? คือยอมละสังโยชน์ทั้งหลาย เพราะมนสิการสังขารทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นต้น หรือ

ย่อมละสังโยชน์ของผู้เห็นพระนิพพาน หรือย่อมละสังโยชน์ของผู้ทำ
แม่ทั้ง ๒ รวมกัน. พิว่า การละสังโยชน์เพราะมนสิการสังขารโดยความ
เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นก่อนไซริ์ การละนี้ก็พึงมีด้วยวิปัสสนาจิตเท่านั้น
ถ้าการละสังโยชน์ด้วยสามารถแห่งการตามระลึกของผู้มีปกติเห็น
อานิสงส์ไซริ์ การละนั้นก็พึงมีด้วยวิปัสสนาจิตของผู้เห็นอยู่ซึ่งอานิสงส์
ในพระนิพพานนั้นแหละ ก็ถ้าว่าการละสังโยชน์พึงมีแก่ผู้ทำแม่ทั้ง ๒
รวมกันไซริ์ การประชุมแห่งผัสสะ ๒ ดวงเป็นต้น ก็พึงมี ถึงอย่างไรก็ดี
กิจของผู้มนสิการสังขารโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น ย่อมถึง
ความสำเร็จในขณะแห่งมรรค เพราะสกวาทีย่อมต้องการเห็นอานิสงส์
ในพระนิพพานโดยสภาพแห่งธรรมที่เกิดขึ้นของผู้ยึดถือสังขารทั้งหลาย
โดยความเป็นของเที่ยงเป็นต้นโดยประจักษ์นั้นแหละอีก เหตุใด เพราะ
เหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ การละสังโยชน์ทั้งหลายของผู้เห็นอานิสงส์
ในพระนิพพานด้วยสามารถแห่งการให้สำเร็จกิจในอริยมรรคด้วย ด้วย
สามารถแห่งความเป็นไปเพราะทำให้เป็นอารมณ์โดยมนสิการสังขาร
ทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้นด้วย. พระสูตรว่า เป็นผู้
พิจารณาจึงว่าเป็นสุข...ในพระนิพพานอยู่ ดังนี้ เป็นต้น ย่อมให้สำเร็จ
ในสภาพแห่งธรรมมีการตามเห็นซึ่งความสุขในพระนิพพานมิใช่ให้
สำเร็จกิจในการละสังโยชน์ทั้งหลายโดยสักว่า การเห็นอานิสงส์ใน
พระนิพพานเท่านั้น เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้ แม้ปรวาทินามาอ้างแล้ว
ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ ดังนี้แล.

อรรถกถาอานิสงสกถา จบ

อมตารัมมณกถา

[๑๓๐๘] สกวาที สัญโญชนมีอมตะเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อมตะเป็นอารมณ์ของสัญโญชน เป็นอารมณ์ของ
คันถะ เป็นอารมณ์ของโอมะ เป็นอารมณ์ของโยคะ เป็นอารมณ์ของ
นิวรรณ์ เป็นอารมณ์ของปรามาสะ เป็นอารมณ์ของอุปาทาน เป็นอารมณ์
ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อมตะไม่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน ไม่เป็นอารมณ์
ของคันถะ ฯลฯ ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อมตะไม่เป็นอารมณ์ของสัญโญชน ฯลฯ ไม่
เป็นอารมณ์ของสังกิเลส ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัญโญชนมีอมตะเป็นอารมณ์.

[๑๓๐๙] ส. รากะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อมตะเป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตพึงยินดี พึงใคร่ พึง
มัวเมา พึงผูกพัน พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตไม่พึงยินดี ไม่พึง
ใคร่ ไม่พึงมัวเมา ไม่พึงผูกพัน ไม่พึงสยบอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตไม่พึง

ยินดี ไม่พึงใคร่ ไม่พึงมัวเมา ไม่พึงผูกพัน ไม่พึงสยบอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
ระกะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้.

[๑๓๑๐] ส. โทสะปรารภอมตะ เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อมตะเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ
เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความ
โกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่ง
ความโกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน ก็ต้องไม่กล่าวว่า
โทสะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้.

[๑๓๑๑] ส. โมหะ ปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อมตะเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ทำความไม่รู้ ทำความไม่
เห็น เกื้อกูลแก่ความดับสูญแห่งปัญญา เป็นไปในฝ่ายทำลายปัญญา
ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่กระทำความไม่รู้
เกื้อกูลแก่ความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นไปในฝ่ายทำลายปัญญา เป็น
ไปเพื่อนิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่กระทำความไม่รู้ ฯลฯ เป็นไปเพื่อนิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า โมหะปรารภอมตะ เกิดขึ้นได้.

[๑๓๑๒] ส. สัญโญชน์ ปรารภรูปเกิดขึ้นได้ และรูปเป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ เป็นอารมณ์ของคันถะ ฯลฯ เป็นอารมณ์ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัญโญชน์ปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นอารมณ์ของสัญโญชน์ เป็นอารมณ์ของคันถะ ฯลฯ เป็นอารมณ์ของกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๓] ส. รากะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ รูปเป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตพึงยินดี พึงใคร่ พึงมัวเมา พึงผูกพัน พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รากะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นที่ตั้งแห่งรากะ อันจิตพึงยินดี ฯลฯ พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๔] ส. โทสะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ และรูปเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๕] ส. โมหะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ และรูปเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ
กระทำความไม่รู้ ฯลฯ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โมหะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะเป็นที่ตั้งแห่ง
โมหะ กระทำความไม่รู้ ฯลฯ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๖] ส. สัญโญชน์ปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ แต่อมตะไม่เป็น
อารมณ์ของสัญโญชน์ ไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ ไม่เป็นอารมณ์ของโอฆะ
ไม่เป็นอารมณ์ของโยคะ ไม่เป็นอารมณ์ของนิวรรณ์ ไม่เป็นอารมณ์ของ
ปรามาสะ ไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเสส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัญโญชน์ปรารภรูปเกิดขึ้นได้ แต่รูปไม่เป็นอารมณ์
ของสัญโญชน์ ไม่เป็นอารมณ์ของคันถะ ฯลฯ ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเสส
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๗] ส. รากะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ แต่อมตะไม่เป็นที่ตั้ง
แห่งรากะ อันจิตไม่พึงยินดี ไม่พึงใคร่ ไม่พึงมัวเมา ไม่พึงผูกพัน ไม่พึง
สยบอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รากะปรารภรูปเกิดขึ้นได้ แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่ง
รากะ อันจิตไม่พึงยินดี ฯลฯ ไม่พึงสยบอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๘] ส. โทสะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ และอมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือนหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะ ปรารภรูปเกิดขึ้นได้ แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความกระทบกระเทือนหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๑๙] ส. โมหะปรารภอมตะเกิดขึ้นได้ แต่อมตะไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่ทำความไม่รู้ ฯลฯ เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โมหะปรารภรูปเกิดขึ้น แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ไม่กระทำความไม่รู้ ฯลฯ เป็นไปเพื่อนิพพาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า สัตถุญฺชนํมีอมตะเป็นอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ปุณฺชน... หมายรู้ นิพพานโดยความเป็นนิพพาน ครั้นหมายรู้นิพพานโดยความเป็นนิพพานแล้ว ย่อมสำคัญนิพพาน ย่อมสำคัญในนิพพาน ย่อมสำคัญโดยความเป็นนิพพาน ย่อมสำคัญนิพพานว่าของเรา ย่อมชื่นชมนิพพาน

ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สัจจะโยชน์ก็มีอมตะเป็นอารมณ์ นะสิ

อมตารัมมณกถา จบ

อรรถกถาอมตารัมมณกถา

ว่าด้วย สัจจะโยชน์มีอมตะเป็นอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัจจะโยชน์มีอมตะเป็นอารมณ์ ได้แก่ อมตะคือพระนิพพาน. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกายปุพพเสลियะทั้งหลายว่า สัจจะโยชน์มีอมตะเป็นอารมณ์ เพราะถือเอาอรรถโดยไมใคร่ครวญแห่งบททั้งหลายว่า ปุณฺณํรูพระนิพพาน เป็นต้น คำถามของสกวาทิ หมายถึงคนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทิวา อมตะเป็นอารมณ์ของสัจจะโยชน์ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่าสัจจะโยชน์มีอมตะเป็นอารมณ์ได้ไซ้ อมตะก็ต้องปรากฏว่าเป็นอารมณ์ของสัจจะโยชน์ได้ ปรวาทิปฏิเสธคำทั้งปวงเพราะกลัวผิดจากพระสูตร บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในวาระทั้งปวงโดยอุบายนี้. ก็พระสูตรที่ปรวาทียกมาว่า ปุณฺณํ... หมายรู้พระนิพพานโดยความเป็นพระนิพพาน นี้ ท่านกล่าวหมายเอานิพพานในทักขณธรรม คือในภพนี้ เพราะฉะนั้น ชื่อนี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาอมตารัมมณกถา จบ

รูปร่างมณีนติกถา

[๑๓๒๑] สกวาที รูปเป็นธรรมมีอารมณ์หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ.
ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความตั้งใจ ของรูปนั้น
ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความตั้งใจ ของ
รูปนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีอารมณ์.

[๑๓๒๒] ส. ผัสสะเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๓] ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา จิต ศรัทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ปัญญา ราคะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ
ฯลฯ อโนตตปปะ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความ
ตั้งใจ ของอโนตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๔] ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่ความนึก ความ ใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่ความนึก ความผูกใจ
ฯลฯ ความตั้งใจ ของผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๕] ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ
ความตั้งใจ ของรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา สัญญา ฯลฯ อโนตตปปะ เป็นธรรมมีอารมณ์
แต่ความนึก ความผูกใจ ฯลฯ ความตั้งใจ ของอโนตตปปะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นธรรมมีปัจจัย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า รูปเป็นธรรมมีปัจจัย ด้วยเหตุที่นั่นนะท่าน จึง
ต้องกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีอารมณ์.

รูปร่างมณีนคิกขา จบ

อรรถกถารูปสังขารมณตีกถา

ว่าด้วย รูปเป็นธรรมมีอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง รูปเป็นธรรมมีอารมณ์. ในเรื่องนั้น ว่าโดยอำนาจอารัมมณปัจจัยว่า รูป ชื่อว่ามีอารมณ์ เพราะอรรถว่ามีปัจจัย แต่รูปนั้นกระทำกรรมอื่นให้เป็นอารมณ์ไม่ได้ คือหมายความว่ารู้อารมณ์ไม่ได้. กัลลหิแห่งชนเหล่าใด คุณลักษณะของนิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า รูปมีอารมณ์ได้โดยไม่แปลกกัน ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อแสดงวิภาคอารมณ์ ๒ อย่าง คือ โอลุพการมมณ ได้แก่ อารมณ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และ ปัจจยารมมณ ได้แก่ อารมณ์คือเป็นปัจจัย คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบ โดยทำนองแห่งพระบาลีนั้นแหละ.

ในปัญหาว่า ไม่พึงกล่าว เป็นต้น คำตอบรับรองเป็นของสกวาทิ หมายถึงเอาโอลุพการมมณ คือ อารมณ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว. แม้ในปัญหาที่ ๒ สกวาทินั้นนั้นแหละตอบรับรองหมายถึงเอาอารมณ์คือเป็นปัจจัย เพราะฉะนั้น ในที่นี้ ความที่รูปนั้นเป็นธรรมชาติมีอารมณ์สำเร็จแล้ว เพราะอรรถว่ามีปัจจัยเท่านั้น มิใช่มีอารมณ์อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถารูปสังขารมณตีกถา จบ

อนุสยา อนารัมมณาติกา

[๑๓๒๗] สกวาที อนุสยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ปรววี ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โศภฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๘] ส. กามราคานุสย เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยุกฺขาน กามราคสัณฺโณชฺชน์
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยุกฺขาน กามราคสัณฺโณชฺชน์
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสย เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๒๙] ส. กามราคานุสย เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารขันธ.

ส. สังขารขันธ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๐] ๘. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. กามราคะนับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. กามราคะนับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. กามราคานุสัยนับเนื่องในสังขารชั้น และเป็น
สาร์มันณะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๑] ๘. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ส่วนกามราคะนับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วน

หนึ่ง เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นกรรมมีอารมณ์ แต่อีก
ส่วนหนึ่ง เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น ส่วนหนึ่ง
เป็นกรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๒] ส. ปฏิกษานุสัย มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจจานุสัย
ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา อวิชาโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชชานุสัย อวิชา-
ปริยฎฐาน อวิชาสัจจโยชน อวิชชานิวรณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชา อวิชาโฆมะ อวิชาโยคะ ฯลฯ อวิชชานิวรณ์
เป็นกรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชานุสัย เป็นกรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๓] ส. อวิชชานุสัย เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในชั้นไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารชั้น?

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น เป็นธรรม

ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๔] ส. อวิชานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชานับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรม
มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๕] ส. อวิชานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ส่วนอวิชานับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมีอารมณ์

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้นๆ ส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีก
ส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารส่วนหนึ่งเป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่ง
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้นๆ สัญญาชั้นๆ วิญญาณชั้นๆ ส่วนหนึ่งเป็น
ธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อนุสัยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน เมื่อจิตเป็นกุศลและอัพยากฤตเป็นไปอยู่
พึงกล่าวได้ว่า เป็นผู้มือนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อารมณ์ของอนุสัยเหล่านั้น มีอยู่หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสิ.

[๑๓๓๗] ส. ปุถุชน เมื่อจิตเป็นกุศลและอัพยากฤตเป็นไปอยู่
พึงกล่าวได้ว่า เป็นผู้มึนระคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อารมณ์ของราคะนั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคาก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสี.

อนุสยา อนารัมมณาทิกถา จบ

อรรถกถาอนุสยา อนารัมมณาทิกถา

ว่าด้วย อนุสยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนุสยเป็นธรรมไม่มีอารมณ์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะ นิกายเอกัจจะ และนิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า ชื่อว่า อนุสยทั้งหลาย คือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ไม่ประกอบกับจิตเป็นเหตุกะ เป็นอภัยกตะ ด้วยเหตุ นั้นแหละ คือด้วยเหตุที่ไม่ประกอบกับจิตเป็นต้น จึงเป็นอนารัมมณะ ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า อนุสย เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า อนุสย เป็นรูป เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ธรรมคาอนุสยไม่มีอารมณ์ อนุสย นั้นก็จะพึงเป็นอย่างนี้ คือพึงเป็นอย่างรูปเป็นต้น. คำว่า กามราคะ เป็นต้น ท่านแสดงโดยความเป็นกาม ราคานุสยมิใช่เป็นอย่างอื่น. ในปัญหาว่า สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์หรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาสังขารชั้นที่สัมปยุตด้วยจิต ย่อมตอบรับรองหมายเอา อนุสย ชีวิตินทรีย์ และรูปมีกายกรรมเป็นต้น ว่าเป็นธรรมนับเนื่องด้วย สังขารชั้น. บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในวาระทั้งปวงโดยอุบายนี้แล.

อนึ่ง ในปัญหาว่า เป็นผู้มือนุสัยหรือ อธิบายว่า ปุถุชนชื่อว่า
ยังเป็นผู้มือนุสัย เพราะความที่เขายังมีได้ละ แต่สภาพความเป็นไปของ
อนุสัยทั้งหลาย คือความเกิดดับ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้
จริงอยู่ อนุสัยใดอันบุคคลไดยังละไม่ได้ อนุสัยนั้นไม่นับว่าเป็นอดีต
อนาคตและปัจจุบัน ก็แต่ว่าอนุสัยนั้นชื่อว่าเป็นกิเลสที่พึงละด้วยมรรค
เพราะความเป็นผู้ยังละไม่ได้นั้นแหละ ท่านจึงกล่าวว่าเป็นของมีอยู่ ดังนี้
อนึ่ง ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมชื่อนี้เป็นอารมณ์ของอนุสัยเห็นปานนี้
คือท่านหมายเอาเฉพาะขณะจิตที่เป็นกุศลหรืออัปยาคตะซึ่งอนุสัยมิได้เกิด
สัมปยุตด้วย เพราะฉะนั้น อารมณ์ของอนุสัยนั้นท่านจึงปฏิเสธแล้ว
อันที่จริง อารมณ์นั้น ๆ ย่อมไม่มีแก่อนุสัยอย่างเดียวกับท่านนั้นก็หาไม่
อารมณ์นั้น ๆ ย่อมไม่มีแก่กิเลสทั้งหลายแม้มีรากะเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน
ตรงนี้ท่านหมายเอาขณะที่กิเลสเหล่านั้นยังไม่เกิดสัมปยุตกับจิต เพราะ
ฉะนั้น ข้อนี้จึงไม่สำเร็จซึ่งความที่อนุสัยทั้งหลายเป็นสภาพมีอารมณ์
ดังนี้แล.

อรรถกถาอนุสยาอนารัมมณาติกา จบ

หมายเหตุ

การวินิจฉัยอนุสัยกถาในคัมภีร์กถาวัตถุนี้ ท่านหมายเอากิเลส
๗ อย่าง มีกามราคานุสัยเป็นต้นที่ยังมีได้ละด้วยอริยมรรค อนุสัยกิเลส
นี้แหละขณะที่จิตเป็นกุศลก็ดี เป็นอัปยาคตะก็ดี ท่านเรียกว่าเป็นจิตตวิปยุต
เพราะไม่ประกอบจิตในขณะนั้น เรียกว่าเหตุเพราะไม่มีเหตุประกอบ
ในขณะนั้น เรียกว่าเป็นอัปยาคตะเพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรง

พยากรณ์ว่าเป็นบุญหรือเป็นบาปในขณะนั้น ด้วยเหตุทั้ง ๓ นี้แหละ ท่านจึงว่าเป็นอนารัมมณะ คือเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ดังนี้.

ส่วนนัยแห่งอรรถกถาอนุสัยมก หน้า..... ท่านแสดง ดังนี้ :-

อนุสยาติ เกณญฺเฐน อนุสยา ฯ อนุสยณฺเฐน ฯล ฯ

ถามว่า อนุสัยทั้งหลายชื่อว่า อนุสัย เพราะอรรถว่าอะไร ?

ตอบว่า เพราะอรรถว่านอนเนื่อง.

ถามว่า ชื่อว่า อรรถว่าการนอนเนื่องนี้เป็นอย่างไร ?

ตอบว่า ชื่อว่า อรรถว่าการนอนเนื่องนี้มีการละไม่ได้เป็นอรรถ อธิบายว่า อนุสัยเหล่านั้น ชื่อว่ายอมนอนเนื่องในสันดานแห่งสัตว์ เพราะอรรถว่ายังละไม่ได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า อนุสัย.

คำว่า ยอมนอนเนื่อง อธิบายว่า อนุสัยเหล่านั้นได้เหตุอันสมควรแล้วจึงเกิดขึ้น. อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า ถ้าว่า อาการคือการละยังไม่ได้ ฟังชื่อว่าเป็นอรรถแห่งการนอนเนื่องไซ้ ก็ไม่ควรกล่าวว่า อาการคือการละไม่ได้ยอมเกิดขึ้น เพราะอนุสัยทั้งหลายยอมเกิดขึ้น ดังนี้. ในที่นี้ท่านรับรองว่า อนุสัย คืออาการที่ละไม่ได้. อนึ่ง คำว่า อนุสัย ท่านเรียกกิเลสที่มีกำลังเพราะอรรถว่าละไม่ได้. อธิบายว่า อนุสัยนั้นเป็นจิตตสัมปยุต เป็นสาร์มมณะ เป็นสเหตุกะเพราะอรรถว่ามีปัจจัยเป็นอกุศลอย่างเดียว ทั้งเป็นอดีตบ้าง เป็นอนาคตบ้าง เป็นปัจจุบันบ้าง เพราะฉะนั้น การกล่าวว่าอนุสัยยอมเกิดขึ้น ดังนี้ ย่อมควร. ในที่นี้ ท่านถือเอาคำที่กล่าวมานี้เป็นประมาณ. ในคัมภีร์มกนี้มีการท้าวความถึงคัมภีร์ กถาวัตถุและคัมภีร์อื่น ๆ ด้วย เช่นกล่าวว่า :-

ในอภิธรรมกถาวัตถุก่อน ท่านปฏิเสฐวาหะทั้งปวงว่า อนุสัย

ทั้งหลายเป็นอภัยาคตะ เป็นอเหตุกะ และเป็นจิตตวิปยุต หมายถึง
ขณะนั้นจิตกำลังเป็นกุศลหรืออภัยาคตะ.

ในปฏิสัมภิทามรรค ท่านทำคำถามว่า บุคคลย่อมละกิเลสทั้งหลาย
แม้อันเป็นปัจจุบันหรือ ดังนี้ แล้วตอบว่า บุคคลชื่อว่าย่อมละอนุสัยอันมี
กำลังเพราะความที่อนุสัยทั้งหลายเป็นสภาพมีอยู่แก่ความเป็นปัจจุบัน.

ในธรรมสังคหะ ในการจำแนกบทโมหะ ท่านกล่าวความเกิดขึ้น
แห่งอวิชชานุสัยกับอกสลจิตว่า อวิชชานุสัย ได้แก่ อนุสัยคืออวิชา อวิชา-
ปริยภูฐาน ได้แก่ ปริยภูฐานคืออวิชา อวิชาลังกิ ได้แก่ ลิมคืออวิชา
อกุศลมูล คือโมหะนี้มี ๓ สมัยใด สมัยนั้น โมหะย่อมมี ดังนี้.

ในอนุสัยมกนีนั้นแหละ ในอุปัชชวาระ คือวาระว่าด้วยการเกิดขึ้น
วาระใดวาระหนึ่งแห่งมหาวาระ ๗ ท่านกล่าวคำเป็นต้นไว้ว่า กามราคาคา-
นุสัยย่อมเกิดแก่บุคคลใด ปฏิฆานุสัยก็ย่อมเกิดแก่บุคคลนั้นไซ้ใหม่ ดังนี้
เพราะฉะนั้น คำใดที่ท่านกล่าวแล้วว่า ย่อมนอนเนื่อง คำนั้น อธิบายว่า
อนุสัยทั้งหลายเหล่านั้นได้เหตุอันสมควรแล้วย่อมเกิดขึ้น ดังนี้ บัณฑิต
พึงทราบว่ คำนั้นท่านกล่าวดีแล้วโดยแบบแผนนี้เป็นประมาณ. คำแม้ใด
ที่ท่านกล่าวไว้เป็นต้นว่า อนุสัยเป็นจิตตสัมปยุต เป็นสารัมมณะ ดังนี้
แม้คำนั้นก็ชื่อว่าท่านกล่าวดีแล้วนั้นแหละ. คำว่า ก็ชื่อว่า อนุสัยเป็น
ของสำเร็จแล้ว เป็นจิตตสัมปยุต เป็นอกุศลธรรม ดังนี้ พึงถึงความสิ้นสุด
กันในที่นี้แล.

อนึ่ง พึงทราบวินิจฉัยในคำทั้งหลาย มีกามราคาคานุสัย เป็นต้นว่า
กามราคะนั้นแหละชื่อว่าอนุสัยเพราะอรธว่ายังละไม่ได้ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า กามราคาคานุสัย. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้นั้นแหละ. ต่อไป

ท่านยังได้บ่งชี้ลงไปอีกว่า อนุสัยเกิดที่ไหนบ้าง ดังคำว่า.

บัดนี้ เพื่อประการซึ่งที่เป็นที่เกิดขึ้นแห่งอนุสัยทั้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า ตตถ กามราคานุสโย อนุเสติ เป็นต้น แปลว่า กามราคานุস্য่อมนอนเนื่องในกามธาตุนั้น ขอท่านผู้รู้ค้นคว้า ในอนุสัยมกนั้นเถิด.

สรุปความว่า คำว่า อนุสัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์กถาวัตถุ นั้นมีความมุ่งหมายเอาอย่างหนึ่ง ที่กล่าวในคัมภีร์อนุสัยมกนั้นมุ่งหมายเอาอย่างหนึ่ง นัยทั้ง ๒ นี้เมื่อพิจารณาแล้วก็ถูกต้องด้วยกัน.

ญาณัง อนารัมมณันติกถา

[๑๓๓๘] สกวาที ญาณ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โศภณูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฐิ ัมม-
วิจัยสัมโพชฌงค์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฐิ ัมม-
วิจัยสัมโพชฌงค์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๙] ส. ญาณเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารขันธ.

ส. สังขารขันธเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๐] ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญ्यानับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมี
อารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น เป็นธรรมมีอารมณ์
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๑] ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ ส่วนปัญ्यानับเนื่องในสังขารชั้น และเป็นธรรมมีอารมณ์หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้นส่วนหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วน
หนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นหนึ่ง เป็นธรรมมีอารมณ์ แต่อีก
ส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น ส่วนหนึ่งเป็น
ธรรมมีอารมณ์ แต่อีกส่วนหนึ่ง เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ญาณเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์ผู้พร้อมด้วยจักขุวิญญาณ พึงกล่าว
ว่ามีญาณ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อารมณ์ของญาณนั้น มีหรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ญาณก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสิ.

ส. พระอรหันต์ผู้พร้อมด้วยจักขุวิญญาณ พึงกล่าวว่า
มีปัญหา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อารมณ์ของปัญญานั้น มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ปัญญาก็เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ นะสิ.

ญาณัง อนารัมมณันตักกา จบ

อรรถกถาญานังอนารัมมณัตถิกา

ว่าด้วย ญาณไม่มีอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณไม่มีอารมณ์. ในเรื่องนั้น พระอรหันต์ผู้
พร้อมด้วยจักขุวิญญาณ คือจักขุวิญญาณจิตของท่านกำลังเกิด เขา
เรียกว่ามีญาณ คือมีปัญญา แต่อารมณ์ของญาณในขณะที่จักขุวิญญาณจิต
กำลังเกิดนั้นไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น ลัทธิแห่งชนเหล่าใดคุณลัทธิของ
นิกายอันธกะทั้งหลายว่า ญาณ ของพระอรหันต์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองของปราวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องอนุสัยนั้นแหละ
ดังนี้แล.

อรรถกถาญานังอนารัมมณัตถิกา จบ

อตีตารัมมณกถา

[๑๓๔๓] สกวาที จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. มีอดีตเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มีอดีตเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ และคั้งนั้น การกล่าวว่าจิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ จึงผิด ก็หรือหากว่า จิตเป็นกรรมไม่มีอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า มีอดีตเป็นอารมณ์ และคั้งนั้น การกล่าวว่า จิตที่เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ เป็นกรรมมีอดีตเป็นอารมณ์ จึงผิด.

[๑๓๔๔] ส. จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารภอดีต มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารภอดีต มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นกรรมไม่มีอารมณ์.

อตีตารัมมณกถา จบ

อนาคตารัมมณกา

[๑๓๔๕] สกวาที จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. มีอนาคตเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มีอนาคตเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ และดังนั้น การกล่าวว่า จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ จึงผิด ก็หรือหากว่า จิตเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตมีอนาคตเป็นอารมณ์ และดังนั้น การกล่าวว่า จิตที่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ เป็นธรรมมีอนาคตเป็นอารมณ์จึงผิด.

[๑๓๔๖] ส. จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารภอนาคตมี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารภอนาคต มีอยู่ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์

[๑๓๔๗] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรารภปัจจุบันมีอยู่ และ จิตที่มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกอดีต มีอยู่ และจิต
ที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๘] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกปัจจุบัน มีอยู่ และ
จิตที่ปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกอนาคต มีอยู่ และ
จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๔๙] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกอดีต มีอยู่ แต่จิต
ที่มีอดีตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกปัจจุบัน มีอยู่ แต่
จิตที่มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๐] ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกอนาคต มีอยู่ แต่
จิตที่มีอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ปรรกปัจจุบัน มีอยู่ แต่
จิตที่มีปัจจุบันเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์

เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อดีตและอนาคตไม่มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า อดีตและอนาคตไม่มีอยู่ ด้วยเหตุ นั้น ท่าน
จึงต้องกล่าวว่า จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
 ฯลฯ

อนาคตารัมมณกถา จบ

อรรถกถาอดีตานาคตารัมมณกถา

ว่าด้วย จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องจิตที่มีอดีต และอนาคตเป็นอารมณ์. ในเรื่องนั้น
อดีตและอนาคต ชื่อว่าไม่มีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุ นั้น คนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดดุจลัทธิของนิกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า ตทารัมมณจิตนั้นไม่
พึงมีอารมณ์ เพราะความที่อารมณ์ไม่มี ด้วยเหตุ นั้น จึงว่า จิตที่มีอดีต
และอนาคตเป็นอารมณ์นั้นว่า เป็นจิตที่ไม่มีอารมณ์ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวา จิตที่มีอดีตและอนาคตเป็นอารมณ์ เป็นต้น โดยหมายถึงคน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้พึงถือเอาตาม
พระบาลีนั้นแหละ.

อรรถกถาอดีตานาคตารัมมณกถา จบ

วิตักกานุปัตติกถา

[๑๓๕๒] สกวาที จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิจาร์ เนื่องด้วยปีติ เนื่องด้วยสุข
เนื่องด้วยทุกข์ เนื่องด้วยโสมนัส เนื่องด้วยโทมนัส เนื่องด้วยอุเบกขา เนื่อง
ด้วยศรัทธา เนื่องด้วยวิริยะ เนื่องด้วยสติ เนื่องด้วยสมาธิ เนื่องด้วยปัญญา
เนื่องด้วยราคะ เนื่องด้วยโทสะ ฯลฯ เนื่องด้วยอนัตตปปะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๓] ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร์ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร์ อยู่ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก

[๑๓๕๔] ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีอยู่ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก.

[๑๓๕๕] ส. จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมาธิ ๓ อย่าง คือ สมาธิ
มีวิตก มีวิจารณ์ สมาธิไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ สมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมาธิ ๓ อย่าง
คือ สมาธิมีวิตกมีวิจารณ์ สมาธิไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ สมาธิไม่มีวิตกไม่มี
วิจารณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตทุกดวงเนื่องด้วยวิตก.

วิตักกานุปตติกถา จบ

อรรถกถาวิตักกานุปตติกถา

ว่าด้วย จิตเนื่องด้วยวิตก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องจิตเนื่องด้วยวิตก คือหมายความว่าจิตตกไปตาม
วิตก หรือเรียกว่าเกิดขึ้นตามวิตก. ในเรื่องนั้น ชื่อว่า จิตที่เนื่องด้วยวิตก
มี ๒ อย่าง คือ โดยอารมณ์อย่างหนึ่ง โดยสัมปโยคะอย่างหนึ่ง ใน ๒
อย่างนั้น จิตทั้งหมดชื่อว่าเป็นธรรมเนื่องด้วยวิตกพึงมี เพราะความไม่มี
การกำหนดแน่ว่า ชื่อว่าจิตดวงโน้น มีอารมณ์เป็นไปกับวิตก ดังนี้ แต่
จิตทั้งปวงนั้น ชื่อว่า ไม่เนื่องด้วยวิตกเพราะสภาพแห่งจิตที่วิปยุตกับ
วิตกมีอยู่ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถะทั้งหลาย
ว่า จิตทั้งปวงเนื่องด้วยวิตก โดยไม่แปลกกันเลย เพราะไม่ทำการวิภาค
เนื้อความนี้ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ จึงถือเอาตามพระบาลี
นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาวิตักกานุปตติกถา จบ

วิตักกวิปหารสัททกถา

[๑๓๕๖] สกวาทิ ทุกครั้งที่ตริกอยู่ ตรองอยู่ ความแผ่ไปแห่งวิตก เกิดเป็นเสียง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกครั้งที่ถูกต้องอยู่ ความแผ่ไปแห่งผัสสะก็เกิดเป็นเสียง ทุกครั้งที่เสวยอารมณ์อยู่ ทุกครั้งที่จำอารมณ์อยู่ ทุกครั้งที่ตั้งใจอยู่ ทุกครั้งที่คิดอยู่ ทุกครั้งที่ระลึกอยู่ ทุกครั้งที่รู้ชัดอยู่ ความแผ่ไปแห่งเวทนา สัญญา เจตนา จิต สติ ปัญญา ก็เกิดเป็นเสียง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๗] ส. ทุกครั้งที่ตริกอยู่ ตรองอยู่ ความแผ่ไปแห่งวิตกเกิดเป็นเสียง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความแผ่ไปแห่งวิตก เป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ กระทบที่โสตะ มาสู่คลองแห่งโสตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความแผ่ไปแห่งวิตก ไม่เป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ ไม่กระทบที่โสตะ ไม่มาสู่คลองแห่งโสตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความแผ่ไปแห่งวิตก ไม่เป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ ไม่กระทบที่โสตะ ไม่มาสู่คลองแห่งโสตะ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทุกครั้งที่ตริกอยู่ ตรองอยู่ ความแผ่ไปแห่งวิตกเกิดเป็นเสียง.

วิตักกวิปหารสัททกถา จบ

อรรถกถาวิตักกวิปหารสัททกถา

ว่าด้วย ความแผ่ไปแห่งวิตกเป็นเสียง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ความแผ่ไปแห่งวิตกเป็นเสียง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีลัทธิตุจลัทธิตของนิกายปุพพเสถียรทั้งหลายว่า ความแผ่ออกไปแห่งวิตกนั้นแหละเป็นเสียง เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า วิตกวิจารณ์เป็นวจีสัจจาร ดังนี้ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ทุกครั้งเมื่อบุคคลตรีกอยู่ตรงอยู่ โดยที่สุดแม้ในเวลาเป็นไปแห่งมโนธาตุ ดังนี้ คำถามของสกวาทีว่า ทุกครั้งที่ตรีกอยู่ เป็นต้น หมายถึงคนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวกะปรวาทีนั้นว่า ทุกครั้งที่ถูกต้องอยู่ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ผิดว่า เหตุสักว่าการแผ่ออกไปแห่งวิตกเป็นเสียงไซ้ร แม้การแผ่ออกไปแห่งผัสสะเป็นต้น ก็พึงเป็นเสียง ดังนี้ ปรวาที เมื่อไม่เห็นเลขนัยของพระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า ความแผ่ออกไปแห่งวิตกเป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ ความว่า สกวาทีทำปัญหาถามว่า เหตุสักว่าการแผ่ออกไปแห่งวิตกนั้นแหละเป็นเสียง ไม่ทำปัญหาถามถึงเสียงอันเกิดขึ้นเพราะความแผ่ออกไปแห่งวิตกของบุคคลผู้หลับหรือผู้ผลอสติ ดังนี้ ปรวาทีจึงตอบปฏิเสธ. เพราะลัทธินั้นนั้นแหละ สกวาทีจึงแสดงคำนี้ว่า ความแผ่ไปแห่งวิตกไม่เป็นเสียงที่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ...มิใช่หรือ ดังนี้ จริงอยู่เขากล่าวซึ่งเหตุสักว่าการแผ่ออกไปแห่งวิตกเท่านั้น ว่าเป็นเสียง แต่เสียงนั้นบุคคลไม่พึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณ แต่ปรวาทีกล่าวว่า เสียงนั้นพึงรู้ได้ด้วยโสตวิญญูณนั้นแหละ เพราะพระบาลีว่า บุคคลฟังเสียงอันแผ่ออกไปแห่งวิตกแล้ว เขาย่อมทวยใจ คือย่อมรู้ถึงใจของผู้อื่นได้ ดังนี้.

อรรถกถาวิตักกวิปฬารสัททกถา จบ

นยถาจิตตัสสวาจาติกถา

[๑๓๕๘] สกวาที บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญญา ไม่มีเจตนา ไม่มีจิต ก็มีวาจาได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมีผัสสะ มีเวทนา มีสัญญา มีเจตนา มีจิต จึงมีวาจาได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมีผัสสะ ฯลฯ มีจิต จึงมีวาจาได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้.

[๑๓๕๙] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่นึกอยู่ ไม่ผูกใจอยู่ ฯลฯ ไม่ตั้งใจอยู่ ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลนึกอยู่ ผูกใจอยู่ ฯลฯ ตั้งใจอยู่ จึงมีวาจาได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลนึกอยู่ ผูกใจอยู่ จึงมีวาจาได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร มีวาจาได้.

[๑๓๖๐] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วาจาที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดขณะเดียวกับจิต มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วาจาที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดขณะเดียวกับจิต ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีวาจาได้.

[๑๓๖๑] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลไม่ปรารถนาจะกล่าวก็กล่าวได้ ไม่ปรารถนาจะแสดงก็แสดงได้ ไม่ปรารถนาจะร้องเรียกก็ร้องเรียกได้ ไม่ปรารถนาจะพูดก็พูดได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลปรารถนาจะกล่าวจึงกล่าวได้ ปรารถนาจะแสดงจึงแสดงได้ ปรารถนาจะร้องเรียกจึงร้องเรียกได้ ปรารถนาจะพูดจึงพูดได้ มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลปรารถนาจะกล่าวจึงกล่าวได้ ปรารถนาจะแสดงจึงแสดงได้ ปรารถนาจะร้องเรียกจึงร้องเรียกได้ ปรารถนาจะพูดจึงพูดได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้.

[๑๓๖๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีวาจาได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บางคนที่จะกล่าวอย่างหนึ่ง ก็กล่าวเสียอีก
อย่างหนึ่ง คิดว่าจะแสดงอย่างหนึ่ง ก็แสดงเสียอีกอย่างหนึ่ง คิดว่าจะ
ร้องเรียกอย่างหนึ่ง ก็ร้องเรียกเสียอีกอย่างหนึ่ง คิดว่าจะพูดอย่างหนึ่ง
ก็พูดเสียอีกอย่างหนึ่ง มีอยู่มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บางคนที่จะกล่าวอย่างหนึ่ง ก็กล่าว
เสียอีกอย่างหนึ่ง ฯลฯ คิดว่าจะพูดอย่างหนึ่ง ก็พูดเสียอีกอย่างหนึ่ง มีอยู่
ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มี
วาจาได้.

นยถาจิตตัสสวาจาติกา จป

อรรถกถานยถาจิตตัสส วาจาติกา

ว่าด้วย ผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีวาจาได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีวาจาได้ คือหมายความว่า
ว่า วาจาไม่เป็นไปตามจิต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีลัทธิตุจลัทธินของ
นิกายปุพพเสลียะทั้งหลายว่า บุคคลบางคนคิดว่า เราจักกล่าวอย่างหนึ่ง
แต่ยอมกล่าวอย่างหนึ่ง เหตุใด เพราะเหตุนี้ วาจา จึงชื่อว่าไม่เป็นไป
ตามจิต ไม่คล้อยไปตามจิต แม้เว้นจิตเสียแล้ว วาจาก็ยอมเป็นไปได้ดังนี้
คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ เป็นต้น เพื่อท้วง

๑. อีกอย่างหนึ่งแปลว่า เรื่องวาจาไม่เป็นไปตามจิต.

ปรวาทินั้นว่า ถ้าว่า จิตที่เป็นเหตุให้วาทะเกิดขึ้นไม่มีไซ้ ธรรมทั้งหลาย แม้มีผัสสะเป็นต้นก็ไม่พึงมีขณะนั้น ดังนี้.

ในคำทั้งหลายมีคำว่า บุคคลไม่ปรารถนาจะกล่าว เป็นต้น อธิบายว่า บุคคลคิดว่าเราจะกล่าวคำอย่างหนึ่งแม้กล่าวอยู่ซึ่งคำอีก อย่างหนึ่ง เขาย่อมเชื่อว่าเป็นผู้ปรารถนาจะกล่าวนั้นแหละ เหตุใด เพราะ เหตุนั้น ปรวาทิจึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. ในคำทั้งหลายมี คำว่า บางคนคิดว่าจักกล่าวอย่างหนึ่ง ก็กล่าวเสียอีกอย่างหนึ่ง ... มี อยู่มิใช่หรือ เป็นต้น อธิบายว่า บุคคลใดปรารถนาจะกล่าวคำใดคำหนึ่ง ในกาลก่อน เขาก็พึงกล่าวคำนั้น คือคำที่คิดไว้แต่เดิมนั้น ในที่นี้ ท่าน หมายเอาจิตของผู้ใคร่เพื่อจะกล่าวเป็นอย่างหนึ่ง จิตที่เป็นเหตุให้กล่าว ก็เป็นอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวาทะไม่เป็นไปตามจิต เพราะไม่ เหมือนกับจิตอันเป็นส่วนเบื้องต้น ด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่าไม่ถูกต้องโดยสิ้นเชิง แต่จิตใดอันมีในกาลก่อนจิตนั้นไม่เป็นเหตุให้คำพูดเกิดขึ้นก็หาไม่ ท่าน ปฏิเสธหมายเอาเนื้อความว่า วาทะนั้นไม่เป็นไปตามจิตเพียงเท่านี้. ด้วย อุทาหรณ์นี้ ลัทธิ แม้อันปรวาทที่ตั้งไว้แล้วว่า ผู้ไม่มีความคิดอย่างใดก็มี วาทะได้ คือหมายความว่าวาทะไม่เป็นไปตามจิต ดังนี้ ย่อมเป็นลัทธิตั้ง อยู่ไม่ได้เลย ดังนี้แล.

อรรถกถานยถาจิตตัสสวาทกิกกา จบ

นยถาจิตตัสสกายกัมมันตักถา

[๒๓๖๓] สกวาที บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ ฯลฯ ผู้ไม่มีจิต ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลมีผัสสะ ฯลฯ มีจิต จึงมีกายกรรมได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลมีผัสสะ ฯลฯ มีจิต จึงมีกายกรรมได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๔] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้นึกอยู่ ฯลฯ ไม่ตั้งใจอยู่ ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้นึกอยู่ ฯลฯ ตั้งใจอยู่ จึงมีกายกรรมได้ มิใช่

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้นึกอยู่ ฯลฯ ตั้งใจอยู่ จึงมีกายกรรมได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๕] ส. บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายกรรมมีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดในขณะเดียวกับจิต มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายกรรมมีจิตเป็นสมุฏฐาน เกิดร่วมกับจิต เกิดในขณะเดียวกับจิต ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๖] ส. บุคคลไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลไม่ปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้า ก็ก้าวไปข้างหน้าได้ ไม่ปรารถนาจะถอยไปข้างหลัง ก็ถอยไปข้างหลังได้ ไม่ปรารถนาจะแลดูก็แลดูได้ ไม่ปรารถนาจะเหลียวดูก็เหลียวดูได้ ไม่ปรารถนาจะก้มก็ก้มได้ ไม่ปรารถนาจะเหยียดแขนก็เหยียดแขนได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้า จึงก้าวไปข้างหน้าได้ ปรารถนาจะถอยหลัง จึงถอยไปข้างหลังได้ ปรารถนาจะแลดู จึงแลดูได้ ปรารถนาจะเหลียวดู จึงเหลียวดูได้ ปรารถนาจะก้ม จึงก้มได้ ปรารถนาจะเหยียดแขน จึงเหยียดแขนได้ มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลปรารถนาจะก้าวไปข้างหน้า จึงก้าวไปข้างหน้าได้ ฯลฯ ปรารถนาจะเหยียดแขน จึงเหยียดแขนได้ ก็ต้อง

ไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

[๑๓๖๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บางคนที่จะไปในที่แห่งหนึ่ง ก็ไปเสียในที่อีกแห่งหนึ่ง ฯลฯ คิดว่าจะเหยียดแขนข้างหนึ่ง ก็เหยียดอีกเสียข้างหนึ่ง มีอยู่มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บางคนที่จะไปในที่แห่งหนึ่ง ก็ไปเสียในที่อีกแห่งหนึ่ง ฯลฯ คิดว่าจะเหยียดแขนข้างหนึ่ง ก็เหยียดเสียอีกข้างหนึ่ง มีอยู่ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า บุคคลผู้ไม่มีความคิดอย่างไร ก็มีกายกรรมได้.

นยถาจิตตัสสกายกัมมันตักกา จบ

อรรถกถานยถาจิตตัสส กายกัมมันตีกถา

ว่าด้วย ผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีกายกรรมได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้ไม่มีความคิดอย่างไรก็มีกายกรรมได้ คือหมายความว่า กายกรรมไม่เป็นไปตามจิต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียรทั้งหลายว่า คนบางคนคิดว่า จักไปในที่แห่งหนึ่ง แต่ก็ไปในที่แห่งหนึ่ง เหตุใด เพราะเหตุนั้น กายกรรมจึงไม่เป็นไปตามจิต ไม่นุรูปแก่จิต ไม่คล้อยตามจิต แม้เว้นจิตเสียก็เป็นไปได้ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี่ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถานยถาจิตตัสสกายกัมมันตีกถา จบ

อตีตนาคตปัจจุปปันนกา

[๑๓๖๘] สกวาที บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอีก หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. อคิดดับไปแล้ว ปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว อสดงคตแล้ว สาบสูญไปแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า อคิดดับไปแล้วปราศไปแล้ว แปรไปแล้ว อสดงคตแล้ว สาบสูญไปแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอดีต.

[๑๓๖๙] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอนาคต หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. อนาคตยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่บังเกิดขึ้น ยังไม่ปรากฏ มิใช่หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. หากว่า อนาคต ยังไม่เกิด ยังไม่เป็น ยังไม่เกิดพร้อม ยังไม่บังเกิด ยังไม่บังเกิดขึ้น ยังไม่ปรากฏ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอนาคต.

[๑๓๗๐] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยรูปขันธ์ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยรูปขันธ์ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยรูปขันธ์ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยรูปขันธ์ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยชั้น ๕ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยชั้น ๕ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยชั้น ๑๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๑] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยจักขายตนะ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๑๒ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๑๒ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๑๒ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยอายตนะ ๓๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๒] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุธาตุ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๑๘ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๑๘ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๑๘ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยธาตุ ๕๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๓] ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยจักษุนทรีย์ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุนทรีย์ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุนทรีย์ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยจักษุนทรีย์ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยอินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นอดีต เป็นผู้ประกอบด้วยอินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นอนาคต เป็นผู้ประกอบด้วยอินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นผู้ประกอบด้วยอินทรีย์ ๖๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลประกอบด้วยอดีตและอนาคต

หรือ ?

๘. ถูกแล้ว.

๙. บุคคลผู้มีปกติเพ่งวิโมกข์ ๘ คือสมาบัติ ๘ ผู้ได้ตาม
ปรารณาซึ่งฌาน ๔ ผู้มีปกติได้อนุบุพพิหารสมาบัติ ๕ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

๘. ถูกแล้ว.

๙. หากว่า บุคคลผู้มีปกติเพ่งวิโมกข์ ๘ ผู้ได้ตามปรารณา
ซึ่งฌาน ๔ ผู้มีปกติได้อนุบุพพิหารสมาบัติ ๕ มีอยู่ ด้วยเหตุนี้แหละ จึง
ต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต.

อตีตนาคตปัจจุปปันนกถา จบ

อรรถกถาอตีตนาคตเทหิ สมันนาคตกถา

ว่าด้วย บุคคลผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องบุคคลผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต. ในเรื่องนั้น
บัณฑิตพึงทราบบัญญัติ ๒ อย่าง คือ สมันนาคตบัญญัติ ได้แก่ บัญญัติคำว่า
ประกอบ และปฏิลาภบัญญัติ ได้แก่ บัญญัติคำว่า การได้เฉพาะ ในบัญญัติ
๒ อย่างนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยปัจจุบันธรรม ท่านเรียกว่า สมันนาคตะ ส่วน
สมาบัติทั้งหลายของผู้ได้ฌาน ๘ ไม่เป็นไปในขณะเดียวกัน คือส่วนหนึ่ง
เป็นอดีต ส่วนหนึ่งเป็นอนาคต ส่วนหนึ่งเป็นปัจจุบัน แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น
ท่านก็เรียก ปฏิลาภะ ผู้มีปกติได้ เพราะความเป็นผู้แทงตลอดแล้ว เป็น
สภาพไม่เสื่อมไป.

๑. ในอภิธรรมใช้อตีตนาคตปัจจุปปันนกถา.

ในปัญหานี้ ชนเหล่าใด ไม่ถือเอาการวิภาค อย่างนี้ มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า ฌานทั้งหลายแม้เป็นอดีตและอนาคตมีอยู่แก่ผู้ใดฌาน เหตุใด เพราะเหตุนี้ ฌานลาภีบุคคลเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยอดีตบ้าง ด้วยอนาคตบ้าง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตั้งทั้งนั้น. อนึ่ง คำว่า บุคคลผู้มีปกติเพงวิโมกข์ ๘ เป็นต้น เป็นข้อพิสูจน์แห่งความเป็นผู้ได้ คือได้สมบัติ ๘ มิใช่พิสูจน์ความเป็นผู้ประกอบด้วยอดีตและอนาคต ดังนี้แล.

อรรถกถาอตีตानาคเตหีสมันตาคตกา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. อานิสังสกถา ๒. อมตารัมมณกถา ๓. รุปังสารัมมตันติกถา ๔. อนุสยาอนารัมมณาติกถา ๕. ญาณังอนารัมมณันติกถา ๖. อตีตารัมมณกถา ๗. อนาคตารัมมณกถา ๘. วิตักกานุปัตติกถา ๙. วิตักก-วิปหารสัททกถา ๑๐. นยถาจิตตัสสวาจาติกถา ๑๑. นยถาจิตตัสสกาย-กัมมันติกถา ๑๒. อตีตानาคตปัจจุปันนกถา.

วรรคที่ ๕ จบ

วรรคที่ ๑๐

นิโรธกถา

[๑๓๗๕] สกวาที เมื่อขันธ ๕ ที่แสวงหาอุปบัติยังไม่ทันดับ ขันธ ๕ ที่เป็นกิริยา ก็เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งขันธ ๑๐ ขันธ ๑๐ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นความประชุมแห่งขันธ ๑๐ ขันธ ๑๐ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๗๖] ส. เมื่อขันธ ๕ ที่แสวงหาอุปบัติยังไม่ทันดับ ขันธ ๕ ที่เป็นกิริยา ก็เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งขันธ ๘ ขันธ ๘ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นความประชุมแห่งขันธ ๘ ขันธ ๘ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๗] ส. เมื่อขั้น ๕ ที่แสวงหาอุบัติยังไม่ทันดับ ญาณอันเป็นกิริยาเกิด ขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งขั้น ๖ ขั้น ๖ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นความประชุมแห่งขั้น ๖ ขั้น ๖ มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๓๘] ส. เมื่อขั้น ๕ ที่แสวงหาอุบัติ ดับไปแล้ว มรรคก็เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ตายแล้ว ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ บุคคลผู้ทำกาละแล้ว ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นโรธกถา จบ

อรรถกถาโรชกถา

ว่าด้วย ความดับ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความดับ. ในเรื่องนั้น ลัทธิแห่งชนเหล่าใด คุณลัทธิของนิกายอันชกะทั้งหลายว่า **ขันธ ๕** คือ **นามขันธ ๔** อันถึงซึ่งการนับว่าเป็นกิริยา หรือเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล และรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐานย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับภังคขณะ คือ ขณะแห่งการดับ ของภวังคจิตอันถึงซึ่งการนับว่า **ขันธ** ที่แสวงหาการเกิด เพราะว่า เมื่อขันธเหล่านั้นยังไม่เกิด ครั้นเมื่อภวังคจิตดับแล้ว ความขาดตอนของสันตติพิงมี ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่าเมื่อ**ขันธ ๕** ที่แสวงหา**อุปบัติ** เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในบททั้งหลายแม้ทั้ง ๔ ว่า **อุปปตุเตลีย** แปลว่า เมื่อ**ขันธ ๕** ที่แสวงหา**อุปบัติ** นั้น เป็นสัตตมีเอกพจน์ลงในอรรถแห่งสัตตมีพหูพจน์ ก็ในคำนี้ ท่านอธิบายว่า เมื่อ**ขันธ ๕** อันแสวงหาซึ่งการเกิดยังไม่ทันดับ. คำว่า **ขันธ ๑๐** ท่านสกวาทิกกล่าวด้วยสามารถแห่ง**ขันธ ๕** ที่แสวงหาการเกิด และ**ขันธ ๕** ที่เป็นกิริยา หมายถึง**ขันธ** ของพระอรหันต์ที่ไม่ต้องแสวงหาการเกิด.

ในปัญหาแรกนั้น ปรวาทิตอบปฏิเสธด้วยหมายเอาว่า **ขันธ** เหล่านั้น ชื่อว่ามี ๕ เท่านั้น ด้วยสามารถแห่งลักษณะของ**ขันธ** และด้วยสามารถแห่งกิริยา. ในปัญหาที่ ๒ ปรวาทิตอบรับรอง หมายเอาความต่างกันแห่ง**ขันธ ๕** ด้วยสามารถแห่ง**ขันธ** ที่เกิดก่อนและเกิดทีหลัง และด้วยสามารถแห่ง**ขันธ** ที่แสวงหาการเกิดและ**ขันธ** ที่เป็นกิริยา คือ**ขันธ** ที่ไม่แสวงหาการเกิด. ถูกสกวาทิถามว่า เป็นความประชุมแห่งผัสสะ

๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ก็ตอบปฏิเสธเพราะความไม่มีข้ออ้างในพระสูตร.
คำว่า **ขันธ ๔ ที่เป็นกิริยา** ความว่า สกวาทีถือเอานามขันธ ๔ ที่เป็น
กุศล หรือเป็นอกุศลโดยเว้นจากรูป. คำว่า **ญาณอันเป็นกิริยา** ได้แก่
ญาณที่ไม่มีอารมณ์ของพระอรหันต์ในขณะที่ท่านถึงพร้อมด้วยจักขุ-
วิญญูญาณจิตที่ปรวาทีรับรองแล้ว. คำถามว่า **มีขันธ ๕ ที่แสวงหา**
อุปบัติดับไปแล้ว มรรคก็เกิดขึ้นได้หรือ เป็นของปรวาที คำตอบรับรอง
เป็นของสกวาที เพราะเมื่อขันธ ๕ อันแสวงหาการเกิดยังไม่ดับแล้ว
มรรคก็ไม่เกิดขึ้น. คำถามโดยเลศนัยของปรวาทีว่า **ผู้ตายแล้วยังมรรค**
ให้เกิดขึ้น...หรือ สกวาทีตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ก็เพราะว่า
จำเดิมแต่ปฏิสนธิจนถึงจุดจิตสัตว์ชื่อว่า มีชีวิตอยู่นั้นแหละ ดังนี้.

อรรถกถานิโรธกถา จบ

รูปังมคฺคตักถา

[๑๓๗๕] สทวาทิ รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปนั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ ของรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของรูปนั้นไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปนั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของรูปนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นมรรค.

[๑๓๘๐] ส. สัมมาวาจา เป็นมรรคหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจานั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจานั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาวาจานั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจานั้นไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า สัมมาวาจา^๑นั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจา^๑นั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัมมาวาจา
เป็นมรรค.

[๑๓๘๑] ๘. สัมมา^๑กัมมันตะ ฯลฯ สัมมา^๑อาชีพะ เป็นมรรคหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สัมมา^๑อาชีพะ^๑นั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจของสัมมา^๑อาชีพะ^๑นั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. สัมมา^๑อาชีพะ^๑นั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมา^๑อาชีพะ^๑นั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า สัมมา^๑อาชีพะ^๑นั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมา^๑อาชีพะ^๑นั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า
สัมมา^๑อาชีพะ^๑เป็นมรรค.

[๑๓๘๒] ๘. สัมมา^๑ทิฏฐิ เป็นมรรค และสัมมา^๑ทิฏฐิ^๑นั้น เป็นธรรม
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมา^๑ทิฏฐิ^๑นั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สัมมา^๑วาจาเป็นมรรค และสัมมา^๑วาจา^๑นั้น เป็นธรรม
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมา^๑วาจา^๑นั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. สัมมา^๑ทิฏฐิ เป็นมรรค และสัมมา^๑ทิฏฐิ^๑นั้น เป็นธรรม
มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมา^๑ทิฏฐิ^๑นั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค และ สัมมาอาชีวะนั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ สัมมาอาชีวะนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ ฯลฯ

[๑๓๘๓] ส. สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็น ธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจา เป็นมรรค และสัมมาวาจานั้น เป็นธรรม มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจานั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็น ธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค และ สัมมาอาชีวะนั้น เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ สัมมาอาชีวะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๘๔] ส. สัมมาวาจา เป็นมรรค และสัมมาวาจานั้น เป็นธรรม ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจานั้นไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิ เป็นมรรค และสัมมาทิฏฐินั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาทิฏฐินั้นไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาวาจา เป็นมรรค และสัมมาวาจานั้น เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาวาจานั้นไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวาจา ฯลฯ สัมมาสติ
ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้นไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๘๕] ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค และ
สัมมาอาชีวะนั้นเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของ
สัมมาอาชีวะนั้นไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นมรรค และสัมมาสมาธินั้น เป็นธรรมไม่มี
อารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของสัมมาสมาธินั้นไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๘๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียง
ด้วยมรรค เป็นมรรค หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นมรรค

มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ
เป็นมรรค ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปของบุคคลผู้มีความพร้อม
เพียงด้วยมรรค เป็นมรรค.

รูปร่างักโคติกถา จบ

อรรถกถารูปร่างักโคติกถา

ว่าด้วย รูปเป็นมรรค

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่อง รูปเป็นมรรค. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีลัทธิ
คุณลักษณะของนิกายมโหสิสาสะ นิกายสมัตติยะ และนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลาย
ว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะเป็นรูป ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิ รูปของบุคคลผู้มีความพร้อมเพียงด้วยมรรค โดยหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าว
คำว่า รูปนั้นเป็นธรรมมีอารมณ์ เป็นต้น เพื่อจะท้วงปรวาทินั้นด้วย
คำว่า ถ้าว่า สัมมาวาจา เป็นต้น เป็นรูป ไม่เป็นวิริตตามลัทธิของท่าน
ไซริ มรรคมีสัมมาทิฐิ เป็นต้น เป็นสภาพที่มีอารมณ์ เป็นต้น ฉนั้นใด รูป
แม้นั้นก็พึงเป็นฉนั้นนั้น ดังนี้. ในปัญหานั้น พึงทราบคำปฏิเสธ และคำ
ตอบรับรองโดยสมควรด้วยสามารถแห่งลัทธิของปรวาทิ. คำที่เหลือใน
ที่นี้ มีอรรถตั้งทั้งนั้น แล.

อรรถกถารูปร่างักโคติกถา จบ

ปัญจวิญญาณสมังคิมัคคภาวนากถา

[๑๓๘๗] สกวาที บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕
ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ คือที่อาศัย
มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ
มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีความพร้อม
เพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้.

[๑๓๘๘] ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นวัตถุ มีธรรมที่
'เกิดขึ้นก่อนเป็นอารมณ์ มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มีธรรมภายนอกเป็น
อารมณ์ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์
มีวัตถุต่าง ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เสวยโคจรวิสัยแก่กันและกัน เกิดขึ้น
โดยไม่มี การสนใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มี การทำไว้ในใจไม่ได้ เกิดขึ้น
โดยไม่เจือด้วยสัมปฏิจฉันนจิตเป็นต้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกัน
ไม่ได้ เกิดขึ้นในลำดับอันชิดแห่งกันและกันก็ไม่ได้ มิใช่หรือ ? ฯลฯ
วิญญาณ ไม่มีความผูกใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ ไม่มีความผูกใจ ก็ต้องไม่กล่าว
ว่าบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้.

[๑๓๘๙] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรค

ให้เกิดได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ

วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะอาศัยจักขุและความเป็นของว่างเปล่า จึงเกิด

จักขุวิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิด

จักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึงเกิดจักขุ

วิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึง

เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า เพราะ
อาศัยจักขุและความว่างเปล่าจึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๓๕๐] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยัง

มรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภผัสสะ ปรารภเวทนา ปรารภสัญญา ปรารภเจตนา ปรารภจิต ปรารภจักขุ ฯลฯ ปรารภกาย ปรารภเสียง ฯลฯ ปรารภโณภูัพพะ เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดได้ และมโนวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดได้ และจักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดได้ และมโนวิญญาณปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดได้ และจักขุวิญญาณปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ และมโนวิญญาณปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูฏัพพะเกิดขึ้นหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ และจักขุวิญญาณปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูฏัพพะเกิดขึ้นหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๑] ส. ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิमित ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ฯลฯ ฟังเสียงด้วยโสตแล้ว ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆานะแล้ว ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว ฯลฯ ถูกต้องโณภูฏัพพะ ด้วยกายแล้ว เป็นผู้ไม่ถือนิमित ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕ ก็ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ นะสิ.

ปัญจวิญญาณสมังคิมัคคภาวนากถา จบ

อรรถกถาปัญญาวิญญานสมังคิสสมัคคกถา

ว่าด้วย ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญญาวิญญานเจริณมรรค

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญญาวิญญานเจริณมรรค. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลาย ว่า การเจริณมรรคมีอยู่แก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญญาวิญญาน เพราะ อาศัยพระสูตรว่า ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วย่อมไม่ถือเอาโดยนิमित เป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิทายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ที่นั่น สกวาทิจึงกล่าวว่า วิญญาน ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น เพื่อ ท้วงด้วยคำว่า ถ้าการเจริณมรรคมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญญาวิญญาน ๕ นั้นไชรั มรรคก็พึงมีคติดอย่างวิญญาน ๕ หรือวิญญาน ๕ ก็พึงมีคติดอย่าง มรรค แต่ปัญญาวิญญานเหล่านั้นไม่มีคติดเช่นกับมรรค เพราะไม่มีพระนิพพาน เป็นอารมณ์ ทั้งมิใช่โลกุตตระ ถึงมรรคก็ไม่มีคติดเช่นกับปัญญาวิญญาน เพราะสงเคราะห์กันโดยลักษณะแห่งปัญญาวิญญานเหล่านั้นไม่ได้ ดังนี้.

ในข้อนั้น พึงทราบอธิบายว่า ถ้าวามรรคภาวนาพึงมีแก่ผู้พร้อมเพรียง ด้วยปัญญาวิญญานไชรั มรรคอันสัมปยุตด้วยมโนวิญญานใด มโนวิญญาน แม้นั้นก็พึงมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยปัญญาวิญญานได้ ครั้นเมื่อความเป็น เช่นนี้มีอยู่ คำอันเป็นลักษณะนี้ใดท่านกล่าวว่า **ปัญญาวิญญานมีธรรมที่ เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ เป็นต้น** ท่านไม่พึงกล่าวคำนั้นอย่างนี้ ควรจะกล่าว ว่าวิญญาน ๖ แต่ท่านไม่กล่าวอย่างนั้น กล่าวแต่เพียงคำว่า ปัญญาวิญญาน ดังนี้ เพราะฉะนั้น ใคร ๆ ไม่พึงกล่าวว่ามรรคภาวนามีอยู่แก่ผู้พร้อมเพรียง ด้วยปัญญาวิญญาน ดังนี้. สำหรับในข้อนี้มีอธิบายเพียงเท่านี้เท่านั้น เพราะ ฉะนั้น สกวาทิจึงให้ปรวาทิรับรองลักษณะนั้น แล้วกล่าวว่า เพราะเหตุ

นั่นแล ท่านไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยวิญญาณ ๕
ยังมรรคให้เกิดขึ้นได้ ดังนี้.

อีกนัยหนึ่ง วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ ส่วนมรรค
แม้ไม่มีวัตถุก็เกิดได้ วิญญาณ ๕ เหล่านี้มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์
มรรคมีอารมณ์อันใครไม่พึงกล่าว มีพระนิพพานเป็นอารมณ์อันใคร ๆ
ไม่พึงกล่าวว่าพระนิพพานเกิด ว่าเกิดขึ้น วิญญาณ ๕ มีวัตถุอันเกิดก่อน
มรรคแม้ไม่มีวัตถุก็เกิดได้ วิญญาณ ๕ เหล่านี้มีอารมณ์เกิดก่อน มรรค
ไม่มีอารมณ์เกิดก่อน วิญญาณ ๕ เหล่านี้มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มรรค
แม้ไม่มีวัตถุก็เกิดได้ วิญญาณ ๕ เหล่านี้มีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์
ด้วยสามารถแห่งรูปเป็นต้น มรรคมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ วิญญาณ
๕ มีวัตถุธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ เพราะทำวัตถุอันยังไม่แตกดับให้
เป็นที่อาศัยแล้วเป็นไป มรรคแม้ไม่มีวัตถุก็เป็นไปได้ วิญญาณ ๕ เหล่านี้มี
มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์ เพราะปรารถนาเป็นต้นอันยังไม่แตกดับ
นั้นแหละเป็นไป มรรคมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ วิญญาณ ๕ เหล่านี้มี
วัตถุต่าง ๆ มรรคไม่มีวัตถุ หรือมีวัตถุหนึ่ง วิญญาณ ๕ เหล่านี้ไม่เสวย
อารมณ์ของกันและกัน เพราะเป็นไปในอารมณ์ของตน ๆ มีรูปารมณ
เป็นต้น มรรคย่อมไม่กระทำรูปารมณเป็นต้นแม้สักอย่างหนึ่งให้เป็นอารมณ์
วิญญาณ ๕ เหล่านี้ไม่รวมกันเพราะทำกิริยามโนธาตุให้เป็นปุเรจาริก
แล้วจึงเกิดทั้งไม่มีมนสิการก็ไม่เกิดขึ้น มรรคไม่มีอวัชชนะเลย วิญญาณ
๕ เหล่านี้เคลื่อนกล่นด้วยการรับอารมณ์ทั้งหลายเกิดขึ้น มรรคไม่ลามก
คือไม่มีความตกต่ำ เลย วิญญาณ ๕ เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นโดยความสับสน
ซึ่งกันและกัน คือหมายความว่าเกิดก่อนบ้าง เกิดทีหลังกันบ้าง ไม่มีระเบียบ

ว่าอันไหนเกิดก่อนหรือเกิดทีหลัง ความเกิดก่อนเกิดทีหลังของมรรคร่วมกับวิญญาณ ๕ เหล่านั้นหาไม่มี เพราะมรรคเกิดในกาลที่วิญญาณ ๕ เหล่านั้นไม่เกิด ในสมัยที่วิปัสสนาญาณแก่กล้า ในอรุปรภอันเป็นถิ่นที่วิญญาณ ๕ ไม่เกิดก็ดี มรรคก็เกิดได้ วิญญาณ ๕ เหล่านั้นไม่เกิดติดต่อกันและกัน เพราะมีสัมปฏิจฉันนิจิตเป็นต้นคั่นในระหว่าง ความคั่นในระหว่างด้วยสัมปฏิจฉันนิจิตเป็นต้นของมรรคไม่มีเลย ก็แม้สักว่าการเสพอารมณ์เพราะการตกไปแห่งวิญญาณ ๕ ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งไม่มี กิจของมรรคมีการเพิกถอนกิเลส ในข้อนี้มีอธิบายเพียงเท่านี้ เพราะฉะนั้น สกวาที่จึงให้ปรวาทรับรองซึ่งความที่มรรคไม่มีคติดอย่างวิญญาณ ๕ เหล่านั้น ด้วยอาการเหล่านี้ แล้วจึงกล่าวว่า ก็ต้องไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยวิญญาณ ๕ ยังมรรคให้เกิดได้ ดังนี้.

คำว่า **ปรารภความว่างเปล่า** ความว่า สกวาที่ถามว่า โลกุตตรมรรคย่อมเกิดเพราะปรารภสุญญตนิพพาน โลกียมรรคย่อมเกิดเพราะปรารภบุญที่เป็นสุทธสังขารเกิดขึ้น ฉันใด จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะปรารภฉันนั้นหรือ? ปรวาทที่ตอบปฏิเสธ เพราะพระบาลีว่า **จักขุวิญญาณเกิดพระอาศัยจักขุด้วยรูปด้วย**. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรองหมายเอาด้วยคำว่า สิ่งใดไม่มีนิमितในที่นั้น สิ่งนั้นชื่อว่าความว่างเปล่า เพราะบาลีว่าไม่ถือเอาโดยนิमित ในปัญหาอีก ๒ ข้อว่า **อาศัยจักขุ** เป็นต้น ก็นัยนี้.

ในข้อว่า **จักขุวิญญาณปรารภอดีตและอนาคต** นั้น อธิบายว่าการเจริญมรรคมีแก่ผู้พร้อมเพียงด้วยมโนวิญญาณ และมโนวิญญาณย่อมเกิดขึ้นเพราะปรารภธรรมอันเป็นอดีตและอนาคตฉันใด แม้จักขุวิญญาณก็ฉันนั้นหรือ? ในคำทั้งหลายว่า **มโนวิญญาณปรารภผัสสะ**

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 250

เป็นต้น ก็บัดนี้ ในข้อว่า เห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้ไม่ถืออนิมิต นี้ อธิบายว่า ท่านกล่าวว่าไม่ถืออนิมิตในขณะที่แห่งขณะ ไม่ใช่ไม่ถืออนิมิตในขณะที่แห่งจักขุวิญญาณ เพราะฉะนั้น คำว่าจักขุวิญญาณนี้หมายเอาสักว่าเป็นโลกีย์ซึ่งมิใช่ข้อพิสูจน์ว่า การเจริญมรรคมีแก่ผู้พร้อมเพียงด้วยวิญญาณ ๕ คัจฉนี้แล.

อรรถกถาปัญญาวิญญาณสมังคิสสมัคคกถา จบ

ปัญจวิญญาณกุสลาปีติกา

[๑๓๕๒] สกวาที วิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นอารมณ์ มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์ มีวัตถุต่าง ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เสวยโคจรวิสัยแก่กันและกัน เกิดขึ้นโดยไม่มี ความสนใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มีการทำไว้ในใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มี ใจด้วยสัมปยุตฺถินนจิตเป็นต้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกันไม่ได้ เกิดขึ้น ในลำดับอันชิดแห่งกันและกันไม่ได้ มิใช่หรือ ? ฯลฯ วิญญาณ ๕ ไม่มี ความผูกใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ ไม่มีความผูกใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี ดังนี้.

[๑๓๕๓] ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ ปรรวาทความว่างเปล่าเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณ ปรรวาทความว่างเปล่าเกิดขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิด
จักขุวิญญาณ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลาย จึง
เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า เพราะ
อาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น.

[๑๓๕๔] ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ ปรรวาทอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภจิต ฯลฯ

ปรารภจักขุ ฯลฯ ปรารภกาย ฯลฯ ปรารภเสียง ฯลฯ ปรารภโณภูมิจักขุ
เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี และมโน-
วิญญาณ ปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี และจักขุ
วิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี และมโน-
วิญญาณ ปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี จักขุวิญญาณ
ปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มโนวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี มโนวิญญาณ
ปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภจิต ปรารภจักขุ ฯลฯ ปรารภกาย ปรารภ
เสียง ฯลฯ ปรารภโณภูมิจักขุ เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี จักขุวิญญาณ
ปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโผฏฐัพพะ เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า วิญญาณ ๕ เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศล
ก็มี หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ เป็นผู้ยึดถือนิमित ฯลฯ ไม่เป็นผู้
ยึดถือนิमित ฯลฯ พังเสียงด้วยโสต ฯลฯ ถูกต้องด้วยโผฏฐัพพะด้วยกาย
เป็นผู้ยึดถือนิमित ฯลฯ ไม่เป็นผู้ถือนิमित ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น วิญญาณ ๕ ก็เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศล
ก็มี นะสี

ปัญจวิญญาณกุสลาปีติกา จบ

อรรถกถาปัญจวิญญาณ กุสลาปีติกา

ว่าด้วย ปัญจวิญญาณเป็นกุศลก็มี

บัดนี้ ชื่อว่า ปัญจวิญญาณเป็นกุศลก็มี และเป็นอกุศลก็มี. เรื่องนี้
บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

อรรถกถาปัญจวิญญาณ กุสลาปีติกา จบ.

ปัญจวิญญาณา สาทิกาคติกา

[๑๓๕๖] สทวาทิ วิญญาณ ๕ มีความผูกใจหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเป็นอารมณ์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ.

ส. วิญญาณ ๕ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นวัตถุ มีธรรมที่เกิดก่อนเป็นอารมณ์ มีธรรมภายในเป็นวัตถุ มีธรรมภายนอกเป็นอารมณ์ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นวัตถุ มีธรรมที่ยังไม่ทำลายเป็นอารมณ์ มีวัตถุต่าง ๆ มีอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เสวยโคจรวิสัยแห่งกันและกัน เกิดขึ้นโดยไม่มีความสนใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่มีการทำไว้ในใจไม่ได้ เกิดขึ้นโดยไม่เจือด้วยสัมปฏิจฉันทนจิตเป็นต้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังไม่ได้ มิใช่หรือ ? วิญญาณ ๕ เกิดขึ้นในลำดับอันชิดแห่งกันและกันไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิญญาณ ๕ เกิดขึ้นในลำดับอันชิดแห่งกันและกันไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ.

[๑๓๕๗] ส. จักขุวิญญาณมีความผูกใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณปรารภความว่างเปล่า เกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เพราะอาศัยจักขุ และความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะอาศัยจักขุ และความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุ
วิญญาณขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและความว่างเปล่า จึงเกิด
จักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายจึงเกิดจักขุ-
วิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า เพราะอาศัยจักขุและรูปทั้งหลายจึง
เกิดจักขุวิญญาณขึ้น ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าว เพราะอาศัย
จักขุและความว่างเปล่า จึงเกิดจักขุวิญญาณขึ้น

[๑๓๕๘] ส. จักขุวิญญาณมีความผูกใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณปรารภอดีตและอนาคต เกิดขึ้นได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. จักขุวิญญานมีความผูกใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. จักขุวิญญานปรารภผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมัพพะ
เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. มโนวิญญานมีความผูกใจ และมโนวิญญานปรารภ
ความว่างเปล่าเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. จักขุวิญญานมีความผูกใจ และจักขุวิญญานปรารภ
ความว่างเปล่าเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. มโนวิญญานมีความผูกใจ มโนวิญญานปรารภอดีต
และอนาคตเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. จักขุวิญญานมีความผูกใจ และจักขุวิญญานปรารภ
อดีตและอนาคตเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. มโนวิญญาน มีความผูกใจ มโนวิญญาน ปรารภ
ผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมัพพะ เกิดขึ้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. จักขุวิญญานมีความผูกใจ จักขุวิญญานปรารภ
ผัสสะ ฯลฯ ปรารภโณภูมัพพะเกิดขึ้นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๓๕๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ เป็นผู้ถืออนิมิต ฯลฯ เป็นผู้ไม่ถืออนิมิต ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย เป็นผู้ถืออนิมิต ฯลฯ เป็นผู้ไม่ถืออนิมิต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น วิญญาณ ๕ ก็มีความผูกใจ นะสิ.

ปัญจวิญญาณา สาโภคาคิกกา จบ

อรรถกถาปัญจวิญญาณา สาโภคาคิกกา

ว่าด้วย ปัญจวิญญาณมีความผูกใจ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ปัญจวิญญาณมีความผูกใจ. ในเรื่องนั้น ชื่อว่าความคิดคำนึงย่อมมีได้ด้วยสามารถแห่งกุศล และอกุศล. ก็ข้อนี้ พระศาสดาทรงตรัสไว้ว่า **ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วถือเอาโดยอนิมิต... ไม่ถือเอาโดยอนิมิต** ดังนี้เป็นต้น. ชนเหล่าใดถือเอาพระพุทธรูปนั้นโดยไม่พิจารณา จึงมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิคายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า วิญญาณ ๕ มีความผูกใจ คิดคำนึงได้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิที่หมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้เช่นกับเรื่องก่อนนั้นแล.

อรรถกถาปัญจวิญญาณา สาโภคาคิกกา จบ

ทวิหิ สีเลหิ สมันนาคโตติกถา

[๑๔๐๐] สกวาหิ บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยผัสสะ ๒ อย่าง ด้วยเวทนา ๒ อย่าง ด้วยสัญญา ๒ อย่าง ด้วยเจตนา ๒ อย่าง ด้วยจิต ๒ อย่าง ด้วยศรัทธา ๒ อย่าง ด้วยวิริยะ ๒ อย่าง ด้วยสติ ๒ อย่าง ด้วยสมาธิ ๒ อย่าง ด้วยปัญญา ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๑] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีลอันเป็นโลกียะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยผัสสะอันเป็นโลกียะ ด้วยเวทนาอันเป็นโลกียะ ด้วยสัญญาอันเป็นโลกียะ ด้วยเจตนาอันเป็นโลกียะ ด้วยจิตอันเป็นโลกียะ ด้วยศรัทธาอันเป็นโลกียะ ด้วยวิริยะอันเป็นโลกียะ ด้วยสติอันเป็นโลกียะ ด้วยสมาธิอันเป็นโลกียะ ด้วยปัญญาอันเป็นโลกียะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๒] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ

ด้วยผัสสะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา
ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค ประกอบด้วย
ศีลอันเป็นโลกิยะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรคเป็นปุถุชน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๓] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ
ด้วยสัมมาวาจาอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ
ด้วยสัมมาทิฐิอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ
ด้วยสัมมาวาจาอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ
ด้วยสัมมาสังกัปปะอันเป็นโลกิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาวาชามะอันเป็นโลกิยะ
ฯลฯ ด้วยสัมมาสติอันเป็นโลกิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ

ด้วยสัมมาทัมมันตะอันเป็นโลกิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาอาชีพะอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทิฏฐิอันเป็นโลกิยะ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิอันเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๔] ๓. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาวาจาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทิฏฐิทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาวาจาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาสังกัปปะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาวายามะ ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาสติทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทัมมันตะทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ หรือ ? ฯลฯ

[๑๔๐๕] ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาอาชีวะ ทั้งที่เป็น โลกียะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาทิฐิตั้งที่เป็น โลกียะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาอาชีวะทั้งที่เป็น โลกียะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบ ด้วยสัมมาสังกัปปะทั้งที่เป็น โลกียะและโลกุตตระ ฯลฯ ด้วยสัมมาสมาธิ ทั้งที่เป็น โลกียะและโลกุตตระ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อศีลอันเป็น โลกียะดับไปแล้ว มรรคจึงเกิดขึ้นหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้ทุศีล มีศีลขาด มีศีลทะลุ ยังมรรคให้เกิดขึ้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยมรรค เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง นะสี.

ทวิหีเสเลหิ สมันนาคโตตติกา จบ

อรรถกถาวิหิ สีเลหิ สมันนาคโตติกถา

ว่าด้วย ผู้ประกอบด้วยศีล ๒

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง บุคคลผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีลัทธิดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายนั้นแหละว่า บุคคล
ผู้มีศีลยอมให้โลกุตตรมรรคเกิดด้วยโลกียศีลได้ พระบาลีว่า **นรชน
ผู้มีศีล ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในศีล** ดังนี้ เป็นต้น เหตุใด เพราะเหตุนั้น บุคคล
นั้นจึงชื่อว่าผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง คือ ด้วยโลกียศีลที่เกิดก่อน และ
โลกุตตรศีลที่ในขณะที่แห่งมรรค ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า **บุคคลผู้มี
ความพร้อมเพรียงด้วยมรรค** หมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวว่า **เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง**
เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าบุคคลนั้นประกอบด้วยศีล ๒ คือ โลกายศีล
และโลกุตตรศีลในขณะเดียวกันได้ไซ้ เขาผู้นั้นก็พึงเป็นผู้ประกอบด้วย
ธรรมอย่างละ ๒ มีศีล ๒ เป็นต้นได้ ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นนัยอันมี
อย่างนั้นเป็นรูป จึงตอบปฏิเสธ. ในปัญหาว่า **เป็นผู้ประกอบด้วยศีลทั้งที่
เป็นโลกียะ และโลกุตระ** ปรวาทิจึงตอบรับรองหมายเอาโลกียศีลที่
สมาทานแล้วในกาลก่อน และโลกุตตรศีลอันมีสัมมาวาจาเป็นต้น ที่เกิด
ขึ้นในขณะที่แห่งมรรค. คำถามว่า **เมื่อศีลอันเป็นโลกียะดับไปแล้ว** เป็น
ของปรวาทิ คำตอบรับรองของสกวาทิหมายเอาความดับ คือ การดับ
ในขณะที่ คือกัณขณะ ปรวาทินั้น เมื่อกำหนดคำว่าศีลดับนั้นคล้ายกับมี
การล่วงศีลอีก จึงถามว่า **บุคคลผู้ทูล** เป็นต้น อนึ่งการตั้งลัทธินิ
ปรวาทินั้นยอมแสดงซึ่งความที่บุคคลเป็นผู้มีศีลไม่ขาดมาก่อนเท่านั้น
ไม่ได้แสดงซึ่งความที่บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๒ อย่าง เพราะฉะนั้น

ถ้ทธีนั้จึ้ตั้งอยู่ไม่ได้แ้.

อรรถถถาถว้ถี ส้ถถถี สมนั้ถถถถถถถถถถ ถบ

สีลัง อเจตสิกนติกถา

[๑๔๐๗] สกวาที สีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นกายายตนะ
ฯลฯ เป็นรูปายตนะ ฯลฯ เป็นโณภูฏัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ ศรัทธา ฯลฯ
วิริยะ ฯลฯ สติ ฯลฯ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ไม่เป็นเจตสิกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๘] ส. ผัสสะเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สีลเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ ศรัทธา ฯลฯ
วิริยะ ฯลฯ สติ ฯลฯ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๐๘] ส. คิดไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดมีผลไม่น่าปรารถนา หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คิดมีผลน่าปรารถนา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คิดมีผลน่าปรารถนา ก็ต้องไม่กล่าวว่าคิด
ไม่เป็นเจตสิก.

[๑๔๑๐] ส. สรัทธามีผลน่าปรารถนา และสรัทธาเป็นเจตสิก
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดมีผลน่าปรารถนา และคิดเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา มีผลน่าปรารถนา และ
ปัญญา เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิดมีผลน่าปรารถนา และคิดเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๑] ส. คิดมีผลน่าปรารถนา แต่คิดไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 266

ส. ศรัทธามีผลนำปรารถนา แต่ศรัทธาเป็นเจตนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศีลมีผลนำปรารถนา แต่ศีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิริยะ ฯลฯ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา มีผลนำปรารถนา
แต่ปัญญา ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๒] ส. ศีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ไม่มีผล ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศีลมีผล มีวิบาก มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ศีลมีผล มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า ศีลไม่เป็น
เจตสิก ฯลฯ

[๑๔๑๓] ส. จักขายตนะ ไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศีลไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตายตนะ ฯลฯ กายายตนะ ฯลฯ รูปายตนะ ฯลฯ

โผฏฐัพพายตนะ ไม่เป็นเจตสิก และไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คีลไม่เป็นเจตสิก และมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๔] ส. คีลไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขายตนะ ไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คีลไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตายตนะ ฯลฯ กายายตนะ ฯลฯ รูปายตนะ ฯลฯ

โณภูฏัพพายตนะ ไม่เป็นเจตสิก แต่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๕] ส. สัมมวาจา ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิ ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมวาจา ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิ ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ ไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัมมาทิฏฐิไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สัมมาอาชีพะไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๖] ต. สัมมาทิฏฐิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัมมาวาจาเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สัมมาทิฏฐิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ สัมมาสติ ฯลฯ

สัมมาสมาธิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สัมมาวาจาเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. สัมมาสมาธิเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 269

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะเป็นเจตสิก หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ ศีลไม่เป็นเจตสิก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อศีลเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลผู้มีศีลดับไปแล้วนั้น
เป็นคนทุศีล หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ศีลก็ไม่เป็นเจตสิกนะสิ.

สีลัง อเจตสิกัณฑิกถา จบ

อรรถกถาสีลัง อเจตสิกัณฑิกถา

ว่าด้วย ศีลไม่เป็นเจตสิก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ศีลไม่เป็นเจตสิก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นคุณลักษณะของนิยามมหาสังมิกะทั้งหลายว่า เมื่อศีลเกิดขึ้นแม้ดับไปแล้ว บุคคลนั้นชื่อว่ามีศีลอันมีสมาทานเป็นเหตุ เขาชื่อว่าเป็นผู้มีศีล เหตุใด เพราะเหตุที่นั่นแหละ ศีลจึงมิใช่เจตสิก ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องของคำว่าทานมิใช่เจตสิกนั้นแหละ แม้ปรวาทิให้ลัทธิตั้งไว้แล้วก็ไม่สามารถตั้งไว้ได้เลย เพราะถือเอาพระสูตรโดยมิได้พิจารณา ดังนี้แล.

อรรถกถาสีลัง อเจตสิกัณฑิกถา จบ

สี่สัง น จิตตานุปริวัตตติคคา

[๑๔๑๘] สกวาที คีลไมเกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โศภฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คีลไมเกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ ไมเกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คีลไมเกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ ศรัทธา วิริยะ
สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา ไมเกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๑๙] ส. ผัสสะ เกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คีลเกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา ศรัทธา สติ สมาธิ ฯลฯ
ปัญญา เกิดค้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สีส เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๐] ๙. สัมมวาจา ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาทิฏฐิ ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมวาจาไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิ ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาทิฏฐิ ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. สัมมาอาชีวะ ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ

ฯลฯ สัมมาสมาธิ ไม่เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๑] ๙. สัมมาทิฏฐิ เกิดเคลื่อนตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมวาจา เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาทิฏฐิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๒] ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมวาจา เกิดคล้อยตามจิต หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสมาธิ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีพะ เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ศิลไม่เกิดคล้อยตามจิต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เมื่อศิลปินเกิดขึ้นแล้วดับไป บุคคลผู้มีศิลปินแล้วนั้นเป็น คนทุศีล หรือ ?

๓. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๒. ถ้าอย่างนั้น ศีล ก็ไม่เกิดคล้อยตามจิต นะสี

สีลัง น จิตตานุปริวัตตติกถา จบ

อรรถกถา สีลัง น จิตตานุปริวัตตติกถา

ว่าด้วย ศีลไม่คล้อยตามจิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องศีลไม่คล้อยตามจิต. ในเรื่องนั้น คำว่า ศีลไม่เกิด
คล้อยตามจิต นี้ เป็นคำต่างกันระหว่างภาษาเท่านั้น. คำที่เหลือเช่นกับ
เรื่องก่อนนั้นแหละ.

อรรถกถา สีลัง น จิตตานุปริวัตตติกถา จบ

สมาทานเหตุกถา

[๑๔๒๔] สกวาที ศีลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ฝัศสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ตรีทธา วิริยะ สติ
สมาธิ ปัญญา ที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๕] ส. ศีลมีสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจริญได้คุณเถาวัลย์ เจริญได้คุณเถาอย่างทราย เจริญ
ได้คุณคันไม้ เจริญได้คุณหญ้า เจริญได้คุณแพหญ้าปล้อง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๖] ส. ศีลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อบุคคลสมาทานศีลแล้ว ตรีกกามวิตกอยู่ ตรีก
พยาบาทวิตกอยู่ ตรีกวิหิงสาวิตกอยู่ ศีลก็เจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งฝัศสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต
๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมกันแห่งฝัศสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต
๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่
เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ เลว
และประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้าและแผ่นดิน
นี้ ประการแรก ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะเหตุฉะนั้น ธรรมของ
สัตบุรุษจึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศล และ
อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึก
กัน มาพบกันได้

[๑๔๒๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า **ศีลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ เจริญได้**
หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ชนเหล่าใด ปโลก**
สร้างสวน ปโลกสร้างป่า ฯลฯ ชนเหล่านั้น ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วย
ศีล ย่อมจะปโลกไปสู่สวรรค์ ดังนี้ เป็นสูตรมีจริงอยู่ มิใช่หรือ ?

๑. อัง. จตุกก ๒๑/๔๗.

๒. ตี. ศก. ๑๕/๑๔๖.

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ศิลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ ก็เจริญได้

นะสิ

สมาทานเหตุกถา จบ

อรรถกถาสมาทานเหตุกถา

ว่าด้วย ศิลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องศิลที่มีการสมาทานเป็นเหตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายนั้นแหละว่า ศิลมีการสมาทานเป็นเหตุย่อมเจริญ เพราะอาศัยพระบาลีว่า **บุญย่อมเจริญทุกเมื่อ** เพราะถือเอาอรรถโดยไม่พิจารณาในเรื่องการสร้างอาราม ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ หมายถึงเอาการสังสมศิลที่ไม่ประกอบด้วยจิต. คำที่เหลือเช่นกับเรื่องก่อนนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถา สมาทานเหตุกถา จบ

วิญญัตติสี่สันติกถา

[๑๔๒๘] สกวาที วิญญัตติเป็นศีล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากอทินนาทาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากกามสุมิจณาจาร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากมุสาวาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การกราบไหว้เป็นศีล การลูกรับเป็นศีล การทำ
อัญชลีเป็นศีล สามิจิกรรมเป็นศีล การให้อาสนะเป็นศีล การให้ที่นอน
เป็นศีล การให้น้ำล้างเท้าเป็นศีล การให้รองเท้าเป็นศีล การนวดหลังใน
เวลาอาบน้ำเป็นศีล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเจตนาเครื่องเว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่าเป็นศีล หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นความทุศีล หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น วิญญัตติก็เป็นศีลนะสิ.

วิญญัตติสี่สันติกถา จบ

อรรถกถาวิญญัตติ สี่สันติกถา

ว่าด้วย วิญญัตติเป็นศีล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องวิญญัตติเป็นศีล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็น
คุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะ และสมัตติยะทั้งหลายว่า วิญญัตติ คือการ
เคลื่อนไหวกายและวาจา ว่าเป็นศีล เพราะถือเอาเนื้อความพระสูตรว่า
กายวิญญัตติเป็นกายกรรม วจวิญญัตติเป็นวจีกรรม ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า วิญญัตติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงปรวาทินั้นด้วยอรรถว่า เจตนาเป็นเครื่องเว้น
ชื่อว่า ศีล รูปธรรมไม่ใช่ศีล เหตุใด เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวคำว่า ปาณา
ติปาตา เวรมณี เป็นต้น. คำว่า การกราบไหว้เป็นศีล เป็นต้น ท่านกล่าว
เพื่อจะยกแสดงคำเปรียบเทียบว่า วิญญัตติเป็นรูปนั้นใด คำว่าศีลเป็นบัญญัติ
นั้นนั้นหามิได้ ก็แลวิญญัตตินั้นมิใช่เจตนาเป็นเครื่องเว้นเหตุใด เพราะ
เหตุนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ปาณาติปาตา เวรมณี ดังนี้ อีก.
ก็ลักษณะของปรวาทินั้น ชื่อว่าตั้งอยู่มิได้ เพราะตั้งอยู่เฉพาะแล้วด้วยเลขน้อย

ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถา วิญญูตติสีลันติกถา จบ

อวิญญูตติ ทุสสีลยัตติกา

[๑๔๓๐] สกวาที อวิญญูตติเป็นความทูล หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นอทินนาทาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นกามเมสุมิจจาร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นมุสาวาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสุราเมรยมัชฌมาทัญฐาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลสมาทนบาปกรรมแล้วให้ทานอยู่ บุญและบาป

ทั้งสองอย่าง เจริญได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุญและบาปทั้งสองอย่างเจริญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต

๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต

๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่
เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่
เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้าและแผ่นดิน
นี้ประการแรก ซึ่งไกลกันไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้นธรรมของสัตบุรุษ
จึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีจริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ
อกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึก
กัน มาพบกันได้

ส. เมื่อบุคคลสมาทานบาปกรรมแล้ว ถวายจิรอยู่ ถวาย
บิณฑบาตอยู่ ถวายเสนาสนะอยู่ ถวายคิลานปัจฉยเภสัชชบิหารอยู่
กราบไหว้แก่ผู้ที่ควรกราบไหว้อยู่ ต้อนรับผู้ที่ควรต้อนรับอยู่ กระทำ
อัญชติกรรมแก่ผู้ที่ควรอัญชติกรรมอยู่ กระทำสามิจกรรมแก่ที่ควร
สามิจกรรมอยู่ ให้อาสนะแก่ผู้ที่ควรให้อาสนะอยู่ ให้ทางแก่ผู้ที่ควรให้ทาง
อยู่ บุญและบาปทั้ง ๒ อย่าง เจริญได้หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. และบาปทั้ง ๒ อย่าง เจริญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ อย่าง ฯลฯ แห่งจิต ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว ซึ่งเป็นข้าศึกกัน มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้าและแผ่นดิน นี้ประการแรก ซึ่งไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้นธรรมของสัตว์บุรุษ จึงไกลจากอสัตว์บุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่ ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่ดำและขาว อันเป็นข้าศึก

กัน มาพบกันได้

[๑๔๓๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่าอวิญญูตติ เป็นความทุสึล หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลเป็นผู้สมาทานบาปกรรมไว้แล้วมิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลเป็นผู้สมาทานบาปกรรมไว้แล้ว ด้วยเหตุ นั้นนะท่าน จึงต้องกล่าวว่า อวิญญูตติ เป็นความทุสึล ดังนี้

อวิญญูตติ ทุสึลยัตติกา จ

อรรถกถาอวิญญูตติ ทุสึลยัตติกา

ว่าด้วย อวิญญูตติเป็นความทุสึล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอวิญญูตติ คือการไม่แสดงกายวาจาให้รู้ ว่าเป็นความทุสึล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นคุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า อวิญญูตติเป็นการทุสึล เพราะหมายเอาการสังสมสิ่งที่มีโทษ บุญอันไม่ประกอบด้วยจิต และหมายเอาความสมบูรณ์ขององค์ข้อบังคับในปาณาติบาตเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หลายชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็นปาณาติบาต เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าอวิญญูตตินั้นพึงเป็นการทุสึลอย่างไรอย่างหนึ่งในปาณาติบาตเป็นต้นไซ้ร้ ดังนี้. คำว่า บุคคลสมาทานบาปกรรม อธิบายว่า ทำสมาทานบาปอย่างนี้ว่า เราจักฆ่า

บุคคลชื่อนั้น เราจักขโมยภัณฑะนั้น เป็นต้น. ถูกสกวาทิถามว่า บุญและบาปทั้ง ๒ อย่างเจริญหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอา ความไม่เกิดขึ้นแห่งบาปในขณะที่ให้ทาน. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรอง หมายเอาการสั่งสมบาปที่ไม่ประกอบกับจิต. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบ โดยนัยที่กล่าวไว้ในเรื่องบุญสำเร็จแต่การบริโภคนั้นแหละ. แม้การตั้ง ถัทธิของปรวาทินั้น ย่อมสำเร็จในส่วนเบื้องต้น คือ ในการสมทานบาป แต่ไม่ใช่ความเป็นผู้ทูลเพราะอวิญญัตติ ดังนี้แล.

อรรถกถา อวิญญัตติทุสสีลยันทิกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นิโรธกถา ๒. รุปัง มัคโคติกถา ๓. ปัญจวิญญาณสมังคิส-
สมัคคภาวนากถา ๔. ปัญจวิญญาณากุสลาปีติกถา ๕. ปัญจวิญญา-
ณาสาโภคาติกถา ๖. ทวีหิสีเลหิสมันนาคิตติกถา ๗. สีสัง อเจตสิกกันติกถา
๘. สีสัง นจิตตานุปริวัตติกถา ๙. สมทานเหตุกถา ๑๐. วิญญัตติสีลันติ-
กถา ๑๑. อวิญญัตติทุสสีลยันทิกถา.

วรรคที่ ๑๐ จบ

ทศยปัญญาสก์ จบ

ติสโสปี อนุสยกถา

[๑๔๓๒] สกวาที อนุสสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นอภัยกถุคือวิบาก เป็นอภัยกถุคือกิริยา เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโณภูมัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๓] ส. กามราคานุสสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยภูฐาน กามราคสังโยชน์ กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรรณ์ เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยภูฐาน ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์ เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๔] ส. ปฏิมานุสสัย เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฏิมะ ปฏิมปริยภูฐาน ปฏิมสังโยชน์ เป็นอภัยกถุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิมะ ปฏิมปริยภูฐาน ปฏิมสัณฺเณชโน เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ปฏิมานุสสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๕] ส. มานานุสสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานะ มานปริยภูฐาน มานสัณฺเณชโน เป็นอัพยากถุต

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มานะ มานปริยภูฐาน มานสัณฺเณชโน เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานานุสสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๖] ส. ทิฏฐานุสสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐิ ทิฏฐิโณมะ ทิฏฐิโยคะ ทิฏฐิปริยภูฐาน ทิฏฐิสัณฺเณชโน เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิ ทิฏฐิโณมะ ทิฏฐิโยคะ ทิฏฐิปริยภูฐาน ทิฏฐิสัณฺเณชโน เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ทิฏฐานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๗] ๘. วิจิกขานุสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. วิจิกขา วิจิกขาปริยฐาน วิจิกขาสัญโญชน

วิจิกขานิวรณ์ เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. วิจิกขา วิจิกขาปริยฐาน วิจิกขาสัญโญชน

วิจิกขานิวรณ์ เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. วิจิกขานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๘] ๘. ภวราคานุสัย เป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ภวราคะ ภวราคปริยฐาน ภวราคสัญโญชน เป็น

อัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. ภวราคะ ภวราคปริยฐาน ภวราคสัญโญชน เป็น

อกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ภวราคานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๘] ต. อวิชชานุสัย เป็นอภัยกถ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชาปริยภูฐาน
อวิชาสัจญโญชน อวิชชานิวรณ์ เป็นอภัยกถ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชาปริยภูฐาน
อวิชาสัจญโญชน อวิชชานิวรณ์ เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. อวิชชานุสัย เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อนุสัยเป็นอภัยกถ หรือ ?

ต. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและอภัยกถเป็นไปอยู่
พึงกล่าวว่า ผู้มีอนุสัย หรือ ?

ต. ถูกแล้ว.

ป. ธรรมที่เป็นกุศลและที่เป็นอกุศล มาพบกัน หรือ ?

ต. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นอภัยกถ นะลิ

ต. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอภัยกถเป็นไป
อยู่ พึงกล่าวว่า เป็นผู้มึนระคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. ธรรมที่เป็นกุศลและที่เป็นอกุศลมาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น รากะก็เป็นอัพยากฤต นะสิ

[๑๔๔๑] ส. อนุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โศภณูปายตนะหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคานุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามรากะ กามราคปริยภูฐาน กามราคสัญโญชน
ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์ เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามรากะ กามราคปริยภูฐาน ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์
เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฏิมานุสัย ฯลฯ มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจจานุสัย
ภวราคานุสัย ฯลฯ อวิชขานุสัย เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา อวิชโฆมะ อวิชาโยคะ อวิชาปริยภูฐาน
อวิชาสัญโญชน อวิชขานิวรรณ์ เป็นเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชา อวิชโฆมะ ฯลฯ อวิชชานิวรณ์ เป็นสเหตุกะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชานุสัย เป็นสเหตุกะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๒] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า อนุสัยเป็นอเหตุกะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นบุคคลและเป็นอพยากฤตเป็นไปอยู่ ฟังกล่าวว่า ผู้มีอนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อนุสัยเป็นสเหตุกะโดยเหตุอันนั้น หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นอเหตุกะ นะสิ

ส. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอพยากฤต เป็นไปอยู่ ฟังกล่าวว่า เป็นผู้มึนระคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ระคะเป็นสเหตุกะโดยเหตุอันนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ระคะก็เป็นอเหตุกะ นะสิ

[๑๔๔๓] ส. อนุสัยเป็นจิตตวิปปยุต* หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑. ไม่ประกอบด้วยจิต.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโศภ-
ฐัปปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคานุสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ กามราคปริยฎฐาน กามราคสังโยชน์
กาโมฆะ กามโยคะ กามฉันทนิวรรณ์ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ กามราคปริยฎฐาน ฯลฯ กามฉันทนิวรรณ์
สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๔] ส. กามราคานุสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในชั้นไหน ?

ป. นับเนื่องในสังขารชั้น.

ส. สังขารชั้นเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้นเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สังขารชั้น เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๕] ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็น
จิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่วิปปยุตจากจิต
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วย
จิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุต
ด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๖] ส. กามราคานุสัย นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็น
จิตตวิปปยุต ส่วนกามราคะ นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาขันธ สัญญาขันธ ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีก
ส่วนหนึ่งเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๗] ส. ปฏิกขานุสสัย มานานุสสัย ทิฏฐานุสสัย วิจิกขณานุสสัย
ภวราคานุสสัย อวิชขานุสสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชา อวิชโฆมะ อวิชชาโยคะ ฯลฯ อวิชชานิวรณ์
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชชา อวิชโฆมะ อวิชชาโยคะ ฯลฯ อวิชชานิวรณ์
สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชขานุสสัย สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชขานุสสัย เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธไหน.

ป. นับเนื่องในสังขารขันธ.

ส. สังขารขันธ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารขันธ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาขันธ สัญญาขันธ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิชานุสสัย นับเนื่องในสังขารขันธ แต่เป็นจิตตวิปปยุต

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชา นับเนื่องในสังขารขันธ เป็นจิตตวิปปยุต

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชา นับเนื่องในสังขารขันธ สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชานุสสัย นับเนื่องในสังขารขันธ สัมปยุตด้วยจิต

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชานุสสัย นับเนื่องในสังขารขันธ แต่เป็นจิตตวิปปยุต

ส่วนอวิชา นับเนื่องในสังขารขันธ และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารขันธส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง

เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารขันธ ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง

เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาขันธ สัญญาขันธ ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีก
ส่วนหนึ่งเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๔๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อนุสัยเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน เมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอัพยากฤตเป็นไป
อยู่ พึงกล่าวว่า เป็นผู้มีอนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อนุสัย สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ส. ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตที่เป็นกุศลและที่เป็นอัพยากฤต
เป็นไปอยู่ พึงกล่าวว่า เป็นผู้มีราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ราคะ สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ติสโสปี อนุสยกถา จบ

อรรถกถาติสโสปี อนุสยกถา

ว่าด้วย อนุสัยเป็นธรรม ๓ อย่าง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนุสัยเป็นธรรมแม่ทั้ง ๓ คือ เป็นอัพยากตะ เป็น
อเหตุกะ และเป็นจิตตวิปปยุต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคือ

ลัทธินิกายมหาสังฆิกะและสมัตติยะทั้งหลายว่า ปุถุชนเมื่อจิตที่เป็น
กุศล และอัพยากตะซึ่งกำลังเป็นไป ฟังกล่าวว่า เป็นผู้มีอนุสัย อนึ่ง
เหตุอันใดพึงมีในขณะนั้น อนุสัยทั้งหลายไม่เป็นกับด้วยเหตุอันนั้นด้วย
ไม่สัมปยุตกับจิตดวงนั้นด้วย เหตุใด เพราะเหตุนั้น อนุสัยเหล่านั้น จึง
เป็นอัพยากตะ เป็นอเหตุกะ เป็นจิตตวิปยุต ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ในกถาแม่ทั้ง ๓ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ อาจรู้ได้ตามแนวแห่งพระบาลีนั้นแหละ เพราะเป็นนัย
ที่ได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ได้ให้พิสดารแล้ว ดังนี้แล.

อรรถกถาติสโสปีอนุสยกถา จบ

ญาณกถา

[๑๔๔๙] สกวาที ถึงความไม่รู้จะปราศไปแล้ว เมื่อจิตที่เป็นญาณวิปยุตเป็นไปอยู่ ไม่พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ปราศแล้ว.

ส. เมื่อราคะปราศไปแล้ว ไม่พึงกล่าวว่า ผู้ปราศจากราคะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถึงความไม่รู้จะปราศไปแล้ว เมื่อจิตที่เป็นญาณวิปยุตเป็นไปอยู่ ไม่พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อโทสะปราศไปแล้ว ฯลฯ เมื่อโมหะปราศไปแล้ว ฯลฯ เมื่อกิเลสปราศไปแล้ว ไม่พึงกล่าวว่า ผู้หมดกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๐] ส. เมื่อราคะปราศไปแล้ว พึงกล่าวว่า ผู้ปราศจากราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อความไม่รู้ปราศไปแล้ว พึงจิตที่เป็นญาณวิปยุตจะเป็นไปอยู่ ก็พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อโทสะปราศไปแล้ว ฯลฯ เมื่อโมหะปราศไปแล้ว ฯลฯ เมื่อกิเลสปราศไปแล้ว พึงกล่าวว่า ผู้หมดกิเลส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อความไม่รู้ปราศไปด้วย ถึงจิตที่เป็นญาณวิปยุต
จะเป็นไปอยู่ ก็พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อความไม่รู้ปราศไปแล้ว ถึงจิตที่เป็นญาณวิปยุต
จะเป็นไปอยู่ ก็พึงกล่าวว่า ผู้มีความรู้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชื่อว่า ผู้มีความรู้ ด้วยความรู้ที่เป็นอดีต ชื่อว่าผู้มีความรู้
ด้วยความรู้ที่ดับแล้ว ที่ปราศไปแล้ว ที่สงบระงับแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ญาณกถา จบ

อรรถกถาญาณกถา

ว่าด้วย ญาณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิคายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า เมื่ออัญญาณ คือ โมหะ แม้
ปราศจากไปแล้วด้วยมรรคญาณ ครั้นเมื่อจิตที่ไม่ประกอบด้วยญาณกำลัง
เป็นไป จักขุวิญญาณเป็นต้นเป็นไปอีก มรรคจิตนั้นก็มิใช่กำลังเป็นไป
เหตุใด เพราะเหตุนี้ ไม่ควรกล่าวว่า มีญาณ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า เมื่อระคะปราศไปแล้ว เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า
เมื่ออัญญาณ คือ โมหะ ปราศจากไปแล้ว บัญญัติว่า ผู้มีญาณ ดังนี้
ไม่พึงมีไชรั ครั้นเมื่อระคะเป็นต้นปราศจากไปแล้ว แม้บัญญัติว่ามีระคะ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 298

เป็นต้นปราศจากไปแล้วก็ไม่พึงมี ด้วยเหตุนี้ บุคคลผู้ไม่มีความโกรธ
พึงเป็นผู้มีความโกรธในบัญญัติว่าด้วยบุคคลนั้นพึงมีหรือ. ปรวาทีเมื่อไม่
เห็นควรในความเป็นผู้มีราคะเป็นต้น ในธรรมเหล่านั้น ซึ่งมีราคะเป็นต้น
ที่ปราศจากไปแล้ว จึงตอบปฏิเสธ. ในที่สุดปัญหา ปรวาทีถามปัญหาที่
ควรถามว่า **ชื่อว่าผู้มีความรู้ ด้วยความรู้ที่เป็นอดีต เป็นต้น เพราะฉะนั้น**
สกวาทีจึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถาญาณกถา จบ

ญาณังจิตตวิปปยุตตันติกถา

[๑๔๕๑] ปรวาทิ ญาณ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็น
โศภณูปายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา ปัญฺุณทริยํ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฺฐิ รัมม-
วิจยสัมโพชฌงคํ ก็เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา ปัญฺุณทริยํ ปัญญาพละ สัมมาทิฏฺฐิ รัมม-
วิจยสัมโพชฌงคํ สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๒] ส. ญาณ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นับเนื่องในขันธ^๑ไหน.

ป. นับเนื่องในสังขารขันธ^๒.

ส. สังขารขันธ^๓ เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาชั้น สัญญาชั้น เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้นแต่เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา นับเนื่องในสังขารชั้นแต่เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ญาณ นับเนื่องในสังขารชั้น แต่เป็นจิตตวิปปยุต ส่วน
ปัญญานับเนื่องในสังขารชั้น และสัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สังขารชั้น ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีกส่วนหนึ่ง
เป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เวทนาขันธ สัตถุยาขันธ ส่วนหนึ่งสัมปยุตด้วยจิต อีก
ส่วนหนึ่งเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ญาณเป็นจิตตวิปปยุต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจักษุวิญญาณ พึง
กล่าวว่า ผู้มีญาณ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ญาณ สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ญาณก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ส. พระอรหันต์ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจักษุวิญญาณ พึง
กล่าวว่า ผู้มีปัญญา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา สัมปยุตด้วยจิตนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ปัญญาก็เป็นจิตตวิปปยุต นะสิ.

ญาณังจิตตวิปปยุตตันตักกา จบ

อรรถกถาญาณัง จิตตวิปปยุตตันติกถา

ว่าด้วย ญาณเป็นจิตตวิปปยุต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณที่ไม่ประกอบด้วยจิต คือไม่ประกอบด้วยจิต. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายปุพพเสถียรทั้งหลาย ว่า พระอรหันต์ผู้พร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณเป็นต้น คือหมายความว่า จักขุวิญญาณจิตเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ท่านเรียกว่า ผู้มีญาณ เพราะหมายเอามัคคญาณที่ท่านได้แล้ว แต่ว่าญาณของพระอรหันต์นั้นไม่สัมปยุตด้วย จักขุวิญญาณจิตนั้น เหตุใด เพราะเหตุนั้น ญาณจึงไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ ปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็นรูป เป็นต้น เพื่อท้วงด้วย คำว่า ถ้าว่า ญาณไม่ประกอบด้วยจิตไซ้ ญาณของพระอรหันต์นั้นก็จะเป็นธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งมีรูปเป็นต้นที่ไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธ. คำที่เหลื่อมินัยดังที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ. ก็ในปริโยสาน ถูกสกวาทิถามว่า พระอรหันต์ผู้พร้อมเพรียงด้วยจักขุ- วิญญาณ หมายความว่าจักขุวิญญาณกำลังเป็นไป ฟังกล่าวว่า ผู้มีปัญญา หรือ ปรวาทีย่อมปรารธนาซึ่งคำบัญญัตินั้นด้วยสามารถแห่งการได้ เฉพาะแล้วซึ่งปัญญา เพราะฉะนั้นจึงตอบรับรอง.

อรรถกถาญาณังจิตตวิปปยุตตันติกถา จบ

อิทัมทุกขันตักถา

[๑๔๕๔] สกวาทิ เมื่อกล่าววาจาวา นีทุกข ญานวา นีทุกข ก็
เป็นไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าววาจาวา นีสมุตถ ญานวา นีสมุตถ ก็เป็น
ไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าววาจาวา นีทุกข ญานวา นีทุกข ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าววาจาวา นีนโรธ ญานวา นีนโรธ ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าววาจาวา นีทุกข ญานวา นีทุกข ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าววาจาวา นีมรรค ญานวา นีมรรค ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๕] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่สมุทัย แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่สมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่นิโรธ ฯลฯ นิมรรค แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่นิโรธ ฯลฯ นิมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี่ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๖] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ ญาณว่า นี่ทุกข์ ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปไม่เที่ยง ญาณว่า รูปไม่เที่ยง ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี่ทุกข์ ญาณว่า นี่ทุกข์ ก็เป็นไป

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา สังขาร ฯลฯ
วิญญาณ ไม่เที่ยง ญาณว่า วิญญาณไม่เที่ยงก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๑] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข์ ญาณว่า นีทุกข์ ก็เป็นไป
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปเป็นอนัตตา ญาณว่า รูปเป็น
อนัตตา ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นีทุกข์ ญาณว่า นีทุกข์ ก็เป็นไป

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร
ฯลฯ วิญญาณ เป็นอนัตตา ญาณว่า วิญญาณ เป็นอนัตตา ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๒] ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปไม่เที่ยง แต่ญาณไม่เป็นไปว่า

รูปไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี[้]ทุกข[์] แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี[้]ทุกข[์]

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร
ฯลฯ วิญญาณ ไม่เที่ยง แต่ญาณไม่เป็นไปว่า วิญญาณไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี[้]ทุกข[์] แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี[้]

ทุกข[์] หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า รูปเป็นอนัตตา แต่ญาณไม่เป็นไป
ว่า รูปเป็นอนัตตา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี[้]ทุกข[์] แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี[้]

ทุกข[์] หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร
ฯลฯ วิญญาณ เป็นอนัตตา แต่ญาณไม่เป็นไปว่า วิญญาณ เป็นอนัตตา
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อกล่าวาจาว่า นี[้]ทุกข[์] แต่ญาณไม่เป็นไปว่า นี[้]

ทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๕] ส. เมื่อกล่าววาทาว่า อิทํ ทุกฺขํ (นี้ทุกข์) ญาณว่า
อิทํ ทุกฺขํ ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ญาณว่า อิทํ ญาณว่า อิทํ ญาณว่า อิทํ และญาณว่า อิทํ
ก็เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อิทังทุกฺขัณติกถา จบ

อรรถกถาอิทัง ทุกฺขัณติกถา

พรรณนากถาว่าด้วย การเปล่งวาทานี้ทุกข์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการเปล่งวาทานี้ทุกข์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกัทั้งหลายว่า ในขณะที่แห่งโลกุตตรมรรค
เกิด พระโยคาวจรย่อมเปล่งวาทานี้ทุกข์ ฉันทิใด ญาณว่านี้ทุกข์ย่อม
เป็นไปแก่พระโยคาวจรผู้กล่าววาทาว่า นี้ทุกข์ฉันทินั้น ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองของปรวาทิหมายถึงเอาการ
กล่าววาทาเช่นนั้น และความเป็นไปแห่งญาณในขณะที่แห่งมรรค. อนึ่ง
ปรวาทินั้นปรารธนาว่า ปุณฺณชย่อมกล่าววาทาอันประกอบด้วยสัจจะ
ที่เหลือ แต่ว่าญาณเช่นนั้นย่อมไม่เป็นไปแก่เขา เหตุใด เพราะเหตุนี้
ท่านจึงปฏิเสธในปัญหามี สมุทฺถิ เป็นต้น.

คำว่า เมื่อกล่าววาจาว่า รูปไม่เที่ยง เป็นต้น ท่านกล่าวด้วย
สามารถแห่งการแสดงปริยายแห่งทุกข์. ก็เมื่อปรวาที่ไม่เห็นโฆหารเช่นนั้น
ในลัทธิของตน จึงตอบปฏิเสธ.

คำว่า ญาณว่า อิ ญาณว่า ทิ เป็นต้น ท่านกล่าวแล้วเพื่อแสดง
คำว่า ถ้าว่าญาณในทุกข์ของปุถุชนย่อมเป็นไปได้ไซ้รึ ก็ย่อมจะเป็นไป
ด้วยญาณ ๔ โดยลำดับในอักษร อิ. อักษร ทิ อักษร ทุ. อักษร ขิ (อิทิ ทุกขิ)
แต่ปรวาที่ไม่ปรารถนาเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงตอบปฏิเสธ.

อรรถกถาอิทั้งทุกชั้นตักถา จบ

อิทธิพลภา

[๑๔๖๐] **สทวาทิ** ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ได้ตลอด
กัลป์ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อายุนั้น สำเร็จด้วยฤทธิ์ กตินั้น สำเร็จด้วยฤทธิ์ การ
ได้อัตภาพนั้น สำเร็จด้วยฤทธิ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ได้ตลอดกัลป์
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ที่เป็นอดีต พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ที่
เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ที่ประกอบด้วยฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงตั้งอยู่ตลอด ๒ กัลป์ พึงตั้งอยู่ตลอด ๓ กัลป์ พึง
ตั้งอยู่ตลอด ๔ กัลป์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ยังมีอยู่ หรือ

ว่าตั้งอยู่ในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือ ไม่มีอยู่.

ป. ฟังตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ยังมีอยู่.

ส. หากว่า ฟังตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ยังมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ฟังตั้งอยู่ตลอดกาลป์ ดังนี้ ฯลฯ

ป. ฟังตั้งอยู่ในเมื่อชีวิต คือชีวิตส่วนที่เหลือ ไม่มีอยู่.

ส. ผู้ที่ตายแล้ว ฟังตั้งอยู่ ผู้ที่กระทำกาละแล้ว ฟังตั้งอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๑] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ฟังตั้งอยู่ตลอดกาลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลฟังได้เพื่อประคองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า ผัสสะ เกิดขึ้นแล้ว อย่าดับไป ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลฟังได้เพื่อประคองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า เวทนาเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ สัญญาเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เจตนาเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ จึงเกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาเกิดขึ้นแล้ว วิริยะเกิดขึ้นแล้ว สติเกิดขึ้นแล้ว สมาธิเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้วอย่าดับไป ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๒] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ฟังตั้งอยู่ตลอดกาลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิว่า รูปจงเป็นของ
เที่ยง ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิว่า เวทนา ฯลฯ
สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ จงเป็นของไม่เที่ยง ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๓] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิว่า สัตว์ทั้งหลาย
ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา อย่าได้เกิดเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิว่า สัตว์ทั้งหลาย
ที่มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าได้แก่เลย ฯลฯ สัตว์ทั้งหลายที่มีความเจ็บ
เป็นธรรมดา อย่าได้เจ็บเลย ฯลฯ สัตว์ทั้งหลายที่มีความตายเป็นธรรมดา
อย่าได้ตายเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้ประกอบด้วยฤทธิ พึงตั้งอยู่
ตลอดกัลป์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอานนท์**

อิทธิบาท ๔ อันผู้หนึ่งผู้ใดอบรม ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่พึ่งแน่นอน ข้าของ คล่องแคล่วดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อหวังอยู่ พึงตั้งอยู่ได้ ตลอดกัลป์หรือตลอดกัลป์ส่วนที่เหลือ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ก็พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ นะสี.

[๑๔๖๕] ส. ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ฤกษ์ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ อย่าง ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้รับรองได้ ธรรม ๔ อย่าง เป็นไหน ? คือ (๑) ผู้มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่เลย ดังนี้ ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้รับรองได้ (๒) ผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา อย่าเจ็บเลย ฯลฯ (๓) ผู้มีความตายเป็นธรรมดา อย่าตายเลย ฯลฯ (๔) กรรมทั้งหลายนั้นใด เป็นบาปช้องอยู่ในสังกิลีส เป็นเหตุให้เกิดในภพใหม่ มีทุกข์เป็นกำไร มีวิบากเป็นทุกข์ เป็นไปเพื่อชาติ ชรามรณะ ต่อกัน อันบุคคลทำแต่ในกาลก่อน วิบากแห่งกรรมทั้งหลายนี้ อย่านำให้เกิดเลย ดังนี้ ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม เทวดาก็ตาม

มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้รับรองได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ อย่างนี้แล ไม่มีใคร ๆ สมณะก็ตาม พราหมณ์
ก็ตาม เทวดาก็ตาม มารก็ตาม พรหมก็ตาม ใคร ๆ ในโลกก็ตาม จะเป็นผู้
รับรองได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงมิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ผู้ประกอบด้วยกำลัง
แห่งฤทธิ์ พึงตั้งอยู่ได้ตลอดกัลป์ นะสี.

อิทธิพลกถา จบ

อรรถกถาอิทธิพลกถา

ว่าด้วย กำลังแห่งฤทธิ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกำลังแห่งฤทธิ์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณัตถิของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ผู้ประกอบด้วยกำลัง
แห่งฤทธิ์พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ เพราะถือเอาเนื้อความแห่งอนิสงส์
ของอิทธิบาททาวนาโดยไม่พิจารณา คำถามของสกวาที่ว่า ผู้ประกอบ
ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์พึงตั้งอยู่ได้ตลอดกัลป์หรือ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น.

ในปีญหานั้น ชื่อว่ากัลป์มี ๓ อย่าง คือ มหากัลป์ กัลป์เอกเทศ
อายุกัลป์. จริงอยู่ มหากัลป์เท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่ากัลป์
ซึ่งมาในพระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อสงไขยแห่งกัลป์ ๔ เหล่านี้
ดังนี้. ในพระบาลีว่า กัลป์อันเป็นการประมาธอายุเทพชั้นพรหมทั้งหลาย

นี้ ท่านเรียกว่ากัลปเอกเทศ. พระบาลีว่า ย่อมใหม่ในนรกตลอดกัลป์
ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัลป์ นี้ ท่านเรียกว่า อายุกัลป์ อธิบายว่า
การดำรงอยู่แห่งอายุอันสมควรแก่อายุ ชื่อว่า การกำหนดอายุด้วยอำนาจ
ผลแห่งกรรม หรือด้วยการนับปี. ในปัญหาเหล่านั้น สกวาที่ย่อมถาม
หมายเอามหากัลป์ ปรวาทีก็ตอบรับรอง. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะ
ปรวาทิวา อายุนั้นสำเร็จด้วยฤทธิ์ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า
ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งฤทธิ์พึงเป็นอยู่ตลอดมหากัลป์หนึ่ง หรือตลอด
ส่วนหนึ่งแห่งมหากัลป์ซึ่งเกินกว่าอายุกัลป์ที่ท่านกำหนดไว้อย่างนี้ว่า
ผู้ใดยอมเป็นอยู่นาน ผู้นั้นก็พึงเป็นผู้มีอายุอยู่ตลอดร้อยปี หรือเกินกว่า
เล็กน้อย ดังนี้ ก็อายุของผู้นั้น พึงสำเร็จด้วยฤทธิ์หรือ ? ดังนี้. ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธ เพราะความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ชื่อว่าอินทรีย์
คือชีวิตที่สำเร็จด้วยฤทธิ์ย่อมไม่มี มิแต่การเกิดขึ้นด้วยกรรมเท่านั้น
มีคำถามว่า ก็ในข้อนี้มีอะไรแปลกจากผู้มีฤทธิ์ เพราะแม้ผู้ไม่มีฤทธิ์ก็
พึงดำรงอยู่ตลอดอายุกัลป์ มิใช่หรือ? ตอบว่า พึงทราบข้อแปลกกันแห่ง
ชนเหล่านั้นดังนี้ ผู้มีฤทธิ์นั้นสามารถห้ามอันตรายกรรมทั้งหลายมิให้
เกิดขึ้นไปแก่ชีวิตตลอดชีวิต ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ และยอมอาจเพื่อจะห้าม
อกาลมรณะ คือการตายในเวลาอันไม่สมควรที่จะมี ในระหว่าง แต่กำลัง
เช่นนี้ไม่มีแก่ผู้ไม่มีฤทธิ์ ข้อนี้ เป็นการแตกต่างกันระหว่างผู้มีฤทธิ์กับ
ผู้ไม่มีฤทธิ์เหล่านั้น. คำว่า พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์ที่เป็นอดีต... อนาคต นี้
ความว่า สกวาที่ย่อมท้วงเพราะการตอบรับรองของปรวาทิ หมายเอาว่า
พึงตั้งอยู่ตลอดกัลป์โดยไม่แปลกกัน. คำว่า พึงตั้งอยู่ตลอด ๒ กัลป์
เป็นต้น ท่านสกวาที่กล่าวเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า ฌีว่าผู้มีฤทธิ์ยอมสามารถ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 315

ก้าวล่วงการกำหนดชีวิตได้ไซ้ ก็ไม่อาจก้าวล่วงการกำหนดชีวิตเพียง
กัลป์เดียวเท่านั้น เขาเพียงก้าวล่วงแล้วดำรงอยู่ตลอดกัลป์แม้มิใช่น้อยเลย.

คำว่า บุคคลพึงได้เพื่อระครองไว้ด้วยฤทธิ์ว่า ผัสสะเกิดขึ้นแล้ว
อย่าดับไป ดังนี้หรือ ท่านสกวาทีกถาว่า เพื่อแสดงว่า สิ่งทั้งปวงไม่พึง
ได้ด้วยฤทธิ์ แม้สิ่งที่เหนืออำนาจฤทธิ์ก็ยังมีอยู่ ดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถตั้งทั้งนั้น แล.

อรรถกถาอิทธิพลกถา จบ

สมาชกถา

[๑๔๖๖] สกวาที จิตตสันตติ (ความสืบทอดแห่งจิต) เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. จิตตสันตติที่เป็นอดีต เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตตสันตติ เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตตสันตติที่เป็นอนาคต เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตตสันตติ เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตก็ดับไปแล้ว อนาคตก็ยังไม่เกิด มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตก็ดับไปแล้ว อนาคตก็ยังไม่เกิด ก็ต้อง

ไม่กล่าวว่า จิตตสันตติเป็นสมาธิ

[๑๔๖๗] ป. สมาธิเป็นไปในจิตตขณะอันหนึ่ง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ ชื่อว่าผู้เข้าสมาบัติหรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาณ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยฆานวิญญาณ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยชีวหาวิญญาณ ฯลฯ

ผู้พร้อมเพรียงด้วยกายวิญญาณ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยอกุศลจิต ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยราคะ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยโทสะ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยโมหะ ฯลฯ ผู้พร้อมเพรียงด้วยจิตที่สหระคด้วยอนัตตูปปะ ชื่อว่า ผู้เข้าสมาบัติ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๘] ส. จิตตสันตติเป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสืบทอดแห่งอกุศลจิต เป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตตสันตติที่สหระคด้วยราคะ ฯลฯ ที่สหระคด้วยโทสะ ฯลฯ ที่สหระคด้วยโมหะ ฯลฯ ที่สหระคด้วยอนัตตูปปะเป็นสมาธิ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๖๙] ป. ไม่พึงกล่าวว่ จิตตสันตติเป็นสมาธิ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอาวุโส นิคณฐ์ทั้งหลาย** เราทั้งหลายพอที่จะไม่หวั่นไหวด้วยกาย ไม่กล่าววาจา เป็นผู้เสวยสุขโดยส่วนเดียว อยู่ตลอด ๗ คีณ ๗ วัน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น จิตตสันตติ ก็เป็นสมาธิ นะลิ.

สมาธิกา จบ

อรรถกถาสมาธิกา

ว่าด้วยสมาธิ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสมาธิ. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของ
นิกายสัพพัตติกาและอรรถกถาทั้งหลายว่า ความสืบทอดแห่งจิต
เป็นสมาธิ เพราะอาศัยพุทธพจน์ว่า พระตถาคตย่อมมาจเพื่ออยู่เป็นสุข
ในคำว่า เราเป็นผู้เสวยพร้อมเฉพาะซึ่งความสุขโดยส่วนเดียวตลอด ๗ คิน
๗ วัน ดังนี้ เป็นต้น โดยไม่ถือเอาคำว่า เอกัคคตาเจตสิกแม้เกิดขึ้นแล้วใน
ขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง ชื่อว่าสมาธิ เพราะอรรถว่าการตั้งใจ ดังนี้ คำถาม
ของสกวาทิว่า ความสืบทอดแห่งจิต เป็นต้น หมายชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า
ความสืบทอดแห่งจิตที่เป็นอดีต เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า การ
สืบทอดแห่งจิตเป็นสมาธิไซ้ร ชื่อว่าความสืบทอดแห่งจิตเป็นอดีตบ้าง ที่
เป็นอนาคตบ้างมีอยู่ ส่วนการสืบทอดแห่งจิตที่เป็นปัจจุบันนั้นแหละไม่มี
ธรรมดาว่าการสืบทอดแห่งจิตนั้นย่อมเป็นของมีอยู่ ความสืบทอดแห่งจิต
เหล่านั้นแม้ทั้งหมด ย่อมเป็นสมาธิตามลักษณะของท่านหรือ? ปรวาทินั้น
เมื่อไม่ปรารภเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า อดีตก็ดับไปแล้ว เป็นต้น
สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงว่า จิตที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้านั้นแหละทำอยู่ซึ่งกิจ
ในการสืบทอดแห่งจิต จิตที่เป็นอดีตและอนาคตชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะเป็น
จิตที่ดับไปแล้ว และเพราะเป็นจิตที่ยังมิได้เกิดขึ้น ฉะนั้นจิตนั้นจะชื่อว่า
เป็นสมาธิได้อย่างไร? คำถามว่า สมาธิเป็นไปขณะแห่งจิตดวงหนึ่ง
เป็นของปรวาทิ. ต่อจากนั้นก็เป็นการรับรองของสกวาทิในลักษณะของตน
โดยหมายเอาคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สมาธิคือเอกัคคตา ที่

สัมปยุตด้วยกุศลจิตอันเกิดขึ้นแล้ว ในบาลีว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธินั้น** ดังนี้. คำว่า **บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยจักขุวิญญาณ** เป็นต้น ปรวาทีกถาว่าการลวง เพราะถือเอาเหตุสักว่า คำว่า **ผู้มีขณะแห่งจิตดวงเดียว**. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละสกวาทิจึงตอบ ปฏิเสธ. พระสูตรว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย... มิใช่หรือ** ข้อนี้ย่อมสำเร็จซึ่งความที่จิตนั้นเป็นสภาพไม่ปะปนแก่สมาธิที่กำลังเป็นไปด้วยสามารถแห่งการเกิดก่อนและเกิดหลัง แต่ไม่สำเร็จซึ่งความสืบทอดแห่งจิตว่าเป็นสมาธิ เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นการพิสูจน์ว่าการสืบทอดแห่งจิตเป็นสมาธิ ฉะนั้นแล.

อรรสกถาสมาธิกถา จบ

ฉัมมัฏฐิตตากถา

[๑๔๗๐] สกวาที ธรรมฐิติ คือความตั้งอยู่แห่งธรรม เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่แห่งธรรมฐิตินั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่แห่งธรรมฐิตินั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี ความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๑] ส. ความตั้งอยู่ของรูป เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของรูปนั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของรูปนั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี

ความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่ของเวทนา ฯลฯ ความตั้งอยู่ของสัญญา
ฯลฯ ความตั้งอยู่ของสังขารทั้งหลาย ฯลฯ ความตั้งอยู่ของวิญญาน เป็น
ภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของวิญญานนั้น ก็เป็น
ภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความตั้งอยู่แห่งความตั้งอยู่ของวิญญานนั้น เป็นภาวะ
ที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความตั้งอยู่นั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มี
ความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ธัมมัญญิตตาทถา จบ

อรรถกถาธัมมัญญัติตากถา

ว่าด้วย ความตั้งอยู่แห่งธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความตั้งอยู่แห่งธรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกะทั้งหลายว่า ชื่อว่าความตั้งอยู่แห่งธรรมกล่าวคือปฏิจสมุขบาทหนึ่ง มีอยู่ ธรรมนั้นเป็นของสำเร็จแล้ว เพราะอาศัยบาลีว่า ธาตุนั้นดำรงอยู่แล้วเทียว ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ จึงกล่าวกะปรวาทินั้นว่า ความตั้งอยู่แห่งธรรมจิตินั้น ก็เป็นภาวะสำเร็จแล้วหรือ เพื่อท้วงด้วยคำว่า ผิดว่า ความตั้งอยู่อันอื่นสำเร็จแล้วแก่ ธรรมทั้งหลาย มีวิชาเป็นต้นที่สำเร็จแล้วมีอยู่ไซ้ ความตั้งอยู่อันอื่นสำเร็จแล้ว ก็ความตั้งอยู่เมื่อนั้น ย่อมปรากฏตามลักษณะของท่านหรือ ดังนี้ ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มีลักษณะอย่างนั้น. ถูกถามครั้งที่ ๒ ก็ตอบรับรอง หมายเอาความเป็นอนันตรปัจจัย และความเป็นอัญญมัญญปัจจัย. คำที่เหลือมีอรรถคั้นทั้งนั้น เพราะมีนัยคั่งที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลัง นั้นแล.

อรรถกถาธัมมัญญัติตากถา จบ

อนิจจตากถา

[๑๔๗๒] สกวาที อนิจจตา คือความไม่เที่ยง เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่เที่ยงแห่งอนิจจตานั่น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้วหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่เที่ยงแห่งอนิจจตานั่น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่เที่ยงนั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มีความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทานิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๓] ส. ชรา เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความชราแห่งชรานั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความชราแห่งชรานั้น เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความชรานั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มีความขาดตอนแห่งวัฏฏะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๔] ส. มรณะ เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะของมรณะนั้น ก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรณะของมรณะนั้นก็เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะนั้น ๆ แล ไม่มีการทำที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มีความขาดตอนแห่งวิญญูะ ไม่มีอนุปาทาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๕] ส. รูป เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของรูป ก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่เที่ยงเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของความไม่เที่ยง ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราของรูปก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชราเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราของชราก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความอันตรธานของรูปก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความ
อันตรายของมรณะนั้นก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณ เป็น
ภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของวิญญาณมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อนิจจตาเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความไม่เที่ยงของ
อนิจจตาก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิญญาณ เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราแห่ง
วิญญาณก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชรา เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความชราแห่งชรา
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิญญาณ เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความ
อันตรายแห่งวิญญาณนั้น ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มรณะเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว แต่ความแตก ความ
อันตรายแห่งมรณะ ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อนิจจตากถา จบ

อรรถกถาอนิจตาทถา

ว่าด้วย ความไม่เที่ยง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความไม่เที่ยง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า แม้ความไม่เที่ยงแห่งรูป เป็นต้นที่ไม่เที่ยง ก็เป็นภาวะสำเร็จแล้ว คือหมายความว่าเกิดขึ้นแล้ว จุจรูป เป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะปรวาทีนั้นว่า ความไม่เที่ยงแห่งความไม่เที่ยงนั้นก็เป็ภาวะสำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว หรือ ? เพื่อท้วงว่า ความไม่เที่ยงเป็นของสำเร็จแล้วราวกะรูป เป็นต้น ตามลักษณะของท่านมีอยู่ไซ้ อันความไม่เที่ยงที่สำเร็จแล้วอย่างอื่นก็พึงมีแก่ความไม่เที่ยงเท่านั้น ดังนี้. ปรวาทีนั้นปฏิเสธโดยความไม่มีความไม่เที่ยง ๒ อย่างรวมกัน แต่ตอบรับรองเพราะความไม่เที่ยงนั้นย่อมไม่เป็นความไม่เที่ยงอีก หมายความว่าความไม่เที่ยงนั้นย่อมอันตรธานไปกับความไม่เที่ยงนั้นนั่นแหละ. ลำดับนั้น สกวาที่ไม่ให้โอกาสอันมีเสศนัยแก่ปรวาทีนั้นจึงยกโทษ คือการไม่เข้าไปตัดวิญญะด้วยสามารถแห่งธรรมอื่น ๆ ว่าความไม่เที่ยงที่ ๒ ท่านไม่รับรองตามลักษณะของท่านโดยความเป็นภาวะไม่เที่ยงนั้น ๆ บ้าง โดยความเป็นภาวะไม่เที่ยงอื่นจากนั้นบ้าง จึงกล่าวคำว่า ความไม่เที่ยงนั้น ๆ แลไม่มีการทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์ เป็นต้น. คำว่า ชราเป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น สกวาที่กล่าวด้วยความสามารถแห่งการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการจำแนกความไม่เที่ยง เพราะขึ้นชื่อว่าความไม่เที่ยงอื่นจากชราและมรณะแห่งธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมไม่มี. บัณฑิตพึงทราบคำตอบรับรองและคำปฏิเสธของปรวาที

ในปัญหาเมื่อนั้น โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในก่อนนั้นแหละ. คำว่า **รูปเป็น** ภาวะที่สำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อเทียบเคียง ความไม่เที่ยงแห่งธรรมมีรูปเป็นต้นเหล่านั้นกับความไม่เที่ยงเหล่านั้น. ในข้อนั้น ปรวาทิเมื่อสำคัญว่า ความไม่เที่ยง ความชรา และมรณะแห่ง ธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้นที่สำเร็จแล้วมีอยู่ ฉะนั้นใด ธรรมเหล่านั้น ไม่มี อยู่แก่ธรรมทั้งหลายมีความไม่เที่ยงเป็นต้นที่สำเร็จแล้ว ฉะนั้น จึงตอบ ปฏิเสธโดยส่วนเดียว ดังนี้.

อรรกกาอนิจจตากถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ติสโสปิอนุสยกถา
๒. ญาณกถา
๓. ญาณังจิตตวิปปยุตตันติกถา
๔. อิทังทุกขันติกถา
๕. อิทธิพลกถา
๖. สมาธีกถา
๗. รัมมัญฐุตตากถา
๘. อนิจจตากถา.

วรรคที่ ๑๑ จบ

วรรคที่ ๑๒

สังวโรกัมมันติกถา

[๑๔๖๖] สกวาที ความสำรวมเป็นกรรม หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมใน

ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในชีวหินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมใน

ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในชีวหินทรีย์ เป็นชีวหากรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในมณินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในมณินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสำรวมในมโนนทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมใน
ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในชีวหินทรีย์ ฯลฯ ความสำรวมในกายินทรีย์
เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๗๗] ส. ความไม่สำรวม เป็นกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในโสตินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวม
ในฆานินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมในชีวหินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวม
ในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในกายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในโสดินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวม
ในฆานินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมในชีวหินทรีย์ เป็นชีวหากรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในมนินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในมนินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในจักขุนทรีย์ เป็นจักขุกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความไม่สำรวมในมนินทรีย์ เป็นมโนกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความไม่สำรวมในโสดินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมใน
ฆานินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมในชีวหินทรีย์ ฯลฯ ความไม่สำรวมใน
กายินทรีย์ เป็นกายกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๓๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่ ความสำรวมก็ดี ความไม่สำรวมก็ดี
เป็นกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นผู้ถืออนิมิต ฯลฯ ไม่เป็น
ผู้ถืออนิมิต พังเสียงด้วยโสตแล้ว ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้วเป็น

ผู้ถือนิมิต ฯลฯ ไม่เป็นผู้ถือนิมิต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ความสำรวมก็ดี ความไม่สำรวมก็ดี ก็เป็นกรรม นะสี.

สังวโรกัมมันติกถา จบ

อรรถกถาสังวโร กัมมันติกถา

ว่าด้วย ความสำรวมเป็นกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความสำรวมเป็นกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิยามหาสังมิกระทั่งหลายว่า ความสำรวมก็ดี ความไม่สำรวมก็ดี เป็นกรรม เพราะอาศัยพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า ภิกษุเห็นรูปด้วยจักขุแล้วเป็นผู้ถือเอาโดยนิมิต... ไม่ถือเอา โดยนิมิต ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวว่า ความสำรวมในจักขุขันธ์ เป็นจักขุกรรมหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า การกล่าวคำอันใดที่ สกวาทิกกล่าวไว้ในลักษณะของตนว่า เจตนาเป็นกรรม การกล่าวนั้นเป็น ไปในกายวจีและมโนทวาร ย่อมได้ชื่อว่าเป็นกายกรรม เป็นต้น ฉะนั้น ถ้าความสำรวมเป็นกรรมตามลักษณะของท่านไซ้ ความสำรวมเช่นนั้น เมื่อเป็นไปในจักขุขันธ์ เป็นต้น ก็พึงได้ชื่อว่า จักขุกรรม เป็นต้น ดังนี้ ฝ่ายปรวาทิเมื่อไม่เห็นบทพระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธในทวารทั้ง ๔ และย่อมปฏิเสธโดยหมายเอาประสาทภายในกายทวารที่ ๕ แต่ตอบรับรอง หมายเอาวิญญัตติกาย. จริงอยู่ ปรวาทินั้นย่อมปรารธนาประสาทภายใน

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 332

บ้าง วิญญัตติกายบ้าง ว่าเป็นกายอินทรีย์นั้นแหละ. ย่อมตอบปฏิเสธ
หมายเอาวิปากทวาร แม้เป็นมโนทวาร. ย่อมตอบรับรอง หมายเอา
กรรมทวาร. แม้ในความไม่ตำรวมกันนี้.

พระสูตรว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว เป็นต้น
นี้ย่อมแสดงเฉพาะความตำรวมกับความไม่ตำรวมในทวารทั้งหลายเท่านั้น
ไม่ใช่แสดงซึ่งความที่ความตำรวมและความไม่ตำรวมเป็นกรรม เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรที่ยกมานั้น จึงไม่ใช่ข้ออ้างในที่นี้ ดังนี้แล.

อรรถกถาสังวโรกัมมันติกถา จบ

กัมมกถา

[๑๔๗๕] สกวาที กรรมทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายกามาพจร ก็มี
วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายรูปาวจร ฝ่าย
อรูปาพจร ฝ่ายโลกุตตระ ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายกามาวจร ก็มี
วิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เจตนาทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายรูปาวจร ฝ่าย
อรูปาจร ก็มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๘๐] ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ไม่มีวิบากก็
ต้องไม่กล่าวว่า เจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๑] ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ไม่มี วิบาก ก็
ต้องไม่กล่าวว่า เจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๒] ส. เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายกามาวจร ฝ่าย
รูปาวจร ฝ่ายอรูปาจร ฝ่ายโลกุตตระ ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นวิบากอัพยากฤต ฝ่ายโลกุตตระ ไม่มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่าเจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๓] ส. เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายกามาวจร ฝ่ายรูปาวจร ฝ่ายอรูปาจร ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เจตนาที่เป็นกิริยาอัพยากฤต ฝ่ายอรูปาจร ไม่มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่าเจตนาทั้งปวงมีวิบาก

[๑๔๘๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่ากรรมทั้งปวงมีวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่า กรรมทั้งหลายที่ทำด้วยความจงใจ อันบุคคลกระทำแล้ว ตั้งสมแล้ว หรือในอัทธภาพัดไป หรือในอัทธภาพสึบ ๆ ไป ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น กรรมทั้งปวงก็มีวิบาก นะสี.

กัมมกถา จบ

อรรถกถากัมมกถา

ว่าด้วย กรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด คุณลักษณะของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า กรรมทั้งปวงเป็นสวิบาก คือ

มีวิบาก เพราะอาศัยบทพระสูตรว่า ภิขุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าว
ความสิ้นไปแห่งวิบากเพราะไม่เสวยกรรมอันประกอบด้วยสัตถุเจตนา
คือความจงใจ อันตนทำแล้วตั้งสมแล้ว เป็นต้น คำถามของสกวาทิวา
กรรมทั้งปวง เป็นต้น เพื่อแสดงวิภาคนี้แก่ชนเหล่านั้นว่า เจตนา
พระศาสดาทรงตรัสเรียกว่า กรรม โดยไม่แปลกกันในคำว่า ภิขุ
ทั้งหลายเราเรียกเจตนาว่าเป็นกรรม ดังนี้ เจตนาเมื่อนั้นเป็นกุศลก็ดี เป็น
อกุศลก็ดีมีวิบาก ส่วนเจตนาที่เป็นอัพยากตะไม่มีวิบาก ดังนี้ คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ในปัญหาทั้งหลายว่า เจตนาทั้งปวง อีก ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธ หมายเอาเจตนาที่เป็นอัพยากตะ และพึงทราบการตอบ
รับรองโดยหมายเอาเจตนาที่เป็นกุศลและเป็นอกุศล. คำว่า เจตนาที่
เป็นวิบากอัพยากตะ เป็นต้น ท่านสกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงเจตนาที่มีวิบาก
และไม่มีวิบากโดยย่อ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถดั่งนี้ทั้งนั้น.

พระสูตรว่า ภิขุทั้งหลาย เราไม่กล่าวความสิ้นไปแห่งวิบาก
เป็นต้น ที่ปรวาทินำมากล่าวนั้นหมายถึงการเสวยวิบากในภพทั้งหลาย
มีภพอันสัตว์พึงเห็นได้เป็นต้น ได้แก่ ภพปัจจุบัน ในเมื่อปัจจุบันยังมีอยู่ เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนั้น จึงไม่ใช่ข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถากัมมกถา จบ

สัทโทวิปาโกติกา

[๑๔๘๕] สกวาที เสียงเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เสียงเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นทุกข์ เป็นผลที่บุคคลเสวยไม่ทุกข์ไม่สุข สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สัมปยุตด้วยยทุกขมุขเวทนา สัมปยุตด้วยผัสสะ สัมปยุตด้วยเวทนา สัมปยุตด้วยสัญญา สัมปยุตด้วยเจตนา สัมปยุตด้วยจิต มีอารมณ์ มีความนึก ความผูกใจ ความสนใจ ความทำไว้ในใจ ความจงใจ ความปรารถนา ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เสียง ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นทุกข์ ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เสียงไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า เสียงเป็นวิบาก

[๑๔๘๖] ส. ผัสสะเป็นวิบาก ผัสสะเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เสียงเป็นวิบาก เสียงเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๘๗] ส. เสียงเป็นวิบาก. แต่เสียงไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานะ ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นทุกข์ ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานะ ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๘๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่าเป็นเสียงเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตถาคตนั้น เป็นผู้มิเสียดูจเสียงพรหม กล่าวคำด้วยน้ำเสียงอันไพเราะดุจเสียงนกกการะเวก เพราะกรรมนั้นอันได้ทำไว้แล้ว ได้สะสมแล้ว ได้เพิ่มพูนแล้ว เป็นกรรมไพบุลย์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น เสียงก็เป็นวิบาก นะสี.

สัทโทวิปาโกติกถา จบ

อรรถกถาสัทโท วิปาโกติกถา

ว่าด้วย เสียงเป็นวิบาก

ชื่อว่า เรื่องเสียงเป็นวิบาก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิคายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า เสียงเป็นวิบาก เพราะไม่
พิจารณาความถือเอาคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระตถาคตนั้น
เป็นผู้มีเสียงดุเสียงแห่งพรหม... เพราะทำกรรม อันได้ทำแล้ว ได้
สะสมไว้แล้ว ได้เพิ่มพูนแล้ว เป็นกรรมไพบุลย์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
กล่าวเพื่อแสดงแก่ชนเหล่านั้นว่า อรูปธรรมทั้งหลาย คือนามจันทร์ ๔ มี
กรรมเป็นสมุฏฐาน ย่อมได้ชื่อว่า วิบาก แต่โวหารนี้ไม่มีในรูปธรรม
ทั้งหลาย. คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า เสียงเป็นผลที่บุคคล
เสวยเป็นสุข เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่าขึ้นชื่อว่าวิบากแล้วย่อม
เป็นอย่างนี้.

พระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระตถาคตนั้นเป็นผู้
มีเสียงดุเสียงแห่งพรหมเพราะกรรมนั้นได้ทำไว้แล้ว เป็นต้น ที่ปรวาทิ
นำมาถวานั้นก็เพื่อจะแสดงให้ทราบถึงการได้ลักษณะ คือภาวะที่ดี
อันที่จริง พระมหาบุรุษแม้เป็นผู้มีบริวารที่ดีก็เพราะทำกรรมไว้ใน
กาลก่อน และทั้งบริวารนั้นก็ไม่ใช่วิบาก เพราะฉะนั้นพระสูตรนี้ จึงมิใช่
ข้อพิสูจน์ว่าเสียงเป็นวิบาก ดังนี้แล.

อรรถกถาสัทโทวิปาโกติกถา จบ

๑. คำว่าวิปากะ ได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ วิปากนี้เรียกว่าผลด้วย แต่คำว่าผลมี ๒ คือ มุขยผล
และ

สามัญญผล สำหรับสามัญญผล ได้แก่ กัมมชรูป คือรูปที่เกิดแต่กรรมเป็นสมุฏฐาน ไม่จัดเป็นวิบาก.

สพายนกถา

[๑๔๘๕] สกวาที จักขายตนะเป็นวิบาก หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. จักขายตนะเป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นสุข เป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นทุกข์ ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขายตนะ ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จักขายตนะไม่เป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จักขายตนะเป็นวิบาก ฯลฯ

ส. ผัสสะเป็นวิบาก ผัสสะเป็นผลอันบุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขายตนะ เป็นวิบาก จักขายตนะเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขายตนะเป็นวิบาก แต่จักขายตนะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวย

เป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ
ฯลฯ ชิวหายตนะ ฯลฯ

[๑๔๕๐] ส. กายายตนะเป็นวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายายตนะ เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ มี
อารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายายตนะ ไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มี
อารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายายตนะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข
ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
กายายตนะเป็นวิบาก ฯลฯ

ส. ผัสสะ เป็นวิบาก ผัสสะเป็นผลที่บุคคลเสวยเป็นสุข
ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายายตนะ เป็นวิบาก กายายตนะ เป็นผลที่บุคคล
เสวยเป็นสุข ฯลฯ มีอารมณ์ มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายายตนะเป็นวิบาก แต่กายายตนะไม่เป็นผลที่
บุคคลเสวยเป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นผลที่บุคคลเสวย
เป็นสุข ฯลฯ ไม่มีอารมณ์ ไม่มีมานึก ฯลฯ ความตั้งใจ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๑] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า สพายตนะเป็นวิบาก หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สพายตนะเกิดขึ้นเพราะได้ทำกรรมไว้ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า สพายตนะเกิดขึ้นเพราะได้ทำกรรมไว้ ด้วย
เหตุ นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า สพายตนะเป็นวิบาก

สพายตนะกถา จบ

อรรถกถาสพายตนะกถา

ว่าด้วย สพายตนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสพายตนะ คืออายตนะภายใน ๖. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะนิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า สพายตนะ
เกิดขึ้นเพราะทำกรรมไว้ เหตุใด เพราะเหตุ นั้น สพายตนะจึงเป็นวิบาก
ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา จักขวยตนะเป็นวิบากหรือ เป็นต้น หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือมีนัยดังที่กล่าวแล้ว
ในหนหลังนั้นแหละ.

ก็แต่ มนายตนะพึงเป็นวิบากได้ในคำว่า สพายตนะเป็นวิบาก
นี้ ส่วนอายตนะที่เหลือนอกนั้นมีกรรมเป็นสมุฏฐานอย่างเดียว ไม่เป็น
วิบาก เพราะฉะนั้น ข้อนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่า สพายตนะเป็นวิบาก (ไปทั้งหมด)
ดังนี้แล.

อรรถกถาสพายตนกกถา จบ

สกัดกั้นขัตตุปรมกถา

[๑๔๕๒] สกวาที บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ได้ปลงชีวิตพระอรหันต์ ได้มีจิตประทุษร้าย ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ได้ทำลายสงฆ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๓] ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ธรรมในระหว่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อตรัสรู้ธรรมในระหว่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะนั้น ได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ได้ปลงชีวิตพระอรหันต์ ได้มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ได้ทำลายสงฆ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๔] ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗

ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิยมที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สติปัญญา สัมมัตถิยาน อธิธัมมา อินทรีย์ พละ โภชณัง ที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๒๕] ส. นิยมที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า นิยมที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง

[๑๔๒๖] ส. สติปัญญา ฯลฯ โภชณัง ที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า โภชณังที่กำหนดบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่าบุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง

[๑๔๒๗] ส. บุคคลผู้ตัดกัณฑ์ขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ด้วยสททคามินิยม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยอนาคามินิยม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยอรหัตตนิยม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยนิมมอะไร ?

ป. ด้วยโสตปาตตินิยม.

[๑๔๕๘] ส. บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใด ก้าวลงสู่โสตปาตตินิยม ชนเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๔๕๙] ส. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลนั้น เป็นสกัดกั้นขัตตุปรมะ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลนั้นเป็นสกัดกั้นขัตตุปรมะ ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้สกัดกั้นขัตตุปรมะ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิด ๗ ครั้ง เป็นอย่างยิ่ง.

สกัดกั้นขัตตุปรมกถา จบ

โกลังโกลเอกพีชีกถา

[๑๕๐๐] ปรวาที ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้โกลังโกละเป็นผู้เที่ยงต่อ
ความเกิดอีก ๒ - ๓ ครั้ง หรือ ?

สกวาที ถูกแล้ว.

ป. บุคคลนั้น เป็นโกลังโกละ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่ บุคคลนั้น เป็นโกลังโกละ ด้วยเหตุั้นนะ
ท่านจึงต้องกล่าวว่ บุคคลผู้โกลังโกละเป็นผู้เที่ยงต่อความเกิดอีก ๒-๓
ครั้ง.

[๑๕๐๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้เอกพีชี่ เป็นผู้เที่ยงต่อความ
เกิดอีกครั้งเดียว หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลนั้น เป็นเอกพีชี่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่ บุคคลนั้น เป็นเอกพีชี่ ด้วยเหตุั้นนะท่าน
จึงต้องกล่าวว่ บุคคลผู้เอกพีชี่ เป็นผู้เที่ยงต่อความเกิดอีกครั้งเดียว

โกลังโกลเอกพีชี่กถา จบ

อรรถกถาสัตตักขัตตุปรมกถา

ว่ด้วย บุคคลผู้สัตตักขัตตุปรมะ

บัดนี้ ชื่อว่เรื่องบุคคลผู้สัตตักขัตตุปรมะ คือบุคคลผู้มีการเกิด
อีก ๑ ชาติเป็นอย่างยิ่ง. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิ

นิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สัตตัก-
ขัตตูปรมบุคคลมีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุนี้ บุคคลผู้นั้นเป็นสัตตักขัตตูประ-
มจะ จึงชื่อว่าเป็นผู้เที่ยง โดยความเป็นผู้มีการเกิดอีก ๗ชาติเป็นอย่างยิ่ง
ดังนี้ คำถามของสกวาทิเพื่อแสดงวิภาคนี้แก่ชนเหล่านั้นว่า ยกเว้น
อริยมรรคแล้วการกำหนดแน่นอนอย่างอื่นไม่มีแก่บุคคลนั้น บุคคลนั้น
พึงเป็นผู้เที่ยงเพราะความเป็นผู้มีการเกิดอีก ๗ชาติเป็นอย่างยิ่งด้วยเหตุ
อันใด ดังนี้ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

ในคำทั้งหลาย คำว่า บุคคลผู้สัตตักขัตตูประมได้ปลงชีวิตมารดา
เป็นต้น พึงทราบคำอธิบายอย่างนี้ว่า นิยาม คือธรรมที่กำหนดแน่นอน
มี ๒ อย่าง คือ สัมมัตตนิยาม คือธรรมที่กำหนดแน่นอนในทางที่ถูกต้อง ๑
มิจฉัตตนิยาม คือธรรมที่กำหนดแน่นอนในทางที่ผิด ๑ อริยมรรค ชื่อว่า
สัมมัตตนิยาม ก็อริยมรรคนั้นย่อมกำหนดซึ่งความเป็นอวิปากธรรมและ
ความเกิดขึ้นแห่งผลธรรม ส่วนมิจฉัตตนิยามย่อมกำหนดแน่นอนซึ่ง
อนันตริยกรรม คือความเกิดขึ้นในนรกอันไม่มีภพอื่นคั่นในระหว่าง ใน
ปัญหานี้ สัตตักขัตตูปรมบุคคลย่อมเป็นผู้อันโสคาปัตติมรรคกำหนด
แล้วโดยความเป็นสภาพธรรมที่ไม่ตกไปสู่อบาย และโดยความเกิดขึ้น
แห่งผลธรรม ส่วนนิยามแห่งมรรคที่เหลืออยู่ย่อมไม่มีแก่สัตตักขัตตูปรมบุคคล
นั้น เพราะมิใช่เป็นธรรมที่ท่านบรรลุแล้ว แม้สัตตักขัตตูปรมบุคคลนั้น
ก็ไม่อาจทำอนันตริยกรรม ก็แต่ที่ท่าน คือปรวาทิ ปรารณานิยามแห่ง
สัตตักขัตตูปรมบุคคลนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงถามท่านว่า สัตตัก-

๑. บาลีพระอภิธรรมใช้คำว่า นิยาม แต่รรถกถาใช้คำว่า นิยม แปลว่า ความแน่นอน คือความ
กำหนด

แน่นอนเหมือนกัน หรือจะแปลทับศัพท์ว่า นิยาม, นิยม ก็ได้.

ขัตตุปรมบุคคลนั้นเป็นผู้อันมิจัตตนิยามนี้กำหนดแล้วตามลัทธิของท่าน หรือ. ในปัญหาทั้งหลายว่า บุคคลผู้สัตตักขัตตุปรมะ เป็นผู้ไม่ควร เพื่อตรัสรู้ธรรมในระหว่างหรือ ปรวาทีตอบปฏิเสธ หมายเอาความไม่มี ธรรมอื่นคั่นในระหว่าง ย่อมตอบรับรองหมายเอาการเกิดอีก ๗ ชาติ เป็นอย่างยิ่ง.

ในปัญหาทั้งหลายว่า นิยามที่กำหนดบุคคลผู้สัตตักขัตตุปรมะ ไว้ด้วยความเกิด ๗ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง มีผู้มีมิใช่หรือ ปรวาทีเมื่อไม่เห็น นิยามของความเป็นสัตตักขัตตุปรมบุคคล จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า สติปัญญา ที่กำหนดบุคคลผู้สัตตักขัตตุปรมะ เป็นต้น สกวาทีกล่าวเพื่อแสดงซึ่ง มรรคธรรมทั้งหลายที่ท่านเรียกว่านิยาม. อนึ่ง ธรรมมีสติปัญญาเป็นต้น นั้นย่อมไม่มีเพราะความไม่เกิดขึ้นแห่งปฐมมรรคของสัตตักขัตตุปรมบุคคล นั้นอีก. เพราะฉะนั้น ท่านจึงตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้ง ทั้งนั้น.

ในคำว่า บุคคลนั้นเป็นสัตตักขัตตุปรมะมิใช่หรือ ที่ปรวาทีนำมา นี้อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงพยากรณ์บุคคลเหล่านั้นด้วย คำสั่งแห่งพระญาณของพระองค์ว่า บุคคลนี้ท่องเที่ยวไปสิ้นภพมี ประมาณเท่านี้ ๆ แล้วจักปรินิพพาน ดังนี้ เป็นต้น ก็คำอะไร ๆ ที่ พระองค์ตรัสว่า สัตตักขัตตุปรมบุคคล โกลังโกละบุคคลและเอกพีชบุคคล ดังนี้ ชื่อว่าเป็นนิยามแห่งภพหามีไม่ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงไม่สำเร็จ ประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัตตักขัตตุปรมกถา จบ

แม้การพรรณนาถาว่าด้วย บุคคลผู้โกลังโกละ และ บุคคลผู้ เอกพีช บัณฑิตพึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้แล.

ชีวิตาโวโรปนถา

[๑๕๐๒] สกวาที บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ พิงแกลิ่งปลงชีวิตสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ พิงแกลิ่งปลงชีวิตมารดา ฯลฯ พิงแกลิ่งปลงชีวิตบิดา ฯลฯ พิงแกลิ่งปลงชีวิตพระอรหันต์ ฯลฯ พิงมีจิตคิดประทุษร้ายยังพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ฯลฯ พิงทำลายสงฆ์ หรือ ?

ป. ไม่พิงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๐๓] ส. บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ พิงแกลิ่งปลงชีวิตสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระศาสนา หรือ ?

ป. ไม่พิงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระธรรม ฯลฯ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระสงฆ์ ฯลฯ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในสิกขา หรือ ?

ป. ไม่พิงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๐๔] ส. บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ เป็นผู้มีความเคารพในพระศาสนา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าบุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ เป็นผู้มีความเคารพในพระศาสนา ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ พิงแกลิ่งปลงชีวิตสัตว์

ส. บุคคลผู้มีทิกฺขณีสมบัตติ เป็นผู้มีความเคารพในพระธรรม

๗๗ ในพระสงฆ์ ๗๗ ในสิกขา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๗. หากว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ เป็นผู้มีความเคารพใน
สิกขา ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ พึงแกเล็งปลงชีวิตสัตว์

[๑๕๐๕] ๘. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ เป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระ-
ศาสดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ พึงถ่ายอุจจาระรด พึงถ่ายปัสสาวะ
รด พึงถ่มเขพระรด ที่พระพุทธรูป พึงทำพุทธรูปไว้ทางเบื้องซ้าย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๗๗

[๑๕๐๖] ๙. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ พึงแกเล็งปลงชีวิตสัตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มหาสมุทรดำรงสภาวะไว้ ย่อมไม่ล่วงขอบเขต ฉันทใด สาวกของเราย่อม
ไม่ล่วงสิกขาบทนั้น ที่เรบัญญัติไว้แก่สาวกทั้งหลาย แม้เพราะเหตุแห่ง
ชีวิต ฉันทนั้นแล ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๑๐. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัตติ
พึงแกเล็งปลงชีวิตสัตว์

ชีวิตาโวโรปนถา จป

อรรถกถาชีวิตาโวโรปนกถา

ว่าด้วย การแก่งปลงชีวิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง การแก่งปลงชีวิต คือเจตนาให้ตาย. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณัลลัทธินิกายบุพเพเสถียรทั้งหลายว่า ปาณาติบาต
ย่อมมีด้วยจิตที่สัมปยุตด้วยโทสะ ก็พระอริยบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิวฐิ
คือพระโสดาบัน ละโทสะยังไม่ได้ เหตุใด เพราะเหตุนั้น พระอริยบุคคล
ผู้สมบูรณ์ด้วยทิวฐินั้นพึงแก่งปลงชีวิตสัตว์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิว
บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัติ เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิว.

ในปัญหาทั้งหลายมีคำว่า บุคคลสมบูรณ์ด้วยทิวฐิพึงแก่งปลง
ชีวิตมารดา เป็นต้น ปรวาทิวตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิดจากพระสูตรที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ก็คำว่าพระอริยบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิวฐิ
แก่งปลงชีวิตมารดานี้เป็นอฐานะ คือเป็นไปไม่ได้. คำว่า บุคคลผู้มี
ทิวฐิสมบัติเป็นผู้ไม่มีความเคารพในพระศาสดา เป็นต้น ที่สกวาทิวกล่าว
เพื่อแสดงความไม่ก้าวล่วงสิกขาบทของผู้มีความเคารพในพระศาสดา
เป็นต้น. ปรวาทิวตอบปฏิเสธด้วยคำว่า ชื่อว่า ความไม่เคารพของพระอริยะ
ผู้สมบูรณ์ด้วยทิวฐินั้นย่อมไม่มีด้วยอำนาจแห่งอกุศลจิต และตอบรับรอง
ซึ่งความที่ท่านเป็นผู้มีความเคารพ. ถูกถามอีกว่า เป็นผู้ไม่มีความเคารพ
เป็นต้น ปรวาทิวตอบรับรองโดยหมายเอาความไม่มีการทำภิกขาและ
การปทักษิณพระเจดีย์ โดยไม่ได้มนสิการด้วยสติของผู้มีจิตฟุ้งซ่านเพราะ
มัวแต่ชวนชวาย ในกิจทั้งหลายเหล่านั้น ๆ. ถูกถามโดยนัยว่า

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 353

ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทฤษฎีก็พึงถ่ายอุจจาระ เป็นต้นอีก ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธเพราะไม่กระทำการแก่งด้วยกิริยาเช่นนั้น. คำที่เหลือมี
อรรถคั้นทั้งนั้นแล.

อรรถกถาชีวิตาโวโรปนกถา จบ

ทูลคตีกถา

[๑๕๐๗] สกวาที บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ ละทูลคตติได้หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิด
ในอบาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ พึงยินดีในรูปของสัตว์
ที่เกิดในอบาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ ละทูลคตติได้.

[๑๕๐๘] ๓. บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลืน

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลืน
 ฯลฯ ในรส ฯลฯ ในโผฏฐัพพะ ของสัตว์ที่เกิดในอบาย ฯลฯ พึงเสพ
เมถุนธรรมกับนางอมมนุษย์ กับนางดิรัจฉาน กับนางนาค พึงรับแพะ
 พึงรับไก่ และสุกร พึงรับช้าง โค ม้า และลา ฯลฯ พึงรับนกกระทา
 นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า บุคคลผู้มีทิวัญญิสมบัตติ พึงรับนกกระทา นก-
กระจาบ และนกยูง ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวัญญิ ละทูลคตติ
ได้.

๑. คำว่า ทูลคตติในที่นี้หมายถึง (๑) ทูลคตติ (๒) ตัณหาอันมีรูปเป็นต้นของสัตว์ที่เกิดในทูลคตติเป็น
อารมณ์

คำถามนี้ เท่าที่หมาย คนบางพวก เช่น พวกอุตตราปถก ที่อ้างว่า พระโศดาบันละทูลคตติทั้งสอง
อย่าง
นั้นได้.

[๑๕๐๘] ส. บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ละทุกคติได้ แต่บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ แต่พระอรหันต์พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ละทุกคติได้ แต่บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลิ่น ฯลฯ ในรส ฯลฯ ในโผฏฐัพพะของสัตว์ที่เกิดในอบาย ฯลฯ พึงรับนกกระทำ นกกระทำบ และนกยุง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ แต่พระอรหันต์พึงรับนกกระทำ นกกระทำบ และนกยุง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๑๐] ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ และพระอรหันต์ไม่พึงยินดี

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ และพระอรหันต์ไม่พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ละทุกคติได้ และบุคคลผู้มีทิวฐิตสมบัติ ไม่พึงยินดีในรูปของสัตว์ที่เกิดในอบาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ละทุกคติได้ และพระอรหันต์ไม่พึงยินดีในเสียง ฯลฯ ในกลิ่น ฯลฯ ในรส ฯลฯ ในโผฏฐัพพะของสัตว์ที่เกิดในอบาย ฯลฯ ไม่พึงเสพเมถุนธรรมกับนางอมมนุษย์ กับนางดิรัจฉาน กับ

นางนาค ไม่พึงรับแพะ ไม่พึงรับไก่อะสุกร ไม่พึงรับช้าง โคนมู
และลา ฯลฯ ไม่พึงรับนกกระทา นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัติ ละทุกคติได้ และบุคคลผู้มีทิวฐิ-
สมบัติ ไม่พึงรับนกกระทา นกกระจาบ และนกยูง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๑๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัติ ละทุกคติได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัติ พึงเข้าถึงนรก ฯลฯ พึงเข้าถึง
กำเนิดดิรัจฉาน ฯลฯ พึงเข้าถึงภูมิแห่งเปรต หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัติ ก็ละทุกคติได้ นะสี.

ทุกคติกถา จบ

อรรถกถาทุกคติกถา

ว่าด้วย ทุกคติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทุกคติ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดถือเอาทุกคติแม้
ทั้ง ๒ คือ ทุกคติ ๑ ตัณหาอันมีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ของทุกคติสัตว์ ๑
เพราะไม่จำแนกประเภทอย่างนั้น จึงกล่าวว่า บุคคลผู้มีทิวฐิสมบัติละ

๑. คำว่า ทุกคติมี ๒ คือ ทุกคติ และตัณหาที่มีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ คือหมายความว่า ตัณหาอันมี
ชื่อว่า ทุกคติ ด้วย.

ทุกคติได้โดยไม่เหลือเลย ดังนี้ คุณลักษณะในกายอุตตราปถกะทั้งหลาย คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ หมายถึงพระโศดาบัน พึงยินดีในรูปอันยังสัตว์ให้เกิดในอบาย เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงด้วยอำนาจลัทธิของปรวาทิว่า พระโศดาบันละทุกคติไม่ได้. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตีขึ้นทั้งนั้นแล.

คำว่า บุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติพึงเข้าถึงนรก เป็นต้น อธิบายว่า ท่านย่อมแสดงการละทุกคติ คือ อบายภูมิ ๔ หรือย่อมแสดงการละตัณหาที่เป็นเหตุนำไปสู่ทุกคติ มิใช่แสดงถึงการละตัณหาอันมีรูปเป็นต้นเป็นอารมณ์ของทุกคติสัตว์ทั้งหลาย ฉะนั้น ข้อนี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์ ดังนี้แล.

อรรถกถาทุกคติกถา จบ

สัตตมภิกกถา

[๑๕๑๒] **ปรวาทิ** ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้มีภพที่ ๗ เป็นอย่างยั้ง
ละทุกคติได้ หรือ ?

สกวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีภพที่ ๗ เป็นอย่างยั้ง พึงเข้าถึงนรก พึง
เข้าถึงกำเนิดดิรัจฉาน พึงเข้าถึงภูมิแห่งเปรต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น บุคคลเกิดในภพที่ ๗ ก็ละทุกคติได้ นะสิ.

สัตตมภิกกถา จบ

อรรถกถาสัตตมภิกกถาวิณณนายปี เอสเว นโยติ

แม้ในการพรรณนากถาว่าด้วย พระโศดาบันผู้มีภพที่ ๗ ก็นัยนี้
นั่นแหละ คือเช่นเดียวกับเรื่องบุคคลผู้มีทิฏฐิสมบัติ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัตตมภิกกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. สัจจโรกัมมันตติกา ๒. กัมมกถา ๓. สัทโทวิปาโกตติกา
๔. สพายตลกถา ๕. สัตตักขัตตุปรมกถา ๖. โกลังโกลเอกพีธีกถา
๗. ชีวิตาโวโรปนกถา ๘. ทุกคติกถา ๙. สัตตมภิกกถา.

วรรคที่ ๑๒ จบ

วรรคที่ ๑๓

กัปปัญจกถา

[๑๕๑๓] สกวาที บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ ดำรงอยู่ได้ด้วย พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก
ได้ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ ดำรงอยู่ได้ด้วย สงฆ์แตกกันได้ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย บุคคลผู้กัปปัญจะทำกรรมอัน
เป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกัลป์ได้ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย บุคคลผู้กัปปัญจะทำกาละได้
ด้วย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญจะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ส่วนที่เป็นอดีต พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ส่วนที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญญา พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงดำรงอยู่ตลอด ๒ กัลป์ พึงดำรงอยู่ตลอด ๓ กัลป์ พึงดำรงอยู่ตลอด ๔ กัลป์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้กัปปัญญา พึงดำรงอยู่ตลอดกัลป์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กัปปัญญา เมื่อกัลป์ถูกไฟไหม้อยู่ ไปไหน ?

ป. ไปสู่โลกธาตุอื่น.

ส. เป็นผู้ตายแล้วไปหรือว่าไปสู่เวหาสได้ ?

ป. เป็นผู้ตายแล้วไป.

ส. กรรมอันเป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกัลป์ เป็นกรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ไปสู่เวหาสได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้กัปปัญญา เป็นผู้มีฤทธิ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. บุคคลผู้กำปิฏฐะ เป็นผู้มีฤทธิ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. บุคคลผู้กำปิฏฐะ ได้เจริญฉันทอิทธิบาท ได้เจริญ
วิริยอิทธิบาท ได้เจริญจิตตอิทธิบาท ได้เจริญวิมงสาอิทธิบาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๑๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้กำปิฏฐะ พึงดำรงอยู่ได้ตลอด
กัลป์หรือ ?

๘. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้กำปิฏฐะ
คือ ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกจากกัน จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรก ผู้ยินดี
ในการแยกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมคลาดจากธรรมเป็นแดนเกษม
จากโยคะ เขายังสงฆ์ซึ่งพร้อมเพรียงกันให้แตกกันแล้วจะหมกไหม้อยู่
ในนรกตลอดกัลป์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่ หรือ ?

๘. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้กำปิฏฐะก็พึงดำรงอยู่ได้ตลอด
กัลป์ นะสิ.

อรรถกถากำปิฏฐกถา จบ

อรรถกถากัมมัฏฐกถา

ว่าด้วย ผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้กัมมัฏฐะ คือผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะทั้งหลายว่า ผู้
ทำสังฆเภทย่อมตั้งอยู่ในนรกตลอดกัลป์ทั้งสิ้น ดังนี้ เพราะถือเอา
พระสูตรว่า ผู้ทำสังฆเภทนั้นย่อมไหม้อยู่ในนรกตลอดกัลป์เพราะทำลาย
สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน คำถามของสกวาทิวว่า ผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์ ดังนี้
โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำนี้ว่า กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกด้วย
สกวาทิกกล่าวแล้วเพื่อแสดงความไม่มีสังฆเภท โดยเว้นจากการอุบัติขึ้น
ของพระพุทธเจ้า. คำว่า กัลป์ดำรงอยู่ได้ด้วย สงฆ์แตกกันได้ด้วย เป็นต้น
สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้าว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์นั้นย่อมตั้งอยู่
ตลอดกัลป์ทั้งสิ้นไซ้ เขาก็ต้องทำกรรมนั้นตั้งแต่กัลป์ที่กำลังสร้างขึ้น
มาแล้วก็เกิดในนรกนั้น. คำว่า พึ่งดำรงอยู่ตลอดกัลป์ส่วนที่เป็นอดีต
เป็นต้น มีอธิบายคูกคำที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.

ในปีพหุว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์เป็นผู้มีฤทธิ์หรือ ปรวาทิ
ตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา. แต่ยอม
ตอบรับรองในลักษณะของปรวาทิ หมายเอาฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยการเกิดของ
ผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์นั้น. คำว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกัลป์ได้เจริญอันทิทธิบาท
เป็นต้น คำนี้สักว่าเป็นลัทธิว่า ชื่อว่าผู้มีฤทธิ์เพราะฤทธิ์อันสำเร็จด้วย
การเกิด ดังนี้ สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์อันสำเร็จ
ด้วยการเกิดมีไซ้ บุคคลเหล่านี้ก็พึ่งเจริญทิทธิบาทได้ ดังนี้. พระสูตร

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 363

ว่า ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกจากกัน จะต้องไปบวย จะต้องไปนรก ท่าน
กล่าวหมายเอาอายุกัลป์ คือว่า ท่านแบ่งกัลป์หนึ่งออกเป็น ๘๐ ส่วน
สัตว์นรกนั้น พึ่งตั้งอยู่สิ้นกาลประมาณส่วนหนึ่งจาก ๘๐ ส่วนนั้น เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้จึงไม่สำเร็จประโยชน์ในเรื่องนี้ ดังนี้แล.

อรรถกถากัมปิฎกฐกถา จบ

กุศลจิตตปฏิลาภกถา

[๑๕๑๕] สกวาที บุคคลผู้กัปปิฏฐะไม่พึงกลับได้กุศลจิต หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้กัปปิฏฐะพึงให้ทาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า บุคคลผู้กัปปิฏฐะพึงให้ทาน ก็ต้องไม่กล่าวว่
บุคคลผู้กัปปิฏฐะไม่พึงกลับได้กุศลจิต.

[๑๕๑๖] ๓. บุคคลผู้กัปปิฏฐะไม่พึงกลับได้กุศลจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้กัปปิฏฐะพึงให้จิวร ฯลฯ พึ่งให้บิณฑบาต ฯลฯ
พึ่งให้เสนาสนะ ฯลฯ พึ่งให้กิลานปัจฉัยเภสัชชบรหาร พึ่งให้ของขบเคี้ยว
พึ่งให้ของกิน พึ่งให้น้ำดื่ม พึ่งไหว้พระเจดีย์ พึ่งยกขึ้นซึ่งดอกไม้ ของหอม
เครื่องดูบไล้ที่พระเจดีย์ ฯลฯ พึ่งทำการประทักษิณพระเจดีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า บุคคลผู้กัปปิฏฐะพึงทำการประทักษิณพระ-
เจดีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่ บุคคลผู้กัปปิฏฐะไม่พึงกลับได้กุศลจิต ดังนี้ ฯลฯ

[๑๕๑๗] ป. บุคคลผู้กัปปิฏฐะพึงกลับได้กุศลจิต หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลผู้กัปปิฏฐะพึงกลับได้กุศลจิต อันเป็นการออก
จากอกุศลจิต เป็นเหตุตั้งอยู่ตลอดกาลป็นั้น หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พึ่งกลับได้กุศลจิตที่เป็นรูปาวจร ฯลฯ ที่เป็นอรูปาวจร

ฯลฯ ที่เป็นโลกุตตร หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

กุสลจิตตปฏิลาภกถา จบ

อรรถกถากุสลจิตตปฏิลาภกถา

ว่าด้วย การกลับได้กุสลจิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการกลับได้กุสลจิต ของผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลปี. ในเรื่องนั้น บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลปี ได้แก่ ผู้เกิดในนรก ในลัทธิของสกวาที่ย่อมได้เฉพาะกามาวจรจิตเท่านั้น ก็บุคคลใดไม่พึงปิดกั้นการเกิดในนรกนั้น บุคคลนั้นย่อมไม่ได้เฉพาะมหัคคตกุศล หรือโลกุตตรกุศล อนึ่ง ชนเหล่าใดไม่ทำการวิภาคนี มีความเห็นผิดดุจลัทธิในกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ตลอดกาลปีนั้น คือผู้เกิดในนรก ย่อมไม่ได้กุสลจิตโดยไม่แปลกกันเลย ดังนี้ คำถามของสกวาที่เพื่อทำลายลัทธินั้นด้วยการแสดงวิภาค คือการแยกประเภทกุศลแต่ละอย่าง แห่งกุสลจิตเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถกถากุสลจิตตปฏิลาภกถา จบ

อนันตราปยุตตกา

[๑๕๑๘] **ปรวาทิ** บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่ สัมมัตตนิยามได้ หรือ ?

สกวาทิ ถูกแล้ว.

ป. พึงก้าวลงสู่มัจฉัตตนิยาม และสัมมัตตนิยามได้ทั้งสองอย่าง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมนั้น ได้ใช้ให้ทำแล้ว ก่อความรำคาญใจให้แล้ว ให้เกิดความวิปถีสารขึ้นแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. หากว่า กรรมนั้นได้ใช้ให้ทำแล้ว ก่อความรำคาญใจให้แล้ว ให้เกิดความวิปถีสารขึ้นแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามได้.

[๑๕๑๙] ส. บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เขาได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ได้ปลงชีวิตพระอรหันต์ ได้มีจิตประทุษร้ายยังพระโลหิตแห่งพระตถาคตให้ห้อ ได้ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้ใช้ให้ทำนันทริยกรรม ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว บรรเทาความรำคาญใจได้แล้ว กำจัดความวิปถิสารได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควร เพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เขาได้ปลงชีวิตมารดา ได้ปลงชีวิตบิดา ฯลฯ ได้ยัง สงฆ์ให้แตกจากกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้ใช้ให้ทำนันทริยกรรม ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว บรรเทาความรำคาญใจได้แล้ว กำจัดความวิปถิสารได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควร เพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมนั้นได้ล้มเลิกแล้ว ความรำคาญใจก็ได้บรรเทาแล้ว ความวิปถิสารก็ได้กำจัดแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กรรมนั้นได้ล้มเลิกแล้ว ความรำคาญใจก็ได้บรรเทาแล้ว ความวิปถิสารก็ได้กำจัดแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่าบุคคลผู้ ใช้ให้ทำนันทริยกรรม ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว บรรเทาความรำคาญใจได้แล้ว กำจัดความวิปถิสารได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควร เพื่อจะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม

[๑๕๒๐] ป. บุคคลผู้ใช้ให้ทำนันทริยกรรม พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ใช้ให้ทำกรรมนั้นแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ใช้ให้ทำกรรมนั้นแล้ว ก็ต้องไม่กล่าว
ว่า บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม ฟังก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามได้.

อนันตราปยุตตกา จบ

อรรถกถาอนันตราปยุตตกา

ว่าด้วย บุคคลผู้ให้ทำอนันตริยกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องบุคคลผู้ให้ทำอนันตริยกรรม คือผู้สั่งให้ทำ
อนันตริยกรรม. ในเรื่องนั้น บุคคลใดสั่งให้ทำอนันตริยกรรมมีการฆ่า
มารดาเป็นต้นอันให้ผลโดยไม่มีภพอื่นกั้นในระหว่างโดยประเภทแห่งจันท์
บุคคลนั้นชื่อว่าผู้ให้ทำอนันตริยกรรม ในเรื่องนี้ สกวาที่ทำการสันนิษฐาน
คือลงความเห็นในลัทธิของตนว่า บุคคลใดจักกระทำกรรมนั้นที่เขาสั่ง
ด้วยคำสั่งที่แน่นอน บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้เที่ยงในทางที่ผิด เขาย่อมเป็นผู้
ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม เพราะความที่เจตนาที่ยังประโยชน์ให้
สำเร็จเกิดขึ้นแล้ว แต่ว่าบุคคลใดจักกระทำซึ่งกรรมที่เขาสั่งนั้นด้วย
คำสั่งที่ไม่แน่นอน บุคคลนั้นไม่ถือว่าเป็นผู้เที่ยงในทางที่ผิด เขาย่อมเป็น
ผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามเพราะความที่เจตนาอันให้สำเร็จประโยชน์
นั้นยังไม่เกิดขึ้น ดังนี้.

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิด คุณลักษณะกายอุตตราปกะทั้งหลายว่า
บุคคลชื่อว่าเป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามทั้งนั้น แม้คำสั่ง
แน่นอนก็ตาม ไม่แน่นอนก็ตาม ดังนี้ เพื่อทำลายลัทธิแห่งชนเหล่านั้น

สกวาทีจึงให้ปรวาทิถามตนก่อนว่า **บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม** เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ คำถามแรกในปัญหานี้จึงเป็นของปรวาทิ คำตอบรับรองหมายเอาความไม่มีเจตนาที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเป็นของสกวาที. จากนั้นปรวาทิสำคัญอยู่ว่า บุคคลนั้นเป็นผู้เที่ยงในทางที่ผิดเพราะการตั้งให้ทำกรรมมีการฆ่ามารดาเป็นต้นนั้นเทียว เพราะฉะนั้น จึงถามปัญหาว่า (เขา) **พึงก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม** เป็นต้น สกวาทีตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น โดยหมายเอาการไม่ก้าวลงสู่นิยามทั้ง ๒ ของบุคคลผู้เดียว คำว่า **กรรมนั้น** ได้แก่ อนันตริยกรรม มีการฆ่ามารดา เป็นต้น. ในปัญหานี้ สกวาทีตอบรับรองว่า ใช่ หมายเอาคำสั่งที่ไม่แน่นอน. เพราะว่าความรำคาญใจ และความเคียดรื้อน ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ชักนำทำคำสั่งอันไม่แน่นอนว่า เราทำกรรมอันไม่สมควรแล้วทีเดียว ดังนี้. คำว่า **หากว่า** เป็นต้น ที่ปรวาทิกล่าวก็เพื่อจะให้ลัทธิตั้งไว้ด้วยการถือเอาซึ่งเหตุสักว่าความเกิดขึ้นแห่งความรำคาญใจ.

บัดนี้ เป็นคำถามของสกวาทีว่า **บุคคลผู้ใช้ให้ทำอนันตริยกรรม** เป็นผู้ไม่ควรที่จะก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม เพราะถือเอาบุคคลนั้นนั้นแหละ ที่ปรวาทิตอบปฏิเสธถึงการก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามของผู้ชักนำในการทำอนันตริกรรมแม้ด้วยคำสั่งอันไม่แน่นอน. คำตอบรับรองของปรวาทิ ย่อมมีด้วยสามารถแห่งลัทธิของตน. ถ้าดับนั้น สกวาทีเพื่อท้วงปรวาทินั้นว่า บุคคลผู้ไม่ควรก้าวลงสู่สัมมัตตนิยามเป็นทำกรรมมีการฆ่ามารดา เป็นต้น ก็กรรมเหล่านั้นอันบุคคลนั้นทำแล้วหรือ จึงกล่าวคำว่า **เขาได้ปลงชีวิตมารดา** เป็นต้น. ปรวาทิเมื่อไม่เห็นการกระทำเช่นนั้น เพราะความไม่เบียดเบียนชนเหล่านั้น จึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น.

คำว่า ล้มเลิกกรรมนั้นแล้ว ท่านกล่าวหมายเอากรรมอันเป็น คำสั่งที่ไม่แน่นอน อธิบายว่า บุคคลผู้ห้ามคำสั่งอยู่ว่า ก็กรรมนั้นแล เราสั่งแล้ว ขอท่านอย่าทำ ดังนี้ ชื่อว่า คำสั่งนั้นอันตนล้มเลิกเสียแล้ว เพราะความที่คำสั่งนั้นอันตนถอนเสียแล้วนั้นแหละ จึงชื่อว่าตนกำจัด ความรำคาญใจ และความเคืองร้อนใจได้ในปัญหานี้ แม้ครั้งเมื่อความเป็นอย่างนี้มีอยู่ ปรวาทีสำคัญอยู่ซึ่งความที่คำสั่งแรกเท่านั้นเป็นคำสั่งแน่นอน ในปัญหานั้น จึงตอบรับรองว่า ใช่. ที่นั่น สกวาทีจึงให้ปรวาทีรับคำสั่งความที่กรรมนั้นเป็นกรรมอันถอนแล้ว จึงกล่าวคำว่า หากว่า เป็นต้น เพื่ออันยังลัทธิของตนให้ตั้งไว้. ในปัญหาที่สุดว่า บุคคลผู้ใช้ให้ ทำอนันตริยกรรม อีกเป็นคำถามของปรวาทีซึ่งเหมือนปัญหาแรก คำตอบรับรองเป็นของสกวาที. คำชักถามว่า เขาได้ใช้ให้ทำอนันตริกรรม นั้นแล้วมิใช่หรือ เป็นของปรวาที คำตอบรับรองสกวาทีหมายเอา การชักนำแล้วในกาลก่อนแต่การถอนคำ. การตั้งลัทธิของปรวาทีด้วย คำว่า หากว่า เป็นต้น ได้แก่ ด้วยอำนาจคำสั่งที่ไม่แน่นอนเพราะถือเอาเหตุสักว่าความเป็นผู้สั่งก่อนของผู้ชักนำ. ก็ลัทธินี้ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้เลย เพราะตั้งไว้โดยไม่พิจารณา ดังนี้.

อรรถกถาอนันตราปยุตตกถา จบ

นิตยัตถนิยามกถา

[๑๕๒๑] สกวาที บุคคลผู้แน่นอนแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน (นิยาม) หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้แน่นอนแล้วในมิจฉัตตะ ก้าวลงสู่สัมมัตตนิยาม ได้ บุคคลผู้แน่นอนแล้วในสัมมัตตะ ก็ก้าวลงสู่มิจฉัตตนิยามได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลแน่นอนแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยังมรรคให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่ทางแน่นอน (นิยาม) ในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยังโศคาปัตติมรรคให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่โศคา-
ปัตตนิยามในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยังสกทาคามิมรรค ฯลฯ ยังอนาคามิมรรค ฯลฯ ยัง
อรหัตมรรคให้เกิดก่อนแล้ว จึงก้าวลงสู่อรหัตตนิยาม ในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลยังสติปัญญา ฯลฯ ยังสัมมัมปธาน ฯลฯ ยัง
อิทธิบาท ฯลฯ ยังอินทริย์ ฯลฯ ยังพละ ฯลฯ ยังโพชฌงค์ให้เกิดก่อนแล้ว
จึงก้าวลงสู่ทางแน่นอนในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๒๒] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้แน่นอนแล้ว ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระโพธิสัตว์ ไม่เป็นควรเพื่อจะตรัสรู้ธรรมในชาตินั้นหรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้แน่นอนแล้ว ก็ย่อมก้าวลงสู่ทางแน่นอน นะสี.

นียตัสสนิยามกถา จบ

อรรถกถานียตัสส นิยามกถา

ว่าด้วย นิยามของบุคคลผู้แน่นอนแล้ว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนิยามของบุคคลผู้แน่นอนแล้ว. ในเรื่องนั้น นิยามคือความแน่นอน มี ๒ คือ อนันตริยกรรม ชื่อว่า มิจฉัตตนิยาม และอริยมรรค ชื่อว่า สัมมัตตนิยาม เว้นนิยาม ๒ นี้แล้ว ธรรมอื่นชื่อนิยาม ย่อมไม่มี. จริงอยู่ เตฎมิกกรรม คือธรรมอันเป็นไปในกัมมิ ๓ ที่เหลือแม่ทั้งปวงชื่อว่า อนิยตธรรม คือธรรมอันไม่แน่นอน แม้แต่ธรรมที่ประกอบด้วยเตฎมิกกรรมเหล่านั้น ก็ชื่อนิยามทั้งสิ้น. อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่พยากรณ์การก้าวลงสู่นิยามธรรมด้วยคำว่า สัตว์นี้จักบรรลุปุทธิญาณในอนาคตกาล ด้วยกำลังแห่งพระองค์ แต่พระโพธิสัตว์ท่านเรียกว่า นียตบุคคล เพราะความเป็นผู้มีบุญมาก. ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายปุพพเสถียะและอปฺรเสถียะทั้งหลายว่า พระโพธิสัตว์

ย่อมก้าวลงสู่นิยาม ดังนี้ เพราะประสงค์เอาคำว่า พระโพธิสัตว์ผู้เกิด
ในภพสุดท้ายเป็นผู้สามารถเพื่อจะตรัสรู้ในชาตินั้น โดยถือเอาโอรหาร
นี้ด้วยประการฉะนี้ คำถามของสกวาทิหมายชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาทิ.

คำว่า บุคคลผู้แน่นอนแล้วในมิจฉัตตะ เป็นต้น สกวาทิกกล่าว
เพื่อแสดงความเป็นนิยามอย่างหนึ่งของผู้เที่ยงแล้วโดยนิยามอย่างหนึ่ง.
คำว่า ยังมรรคให้เกิดก่อน เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงประเภท
แห่งนิยาม. คำว่า บุคคลยังสติปัญญา เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดง
ประเภทแห่งธรรมในนิยามแม้อย่างเดียว. คำว่า พระโพธิสัตว์ไม่
เป็นผู้ควร เป็นต้น ท่านแสดงเวลาที่พระโพธิสัตว์เป็นสามารถตรัสรู้
อย่างเดียว มิใช่แสดงการก้าวลงสู่นิยามของนิตยบุคคล เพราะฉะนั้น
คำนี้จึงมิได้สำเร็จประโยชน์. จริงอยู่ พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้ไม่แน่นอน
ด้วยนิตยธรรมอย่างหนึ่งในปางก่อนมาแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น ท่านก็ก้าว
ลงสู่สัมมัตตนิยามแล้วด้วยการเห็นสังขะที่โคนไม้โพธิ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานิตยตสนิยามกถา จบ

นิวตตกถา

[๑๕๒๓] สกวาที บุคคลเป็นผู้มีจิตอันนิรวรณครอบงำแล้ว ละนิรวรณหรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตอันระหะยอมแล้ว ละระหะยอม เป็นผู้มีจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว ละโทสะ เป็นผู้มีจิตหลงแล้ว ละโมหะ เป็นผู้ที่มีจิตเศร้าหมองแล้ว ละกิเลสหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละระหะยอมด้วยระหะยอม ละโทสะด้วยโทสะ ละโมหะด้วยโมหะ ละกิเลสด้วยกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระหะยอมก็สัมปยุตด้วยจิต มรรคก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระหะยอม เป็นอกุศล มรรคเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ธรรมมีโทษและธรรมไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ธรรมมีโทษและ

ธรรมไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอัน เป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นโณน ฟ้าและแผ่นดินนี้ ประการแรกที่ไกลกันไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้นธรรมของสัตบุรุษจึง ไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ ธรรมที่เป็นอกุศล ฯลฯ มาพบกัน นะสิ.

[๑๕๒๔] ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตอันนิรวรณครอบงำแล้ว ละนิรวรณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุ นั้น ครั้นเมื่อ จิตตั้งมั่นแล้ว เป็นจิตบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วยวน มีอุปกิเลส ปราศไปแล้ว เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งอยู่ ถึงความเป็นธรรมชาติ ไม่หวั่นไหวแล้ว อย่างนี้ ย่อมโน้มจิตไป เพื่อญาณเป็นเครื่องสิ้นไปแห่ง อาสวะทั้งหลาย ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลเป็นผู้มีจิตอัน นิรวรณครอบงำแล้ว ละนิรวรณ

๑. อัง.จตุกก ๒๑/๒๓.

๒. ม.อ. ๑๔/๒๖.

[๑๕๒๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลเป็นผู้มีจิตอันนิรหันธ์ครอบงำแล้วละนิรหันธ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุหนึ่ง รู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ ฯลฯ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากอวิชชาสวะ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็เป็นผู้มีจิตอันนิรหันธ์ครอบงำแล้วละนิรหันธ์ นะสิ.

นีวุตกถา จบ

อรรถกถานีวุตกถา

ว่าด้วย ผู้มีจิตอันนิรหันธ์ครอบงำแล้ว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องของผู้มีจิตอันนิรหันธ์ครอบงำแล้ว. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะกัณยาอุตตราปถะทั้งหลายว่า บุคคลผู้ถูกนิรหันธ์ทั้งหลายครอบงำแล้ว ปกปิดแล้ว หุ้มห่อแล้วย่อมละนิรหันธ์ เพราะความที่บุคคลบริสุทธแล้วไม่มีสิ่งที่ควรทำให้บริสุทธี้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า บุคคลผู้มีจิตอันนิรหันธ์ครอบงำแล้ว เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า บุคคลเป็นผู้มีจิตอันระหันธ์แล้ว เป็นต้น สกวาทิกถาเพื่อแสดงโทษในการละนิรหันธ์

ของผู้มีจิตอันนิรนต์ครอบงำแล้ว. คำว่า **บุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว** เป็นต้น สกวาทีกล่าวเพื่อแสดงสมุจเฉทวิสุทธิแห่งผู้บริสุทธิ์แล้วนอกจาก วิขัมภนวิสุทธิ. คำว่า **เมื่อภิกษุนี้รู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ เป็นต้น** ท่านข่อมแสดงความสิ้นไปแห่งอาสวะของผู้ที่อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ มิใช่แสดง ถึงการละนิรนต์ของผู้มีจิตอันนิรนต์กำลังครอบงำ เพราะฉะนั้น ข้อนี้ จึงไม่สำเร็จประโยชน์ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานิวคกถา จบ

สัมมุขีฎกถา

[๑๕๒๖] สกวาที บุคคลเป็นผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชน์ ละสัญญา โยชน์ได้หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตอันระหัดระหามแล้ว ละระหัด เป็นผู้ที่มีจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว ละโทสะ เป็นผู้ที่มีจิตหลงแล้ว ละโมหะ เป็นผู้ที่มีจิตเศร้าหมองแล้ว ละกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละระหัดด้วยระหัด ละโทสะด้วยโทสะ ละโมหะ ด้วยโมหะ ละกิเลสด้วยกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระหัดก็สัมปยุตด้วยจิต มรรคก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ระหัดเป็นอกุศล มรรคเป็นกุศล หรือ ?

ป. ปรากฏแล้ว.

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษ

และธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกันหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ฟ้าและแผ่นดิน นี้ประการแรก ที่ไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้น ธรรมของสัตตบุรุษ จึงไกลกันจากอสัตตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศล และ ธรรมที่เป็นอกุศล ฯลฯ มาพบกัน

[๑๕๒๗] ส. บุคคลเป็นผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชนัน ละสัญญา โยชนัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ภิกษุ นั้น ครั้นเมื่อ จิตตั้งมั่นแล้ว ฯลฯ อย่างนี้ ย่อมโน้มจิตไปเพื่อญาณเป็นเครื่องสิ้นไป แห่งอาสวะทั้งหลาย ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลมีจิตพร้อมพร้อม ด้วยสัญญา โยชนัน ละสัญญา โยชนัน.

[๑๕๒๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ผู้มีจิตพร้อมพร้อมด้วยสัญญา โยชนัน ละ สัญญา โยชนัน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 380

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุหนึ่ง รู้อยู่
อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ ฯลฯ จิตย่อม
หลุดพ้น แม้จากอวิชชาสวะ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็เป็นผู้มีจิตพร้อมพร้งด้วยสัญญาโยชน
ละสัญญาโยชน นะสี.

สัมมุขีภูตกถา จบ

อรรถกถาสัมมุขีภูตกถา

ว่าด้วย ผู้มีจิตพร้อมพร้งด้วยสัญญาโยชน

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องผู้มีจิตพร้อมพร้งด้วยสัญญาโยชน. ในเรื่องนั้น
บุคคลผู้มีสัญญาโยชนยอมเป็นเข้าถึงซึ่งความเป็นผู้มีจิตพร้อมต่อ
สัญญาโยชนทั้งหลาย คือเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสัญญาโยชนเหล่านั้น. คำที่เหลือ
ในที่นี้เช่นกันเรื่องผู้ถูกนิรโรครอบงำแล้วนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาสัมมุขีภูตกถา จบ

สมาปັນโน อัสสาเทติกถา

[๑๕๒๕] สกวาที ผู้เข้าสมาบัติย่อมยินดี ความยินดีรักใคร่ในฌาน
มีฌานเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ฌานนั้น เป็นอารมณ์แห่งฌานนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฌานนั้น เป็นอารมณ์แห่งฌานนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลถูกต้องผัสสะนั้นด้วยผัสสะนั้น เสวยเวทนานั้น
ด้วยเวทนานั้น จำสัจญานั้นด้วยสัจญานั้น ตั้งเจตนาด้วยเจตนา
นั้น คิดจิตด้วยจิตนั้น ตรีกวิตกด้วยวิตกนั้น ครอบวิจาร์ด้วยวิจาร์
นั้น ต้มปีตินั้นด้วยปีตินั้น ระลึกสติด้วยสตินั้น รู้แจ้งปัญญานั้นด้วย
ปัญญานั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความยินดีรักใคร่ในฌาน ก็สัมปยุตด้วยจิต ฌานก็
สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความยินดีรักใคร่ในฌานเป็นอกุศล ฌานเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษ

และธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมที่เป็นกุศลและธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษ และธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔ ประการนี้ ไกลกันไกลกันนัก ๔ ประการเป็นไฉน ฟ้าและแผ่นดินนี้เป็นประการแรก ที่ไกลกันไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้น ธรรมของ สัตบุรุษ จึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมที่เป็นกุศลและ ธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ ธรรมเลวและ ธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาวอันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน.

[๑๕๓๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติย่อมยินดี ความยินดี รักใคร่ในฉน มีฉนเป็นอารมณ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจแล้วจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุปฐมฉน อยู่ เธอยินดีในฉนนั้น รักใคร่ฉนนั้น และประสบความปลื้มใจด้วย ฉนนั้น บรรลุทุติยฉน ภายในสองสัปดาห์ เพราะวิตกและวิจารณ์ ฯลฯ**

บรรลุลึงตติยฌาน ฯลฯ บรรลุตตตฌานอยู่ ฯลฯ เชยินดีฌานนั้น
รักใคร่ฌานนั้น และประสบความปลื้มใจด้วยฌานนั้น ดังนี้ เป็นสูตร
มืออยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ผู้เข้าสมาบัติก็ยินดี ความยินดีรักใคร่
ในฌาน ก็มีฌานเป็นอารมณ์ นะสี.

สมาปັນโน อัสสาเทติกถา จบ

อรรถกถาสมาปັນโน อัสสาเทติกถา

ว่าด้วย ผู้เข้าสมาบัตีย่อมยินดี

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้เข้าสมาบัตีย่อมยินดี. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันระกะทั้งหลายว่า ผู้เข้าฌานย่อมยินดี และ
ความยินดีในฌานนั้นของผู้นั้นเป็นอารมณ์ของฌาน เพราะอาศัยพระบาลี
ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้... บรรลุปฐมฌานอยู่ เชยินดีในฌานนั้น ดังนี้
คำถามของสกวาที่ว่า ผู้เข้าสมาบัติ เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในปัญหาทั้งหลายว่า ฌานนั้นเป็นอารมณ์
ของฌานนั้นหรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นซึ่งความฌานนั้นนั่นแหละเป็น
อารมณ์ของฌานนั้น จึงตอบปฏิเสธโดยกลัวผิดจากพระสูตร ย่อมตอบ
รับรองด้วยคำในพระสูตรว่า บรรลุปฐมฌาน เชยินดีในฌานนั้น ดังนี้.
พระสูตรว่า เชยินดีในฌานนั้น ความว่า ออกจากฌานแล้วยังความ
ยินดีในฌานให้สำเร็จได้ มิใช่หมายถึงความยินดีในฌานในขณะที่กำลัง

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 384

เข้าฌานมีฌานเป็นอารมณ์อยู่ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่า ผู้กำลังเข้าฌานซึ่งมีฌานนั้นเป็นอารมณ์มีความยินดีในฌานนั้นได้ เพราะ กำลังเข้าฌานก็มีอารมณ์ของฌานนั้นแล้ว จะมีอารมณ์เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กันอีกไม่ได้ ดังนี้แล.

อรรถกถาสมาปน์โนอัธสาเทติกถา จบ

อสาตราคกถา

[๑๕๓๑] สกวาที ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ มีอยู่ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ชื่นชมยินดีในทุกข์ มีอยู่บางพวก
ที่ปรารถนา กระทบ แสวงหา ค้นหา เสาะหาทุกข์ หมกมุ่นทุกข์ ตั้งอยู่
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ชื่นชมยินดีในสุข มีอยู่บางพวกที่
ปรารถนา กระทบ แสวงหา ค้นหา เสาะหาสุข หมกมุ่นสุขตั้งอยู่
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ชื่นชมยินดีในสุข มีอยู่บาง
พวกที่ปรารถนา กระทบ แสวงหา ค้นหา เสาะหาสุข หมกมุ่นสุขตั้งอยู่
ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ ดังนี้

[๑๕๓๒] ส. ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รากานุสัยนอนเนื่องอยู่ในทุกขเวทนา ปฏิฆานุสัย
นอนเนื่องอยู่ในสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รากานุสัยนอนเนื่องอยู่ในสุขเวทนา ปฏิฆานุสัยนอน
เนื่องอยู่ในทุกขเวทนา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รากานุสัยนอนเนื่องอยู่ในสุขเวทนา ปฏิมานุสัยนอนเนื่องอยู่ในทุกขเวทนา ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ ดังนี้.

[๑๕๓๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจมีอยู่ หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลนั้น ประสบความยินดีหรือความยินร้ายอย่างนี้แล้ว เสวยเวทนาอย่างไรอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เขาเพลิดเพลินบ่นถึงหมกมุ่นเวทนานั้น ตั้งอยู่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจก็มีอยู่ นะสิ

อสาตราคกกา จบ

อรรถกถาอสาตราคกกา

ว่าด้วย ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ คือความยินดีในทุกขเวทนา. ในเรื่องนั้น พระสูตรว่า บุคคล ... เสวยเวทนาอย่างไรอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เขาเพลิดเพลินบ่นถึง หมกมุ่นเวทนานั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยสามารถแห่งความเพลิดเพลินในสิ่งที่บุคคลประสบมาแล้ว.

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะที่กายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า

୧. ୩.୩. ୧୩/୧୧୩.

ความยินดีเปลิดเปลินแม้ในทุกขเวทนา ด้วยอำนาจแห่งความชอบใจใน
ราคะ เพราะอาศัยคำในพระสูตรว่า บุคคลนั้นประสบความยินดียังมีอยู่
เหตุใด เพราะเหตุนี้ ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจก็ต้องมีอยู่ ดังนี้
คำถามของสกวาทิว่า ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ โดยหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ ความว่า ปรวาทิตอบรับรองว่า ใช่ ด้วย
สามารถแห่งลัทธา เพราะกิเลสเครื่องทำใจให้เศร้าหมองในชื่อว่า โมหะ
ความยินดีนั้นนั่นแหละพึงมีแก่เราในการเสวยทุกข์อันไม่ชอบใจ. คำที่เหลือ
ในที่นี้มีอรรถดั้นทั้งนั้นแล.

อนึ่ง ในพระสูตรว่า เขาเปลิดเปลินบ้นถึงหมกมุ่นเวทนานั้น
อธิบายว่า ขึ้นชื่อว่า ความเกิดขึ้นแห่งราคะย่อมหมกมุ่นกลับมาปรารถ
ทุกขเวทนานั้นแหละย่อมไม่มี แต่เมื่อถือเอาโดยส่วนรวมแล้ว บุคคลเมื่อ
พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งธรรมอันมีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ หรือซึ่ง
ทุกขเวทนานั้นเที่ยวโดยความเป็นอิตตา เขาย่อมยินดีเวทนานั้นด้วยความ
ยินดีต่อสิ่งที่ตนประสบแล้ว กล่าวคือในความรู้ต่อสิ่งที่ตนทราบแล้ว
มิใช่ยินดีในความเปลี่ยนแปลงมาเป็นทุกขเวทนา บุคคลผู้ถูกทุกขเวทนา
ครอบงำแล้วแม้ปรารถนาซึ่งความสุขอันเป็นฝ่ายตรงข้ามกับทุกขเวทนา
นั้น ก็ชื่อว่า ย่อมยินดีต่อทุกขเวทนา. ความยินดีในทุกขเวทนาแห่งปัญหานี้
ย่อมมีด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์
ความยินดีในสิ่งที่ไม่ชอบใจ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสาตราคกถา จบ

สัมมัตถ์หา อภัยกตาทิกถา

[๑๕๓๔] สกวาทิ สัมมัตถ์หาเป็นอภัยกต หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นวิปากอภัยกต เป็นกิริยาอภัยกต เป็นรูป
เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโณฏฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯ

[๑๕๓๕] ส. สัมมัตถ์หาเป็นอภัยกต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปัตถ์หาเป็นอภัยกต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯ

ส. สัมมัตถ์หาเป็นอภัยกต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททัตถ์หา ฯ คันธัตถ์หา รสัตถ์หา ฯ โณฏ-
ฐัพพัตถ์หาเป็นอภัยกต หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯ

[๑๕๓๖] ส. รูปัตถ์หาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมัตถ์หาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯ

ส. สัททัตถ์หา ฯ โณฏฐัพพัตถ์หา เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมัตถ์หาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๓๗] ส. ชัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตถหา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นกุศล มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตถหาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นอกุศล ก็ต้องไม่กล่าวว่าชัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ.

[๑๕๓๘] ส. ชัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความโลกพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นอกุศล และ ชัมมัตถหาที่เป็นความโลก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความโลกพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็น อกุศล และชัมมัตถหาที่เป็นความโลก ก็ต้องไม่กล่าวว่าชัมมัตถหาเป็น อัพยากถุ.

[๑๕๓๙] ส. โลกะคือชัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือรูปตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกะคือชัมมัตถหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือสัทตตถหา ฯลฯ คือโณฏฐัพพตถหาเป็น

อัพยากถุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๐] ส. โลกะคือรูปตัณหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือธัมมตัณหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกะคือสัททตัณหา ฯลฯ คือโณภูมัพพตัณหาเป็น

อกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือธัมมตัณหาเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๑] ส. ธัมมตัณหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตัณหานี้ใด ทำ

ความเกิดอีก เป็นไปกับด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความผลิตเพลิน

ผลิตเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ตัณหาดังกล่าวนี้คือ กามตัณหา ภวตัณหา

วิภวตัณหา ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ธัมมตัณหาเป็นอัพยากถุ.

[๑๕๔๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ธัมมตัณหาเป็นอัพยากถุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มันเป็นตัณหาในธรรม มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า มันเป็นตัณหาในธรรม ด้วยเหตุนี้แหละท่าน
จึงต้องกล่าวว่า รัมมตัณหาเป็นอพยากถุต.

รัมมตัณหา อพยากตาตักกา จบ

อรรถกถารัมมตัณหา อพยากตาตักกา

ว่าด้วย รัมมตัณหาเป็นอพยากถุต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรัมมตัณหาเป็นอพยากถุต. ในปัญหาเหล่านั้น
บรรดาตัณหาทั้ง ๖ เหล่านี้ คือ รูปตัณหา ฯลฯ รัมมตัณหา ตัณหาอัน
เป็นข้อสุดท้ายแห่งตัณหาทั้งหมดนี้ ท่านเรียกว่า รัมมตัณหา เหตุใด
เพราะเหตุนี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายปุพพเสลียะทั้งหลาย
ว่า รัมมตัณหาพึงเป็นอพยากถุต ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. เนื้อความปัญหาที่เหลือทั้งหลาย
พึงทราบตามพระบาลี. ตัณหาแม้ทั้ง ๖ ท่านแสดงย่อไว้เป็น ๓ ประเภท
มีกามตัณหาเป็นต้น. ตัณหาที่เป็นไปในอารมณ์ทั้ง ๖ แม้มีรูปเป็นต้น
ด้วยสามารถแห่งความยินดีในกามชื่อว่า กามตัณหา. ตัณหาที่เกิดพร้อม
กับสัสสตทิวฏฐิในความเห็นว่า "อตฺตา และโลกจกฺกมฺ" ดังนี้ชื่อว่า ภวตัณหา.
ตัณหาที่เกิดพร้อม กับอจุเจททิวฏฐิในความเห็นว่า อตฺตา และโลกจกฺกมฺไม่มี
ดังนี้ชื่อว่า วิภวตัณหา. บทว่า มันเป็นตัณหาในธรรมมิใช่หรือ นี่ย่อม
แสดงถึงความเป็นไปได้ของตัณหาโดยปรารภรัมมมารมณฺ์ มิใช่แสดงถึงความ
ที่รัมมตัณหาเป็นอพยากถุต เพราะฉะนั้น คำนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่า
ตัณหาเป็นอพยากถุต ดังนี้แล.

อรรถกถาชั้นมัธยมศึกษาปลายภาคการศึกษา จบ

ฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา

[๑๕๔๓] สกวาที ฉัมมัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฉัมมัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททัตถหา ฯลฯ คันธัตถหา รสัตถหา ฯลฯ โผฏฐัพพัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๔] ส. รูปัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฉัมมัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัททัตถหา ฯลฯ คันธัตถหา ฯลฯ รสัตถหา ฯลฯ

โผฏฐัพพัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฉัมมัตถหาเป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฉัมมัตถหาไม่เป็นทุกขสมุทโย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตถหา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกขสมุทโย

มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตัณหาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกขสมุทัย ก็ต้องไม่กล่าวว่า รัมมตัณหาไม่เป็นทุกขสมุทัย

[๑๕๔๕] ส. รัมมตัณหาไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความโลภพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกขสมุทัย และรัมมตัณหาก็เป็นความโลภ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความโลภ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นทุกขสมุทัย และรัมมตัณหาก็เป็นความโลภ ก็ต้องไม่กล่าวว่า รัมมตัณหาไม่เป็นทุกขสมุทัย.

[๑๕๔๖] ส. โลภะคือรัมมตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลภะคือรูปตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลภะคือรัมมตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลภะคือสัทตตัณหา ฯลฯ คือคันธตัณหา ฯลฯ คือรสตัณหา ฯลฯ คือโณภูัพพตัณหา ไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๗] ส. โลภะคือรูปตัณหา เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือฉัมมัตถา เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกะคือสัพพัตถา ฯลฯ คือโฆฏฐัพพัตถา เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะคือฉัมมัตถา เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๘] ส. ฉัมมัตถาไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตัณหานี้ใด กระทำ
ความเกิดอีก เป็นไปกับด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความผลิตเพลิน
ผลิตเพลินยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ตัณหาดังกล่าวนี้คือ กามตัณหา ภวตัณหา
วิภวตัณหา ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ฉัมมัตถาไม่เป็น
ทุกขสมุทัย ดังนี้.

[๑๕๔๙] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ฉัมมัตถาไม่เป็นทุกขสมุทัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มันเป็นตัณหาในธรรม มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า มันเป็นตัณหาในธรรม ก็ต้องไม่กล่าวว่า

ฉัมมัตถหาไม่เป็ทุกขสมุททัย ดังนี้.

ฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา จบ

อรรถถาฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา

ว่าด้วย ฉัมมัตถหาไม่เป็ทุกขสมุททัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องฉัมมัตถหาไม่ใช่เหตุให้เกิดทุกข์. แม้ในเรื่องนี้
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิกายปุพพเสลียะทั้งหลายนั้นแหละว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ตัถหานันเป็นฉัมมัตถหา เหตุใด เพราะ
เหตุัน ตัถหานันจึงมิใช่เหตุให้เกิดทุกข์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็ของปรวาทิ. คำที่เหลือเช่กับ
เรื่องก่อนันแหละ ดังนี้แล.

อรรถถาฉัมมัตถหา นทุกขสมุทโยติกถา จบ

รวมถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. กัปปัญญกถา ๒. กุสลจิตตปฏิลากถา ๓. อันตราปยุตตกถา
๔. นียตัสสนิยามกถา ๕. นิวุตกถา ๖. สัมมุขิภูตกถา ๗. สมานันโน-
- อัสสาเทติกถา ๘. อาสาตราคกถา ๙. ฉัมมัตถพาอัพยากตาติกถา
๑๐. ฉัมมัตถหานทุกขสมุทโยติกถา.

วรรคที่ ๑๓ จบ

วรรคที่ ๑๔

กุสลากุสลปฏิสันทนากถา

[๑๕๕๐] สกวาที กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใดเพื่อการเกิดขึ้นแห่งอกุศล ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ แต่ไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อการเกิดขึ้นแห่งอกุศล ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูล.

[๑๕๕๑] ส. กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศล ข่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศलय่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยบคาย

มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยบคาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า กุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ ดังนี้.

[๑๕๕๒] ส. กุศลมูลย่อมสืบต่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เนกขัมมสังกขัตตจิตต์เกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งกามสังกขัตตจิตต์ อภยาปาทสังกขัตตจิตต์เกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งพยาปาทสังกขัตตจิตต์ อวิหิงสาสังกขัตตจิตต์เกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งวิหิงสาสังกขัตตจิตต์ เมตตาทิเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งพยาบาท กรุณาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งวิหิงสา มุทิตาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งอรติ อุเบกขาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งปฎิฆะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๓] ส. อกุศลมูลสืบต่ออกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนีก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศล ความนีก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอกุศลมูล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อกุศลมูลสืบต่อกุศลมูลได้ แต่ไม่พึงกล่าวว่า ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศล ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
อันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศลมูลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ไม่
ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อกุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อกุศลเกิดขึ้นแก่ผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่
ก็ต้องไม่กล่าวว่าอกุศลมูลสืบต่อกุศลมูลได้.

[๑๕๕๔] ส. อกุศลมูลสืบต่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยบคาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อกุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยแยบคาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อกุศลเกิดขึ้น แก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย
มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อกุศลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจโดยไม่
แยบคาย ก็ต้องไม่กล่าวว่า อกุศลมูล ย่อมสืบท่อกุศลมูลได้ ดังนี้.

[๑๕๕๕] ส. อกุศลมูล สืบท่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. กามตัณญาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งเนกขัมมตัณญา
พยาบาทตัณญาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งอพยาบาทตัณญา วิหิงสาตัณญา
เกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งอวิหิงสาตัณญา พยาบาทเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่ง
เมตตา วิหิงสาเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งกรุณา อรติเกิดขึ้นได้ในลำดับ
แห่งมูทิตา ปฏิกัมภเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งอุเบกขา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๖] ป. ไม่พึงกล่าวว่า กุศลมูลสืบท่ออกุศลมูลได้ อกุศลมูล
สืบท่อกุศลมูลได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. จิตกำหนดในวัตถุหนึ่งเดียว ก็คล้ายกำหนดในวัตถุ
นั้นเดียว คลายกำหนดในวัตถุใดเดียว ก็กำหนดในวัตถุหนึ่งเดียว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า จิตกำหนดในวัตถุใดเดียว ก็คล้ายกำหนด
ในวัตถุหนึ่งเดียว คลายกำหนดในวัตถุใดเดียว ก็กำหนดในวัตถุหนึ่งเดียว
ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า กุศลมูลสืบท่ออกุศลมูลได้ อกุศลมูล
สืบท่อกุศลมูลได้.

กุสลากุสลปฏิสันทนกถา จบ

อรรถกถากุสลากุสลาปฏิสันถนทหนกถา

ว่าด้วย การสืบท่อของกุศลและอกุศล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการสืบท่อของกุศลและอกุศล. ในเรื่องนั้น กุศลชื่อว่าเกิดขึ้นในลำดับแห่งอกุศล หรือว่าอกุศลชื่อว่าเกิดขึ้นในลำดับแห่งกุศล ย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น การสืบท่อของกุศลและอกุศลเหล่านั้นจึงไม่ประกอบซึ่งกันและกัน คือไม่ปนกัน.

อนึ่ง ชนเหล่าใดถือลัทธิจุลลัทธินิคายมหาตั้งฉิกะทั้งหลายว่า ความกำหนดและความคลายกำหนดมีในวัตถุเดียวกันนั้นแหละ เหตุใด เพราะเหตุนี้ ธรรมนั้นจึงชื่อว่าสืบท่อซึ่งกันและกัน ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำทั้ง ๒ คือ อวชฺชนา คือความนึก ปณฺธิ คือความตั้งใจ เป็นชื่อของอวัชชนจิตนั้นแหละ. จริงอยู่ ชื่อว่า อวัชชา เพราะอรรถว่า ยังภวังคจิตนั้นให้เคลื่อนไป. ชื่อว่า ปณฺธิ เพราะอรรถว่า ย่อมดำรง คือตั้งจิตไว้ในอารมณ์อื่นนอกจากอารมณ์ของภวังค์. คำว่า กุศลเกิดขึ้นได้แก่ผู้ไม่นึกถึงอยู่ ความว่า สกวาทิยอมถามด้วยคำว่า กุศลที่เกิดสืบท่อในลำดับแห่งอกุศลนั้นใด กุศลนั้นย่อมเกิดแก่ผู้ไม่นึกหรือ ฝ่ายปรวาทิเมื่อไม่เห็นความเกิดขึ้นแห่งกุศลโดยเว้นจากการนึก จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า กุศลเกิดขึ้นได้แก่ผู้ทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายหรือ ดังนี้ ท่านกล่าวเพื่อท้วงว่า ผิดว่า กุศลพึงเกิดในลำดับแห่งอกุศลไซ้ กุศลนั้นก็พึงเกิดเพราะมนสิการ โดยอุบายอันไม่แยบคายด้วยอวัชชนะของอกุศลทีเดียว ดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ. คำว่า

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 401

ความกำหนดในวัตถุใด ความคลายกำหนดในวัตถุนั้น เป็นต้นนั้น ย่อมแสดงซึ่งความเกิดขึ้นแห่งจิตมีราคะ และจิตที่ปราศจากราคะในอารมณ์อันเดียวกัน มิใช่แสดงซึ่งความที่กุศลและอกุศลมีในลำดับซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น คำนี้ จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่ากุศลมีในลำดับอกุศล หรือว่าอกุศลมีในลำดับกุศล ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถากุสลากุศลปฏิสันทนทหนกถา จบ

สพายนุปัตติกถา

[๑๕๕๑] สกวาที อายตนะ ๖ เกิดขึ้นในครรรภ์มารดา ไม่ก่อน
ไม่หลังกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบครัน มีอินทรีย์อัน
ไม่พร่อง หยั่งลงในครรรภ์มารดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๒] ส. จักขายตนะเกิดขึ้นพร้อมกับจิตดวงแสงหาอูบัติ
คือปฐิสนริจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มือ เท้า ศีรษะ หู จมูก ปาก ฟัน ก็เกิดขึ้นพร้อมกับ
จิตดวงแสงหาอูบัติ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ เกิด
ขึ้นพร้อมกับจิตดวงแสงหาอูบัติ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มือ เท้า ศีรษะ หู จมูก ปาก ฟัน ก็ตั้งขึ้นพร้อมกับ
จิตดวงแสงหาอูบัติ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๕๓] ป. จักขายตนะเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรภ์มารดาใน
ภายหลังหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา กระทำกรรมเพื่อได้จักขุ
ในท้องมารดา หรือ ?
ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ
ป. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ เกิด
แก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลัง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.
ป. สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้น กระทำกรรมเพื่อได้
ชีวหาในครรภ์มารดา หรือ ?
ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ
ป. ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก เกิดแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์
มารดาในภายหลัง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.
ป. สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา กระทำกรรมเพื่อได้กระดูก
ในครรภ์มารดา หรือ ?
ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๐] ส. ไม่พึงกล่าวว่า ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก เกิดแก่สัตว์
ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลัง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.
ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สัตว์ผู้เกิดในครรภ์
เกิดเป็นกณะขึ้นก่อน จากกณะเกิด เป็นอัพพุทะ จากอัพพุทะ เกิดเป็น
เปติ จากเปติ เกิดเป็นขณะ จากขณะ เกิดเป็นปัญจสาขา ผม ขน และ
เล็บ ก็มารดาบริโกลสิ่งใด คือ ข้าว น้ำ และ โภชนะ และทารกผู้อยู่ใน

กรรมมารดานั้น เติบโตขึ้นในกรรมมารดานั้น ด้วยอาหาร คือ ข้าว น้ำ และโภชนะ ที่มารดาของตณบริโศค ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ผม ขน เล็บ ฟัน กระดูก ก็เกิดแก่สัตว์ ผู้อยู่ในกรรมมารดา ในภายหลังนะสิ.

สพายตनुปปัตติกถา จบ

อรรถกถาสพายตनुปปัตติกถา

ว่าด้วย ความเกิดขึ้นแห่งสพายตนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความเกิดขึ้นสพายตนะ คืออายตนะภายใน ๖. ในเรื่องนั้น อายตนะภายใน ๖ ของโอปปาติกะกำเนิดทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับปฏิสนธิจิตดวงที่แสวงหาการเกิดนั้นแหละ. ในบรรดา อายตนะภายในทั้ง ๖ สำหรับของกัมภเสยยะทั้งหลาย มีมนายตนะกับ กายตนะเท่านั้นเกิดขึ้นพร้อมกับปฏิสนธิจิต ส่วนอายตนะ ๔ ที่เหลือ ย่อมเกิดขึ้นในราตรี ๗ และ ๗ หมายความว่าทุก ๆ หนึ่งสัปดาห์. ลัทธิ ของสกวาทิว่า อายตนะเหล่านั้นแลถือกำเนิดใหม่ด้วยกรรมอันใดเพราะ ความที่กรรมอันนั้นนั้นแหละ หรือว่ากรรมอันอื่นเป็นกรรมอันตนทำแล้ว ดังนี้.

อนึ่ง ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลัทธิในกายปุพพเสลียะ และ อปรเสลียะทั้งหลายว่า อายตนะภายใน ๖ อันเป็นพืช ย่อมเกิดในท้อง ของมารดาในขณะที่แห่งปฏิสนธินั้นแหละ เพราะความเกิดจากกรรมอัน

เดียวกัน คุณพ่อแห่งต้นไม้อันเป็นต้นที่มีกิ่งก้านคาบอันสมบูรณ์แล้ว ดังนี้
คำถามของสกวาทิว่า อายตนะ ๖ เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น คำ
ตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า บุคคลมีวิยะน้อยใหญ่ครบครัน
เป็นต้น สกวาทิกถาว่าเพื่อหวังด้วยคำว่า เมื่อสพายตนะมีอยู่ สัตว์ผู้จะเกิด
ในครรภ์ก็พึงเป็นเช่นนี้ ๆ แล้วจึงก้าวลงสู่ท้องมารดา. คำถามว่า
จักขายตนะเกิดขึ้นแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลัง เป็นของ
ปรวาทิ. คำถามข้างหน้าว่า ไม่พึงกล่าววา ผม ขน เป็นต้นเกิดแก่สัตว์
ผู้อยู่ในครรภ์มารดาในภายหลังหรือ เป็นของปรวาทิ คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถต้นทั้งนั้น แล.

อรรถกถาสพายตนะปิตติกา จบ

อนันตรปัจจัยกถา

[๑๕๖๑] สกวาที โสตวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งโสตวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะโสตวิญญาณเกิดขึ้นได้ ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ ฉะนั้นจึงไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักขุวิญญาณ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งโสตวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นแก่ผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตวิญญาณ ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ แก่ผู้ตั้งใจอยู่ มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าโสตวิญญาณย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โสตวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ.

[๑๕๖๒] ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้กระทำไว้ในใจซึ่งนิมิต

คือรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นแก่ผู้กระทำไว้ในใจซึ่งนิมิตคือ

รูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๓] ส. จักขุวิญญาณ มีรูปเป็นอารมณ์อย่างเดียว ไม่มี
อย่างอื่นเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณมีรูปเป็นอารมณ์อย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่น
เป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสตวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่าโสตวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูป
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า จักขุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุ
และรูป ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า โสทวิญญาณเกิดขึ้น
เพราะอาศัยจักขุและรูป.

ส. โสทวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งจักขุวิญญาณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขุวิญญาณอันนั้น โสทวิญญาณก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๔] ส. ฆานวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งโสทวิญญาณ
ฯลฯ ชิวหาวิญญาณ เกิดขึ้นลำดับแห่งฆานวิญญาณ ฯลฯ

[๑๕๖๕] ส. กายวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งชิวหาวิญญาณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
ชิวหาวิญญาณ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ เพื่อความเกิดขึ้น
แห่งกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เพราะกายวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับ แห่งชิวหา-

วิญญาณ ฉะนั้นจึงไม่พึงกล่าวว่ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อ
ความเกิดขึ้นแห่งชีวหาวิญญาณ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแหละ
เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญาณเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ
ผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายวิญญาณย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ
ผู้ตั้งใจผู้มีใจ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กายวิญญาณย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นึกถึงอยู่
ฯลฯ ผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่ง
ชีวหาวิญญาณ.

[๑๕๖๖] ส. กายวิญญาณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งชีวหาวิญญาณ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชิวหาวิญญาณย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจซึ่ง
นิमितคือรส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญาณเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ทำไว้ในใจ ซึ่งนิमित
คือรส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชิวหาวิญญูณมีรสเป็นอารมณ์อย่างเดียว มิได้มี
อย่างอื่นเป็นอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญูณมีรสเป็นอารมณ์อย่างเดียว มิได้มี
อย่างอื่นเป็นอารมณ์ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชิวหาวิญญูณเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กายวิญญูณเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายวิญญูณเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า กายวิญญูณเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและรส
ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า ชิวหาวิญญูณเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยลิ้นและ
รส ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า ชิวหาวิญญูณเกิดขึ้นเพราะอาศัยลิ้น
และรส ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า กายวิญญูณเกิดขึ้น
เพราะอาศัยลิ้นและรส.

ส. กายวิญญูณเกิดขึ้นได้ในลำดับแห่งชิวหาวิญญูณ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จีหวาวิญญาณอันนั้น กายวิญญาณก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า วิญญาณ ๕ เกิดขึ้นในลำดับแห่งกัน
และกัน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลบางคน ฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรีเห็นรูป
ด้วย ฟังเสียงด้วย สูดกลิ่นด้วย ลิ้มรสด้วย ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วย ใน
ขณะเดียวกัน มีอยู่ มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า บุคคลบางคน ฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี
เห็นรูปด้วย ฟังเสียงด้วย กลิ่นด้วย ลิ้มรสด้วย ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วย
ในขณะเดียวกัน มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า วิญญาณ ๕
เกิดขึ้นในลำดับแห่งกันและกันแล.

อนันตรปัจจัยกถา จบ

อรรถกถาอนันตรปัจจัยกถา

ว่าด้วย อนันตรปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนันตรปัจจัย. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดคุณลักษณะของนิกายสูตราปถกะทั้งหลายว่า วิญญาณเหล่านี้เกิด
ติดต่อกันและกันไม่มีอะไรคั่น เพราะเห็นการเปลี่ยนแปลงโดยรวดเร็ว
ในการเห็นรูป และการฟังเสียงเป็นต้น ในการฟ้อนรำขับร้องเป็นต้น

คำถามของสกวาทิวว่า โสตวิญญานเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุวิญญาน หรือ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

สกวาทิกล่าวคำว่า โสตวิญญานมีรูปเป็นอารมณ์อย่างเดียว (อันที่จริงโสตวิญญานนั้นมีเสียงเป็นอารมณ์) เพื่อท้วงด้วยคำว่า ผิดว่า โสตวิญญานพึงเกิดในลำดับแห่งจักขุวิญญานไซ้ โสตวิญญานนั้นก็ พึงมีรูปเป็นอารมณ์เหมือนวิปากมโนธาตุ คือสัมปฏิจจนจิตที่เกิดในลำดับ แห่งจักขุวิญญาน. ในปัญหาทั้งหลายว่า โสตวิญญานเกิดขึ้นเพราะ อาศัยจักขุและรูปหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะไม่มีในพระสูตร แต่ เมื่อปรวาทินั้นกำหนดถึงความเกิดขึ้นแห่งอนันตรปัจจัย จึงตอบรับรอง ด้วยสามารถแห่งลัทธิต.

ชื่อว่า จักขุวิญญานอันนั้น โสตวิญญานก็อันนั้นแหละหรือ ความว่า สกวาทีย่อมถามเปรียบเทียบการเกิดติดต่อกันของปฐมชวนะ กับทุติยชวนะนั้นนั่นแหละ ย่อมเป็นไปเพราะเป็นมโนวิญญานฉันใด จักขุวิญญานนั้นนั่นแหละเกิดติดต่อกับโสตวิญญาน ฉันนั้นหรือ. พึงทราบ เนื้อความในวาระทั้งปวงโดยนัยนี้.

คำว่า บุคคลบางคนพื่อนรำจับร้อง เป็นต้น ย่อมแสดงถึงความ เกิดสับสนกันแห่งวิญญาน เพราะความเปลี่ยนไปโดยรวดเร็วในเพราะ การประชุมแห่งอารมณ์ แต่มิใช่แสดงถึงความที่วิญญานเหล่านั้นเป็น อนันตรปัจจัย คือเกิดติดต่อกัน หรือเกิดในลำดับซึ่งกันและกัน เพราะ ฉะนั้น ปัญหาจึงมิใช่ข้อพิสูจน์ถึงความที่จักขุวิญญานเป็นอนันตรปัจจัย กับโสตวิญญาน คังนี้แล.

อรรถกถาอนันตรปัจจัยกถา จบ

อริยรูปกถา

[๑๕๖๘] สกวาที อริยรูปอาศัสมหาภูตรูป หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. อริยรูปเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มหาภูตรูปเป็นกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มหาภูตรูปเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยรูปเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อริยรูปอาศัสมหาภูตรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยรูปเป็นอนาสวะ* เป็นอสังกิโยชนิยะ เป็น

อคันถนิยะ เป็นอินทนิยะ เป็นอโยคนิยะ เป็นอนิวรณนิยะ เป็นอปรามัญญะ
เป็นอนุปาทานนิยะ เป็นอสังกิเลสทิกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มหาภูตรูป เป็นอนาสวะ ฯลฯ เป็นอสังกิเลสทิกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๑. อนาสวะ แปลว่า ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ แม้คำต่อ ๆ ไปก็แปลอย่างเดียวกัน เช่น อสังกิโยชนิ
ยะ

แปลว่า ไม่มีอารมณ์ของสังโยชน์ คุณิตเทศในธรรมสังคณีปกรณ์.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 414

๓. มหาภูตรูป เป็นสาสวะ เป็นสัณฺญาณียะ ฯลฯ เป็น
สังกิลลิกะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๔. อริยรูป เป็นสาสวะ เป็นสัณฺญาณียะ ฯลฯ เป็น
สังกิลลิกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๖๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า อริยรูปอาศัยมหาภูตรูป หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น อริยรูปก็อาศัยมหาภูตรูป นะสิ.

อริยรูปกถา จบ

อรรถกถาอริยรูปกถา

ว่าด้วย อริยรูป

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอริยรูป คือรูปของพระอริยะ หรือรูปเป็นอริยะ.
ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิกายอุตตราปถกะทั้งหลาย
ว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะเป็นอุปาทารูป คือรูปอาศัย เพราะ
พระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง คือมหาภูตรูป ๔

๑. สาสวะ แปลว่า เป็นอารมณ์ของอาสวะ แม้คำต่อ ๆ ไป ก็แปลโดยนัยเดียวกัน เช่น สัณฺญาณียะ

แปลว่า เป็นอารมณ์ของสัจญโณชนัน์ ดุניתเทศในธรรมสังคณีปกรณ์.

และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ คืออุปาทารูป ๒๔ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า อริยรูปอาศัยมหาภูตรูป ดังนี้ หมายถึงชนเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบ
วิเคราะห์คำว่า อริยรูป ในปัญหานี้ ดังนี้ว่า รูปแห่งพระอริยะทั้งหลาย
ชื่อว่า อริยรูป หรือว่า รูป คือ อริยะ ชื่อว่า อริยรูป. ในปัญหานี้ ปรวาทิ
ตอบรับรองว่า ใช่ เพราะตั้งอยู่ในลัทธิ. ถูกถามว่า อริยรูปเป็นกุตลหรือ
ก็ตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธินั้นแหละ. แม้ในคำถามว่า อริยรูป
เป็นอนาสวะ เป็นอาสวะ เป็นต้น ก็นับนี้.

พระสูตรว่า รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น อธิบายว่า ยกเว้น
มหาภูตรูปเสียแล้ว ย่อมแสดงถึงความที่รูปทั้งหลายที่เหลือเป็นอุปาทารูป
มิใช่แสดงถึงความที่สัมมวาจา สัมมากัมมันตะเหล่านั้นเป็นรูป จริงอยู่
ความที่สัมมวาจา สัมมากัมมันตะเหล่านั้นไม่สำเร็จเป็นไปสักอย่าง
ความเป็นอุปาทารูปของสัมมวาจาเป็นต้นนั้นจะมีมาแต่ที่ไหน เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้จึงไม่สำเร็จดังคำที่อ้างนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถาอริยรูปกถา จบ

อัญญา อุนสโยติกถา

[๑๕๗๐] สกวาที กามราคานุสสัยอย่างหนึ่ง กามราคปริยฎฐาน
ก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคะอย่างหนึ่ง กามราคปริยฎฐานก็อย่างหนึ่ง
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะอันนั้น กามราคปริยฎฐานก็อันนั้นแหละ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กามราคานุสสัยอันนั้น กามราคปริยฎฐานก็อันนั้น
แหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๑] ส. ปฎิฆานุสสัยอย่างหนึ่ง ปฎิฆปริยฎฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฎิฆะอย่างหนึ่ง ปฎิฆปริยฎฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฎิฆะอันนั้น ปฎิฆปริยฎฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฎิฆานุสสัยอันนั้น ปฎิฆปริยฎฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๒] ส. มานานุสสัยอย่างหนึ่ง มานปริยฎฐาน ก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานะอย่างหนึ่ง มานะปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มานะอันนั้น มานะปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มานานุสัยอันนั้น มานะปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๓๓] ส. ทิฏฐานุสัยอย่างหนึ่ง ทิฏฐิปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐิอย่างหนึ่ง ทิฏฐิปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิอันนั้น ทิฏฐิปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทิฏฐานุสัยอันนั้น ทิฏฐิปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๓๔] ส. วิจิกิจฉานุสัยอย่างหนึ่ง วิจิกิจฉาปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิกิจฉาอย่างหนึ่ง วิจิกิจฉาปริยฐานก็อย่างหนึ่ง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิจิกิจฉาอันนั้น วิจิกิจฉาปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิจิจกานุสสัยอันนั้น วิจิจกปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๕] ส. ภวราคานุสสัยอย่างหนึ่ง ภวราคปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ภวระอย่างหนึ่ง ภวราคปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ภวระอันนั้น ภวราคปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ภวราคานุสสัยอันนั้น ภวราคปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๗๖] ส. อวิชชานุสสัยอย่างหนึ่ง อวิชชาปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชาอย่างหนึ่ง อวิชชาปริยฐานก็อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อวิชชานันนั้น อวิชชาปริยฐานก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อวิชชานุสสัยอันนั้น อวิชชาปริยฐานก็อันนั้นแหละ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๓๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า อนุสัยอย่างหนึ่ง ปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง

หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตที่เป็นกุศลหรืออัปยากฤต เป็นไป
อยู่ ฟังกล่าวว่า ผู้มีอนุสัย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ฟังกล่าวว่า ผู้มีจิตอันปริยภูฐานกลุ่มรวม หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อนุสัยก็อย่างหนึ่ง ปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง

นะสี.

ส. ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตที่เป็นกุศลหรืออัปยากฤต เป็นไป
อยู่ ฟังกล่าวว่า ผู้มีราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฟังกล่าวว่า มีจิตอันปริยภูฐานกลุ่มรวม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น ราคะก็อย่างหนึ่ง ปริยภูฐานก็อย่างหนึ่ง

นะสี.

อัญญโณ อนุสโยติกกา จบ

อรรถกถาอัญญา อนุสโยติกถา

ว่าด้วย อนุสสัยเป็นอย่างหนึ่ง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอนุสสัยเป็นอย่างหนึ่ง คืออย่างอื่นจากปริยฎฐาน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า ปุถุชน ครั้นเมื่อจิตเป็นกุศล หรืออัพยาเกตกำลังเป็นไป ฟังกล่าวได้ว่า เขามีอนุสสัย แต่ไม่ฟังกล่าวว่าเป็นผู้มีปริยฎฐาน เพราะฉะนั้น อนุสสัยก็เป็นอย่างหนึ่ง ปริยฎฐานก็เป็นอย่างหนึ่ง ดังนี้ คำถามของสกวาที่ว่า กามราคานุสสัยอย่างหนึ่ง เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. คำที่เหลือฟังทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่อง อนุสสัยกถา ในหนหลังนั้นนั่นแหละ.

อนึ่ง คำว่า ผู้มีอนุสสัย เป็นต้น ท่านยอมแสดงซึ่งความที่คำอันบุคคลฟังกล่าววว่า ปุถุชนชื่อว่าเป็นผู้มีอนุสสัยเพราะความที่ผู้นั้นยังมีได้ ละอนุสสัยในขณะนั้น และยอมแสดงซึ่งความที่คำอันบุคคลฟังกล่าววว่า บุคคลเป็นผู้มีปริยฎฐานเพราะกิเลสอนุสสัยนั้นยังมีได้เกิดขึ้น มิใช่แสดงถึงความที่อนุสสัยกิเลสเป็นคนละอย่างกับปริยฎฐานกิเลส เพราะฉะนั้น คำที่ยกมาอ่างนั้น จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่าอนุสสัยเป็นคนละอย่างกับปริยฎฐาน ดังนี้แล.

อรรถกถาอัญญาอนุสโยติกถา จบ

ปริยฐาน จิตวิปยุตตันติกถา

[๑๕๗๘] สกวาที ปริยฐานไม่ประกอบกับจิต หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ

โศฏฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปริยฐาน วิปยุตจากจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิตเป็นอกุศล

จิตเศร้าหมอง ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิตเป็นอกุศล

จิตเศร้าหมอง มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ ฯลฯ จิต

เป็นอกุศล จิตเศร้าหมอง มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ปริยฐานไม่ประกอบ
กับจิต ดังนี้.

ปริยฐาน จิตวิปยุตตันติกถา จบ

อรรถกถาปริยฐานังจิตตวิปปยุตตันติกถา

ว่าด้วย ปริยฐานกิเลสไม่ประกอบจิต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปริยฐานกิเลสไม่ประกอบจิต. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันกะทังหลายว่า กิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้นย่อมเกิดขึ้น แม้มนสิการโดยความเป็นของไม่เที่ยง ดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนการทวาทะผู้เจริญในกาลบางครั้งแล้ว บุคคลย่อมมนสิการโดยความเป็นของสวयงมด้วยคิดว่า เราจักมนสิการโดยความเป็นของไม่งาม ดังนี้ เหตุใด เพราะเหตุนั้น ปริยฐานกิเลสจึงไม่ประกอบกับจิต ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถตันทั้งนั้นเพราะมีนัยดังที่กล่าวมาแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาปริยฐานังจิตตวิปปยุตตันติกถา จบ

ปริยาปนนถา

[๑๕๗๕] สกวาที รูปราคะ นอนเนื่องอยู่ในรูปธาตุ นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปราคะ เป็นธรรมแสงหาสมาบัตติ เป็นธรรมแสงหาอุปัตติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกฺขุธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัตติ กับจิตดวงแสงหาอุปัตติ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกฺขุธรรม หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กามราคะ ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัตติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุปัตติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกฺขุธรรม จะสหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน จะมีวัตถุเป็นอันเดียวกัน จะมีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัตติ ก็หาไม่ได้. กับจิตดวงแสงหาอุปัตติ ก็หาไม่ได้ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกฺขุธรรม ก็หาไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กามราคะ ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัตติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุปัตติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกฺขุธรรม ฯลฯ จะมีอารมณ์อันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิกฺขุธรรม ก็หาไม่ได้ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปราคะ นอนเนื่องอยู่ในรูปธาตุ นับเนื่องอยู่ในรูปธาตุ ฯลฯ

[๑๕๘๐] ส. รูปราคะ นอนเนื่องในรูปธาตุ นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัทธาธาตุ นับเนื่องในสัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปราคะ นอนเนื่องในรูปธาตุ นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณราคะ นอนเนื่องในโสภณราคะ นับเนื่องในโสภณราคะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๑] ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัทธาธาตุ แต่ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปราคะ นอนเนื่องในธาตุ แต่ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณราคะ นอนเนื่องในโสภณราคะ แต่ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในโสภณราคะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปราคะ นอนเนื่องในรูปธาตุ แต่ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๒] ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรูปราคะ เป็นธรรมแสวงหาสมาบัติ เป็นธรรมแสวงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุประสงค์เป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสวงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสวงหาอุบัติ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรูปราคะ จะเป็นธรรมแสวงหาสมาบัติ จะเป็นธรรมแสวงหาอุบัติ จะเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรม ฯลฯ จะมีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรม ก็หาไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อรูปราคะ ไม่เป็นธรรมแสวงหาสมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสวงหาอุบัติ ฯลฯ จะมีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรม ก็หาไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อรูปราคะนอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ.

[๑๕๘๓] ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัททราคะ นอนเนื่องในสัทธาธาตุ นับเนื่องในสัทธาธาตุ

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณัฐพราคะ นอน
เนื่องในโสภณัฐพธาตุ นับเนื่องในโสภณัฐพธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๔] ส. สัตถราคะ นอนเนื่องในสัตถธาตุ แต่ไม่ฟังกล่าวว่า
นับเนื่องในสัตถธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ แต่ไม่ฟังกล่าวว่า
นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. คันธราคะ ฯลฯ รสราคะ ฯลฯ โสภณัฐพราคะ นอน
เนื่องในโสภณัฐพธาตุ แต่ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่องในโสภณัฐพธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรูปราคะ นอนเนื่องในอรูปธาตุ ไม่ฟังกล่าวว่า
นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๕] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า รูปราคะนอนเนื่องในรูปธาตุ นับเนื่อง
ในรูปธาตุ อรูปราคะนอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กามราคะนอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องในกามธาตุ
มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กามราคะนอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องใน
กามธาตุ ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปราคะนอนเนื่องในรูปธาตุ
นับเนื่องในรูปธาตุ อรูปราคะนอนเนื่องในอรูปธาตุ นับเนื่องในอรูปธาตุ
ปริยาป็นนกา จบ

อรรถกถาปริยาป็นนกา

ว่าด้วย ธรรมที่นับเนื่องกัน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรมที่นับเนื่องกัน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะและสมัตติยะทั้งหลายว่า กามราคะ คือ ความยินดีในกาม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า นอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องในกามธาตุ เหตุใด เพราะเหตุที่นั่น แม้รูปราคะ คือความยินดีในรูป ก็ชื่อว่า นอนเนื่องในรูปธาตุและอรูปธาตุ นับเนื่องกันด้วยรูปธาตุและอรูปธาตุ ดังนี้ คำถามของสกวาทีว่า รูปราคะ เป็นต้น โดยหมายถึง ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในคำเหล่านั้น คำว่า นอนเนื่อง อธิบายว่า สกวาทีย่อมถามว่า กามราคะย่อมนอนเนื่องด้วยสามารถแห่ง การเกิดพร้อมกับกามธาตุ กล่าวคือกามวิตก ฉันทใด แม้รูปราคะก็เป็น รูปธาตุตามลัทธินิกายของท่าน ฉันทนั้นหรือ. คำว่า นับเนื่อง อธิบายว่า สกวาที ย่อมถามว่าเหมือนอย่างว่า การนับเนื่องนั้นชื่อนับเนื่องกันด้วยกามธาตุ

เพราะนับเนื่องกันด้วยอำนาจกิเลสของกามธาตุ ๓ อย่าง ฉันทิใด แม้รูปราคะก็เป็นสภาพที่นับเนื่องด้วยรูปธาตุตามลัทธิของท่าน ฉันทันหรือฝ่ายปรวาทิเมื่อไม่กำหนดความประสงค์ของสกวาทินั้น จึงตอบรับรองว่าใช่ ด้วยสามารถแห่งลัทธิอย่างเดียวกันเท่านั้น. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็นธรรมแสวงหาสมาบัติ เป็นต้น เพื่อให้ปรวาทิกำหนดเนื้อความนั้น และเพื่อถามเทียบเคียงกับจิตที่แสวงหาสมาบัติอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากุศล วิปากและกิริยาจิต. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบเนื้อความตามพระบาลีนั้นแหละ. แม้คำว่า กามราคะนอนเนื่องในกามธาตุ นับเนื่องด้วยกามธาตุมิใช่หรือ นี้ย่อมแสดงถึงความที่กามราคะนั้นแหละ เป็นธรรมชาติที่นอนเนื่องในกามธาตุด้วย เป็นสภาพที่นับเนื่องในกามธาตุด้วย มิใช่แสดงถึงความที่ธาตุนอกนี้นอนเนื่องและนับเนื่องในธาตุนอกนี้ ดังนี้แล.

อรรถกถาปริยาปนนกลา จบ

อภัยกถา

[๑๕๘๖] สกวาที ทิฏฐิเป็นอภัยกถุต หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. เป็นวิปากอภัยกถุต เป็นกิริยาอภัยกถุต เป็นรูป
เป็นนิพพาน เป็นจักขายตนะ ฯลฯ เป็นโผฏฐัพพายตนะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิเป็นอภัยกถุต หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. ผัสสะที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิเป็นอภัยกถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทิฏฐิเป็นอภัยกถุต หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ จิตที่สัมปยุต
ด้วยทิฏฐิ เป็นอภัยกถุต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๗] ส. ผัสสะที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. ทิฏฐิเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา เจตนา จิตที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิ
เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

๘. ทิฏฐิเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๘๘] ๘. ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ทิฏฐิไม่มีผล ไม่มีวิบาก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. ทิฏฐิมีผล มีวิบาก มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า ทิฏฐิมีผล มีวิบาก ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต.

[๑๕๘๙] ๘. ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. โทษทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า โทษทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต.

[๑๕๙๐] ๘. ทิฏฐิเป็นอัพยากถุต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ตูก่อนวัจนะ มิจฉาทิฏฐิแลเป็นอกุศล สัมมาทิฏฐิเป็นกุศล** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มีไช้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากถ.

[๑๕๕๑] ส. ทิฏฐิเป็นอัพยากถ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตุก่อนปุณณะ เรา กล่าวคตของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิว่าเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ นรก หรือ กำเนิดดิรัจฉาน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากถ ดังนี้.

[๑๕๕๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอัพยากถ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ตุก่อนวัจฉะ คำว่า โลกเที่ยงนี้ เรามิได้พยากรณ์ คำว่า โลกขาดสูญนี้ เราก็มิได้พยากรณ์ คำว่า โลกมีที่สุด ฯลฯ คำว่า โลกไม่มีที่สุด คำว่า ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น คำว่าชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น คำว่า สัตว์ยังเป็นอยู่เบื้องหน้าแต่มรณะ คำว่า สัตว์เป็นอยู่เบื้องหน้าแต่มรณะ คำว่า สัตว์ยังเป็นอยู่ก็มีไม่เป็นอยู่ ก็มี เบื้องหน้าแต่มรณะ คำว่า สัตว์ยังเป็นอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่เป็นอยู่ก็ไม่ใช่ เบื้องหน้าแต่มรณะนี้ เราก็มิได้พยากรณ์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๑. ม. ม. ๑๓/๘๕.

๒. ม. ม. ๑๓/๒๔๗.

๙. ถูกแล้ว.

๑. ถ้าอย่างนั้น ทิฏฐิก็^๑เป็นอพยากฤต นะสิ.

[๑๕๕๑] ๙. ทิฏฐิเป็นอพยากฤต หรือ ?

๑. ถูกแล้ว.

๙. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** กายกรรมใดก็ดี อัมบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฏฐิ ฯลฯ วชิกรรมใดก็ดี ฯลฯ มโนกรรมใดก็ดี อัมบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ สมาทานให้บริบูรณ์ตามทิฏฐิ เจตนาใดก็ดี ความปรารถนาใดก็ดี ความตั้งใจใดก็ดี สังขารเหล่าใดก็ดี ของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อผลอันไม่นำปรารถนา ไม่นำใคร ไม่นำชอบใจ เพื่อสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๑. ถูกแล้ว.

๙. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิเป็นอพยากฤตนะสิ.

อพยากตถา จบ

อรรถกถาอพยากตถา

ว่าด้วย อพยากตะ^๒

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเป็นอพยากตะ คือทิฏฐิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์. ในเรื่องนั้น อพยากตะมี ๔ คือ วิปาก กิริยา รูป และ

๑. อจ. เอกก. ๒๐/๑๘๕.

๒. คำว่า อพยากต์ แปลว่า ไม่ทรงพยากรณ์.

พระนิพพาน ทิฏฐิท่านเรียกว่า เป็นอภัยกตะ เพราะความเป็นธรรมไม่
ให้ผล คือไม่ให้ประโยชน์. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนจะ
ทิฏฐิคือความเห็นว่ โลกเที่ยง เป็นต้นนี้แลเราไม่พยากรณ์แล้ว เพราะ
ความที่โลกนั้นเป็นของอันเราไม่กล่าวโดยความเป็นของเที่ยง เป็นต้น.
แต่ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันชกและอุตตราปถกะ
ทั้งหลายว่า ทิฏฐิเป็นอภัยกตะ เป็นราวกะอภัยกตะแรก คือวิปาก-
อภัยกตะ เพราะไม่ถึงเอาวิภาคนี้ ดังนี้ คำถามของสกาที่ว่ ทิฏฐิ
เป็นอภัยกตะหรือ เป็นต้น ก็เพื่อจะจำแนกเนื้อความนั้นแก่ชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้พึงทราบตามพระบาลี
นั้นแล.

อรรธกถาอภัยกตกถา จบ

อปริยาปนนถา

[๑๕๔๔] สกวาที ทิฏฐิเป็นอปริยาปนนะ หรือ ?

ป. ฎกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโศดาปัตติมรรค เป็นโศดาปัตติผล เป็นสกทาคามิมรรค เป็นสกทาคามิผล เป็นอนาคามิมรรค เป็นอนาคามิผล เป็นอรหัตมรรค เป็นอรหัตผล เป็นสติปัญฐาน เป็นสัมมัปปธาน เป็นอิทธิบาท เป็นอินทรีย์ เป็นพละ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๕๔๕] ป. ไม่ฟังกล่าว ทิฏฐิเป็นอปริยาปนนะ หรือ ?

ส. ฎกแล้ว.

ป. ปุถุชน ฟังกล่าวว่า ผู้ปราศจากกำหนดในกามทั้งหลาย หรือ ?

ส. ฎกแล้ว.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ผู้ปราศจากทิฏฐิ หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ทิฏฐิเป็นอปริยาปนนะ นะสิ.

อปริยาปนนถา จบ

อรรถถาอปริยาปนนถา

ว่าด้วย โลกุตตรธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอปริยาปนนะ คือโลกุตตระ. ในเรื่องนั้น ชน

เหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิกายบุพพเสถียรทั้งหลายว่า บุคคลผู้ใด

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 435

ฉานพึงกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีราคะไปปราศแล้วในกามทั้งหลาย แต่ไม่ได้
กล่าวว่าเป็นผู้มีทิฐฐิไปปราศแล้ว เหตุใด เพราะเหตุนั้น ทิฐฐิจึงเป็น
อปรียาป็นนะ คือ โลกุตตรธรรม ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตาม
พระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาอปรียาป็นน ก จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. กุสลากุสลปฏิสันทนกถา ๒. สพายตานุปัตตติกถา ๓. อนันตร-
ปัจจยกถา ๔. อริยรูปกถา ๕. อัญญโณอนุสโยติกถา ๖. ปริยฎฐานัง
จิตตวิปยุตตันติกถา ๗. ปริยาป็นนกถา ๘. อัพยากตกถา ๙. อปรียา-
ป็นนกถา.

วรรคที่ ๑๔ จบ

วรรคที่ ๑๕

ปัจจัยตากถา

[๑๕๕๖] สกวาที ความเป็นปัจจัย ท่านจำกัดไว้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. วิมังสา เป็นเหตุและเป็นอธิบดีด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสา เป็นเหตุและเป็นอธิบดีด้วย ด้วยเหตุ
นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยเหตุปัจจัย และ เป็นปัจจัย
โดยอธิบดีปัจจัย

[๑๕๕๗] ส. ฉันทาธิปไตย เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ฉันทาธิปไตย เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิบดีปัจจัย และ เป็น
ปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย

[๑๕๕๘] ส. วิริยาธิปไตย เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิริยาธิปไตย เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิบดีปัจจัย และ เป็น
ปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย.

ส. วิริยาธิปไตย เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็น
อินทรีย์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิริยาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอินทรีย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอินทรีย์ปัจจัย.

[๑๕๕๕] ส. วิริยาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นองค์แห่งมรรคด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นองค์แห่งมรรคด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัย โดยมรรคปัจจัย.

[๑๖๐๐] ส. จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย.

[๑๖๐๑] ส. จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นอาหารด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอาหารด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอธิปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอาหารปัจจัย.

[๑๖๐๒] ส. จิตตาธิปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นอินทรีย์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จิตตารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอินทรีย์ด้วย ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอรูปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอินทรีย์ปัจจัย.

[๑๖๐๓] ส. วิมังสารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอรูปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยสหชาตปัจจัย

[๑๖๐๔] ส. วิมังสารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นอินทรีย์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นอินทรีย์ด้วย ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอรูปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยอินทรีย์ปัจจัย.

[๑๖๐๕] ส. วิมังสารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรม และเป็นองค์แห่งมรรคด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า วิมังสารูปติ เป็นอธิบดีแห่งสหชาตธรรมและเป็นองค์แห่งมรรคด้วย ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอรูปติปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดยมรรคปัจจัย.

[๑๖๐๖] ส. ปัจจเวกขณา ทำอริยธรรมให้หนัก บังเกิดขึ้นและ

ทำอริยธรรมนั้นให้เป็นอารมณ์ด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่าปัจเจกเวกขณา ทำอริยธรรมให้หนัก บังเกิดขึ้น และทำอริยธรรมนั้นให้เป็นอารมณ์ด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า (อริยธรรม) เป็นปัจจัยโดยอธิปัตติปัจจัย และเป็นปัจจัยโดยอาร์มมณปัจจัย.

[๑๖๐๓] ส. กุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัยแห่ง กุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตร- ปัจจัยแห่งกุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย ด้วยเหตุนี้ท่าน จึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดย อาเสวนปัจจัย.

[๑๖๐๔] ส. อกุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัยแห่ง อกุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อกุศลธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตร- ปัจจัย แห่งอกุศลธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย ด้วยเหตุนี้ท่าน จึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย และ เป็นปัจจัยโดย อาเสวนปัจจัย.

[๑๖๐๕] ส. กิริยาพยากตธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดยอนันตร- ปัจจัย แห่งกิริยาพยากตธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กิริยาพยากตธรรมก่อน ๆ เป็นปัจจัยโดย
อนันตรปัจจัย แห่งกิริยาพยากตธรรมหลัง ๆ และเป็นอาเสวนะด้วย ด้วย
เหตุ นั้นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย และ เป็น
ปัจจัยโดยอาเสวนปัจจัย.

[๑๖๑๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ความเป็นปัจจัย ท่านจำกัดไว้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นปัจจัยโดยเหตุปัจจัยก็ได้ เป็นปัจจัยโดยอาร์มณ-
ปัจจัยก็ได้ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัยก็ได้ เป็นปัจจัยโดยสมนันตรปัจจัย
ก็ได้ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นปัจจัยท่านก็จำกัดไว้ นะสิ.

ปัจจัยตาทถา จบ

อรรถกถาปัจจัยตาทถา

ว่าด้วย ความเป็นปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความเป็นปัจจัย. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะนิยามมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ธรรมใดเป็นปัจจัยด้วย
เหตุปัจจัยแล้ว ธรรมนั้นก็ เป็นปัจจัยด้วยเหตุปัจจัยแก่ธรรมเหล่าใดเหล่านั้น
เท่านั้น ย่อมไม่เป็นปัจจัยด้วยอาร์มณะ อนันตระ สมนันตรปัจจัย หรือ
ว่าธรรมใดเป็นปัจจัยแก่ธรรมเหล่าใดด้วยอาร์มณปัจจัยแล้ว ธรรมนั้น
ย่อมไม่เป็นปัจจัยแก่ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละด้วย อนันตระและสมนันตร-
ปัจจัย เหตุใด เพราะเหตุ นั้น ความเป็นปัจจัยท่านจำกัดไว้แล้ว ดังนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้แล.
อรรถกถาปัจจัยตากถา จบ

อัญญมัญญปัจจัยกถา

[๑๖๑๑] สกวาที สังขารเกิด เพราะอวิชาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่
พึงกล่าวว่า แม้เพราะสังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชาได้ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อวิชาเกิดพร้อมกับสังขาร มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อวิชาเกิดพร้อมกับสังขาร ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงต้องกล่าวว่า แม้เพราะอวิชาเป็นปัจจัยก็เกิดสังขารได้ แม้เพราะ
สังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชาได้.

[๑๖๑๒] ส. อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่
พึงกล่าวว่า แม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตัณหาเกิดพร้อมกับอุปาทาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตัณหาเกิดพร้อมกับอุปาทาน ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงต้องกล่าวว่า แม้เพราะตัณหาเป็นปัจจัยก็เกิดอุปาทานได้ แม้เพราะ
อุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหาได้.

[๑๖๑๓] ป. คำว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะชราและมรณะเป็น
ปัจจัย จึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง
หรือ ?

ส. ไม่มี.

ป. ถ้าอย่างนั้น สังขารก็เกิดเพราะอวิชาเป็นปัจจัย

เท่านั้น ไม่พึงกล่าวว่า แม่เพราะสังขารเป็นปัจจัยก็เกิดอวิชชาได้ อุปาทานเกิดเพราะตัณหาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่พึงกล่าวว่า แม่เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหาได้.

[๑๖๑๔] ส. คำว่า **ดูก่อนนิกมฺหฺมฺกฺกํ** เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงเกิดเป็นนามรูป แม่เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ก็เกิดวิญญานได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น สังขารก็เกิดแม่เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย อวิชชาเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัย อุปาทานก็เกิดแม่เพราะตัณหาเป็นปัจจัย ตัณหาเกิดแม่เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย นะสิ.

อัญญมัญญปัจจัยกถา จบ

อรรถกถาอัญญมัญญปัจจัยกถา

ว่าด้วย อัญญมัญญปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอัญญมัญญปัจจัย. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายย่อมเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย นี้เท่านั้นเป็นแบบแผน คำว่าอวิชชาย่อมเกิดแม่เพราะสังขารเป็นปัจจัยไม่มีในลัทธิ เพราะฉะนั้น อวิชชาเท่านั้นจึงเป็นปัจจัยแก่สังขารทั้งหลาย แต่สังขารทั้งหลายหาได้เป็นปัจจัยแก่อวิชชาไม่ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น เพื่อแสดงเนื้อความว่า แม่ความเป็นปัจจัยแก่กันและกันของปัจจัยทั้งหลายมีอวิชชาและสังขารเป็นต้นมีอยู่ ดังนี้ คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ในคำว่า อวิชชาเกิด

พร้อมกับสังขารมิใช่หรือ นี่ท่านถือเอาอุปนุญญาภิสังขารอย่างเดียว เพราะฉะนั้น ในคำว่า แม้เพราะสังขารเป็นปัจจัยก็เกิดวิชาได้ นี้ บัณฑิตพึงทราบความเป็นปัจจัยด้วยอำนาจสหชาติ อัญญมัญญะ อตฺถิ อวิกตะสัมปยุตตปัจจัย.

ในคำว่า แม้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยก็เกิดตัณหา นี้ อธิบายว่า ยกเว้นกามุปาทานเสียแล้ว บัณฑิตพึงทราบว่า อุปาทานที่เหลือ ๓ ย่อม เป็นปัจจัยแก่ตัณหา ดุจสังขารทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่วิชา. คำที่เหลือ พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ. คำถามว่า เพราะชรามรณะเป็นปัจจัย เป็นต้น เป็นของปรวาทิ. คำถามว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงเกิด นามรูป เป็นต้น เป็นของสกวาทิ ดังนี้แล.

อรรถกถาอัญญมัญญปัจจัยกถา จบ

อัทธาถา

[๑๖๑๕] สกวาที อัทธา คือ ระยะเวลา เป็นปรินิปัตตนะ ได้แก่ สภาวะที่สำเร็จแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อัทธาส่วนอดีต เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อัทธาส่วนอนาคต เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรรถาส่วนปัจจุบัน เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นอดีต

เป็นอรรถาส่วนอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาส่วนอดีต เป็น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นอนาคต

เป็นอรรถาส่วนอนาคต หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาส่วนอนาคต เป็น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นปัจจุบัน

เป็นอรรถาส่วนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาส่วนปัจจุบัน เป็น ๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชั้น ๕ ที่เป็นอดีต เป็นอทธาสวนอดีต ชั้น ๕ ที่เป็นอนาคต เป็นอทธาสวนอนาคต ชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน เป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาเป็น ๑๕ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อายุตนะ ๑๒ ที่เป็นอดีตเป็นอทธาสวนอดีต อายุตนะ ๑๒ ที่เป็นอนาคตเป็นอทธาสวนอนาคต อายุตนะ ๑๒ ที่เป็นปัจจุบันเป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาเป็น ๓๖ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธาตุ ๑๘ ที่เป็นอดีตเป็นอทธาสวนอดีต ธาตุ ๑๘ ที่เป็นอนาคตเป็นอทธาสวนอนาคต ธาตุ ๑๘ ที่เป็นปัจจุบันเป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรรถาเป็น ๕๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นอดีตเป็นอทธาสวนอดีต อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นอนาคตเป็นอทธาสวนอนาคต อินทรีย์ ๒๒ ที่เป็นปัจจุบันเป็นอทธาสวนปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อัทธาเป็น ๖๖ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๑๖] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า อัทธา เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

กถาวัตถุมี ๓ อย่าง. ๓ อย่างเป็นไฉน? บุคคลฟังกล่าวกถาปรารภระยะเวลา ส่วนอดีตว่า ระยะเวลาที่ล่วงแล้วได้เป็นแล้วอย่างนี้ ดังนี้บ้าง ฟัง กล่าวกถาปรารภระยะเวลาส่วนอนาคตว่า ระยะเวลาส่วนอนาคตจักเป็น อย่างนี้ ดังนี้บ้าง ฟังกล่าวกถาปรารภระยะเวลาส่วนปัจจุบัน ณ บัดนี้ว่า ปัจจุบันเป็นอยู่ในบัดนี้อย่างนี้ ดังนี้บ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ มี ๓ อย่าง ฉะนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น อัทธาก็เป็นปรินิปัตตนะ นะสี.

อัทธากถา จบ

อรรถกถาอัทธากถา

ว่าด้วย ระยะเวลา

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องระยะเวลา. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็น ผิดว่า ชื่อว่า กาลกล่าวคือ เวลาเป็นสภาพสำเร็จแล้วมีอยู่ เพราะอาศัย

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 448

พระสูตรว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุเหล่านี้มี ๓ คือเรื่องทีกล่าว
ปรารภอดีต อนาคต และปัจจุบัน ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา **อทธา** คือ
อดีตกาล อนาคตกาล ปัจจุบันกาล เป็นภาวะที่สำเร็จแล้ว ดังนี้ เพื่อแสดง
วิภาค คือการจำแนก แก่ชนเหล่านั้นว่า ชื่อว่ากาลอะไร ๆ เป็นสภาวะ
สำเร็จแล้วไม่มี แต่ขั้นทั้งหลายขั้นใดขั้นหนึ่งมีรูปเป็นต้นที่สักว่า
บัญญัติไว้เพราะกาล เป็นของสำเร็จแล้ว คือเกิดขึ้นแล้ว มีอยู่ ดังนี้ คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาที. ถ้าดับนั้น สกวาทิจงกล่าวคำว่า **เป็นรูป เป็นต้น**
เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า กาลนั้นเป็นของสำเร็จแล้วมีอยู่ไซ้ร้ กาลนั้นก็พึงเป็น
เช่นขั้นใดขั้นหนึ่งมีรูปขั้นเป็นต้น. ปรวาทีตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือ
พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาอัทธาภา จบ

ขณลยมุหุตตกถา

[๑๖๑๓] สกวาที ขณะเป็นปรินิปผันนะ ละยะ* เป็นปรินิปผันนะ
มุหุตตะ เป็นปรินิปผันนะ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นไป หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ?

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ
เป็นวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๑๔] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า มุหุตตะเป็นปรินิปผันนะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
กถาวัตถุนี้มี ๓ อย่าง ๓ อย่างเป็นไฉน ? บุคคลฟังกล่าวกถาปรารภ
ระยะเวลาส่วนอดีตว่า ระยะเวลาที่ล่วงแล้วได้เป็นแล้วอย่างนี้ ดังนี้บ้าง
ฟังกล่าวกถาปรารภระยะเวลาส่วนอนาคตว่า ระยะเวลาส่วนอนาคตจักเป็น
อย่างนี้ ดังนี้บ้าง ฟังกล่าวกถาปรารภระยะเวลาปัจจุบัน ณ บัดนี้ว่า
ปัจจุบันมีอยู่ ณ บัดนี้ อย่างนี้ ดังนี้บ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กถาวัตถุ ๓
อย่าง ฉะนี้แล ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น มุหุตตะ ก็เป็นปรินิปผันนะ นะสิ.

ขณลยมุหุตตกถา จบ

๑. ระยะเวลา ๑๐ นิ้วเป็นขณะหนึ่ง, ๑๐ ขณะเป็นละยะหนึ่ง, ๑๐ ละยะเป็นขณละยะหนึ่ง, ๑๐ ขณละยะ
เป็น

มูหุตตะหนึ่ง, ๑๐ มูหุตตะเป็นขณมูหุตตะหนึ่ง. อภิธานัปปทีปกา.

อรรถกถาขณลยมุหุตตกา

ว่าด้วย ขณะ ลยะ มุหุตตะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องขณะ คือครั้งหนึ่ง หรือคราวหนึ่ง ลยะ คือ
ประเดี้ยวหนึ่ง มุหุตตะ คือ ครัวหนึ่ง. แม้ในเรื่อง ขณะลยะและมุหุตตะก็
นัยนี้นั้นแหละ คือนัยเดียวกับอัทธา เพราะขณะลยะมุหุตตะเหล่านี้แม้
ทั้งหมดเป็นไวยาจน์ของเวลานั้นแหละ.

อรรถกถาขณลยมุหุตตกา จบ

อัสวกถา

[๑๖๑๕] สกวาที อัสวะ ๔ ไม่เป็นอารมณ์ของอัสวะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโศคาปัตติมรรค เป็นโศคาปัตติผล ฯลฯ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวว่า อัสวะ ๔ ไม่เป็นอารมณ์ของอัสวะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อัสวะเหล่านั้น เป็นอารมณ์ของอัสวะโดยอัสวะเหล่าใด อัสวะเหล่านั้น มีอยู่พวกหนึ่ง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น อัสวะ ๔ ก็ไม่เป็นอารมณ์ของอัสวะนะสิ.

อัสวกถา จบ

อรรถกถาอัสวกถา

ว่าด้วย อัสวะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอัสวะ ๔. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายเหตุวาทว่า ชื่อว่า อัสวะอื่นยิ่งกว่าอัสวะ ๔ ไม่มีอัสวะ ๔ จะพึงเป็นอารมณ์ของอัสวะได้ด้วยอัสวะใดเล่า เพราะ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 452

อัสวะ ๔ เหล่านั้นไม่เป็นอัสวะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นปราวติ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า
เป็นมรรค เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่ อัสวะเหล่านั้นไม่เป็น
อัสวะไซ้ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้นมีอยู่ อัสวะเหล่านั้นก็พึงบรรล
เป็นภาวะแห่งมรรคเป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอัสวกถา ขบ

ชราภณกถา

[๑๖๒๐] สกวาที ชราภณะแห่งโลกุตตรธรรม ก็เป็นโลกุตตระ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโสดาปัตติมรรค เป็นโสดาปัตติผล ฯลฯ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชราภณะแห่งโสดาปัตติมรรคก็เป็นโสดาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชราภณะแห่งโสดาปัตติมรรคก็เป็นโสดาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชราภณะแห่งโสดาปัตติผลก็เป็นโสดาปัตติผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชราภณะแห่งสกทาคามีมรรค ฯลฯ แห่งสกทาคามีผล ฯลฯ แห่งอนาคามีมรรค ฯลฯ แห่งอนาคามีผล ฯลฯ แห่งอรหัตมรรคก็เป็นอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชราภณะแห่งอรหัตมรรคก็เป็นอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชราภณะแห่งอรหัตผลก็เป็นอรหัตผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ชรามรณะแห่งสติปัญญา แห่งสัมมัมปธาน แห่งอิทธิบาท แห่งอินทรีย์ แห่งพละ ฯลฯ ชรามรณะแห่งโพชฌงค์ ก็เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๒๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ชรามรณะแห่งโลกุตตรธรรมก็เป็นโลกุตตระ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นโลกิยะ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้นก็เป็นโลกุตตระ นะสิ.

ชรามรณกถา จบ

อรรถกถาชรามรณกถา

ว่าด้วย ชราและมรณะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องชราและมรณะ. ในเรื่องนั้น ชรามรณะว่า ชราและมรณะไม่ควรกล่าวว่าเป็นโลกิยะหรือโลกุตตระ เพราะมิใช่เป็นสภาวะที่สำเร็จแล้ว คือมิใช่เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเหมือนธรรมทั้งหลายมีรูป เป็นต้น. จริงอยู่ในทุกมติกถาว่า โลกิยา ชมฺมา โลกุตตรา ชมฺมา ดังนี้ ชราและมรณะไม่สำเร็จในโลกิยบท ได้แก่ จิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ และโลกุตตรบท ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน. ในปัญหานี้

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 455

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจลัทธิของนิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ชรา
และมรณะของโลกุตตรธรรมเป็นโลกุตตระ เพราะไม่ถือเอาสภาวะนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถาชาวมรรณกถา จบ

สัญญาเวทยิตกถา

[๑๖๒๒] สกวาที สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นโลกุตตระ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นมรรค เป็นผล เป็นนิพพาน เป็นโศดาปัตติมรรค เป็นโศดาปัตติผล ฯลฯ เป็นโพชฌงค์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นโลกุตตระ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นโลกิยะ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าเช่นนั้นก็เป็นโลกุตตระ นะสิ.

สัญญาเวทยิตกถา จบ

อรรถกถาสัญญาเวทยิตกถา

ว่าด้วย สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ คือสมาบัติที่ดับสัญญาเวทนา. ในเรื่องนั้น ธรรมอะไร ๆ ชื่อว่าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ หามีไม่ มีแต่ความดับขั้นทั้ง ๔ เพราะฉะนั้นสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัตินั้น จึงไม่ใช่โลกิย์ ไม่ใช่โลกุตตระ ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะนี้ กายเหตุวาทนั้นแหละว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติไม่เป็นโลกิย์

เพราะเป็นโลกุตตระ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำ
ตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือเช่นกับเรื่องก่อนนั้นแหละ.

อรรถกถาสัญญาเวทิตกถา จบ

สัญญาเวทยิตกถา ที่ ๒

[๑๖๒๓] สกวาที สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นโลกิยะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเวทนา ฯลฯ เป็นสัญญา ฯลฯ เป็นสังขาร ฯลฯ

เป็นวิญญาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นกามาวจร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นรูปาวจร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นอรูปาวจร หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๒๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นโลกิยะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เป็นโลกุตตระ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นโลกิยะ นะสี.

สัญญาเวทยิตกถา ที่ ๒ จบ

อรรถกถาทุติยสังญาเวทยิตกถา

ว่าด้วย สังญาเวทยิตนิโรธที่ ๒

บัดนี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า สังญาเวทยิตนิโรธสมบัติ
ไม่เป็นโลกุตตระ เพราะเป็นโลกียะ ดังนี้ คุณลักษณะของนิกายเหตุวาทะ
ทั้งหลาย คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ คำที่เหลือเช่นกับเรื่องก่อนนั้นแล.

อรรถกถาทุติยสังญาเวทยิตนิโรธกถา จบ

สัญญาเวทยิตกถา ที่ ๓

[๑๖๒๕] สกวาที บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ฟังกระทำกาละ
คือตาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด เวทนาอัน
เกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด สัญญาอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด
เจตนาอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด จิตอันเกิดในสมัยมีความตาย
เป็นที่สุดของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต อันเกิดในสมัยมี
ความตายเป็นที่สุด ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ผัสสะ สัญญา เจตนา จิตอันเกิดในสมัยมี
ความตายเป็นที่สุด ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ไม่มี ก็ต้องไม่
กล่าวว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ฟังทำกาละ ดังนี้.

[๑๖๒๖] ส. บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ฟังทำกาละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า
สัญญาเวทยิตนิโรธ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า
สัญญาเวทยิตนิโรธ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะ มีการทำกาละ บุคคลไม่มีเวทนา มีการทำกาละ ฯลฯ บุคคลผู้ไม่มีจิต มีการทำกาละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลผู้มีผัสสะ มีการทำกาละ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิต มีการทำกาละ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า บุคคลผู้มีผัสสะ มีการทำกาละ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิต มีการทำกาละ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ พึงทำกาละ ดังนี้.

[๑๖๒๗] ๓. บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ พึงทำกาละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ยาพิษพึงเข้าไป ศาตราพึงเข้าไป ไฟพึงเข้าไป ในกายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ยาพิษไม่พึงเข้าไป ศาตราไม่พึงเข้าไป ไฟไม่พึงเข้าไป ในกายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า ยาพิษไม่พึงเข้าไป ศาตราไม่พึงเข้าไป ไฟไม่พึงเข้าไป ในกายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ พึงทำกาละ.

[๑๖๒๘] ๓. บุคคลเข้าสัญญาเวทิตนโรธ พึงทำกาละ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยาพิษพึงเข้าไป ศาตราพึงเข้าไป ไฟพึงเข้าไป ใน
กายของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มิได้เข้านิโรธ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. บุคคลเข้าสัญญาเวทิตนโรธ ไม่พึงทำกาละ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธ
ไม่พึงทำกาละ หรือ ?

ส. ไม่มี.

ป. หากว่า นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลเข้าสัญญา-
เวทิตนโรธไม่พึงทำกาละ ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเข้าสัญญาเวทิตนโรธ ไม่พึงทำกาละ.

[๑๖๒๕] ส. บุคคลผู้พร้อมด้วยจักษุวิญญาณ ไม่พึงทำกาละ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลผู้พร้อมด้วยจักษุ-
วิญญาณ ไม่พึงทำกาละ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า นิยามอันเป็นเหตุนิยามว่า บุคคลผู้พร้อม
ด้วยจักษุวิญญาณไม่พึงทำกาละ ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลผู้พร้อม

ด้วยจักขุวิญญาณ ไม่พึงทำกาละ.

สัญญาเวทยิตกถา ที่ ๓ จบ

อรรถกถาตติยสัญญาเวทยิตกถา

ว่าด้วย สัญญาเวทยิตนิโรธที่ ๓

บัดนี้ ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจลัทธินิกายราชคิริกะทั้งหลาย ว่า แม้ผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติพึงทำกาละได้ โดยถือหลักว่า เชื่อว่าความแน่นอนไม่มีเพราะความที่สัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดา ดังเช่นคำว่า ผู้โน้นตาย ผู้โน้นยังไม่ตาย ดังนี้ คำถามของสกวาที่เพื่อ แสดงถึงเวลาตายและมีใช้เวลาตาย เพราะความที่บุคคลแม้เข้าสมาบัติ ก็มีความตายเป็นธรรมดา คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวกะปรวาทีนั้นว่า **ผัสสะอันเกิดในสมัยมีความตายเป็นที่สุด** เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยอาการที่ว่าผัสสะอันเกิดในเวลาที่มีความตาย เป็นธรรมดา เชื่อว่าพึงมีแก่ผู้กระทำกาละโดยอาการนั้นหรือ.

ถูกถามว่า **บุคคลผู้ไม่มีผัสสะมีการกระทำกาละ** เป็นต้น ปรวาที ตอบปฏิเสธโดยหมายเอาสัตว์ที่เหลือ คือนอกจากผู้เข้าสมาบัตินั้น.

ถูกถามคำว่า **ยาพิชพึงเข้าไป** เป็นต้น ก็ตอบปฏิเสธโดยหมาย เอาอานุภาพแห่งสมาบัติ. แต่ตอบรับรองในครั้งที่ ๒ โดยหมายเอาสรีระ ปกติ. ก็ถ้าเมื่อความเป็นเช่นนั้นมิอยู่ เชื่อว่าอานุภาพแห่งสมาบัติก็ไม่มี ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ สกวาที่จึงซักปรวาทีว่า **มิได้เข้านิโรธหรือ.**

คำถามว่า **บุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ไม่พึงทำกาละหรือ** เป็นของปรวาที. ในปัญหาของปรวาทีว่า **นิยามอันเป็นเหตุกำหนด**

โดยแน่นอนมีอยู่ แต่ชื่อว่า นิยามอย่างนี้ไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น สกวาที่จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า ผู้พร้อมด้วยจักษุวิญญาณ เป็นต้น ที่สกวาที่กล่าวก็เพื่อแสดงว่า ครั้นเมื่อนิยามเช่นนี้แม้ไม่มีอยู่ สัตว์ก็ต้องตายตามเวลาเท่านั้น ย่อมไม่ตายโดยมิใช่เวลา ดังนี้.

ในปัญหานั้น มีคำอธิบายว่า ถ้าว่า การทำกาละพึงมีเพราะความ ไม่มีนิยามไซ้ การทำกาละนั้นก็จะพึงมีแม้แก่ผู้พร้อมด้วยจักษุวิญญาณ เพราะสัตว์ย่อมไม่ตายย่อมไม่เกิดด้วยวิญญาณ ๕ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ความผิดพลาดในพระสูตรพึงมี เหมือนการทำกาละย่อมไม่มีแก่ผู้พร้อมด้วยจักษุวิญญาณ ฉนใด การทำกาละก็ย่อมไม่มีแม้แก่ผู้เข้านิโรธสมบัติ ฉนนัน ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาตติยสังญาเวทยิตนิโรธ จบ

อสังขยัตตูปีกากถา

[๑๖๓๐] สกวาที สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขยัตตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุศลมูลคืออโลภะ กุศลมูลคืออโทสะ กุศลมูลคืออโมหะ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กุศลมูลคืออโลภะ กุศลมูลคืออโทสะ ฯลฯ ปัญญาของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กุศลมูลคืออโลภะ กุศลมูลคืออโทสะ กุศลมูลคืออโมหะ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขยัตตว์.

[๑๖๓๑] ส. สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขยัตตว์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต ของบุคคลผู้เข้า

สัญญาเวทิตนโรธ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ไม่มีผัสสะก็มีการเจริญมรรคได้ ฯลฯ บุคคลผู้ไม่มีจิตก็มีการเจริญมรรคได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้มีผัสสะมีการเจริญมรรคได้ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิตมีการเจริญมรรคได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลผู้มีผัสสะมีการเจริญมรรคได้ ฯลฯ บุคคลผู้มีจิตมีการเจริญมรรคได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

[๑๖๓๒] ส. สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เข้าสัญญาเวทิตนโรธ ชนเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๓] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขสัจจ์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. แม้ในนิโรธสมาบัตินี้ ผู้เข้าก็ไม่มีสัญญา แม้ในภพแห่งอสังขสัจจน์ั้น ผู้เข้าถึงก็ไม่มีสัญญา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า แม้ในนิโรธสมาบัตินี้ ผู้เข้าถึงก็ไม่มีสัญญา แม้ในแห่งอสังขยัตถ์นั้นผู้เข้าถึงก็ไม่มีสัญญา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า สัญญาเวทิตนินิโรธสมาบัติ เป็นเหตุให้เข้าถึงภพแห่งอสังขยัตถ์.

อสังขยัตถ์ปิฎกกาถา จบ

อรรถกถาอสังขยัตถ์ปิฎกกาถา

ว่าด้วย สมาบัติที่ให้เข้าถึงภพอสังขยัตถ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสมาบัติที่ให้เข้าถึงภพอสังขยัตถ์. ในเรื่องนั้น ภาวนาที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งสัญญาวิราคะ เป็นอสังขยาสมาบัติบ้าง เป็นนิโรธสมาบัติบ้าง ชื่อว่า สัญญาเวทิตนินิโรธสมาบัติ. เพราะฉะนั้น สัญญาเวทิตนินิโรธสมาบัติจึงมี ๒ คือ เป็น โลกียะ และ โลกุตตระ. บรรดาสมาบัติเหล่านั้น สมาบัติที่เป็นเหตุให้เข้าถึงอสังขยัตถ์ของปุถุชนเป็น โลกียะ ที่เป็นของพระอริยะทั้งหลายเป็น โลกุตตระ แต่สมาบัติที่เป็นของพระอริยะนั้นย่อมไม่เป็นสมาบัติที่เป็นเหตุให้เข้าถึงความเป็นอสังขยัตถ์

ก็ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจลัทธิของนิกายเหตุวาททั้งหลาย ว่า สัญญาเวทิตนินิโรธสมาบัติเป็นสมาบัติที่ให้เข้าถึงความเป็นอสังขยัตถ์ โดยไม่แปลกกัน เพราะไม่ทำวิภาคอย่างนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าคั้นนั้น สกวาทิเพื่อท้วงด้วยอำนาจแห่งกุศลมูล คืออโลภะ เป็นต้น ว่ามีอยู่แก่ผู้เข้าอสังขยาสมาบัติ แต่ไม่มีแก่ผู้เข้านิโรธสมาบัติ จึงกล่าวคำว่า **อตุลิต** กุศลมูล...มีอยู่หรือ

เป็นต้น.

ในปัญหาว่า **แม่ในนิโรธสมาบัตินี้ผู้เข้าก็ไม่มีสัญญา** ได้แก่
ความเป็นผู้ไม่มีสัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว เพราะการ
เข้าสมาบัติในธรรมวินัยนี้ด้วยอำนาจแห่งสัญญาวิราคะ. คำว่า **แม่ใน**
ภพแห่งอสังขยัตถ์นั้น ก็ตรัสด้วยความเป็นอสังขยัตถ์นั้นแหละ เพราะ
ฉะนั้น **ปรวาทิ**ผู้ถือเอาปฏิญญา**นี้**แล้วจึงให้ลัทธิตั้งไว้ แต่ก็ตั้งไว้โดย
อุบายหลง. อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ความเป็นผู้ไม่มีสัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงอนุญาตหมายเอา**นิโรธสมาบัติ**ในพระธรรมวินัยนี้ คำว่า **แม่ในภพ**
อสังขยัตถ์นั้น ได้แก่**นิโรธสมาบัติ**ของพระอนาคามีผู้เคลื่อนจากโลกนี้
ทีเดียว แม้เพราะเหตุ**นั้น** ลัทธิที่**ปรวาทิ**ปฏิญญาตั้งไว้**นี้**ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้
เลย ดังนี้แล.

อรรถกถาอสังขยัตถ์คูปิภากา จบ

กัมมุปยยกถา

[๑๖๓๔] สกวาที กรรมเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งกรรม ก็
เป็นอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งผัสสะก็เป็น
อย่างหนึ่ง เวทนาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งเวทนาจึงเป็นอย่างหนึ่ง
สัญญาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งสัญญาก็เป็นอย่างหนึ่ง เจตนาเป็น
อย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งเจตนาจึงเป็นอย่างหนึ่ง จิตเป็นอย่างหนึ่ง ความ
สังสมแห่งจิตก็เป็นอย่างหนึ่ง ศรัทธาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งศรัทธา
ก็เป็นอย่างหนึ่ง วิริยะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งวิริยะก็เป็นอย่างหนึ่ง
สติเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งสติก็เป็นอย่างหนึ่ง สมาธิเป็นอย่างหนึ่ง
ความสังสมแห่งสมาธิก็เป็นอย่างหนึ่ง ปัญญาเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสม
แห่งปัญญาก็เป็นอย่างหนึ่ง ราคะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งราคะก็
เป็นอย่างหนึ่ง ฯลฯ อโนตตปปะเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งอโนตตปปะ
ก็เป็นอย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๕] ส. กรรมเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งกรรมก็เป็น
อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับการกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับการกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมเป็นกุศล เกิดพร้อมกับกรรม
ที่เป็นกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่เป็นกุศล เกิดพร้อมกับกรรม
ที่เป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา เกิด
พร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา ฯลฯ ที่
สัมปยุตด้วยอกุศลเวทนา เกิดพร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยอกุศล
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่เป็นอกุศล เกิดพร้อมกับ
กรรมที่เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความสังสมแห่งกรรมที่เป็นอกุศล เกิดพร้อมกับ
กรรมที่เป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 470

๓. ความสังสมแห่งกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา เกิดพร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ความสังสมแห่งกรรมที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา ฯลฯ ที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา เกิดพร้อมกับกรรมที่สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๖] ๓. กรรมเกิดพร้อมกับจิต และกรรมที่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ความสังสมแห่งกรรมเกิดพร้อมกับจิต และความสังสมแห่งกรรมมีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ความสังสมแห่งกรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่ความสังสมแห่งกรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. กรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่กรรมไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๗] ๓. กรรมเกิดพร้อมกับจิต และเมื่อจิตดับ กรรมก็ทำลายไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ความสังสมแห่งกรรม เกิดพร้อมกับจิต และเมื่อจิตดับ การสังสมแห่งกรรม ก็ทำลายไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๓๘] ส. ความสังสมแห่งกรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่เมื่อจิตดับ ความสังสมแห่งกรรมไม่ทำลายไป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมเกิดพร้อมกับจิต แต่เมื่อจิตดับ กรรมไม่ทำลายไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกรรมมี ความสังสมแห่งกรรมก็มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันนั้น ความสังสมแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกรรมมี การสังสมแห่งกรรมก็มี และวิบากก็เกิดจากความสังสมแห่งกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมอันนั้น ความสังสมแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ วิบากแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เมื่อกรรมมี ความสังสมแห่งกรรมก็มี และวิบากก็เกิดจากความสังสมแห่งกรรม ทั้งวิบากก็มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความสังสมแห่งกรรม มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. ความสังสมแห่งกรรม ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. วิบาก ไม่มีอารมณ์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. กรรมเป็นอย่างหนึ่ง ความสังสมแห่งกรรมก็เป็น
อย่างหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนปุณณะ บุคคล
บางคนในโลกนี้ สร้างสมกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความ
เบียดเบียนบ้าง สร้างสมวจีสังขาร ฯลฯ มโนสังขาร ที่มีความเบียดเบียน
บ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง บุคคลนั้น ครั้นสร้างสมกายสังขารที่มี
ความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง สร้างสมวจีสังขาร ฯลฯ
มโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้างแล้ว ย่อม
เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ผัสสะ
ทั้งหลาย ที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้อง
บุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง
บุคคลนั้นเป็นผู้สัมผัสผัสสะทั้งหลาย ที่มีความเบียดเบียนบ้าง ที่ไม่มีความ
เบียดเบียนบ้าง ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง
ที่ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง มีสุขและทุกข์ เกลือกกล้วยดังที่มีมนุษย์ เทวดา
บางจำพวก และวินิปาติกะบางจำพวกเป็นอยู่ ดูก่อนปุณณะ ความเข้าถึง
แห่งสัตว์น้อยใหญ่เป็นอย่างนี้แล เขาทำกรรมใด ย่อมเข้าถึงด้วยกรรมนั้น
ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงแล้วนี้ ดูก่อนปุณณะ เรากล่าวว่า

สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับมรดกแห่งกรรม แม้ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เป็น
สูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า กรรมเป็นอย่างหนึ่ง
ความสังสมแห่งกรรมก็เป็นอย่างหนึ่ง.

กัมมุปจยกถา จบ

วรรคที่ ๑๕ จบ

ศตยปีณณาสกั จบ

อรรถกถากัมมุปจยกถา

ว่าด้วย ความสังสมกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความสังสมกรรม. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันชกัทั้งหลายว่า ชื่อว่า ความสังสมกรรม เป็นอย่างหนึ่งนอกจากกรรม ทั้งเป็นจิตตวิปยุต เป็นอัพยากตะ เป็นอนารัมมณะ. คำถามของสกวาทีว่า กรรมเป็นอย่างหนึ่ง เป็นต้น โดยหมายถึงคนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า ถ้าวา ความสังสมกรรมนอกไปจากกรรมไซ้ ความสังสมผัสสะเป็นต้นก็จะพึงมีนอกจากผัสสะเป็นต้น ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า ผัสสะเป็นอย่างหนึ่ง เป็นต้น. ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะความไม่มีในลัทธิ. ในปัญหาทั้งหลายว่า ความสังสมกรรมเกิดพร้อมกับกรรม

หรือ ปรวาทที่ตอบปฏิเสธหมายเอาการไม่ประกอบกับจิต แต่ตอบรับรอง
หมายเอาการสัมปยุตกับจิต. ในปัญหาว่า ความสังสมแห่งกรรม...เป็น
กุศลหรือ ก็ตอบปฏิเสธหมายเอาวิปยุต และตอบรับรองหมายเอา
สัมปยุต แม้ในปัญหาทั้งหลายว่า ความสังสมกรรม ... เป็นอกุศล ข้างหน้า
ก็นัยนี้. ถูกถามว่า ความสังสมกรรม...มีอารมณ์หรือ ปรวาทที่ปรารณา
ความไม่มีอารมณ์โดยส่วนเดียวเท่านั้น ฉะนั้นจึงตอบปฏิเสธ. คำว่า
เมื่อจิตดับ ความว่า เมื่อจิตกำลังดับในกาลใด กรรมที่กำลังแตกดับใน
กาลนั้น อนึ่ง คำว่า จิตนี้ท่านประกอบปฐมาวักติแต่ลงในอรรถแห่ง
สัตตมีวิกัตติ. อธิบายว่า ครั้นเมื่อจิตกำลังแตกดับ.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบพระบาลีนี้เท่านั้น ว่า.-

**ความสังสมกรรมที่สัมปยุตกับจิตย่อมแตกดับ ที่วิปยุตย่อมไม่
แตกดับ** ในปัญหานั้น เพราะฉะนั้น ปรวาทที่จึงตอบรับรองด้วย ปฏิเสธ
ด้วย. คำว่า เมื่อกรรมมี ความสังสมแห่งกรรมก็มี ความว่า ครั้นเมื่อ
กรรมมีอยู่ ความสังสมกรรมก็มีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง ความสังสมกรรมตั้งอยู่
เฉพาะในกรรม วิบากย่อมเกิดเพราะความสังสมกรรมนั้นแหละ. ลัทธิ
ของปรวาทที่ว่า ก็ครั้นเมื่อกรรมนั้นดับแล้ว ความสังสมกรรมย่อมตั้งอยู่
จนถึงการเกิดขึ้นแห่งวิบาก คุจพีชย่อมตั้งอยู่เพราะการเกิดขึ้นแห่งหน่อ
ของพีช เพราะฉะนั้น จึงตอบรับรอง. คำว่า กรรมอันนั้น ความสังสม
กรรมก็อันนั้นแหละ วิบากแห่งกรรมก็อันนั้นแหละ ความว่า ลัทธิของ
ปรวาทินั้นว่า ความสังสมกรรมมีอยู่ในกรรม ความสังสมกรรมนั้นย่อม
ตั้งอยู่เพียงใดแต่การเกิดขึ้นแห่งวิบาก เหตุใด เพราะเหตุนี้ สกวาที่จึง
ถามถึงธรรมแม้ทั้ง ๓ เหล่านั้นว่าเป็นสภาพเดียวกันหรือ. สกวาที่ย่อม

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 475

ถามเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า แม่วิปากฉัมมธรรม คือธรรมที่เป็นเหตุให้วิบาก
เกิดขึ้น เป็นธรรมเนื่องด้วยอารมณ์นั้นเทียว เหมือนวิบากในบทว่า ทั้ง
วิบากก็มีอารมณ์หรือ. ส่วนปรวาทที่ตอบรับรองข้อหนึ่ง ปฏิเสธข้อหนึ่ง
ด้วยสามารถแห่งลัทธิ. แม้ในปฏิโลมปัญหาก็เช่นนี้เหมือนกัน. คำที่เหลือ
ในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถากัมมุปัจจัยกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ปัจจัยตากถา ๒. อัญญมัญญปัจจัยกถา ๓. อัชฌากถา
๔. ขณลยมุหุตตากถา ๕. อาสวกถา ๖. ชรามรณกถา ๗. สัจญญาเวทยิตกถา
๘. ทุตติยสัจญญาเวทยิตกถา ๙. ตติยสัจญญาเวทยิตกถา ๑๐. อสัจญญัสตฺตฺ-
ปิกกถา ๑๑. กัมมุปัจจัยกถา

วรรคที่ ๑๕ จบ

วรรคที่ ๑๖

นิกคกถา

[๑๖๓๕] สกวาที บุคคลอื่น ข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นข่มได้ว่า จิตของบุคคลอื่นอย่ากำหนด อย่าประทุษร้าย อย่าหลง อย่าเศร้าหมอง ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นข่มได้ว่า ผัสสะที่เกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลอื่นอย่าดับไปเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นข่มได้ว่า เวทนาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ สัญญาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ เจตนาที่เกิดขึ้นแล้ว จิตที่เกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้ว วัริยะที่เกิดขึ้นแล้ว สติที่เกิดขึ้นแล้ว สมาธิที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ ปัญญาที่เกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลอื่น อย่าดับไปเลย ดังนี้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๐] ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นละราคะ ละโทสะ ฯลฯ ละอโนตตปปะ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๑] ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นเจริญมรรค เจริญสติปัญญา ฯลฯ เจริญโพชฌงค์ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๒] ส. บุคคลอื่นยอมข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธยังมรรคให้เกิดเพื่อประโยชน์ แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๓] ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นเป็นผู้ทำแก่บุคคลอื่น สุขและทุกข์คนอื่นทำให้ คนหนึ่งทำอีกคนหนึ่งเสวยผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๔] ส. บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลทำบาปด้วยตนเอง ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ไม่ทำบาปด้วยตน ย่อมหมดจดด้วยตนเอง ความหมดจด ความไม่หมดจดเป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะยัง

คนอื่นให้หมดจดไม่ได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้นก็ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลอื่นข่มจิตเพื่อบุคคลอื่นได้ดังนี้.

[๑๖๔๕] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. คนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมีอยู่ คนซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า คนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมีอยู่ คนซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญมีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่นได้.

นิกคหกถา จบ

อรรถกถานิกคหกถา

ว่าด้วย การข่ม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการข่ม. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิด ดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า ผู้ใดมีกำลัง มีอำนาจในโลก ถ้าว่าเขาไม่พึงอาจเพื่อข่มจิตของผู้อื่นได้ไซ้ ความมีกำลัง หรือความมีอำนาจ จะมีประโยชน์อะไรแก่คนเหล่านั้น ก็เพราะความเป็นผู้มีกำลังและมีอำนาจ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 479

บุคคลเหล่านั้น จึงข่มจิตของบุคคลเหล่านั้นได้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า บุคคลอื่นข่มจิตของบุคคลอื่น เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ข่ม ได้แก่
การห้ามจิตมิให้ตกไปสู่สังกิเลส. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลี
นั้นแล.

อรรถกถานิกคหกถา จบ

ปักคหกถา

[๑๖๔๖] สกวาที บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นประคองได้ว่า จิตของบุคคลอื่นอย่ากำหนด
อย่าประทุษร้าย อย่าหลง อย่าเศร้าหมอง ดังนี้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๗] ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นยังกุศลมูลคืออโลภะให้เกิด ยังกุศลมูลคือ
อโทสะให้เกิด ยังกุศลมูลคือโมหะให้เกิด ยังศรัทธาให้เกิด ยังวิริยะให้
เกิด ยังสติให้เกิด ยังสมาธิให้เกิด ยังปัญญาให้เกิด แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๘] ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นประคองไว้ได้ว่า ผัสสะที่เกิดขึ้นแล้วแก่
บุคคลอื่น อย่าดับไปเลย ดังนี้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นประคองไว้ได้ว่า เวทนาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ
ปัญญาที่เกิดขึ้นแล้ว แก่บุคคลอื่น อย่าดับไปเลย ดังนี้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๔๙] ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นตระราคะ ละโทสะ ละโมหะ ฯลฯ ละอโนตตัปปะ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๐] ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นเจริญมรรค เจริญสติปัญญา ฯลฯ เจริญโพชฌงค์ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๑] ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่น ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นกำหนดรู้ทุกข์ ฯลฯ ยังมรรคให้เกิดเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๒] ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นเป็นผู้ทำแก่บุคคลอื่น สุขและทุกข์คนอื่น ทำให้ คนหนึ่งทำคนหนึ่งเสวยผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลทำบาปด้วยตน ฯลฯ คนอื่นยังคนอื่นให้หมดจดไม่ได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้นก็พึงกล่าวว่า บุคคลอื่นประคองจิต
ของบุคคลอื่นได้.

[๑๖๕๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลอื่นประคองจิตของบุคคลได้
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ชนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมืออยู่ ชนซึ่งเป็นผู้มีความ
ชำนาญมืออยู่ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ชนผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้มีกำลังมืออยู่ ชนซึ่ง
เป็นผู้มีความชำนาญมืออยู่ ด้วยเหตุนี้แหละท่าน จึงต้องกล่าวว่าบุคคลอื่น
ประคองจิตของบุคคลอื่นได้.

ปคคกถา จบ

อรรถกถापคคกถา

แม้ในกถาว่าด้วย การประคองจิต ก็นัยนี้แหละ

สุขานุปทานกถา

[๑๖๕๔] สกวาที บุคคลอื่นส่งความสุขให้บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้แก่บุคคลอื่นหรือ ส่งความสุขของคนอื่น ๆ หรือ ส่งความสุขของบุคคลผู้รับนั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้แก่บุคคลอื่นก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของคนอื่น ๆ ก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของบุคคลผู้รับนั้นก็ไม่ใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้บุคคลอื่นก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของคนอื่น ๆ ก็ไม่ใช่ ส่งความสุขของบุคคลผู้รับนั้นก็ไม่ใช่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้.

[๑๖๕๕] ส. บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลอื่นเป็นผู้ทำแก่บุคคลอื่น สุขและทุกข์คนอื่นทำให้คนหนึ่งทำ อีกคนหนึ่งเสวยผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๖] ส. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่คนอื่นได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท่านพระอุทายีได้กล่าวคำนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงขจัดทุกข์กรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานสุขกรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ทรงขจัดอกุศลกรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานกุศลกรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้น บุคคลอื่นก็ส่งความสุขแก่บุคคลอื่นได้ นะสี.

สุขานุปปทานกถา จบ

อรรถกถาสุขานุปทานกถา

ว่าด้วย การส่งความสุข

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการส่งความสุข. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายเหตุว่าทว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้ เพราะอาศัยพระสูตรที่พระอุทายีเถระกล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานสุขธรรมทั้งหลายแก่ชนเป็นอันมากหนอ เป็นต้น คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถูกสกวาทิถามว่า บุคคลอื่นส่งความสุขให้แก่บุคคลอื่นได้หรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นบทพระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. ในปัญหาว่า บุคคลอื่นส่งความสุขของตน เป็นต้น ความว่า ปรวาทิยอมตอบปฏิเสธ ด้วยถ้อยคำว่า ใคร ๆ ไม่อาจมอบความสุขของตนหรือของผู้อื่นให้แก่ใคร ๆ ได้ ก็ชื่อว่า การส่งความสุขในที่นี้จะพึงมีได้อย่างไร. ส่วนในปัญหาว่า บุคคลอื่นส่งความสุขของตนให้แก่บุคคลอื่น ก็ไม่ใช่ เป็นต้น ปรวาทิตอบรับรองตามลัทธิว่า ขึ้นชื่อว่า การส่งความสุขเช่นนี้ไม่อาจมีได้. คำว่า ก็ไม่ต้องกล่าว สกวาทิกล่าวแล้วเพราะไม่มีความสุขเช่นนั้น. พระบาลีว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงประทานสุขธรรมทั้งหลายให้ เป็นต้น ย่อมแสดงซึ่งความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นปัจจัยเพื่อให้เกิดความสุขแก่ชนทั้งหลาย ไม่ใช่แสดงการส่งความสุขให้แก่ชนทั้งหลายเหมือนการให้พัสดุต่าง ๆ มีอาหาร เป็นต้น เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้ออ้างดังที่ยกมานั้น ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาสุขานุปทานกถา จบ

อริคคัยหมนตการกถา

[๑๖๕๗] สกวาที มนตการรวบยอดได้ หรือ ?

ปรวาทी ถูกแล้ว.

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นว่า จิต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รู้ซัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นว่า จิต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จิตนั้นเป็นอารมณ์ของจิตนั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จิตนั้นเป็นอารมณ์ของจิตนั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถูกต้องผัสสะนั้นด้วยผัสสะนั้น ฯลฯ ด้วยเวทนานั้น

ฯลฯ ด้วยสัญญา นั้น ฯลฯ ด้วยเจตนา นั้น ฯลฯ ด้วยจิต นั้น ฯลฯ ด้วยวิตก นั้น

ฯลฯ ด้วยวิจารณ์ นั้น ฯลฯ ด้วยปีตินั้น ฯลฯ ด้วยสติ ฯลฯ รู้ซัดปัญญานั้น

ด้วยปัญญานั้น หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนตการอดีตว่า อดีต ดังนี้อยู่ ก็มนตการอนาคต

ว่า อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต
ว่า อนาคต ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการปัจจุบัน
ว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีต ว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการปัจจุบัน
ว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีต ว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต
ว่า อนาคตดั่งนี้ได้ มนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอดีตว่า อดีต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการอนาคต
ว่าอนาคต ดั่งนี้ได้ มนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๓ ฯลฯ แห่งจิต ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอนาคตว่า อนาคต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอนาคตว่า อนาคต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอนาคตว่า อนาคต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการ
ปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอนาคตว่า อนาคต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการ
ปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอนาคตว่า อนาคต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต ดั่งนี้ได้ มนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบันดั่งนี้ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กำลังมนสิการอนาคตว่า อนาคต ดั่งนี้อยู่ ก็มนสิการ
อดีตว่า อดีต ดั่งนี้ได้ มนสิการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดั่งนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๓ ฯลฯ แห่งจิต ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กำลังมโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้ได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กำลังมโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบันดังนี้อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กำลังมโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้อยู่ ก็มโนการ
อนาคตว่า อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กำลังมโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้อยู่ ก็มโนการ
อนาคตว่า อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. เป็นการประชุมแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กำลังมโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้อยู่ ก็มโนการ
อดีตว่า อดีต ดังนี้ได้ มโนการอนาคตว่า อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กำลังมโนการปัจจุบันว่า ปัจจุบัน ดังนี้อยู่ ก็มโนการ

อดีตว่า อดีต ดังนี้ได้ มนสิการอนาคตได้ อนาคต ดังนี้ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. เป็นการประชุมกันแห่งผัสสะ ๓ ฯลฯ แห่งจิต ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่ามนสิการรวบยอดได้ หรือ?

ส. ถูกแล้ว

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า เมื่อใดเห็นด้วย ปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่เป็นทางแห่งวิสุทธิ เมื่อใด เห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่ทางแห่งวิสุทธิ เมื่อใดเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นี่ทางแห่งวิสุทธิ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. ถ้าอย่างนั้นก็มนสิการรวบยอดได้ละสิ.

อริคคัยหมนสิการกถา จบ

อรรถกถาอริคคัยหมนสิการกถา

ว่าด้วย มนสิการรวบยอด

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องมนสิการรวบยอด คือ การรวบรวมสังขารมา พิจารณา. ในเรื่องนั้น มนสิการ มี ๒ คือ นยโตมนสิการ และ อารัมมณโต-

มนสิการ. ในมนสิการ ๒ นั้น เมื่อบุคคลเห็นแม่สังขารอันหนึ่งโดยความเป็นของไม่เที่ยงแล้ว เขาย่อมเป็นผู้เชื่อว่ามนสิการในสังขารทั้งหลายที่เหลือว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ดังนี้ เชื่อว่า นายโตมนสิการ ก็เมื่อผู้ใดมนสิการสังขารทั้งหลายอันเป็นอดีต เขาย่อมไม่อาจเพ้อมนสิการสังขารทั้งหลายอันเป็นอนาคตได้ เพราะมนสิการสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งในสังขารที่เป็นอดีตเป็นต้น จึงชื่อว่า อารัมมณโตมนสิการ. บรรดามนสิการเหล่านั้นเมื่อบุคคลมนสิการในปัจจุบัน ย่อมมนสิการสังขารทั้งหลายด้วยจิตใจแต่จิตนั้นย่อมไม่อาจเพ้อมนสิการในปัจจุบันขณะได้.

ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายปุพพเสถียระทั้งหลายว่า บุคคลเชื่อว่ามนสิการสังขารทั้งหลาย โดยการยึดถือเอารวบยอด คือรวบรวมแล้วจึงมนสิการสังขารทั้งปวงโดยเป็นอันเดียวกัน ดังนี้ เพราะอาศัยคำว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นสภาวะไม่เที่ยงเป็นต้น คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงโดยความที่บุคคลย่อมมนสิการสังขารทั้งปวงเหล่านั้น โดยมนสิการรวมกันด้วยจิตใจ พึงมนสิการซึ่งจิตนั้นด้วยมนสิการนั้นหรือ? จึงกล่าวคำว่า รู้ชัดซึ่งจิตนั้นด้วยจิตนั้นได้หรือเป็นต้น. คำตอบปฏิเสธโดยหมายเอาว่า ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อรู้เพราะกระทำให้เป็นอารมณ์. แต่ตอบรับรองโดยหมายเอาว่า จิตเมื่อนั้น ย่อมรู้นั้นแหละเพราะความที่จิตเป็นธรรมชาติรู้ว่า จิตมีลักษณะอย่างนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ปรวาทิยอมตอบปฏิเสธด้วยคำว่า จิตนั้นนั่นแหละไม่เป็นอารมณ์ของจิตนั้น แต่ยอมตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิตี่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยพระบาลีว่า เมื่อใดยอมเห็นด้วยปัญญาว่า สังขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นต้น. แม้อีก ๒ ปัญหาที่เหลือก็นัยนี้. ส่วนในคำ
ทั้งหลายว่า ถูกต้องผัสสะนั้นด้วยผัสสะนั้น เป็นต้น ปรวาทีเมื่อไม่เห็น
พระสูตรเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ ในปัญหาทั้งหลาย
มีอดีตกาล เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบการปฏิเสธ และคำตอบรับรองโดยนัย
ที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง. คำที่เหลือพึงทราบตามบาลีนั้นแหละ. พระบาลี
ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นต้น ท่านกล่าวไว้โดยหมายถึง
การเห็นโดยนัย มิใช่การเห็นโดยอารมณ์ในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้น
คำนั้น จึงมิใช่ข้ออ้างที่ยกมาพิสูจน์ว่าเป็นการมนสิการโดยอารมณ์ ดังนี้.

อรรถกถาอริยสัจจกถา จบ

รูปร่างเหตุตัก

[๑๖๕๕] สกวาที รูปเป็นเหตุ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นเหตุ คือ อโลกะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นเหตุ คือ อโทสะ ฯลฯ เป็นเหตุ คือ อโมหะ เป็นเหตุ คือ โลกะ เป็นเหตุ คือ โทสะ เป็นเหตุ คือ โมหะ หรือ ?

ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นเหตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นเหตุ.

[๑๖๖๐] ป. อโลกะเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะเป็นเหตุ อโมหะเป็นเหตุ โลภะเป็นเหตุ โทสะ
เป็นเหตุ โมหะเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งโมหะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจแห่งรูป นั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๑] ส. รูปเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโลภะเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลภะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโทสะเป็นเหตุ อโมหะเป็นเหตุ โลภะเป็นเหตุ โทสะ
เป็นเหตุ โมหะเป็นเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจแห่งโมหะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นเหตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มหาภูตรูปทั้งหลาย เป็นเหตุ โดยเป็นที่อาศัยแห่ง
อุปาทายรูปทั้งหลาย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า มหาภูตเป็นเหตุโดยเป็นที่อาศัยแห่งอุปาทายรูป
ทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปเป็นเหตุ.

รูปร่างเหตุติกา จบ

อรรถกถารูปร่าง เหตุติกา

ว่าด้วย รูปเป็นเหตุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นเหตุ. ในเรื่องนั้น คำว่า เหตุ ได้แก่
เหตุที่เป็นชื่อของเหตุมีกุศลมูลเป็นต้นบ้าง ที่เป็นชื่อของปัจจัยอย่างใด
อย่างหนึ่งบ้าง. ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจุลลัทธินิยายอุตตราปถกะ
ทั้งหลายว่า รูปเป็นเหตุโดยไม่แปลกกันเลย โดยอาศัยพระบาลีว่า
มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุของอุปาทารูป ดังนี้ เพราะไม่แยกเนื้อความอย่างนี้
คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.
คำว่า เป็นเหตุคือโลภะ ความว่า สกวาทิย่อมถามว่า รูปเป็นอโลกเหตุ
หรือ ? ปรวาทิตอบปฏิเสธ. แม้ในปัญหาที่เหลือก็เช่นนี้.

ในคำว่า มหาภูตรูปทั้งหลายเป็นเหตุโดยเป็นที่อาศัยแห่งอุปาทารูป
ทั้งหลาย นี้ ท่านกล่าวถึงความ เป็นเหตุเพราะอรรถว่าเป็นปัจจัย มิได้
กล่าวความเป็นเหตุเพราะอรรถว่าเป็นมูล เพราะฉะนั้น พระบาลีนั้น จึง
มิใช่ข้อพิสูจนรับรองในปัญหาข้อนี้ ดังนี้แล.

อรรถกถารูปร่างเหตุติกา จบ

รูปร่างเหตุกันตักถา

[๑๖๖๓] สกวาที รูปร่างธรรมที่มีเหตุหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปร่างธรรมมีเหตุ โดยเหตุคืออโลกะหรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปร่างธรรมมีเหตุ โดยเหตุคืออโทสะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโมหะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโลกะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโทสะ ฯลฯ โดยเหตุคืออโมหะ หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๔] ส. รูปร่างธรรมมีเหตุหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปร่างธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปร่าง มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พียงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปร่างธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปร่างไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปร่างธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปร่างไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปร่างธรรมมีเหตุ.

[๑๖๖๕] ส. อโลกะเป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
 ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะเป็นธรรมมีเหตุ ฯลฯ อโมหะ ศรัทธา วิริยะ
 สติ สมาธิ ปัญญา โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ
 อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ เป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์
 ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโนตตปปะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
 ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๖] ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
 นึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโลภะเป็นธรรมมีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์
 ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลภะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมมีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
 นึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโทสะเป็นธรรมมีเหตุ ฯลฯ อโนตตปปะเป็นธรรม
 มีเหตุ แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโนตตปปะ

นั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๖๗] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีเหตุหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นธรรมมีปัจจัย มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า รูปเป็นธรรมมีปัจจัย ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึง
ต้องกล่าวว่า รูปเป็นธรรมมีเหตุ.

รูปร่างเหตุกันตักถา จบ

อรรถถารูปร่างเหตุกันตักถา

ในการพรรณนากถาว่า รูปเป็นธรรมมีเหตุ บัณฑิตพึงทราบเนื้อ
ความโดยนัยนี้นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถถารูปร่างเหตุกันตักถา จบ

รูปังกุสลากุสสันติกถา

[๑๖๖๘] สกวาที รูปเป็นกุศล หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นกุศล.

[๑๖๖๙] ส. อโลกะเป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความ
ตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะเป็นกุศล ฯลฯ อโมหะเป็นกุศล ฯลฯ ศรัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งปัญญานั้นมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๐] ส. รูปเป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะเป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลภะนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก

ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะเป็นกุศล ฯลฯ ปัญญาเป็นกุศล แต่เป็นธรรม
ไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งปัญญานั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๑] ส. รูปเป็นอกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ
แห่งรูปนั้นไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปเป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ
ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นอกุศล ฯลฯ

[๑๖๗๒] ส. โลภะเป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งโลกะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งรูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โทสะ โมหะ มานะ ฯลฯ อโนตตปปะ เป็นอกุศลเป็น
ธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโนตตปปะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นอกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ

ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๓] ส. รูปเป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โลกะเป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งโลกะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นอกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โทสะ โมหะ มานะ ฯลฯ อโนตตปปะ เป็นอกุศล แต่
เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโนตตปปะนั้น

ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๔] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า รูปเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้างหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง

มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล
บ้าง ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง.

รูปร่างกุสลากุศลันติกถา จบ

อรรถถารูปร่างกุสลากุศลันติกถา

ว่าด้วย รูปเป็นกุศลและอกุศล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นกุศลและอกุศล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดคุณลักษณะนิยามนิสาสะและสมิตยะทั้งหลายว่า กายวิญญูติ
และวิวิญญูติรูป กล่าวคือกายกรรมและวชิกรรมว่าเป็นกุศลบ้างเป็น
อกุศลบ้าง โดยหมายเอาพระบาลีว่า กายกรรม วชิกรรม เป็นกุศลก็มี
เป็นอกุศลก็มี ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า รูปเป็นกุศลหรือ เป็นต้น
โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาทิเพื่อท้วงว่า ผิดว่า รูปเป็นกุศลไซ้ รูปนั้นก็พึงเป็นสภาพต่าง ๆ
เช่นนี้ จึงกล่าวคำว่า รูปเป็นธรรมมีอารมณ์ เป็นต้น แม้ในปัญหาว่าด้วย
อกุศล ข้างหน้าก็เช่นนี้. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้น แล.

อรรถกถารูปังกุสลาคุสสันติกถา จบ

รูปังวิปาโกติกา

[๑๖๗๕] สกวาที รูปเป็นวิบากหรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. รูปเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา สัมปยุตด้วยสุขเวทนา สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา สัมปยุตด้วยอทุกขมสุขเวทนา สัมปยุตด้วยผัสสะ ฯลฯ สัมปยุตด้วยจิต เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. หากว่า รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นวิบาก.

[๑๖๗๖] ส. ผัสสะเป็นวิบาก ผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งผัสสะนั้น มีอยู่หรือ ?

ป. ฐกแล้ว.

ส. รูปเป็นวิบาก รูปเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่ง

รูปนั้นมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๗] ส. รูปเป็นวิบาก แต่รูปไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งรูปนั้นไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผัสสะเป็นวิบาก แต่ผัสสะไม่เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ฯลฯ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งผัสสะนั้น ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๗๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นวิบากหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ธรรมคือจิตและเจตสิก ที่บังเกิดขึ้นเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมไว้ เป็นวิบาก มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ธรรมคือจิตและเจตสิก ที่บังเกิดขึ้นเพราะบุคคลได้ทำกรรมไว้ เป็นวิบาก ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปที่บังเกิดขึ้นเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมไว้เป็นวิบาก.

รูปร่างวิปาโกติกา จบ

อรรถกถารูปัง วิปาโกติกถา

ว่าด้วย รูปเป็นวิบาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นวิบาก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะกายอันธกะและสมิตยะทั้งหลายว่า รูปใดที่เกิดขึ้นเพราะทำกรรมไว้ แม้รูปนั้นก็เป็วิบาก คุณจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นเพราะทำกรรมไว้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า **รูปเป็นที่ตั้งแห่งสุข-เวทนา** เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า รูปเป็นวิบากไซ้ รูปนั้นก็พึงเป็นสภาพต่าง ๆ เช่นที่กล่าวนี้. คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถารูปังวิปาโกติกถา จบ

รูปัง รูปาวจรรูปาวจรันติกถา

[๑๖๗๕] สกวาที รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมแสวงหาสมบัติ เป็นธรรมแสวงหาอุปบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์อันเดียวกัน กับจิตดวงแสวงหาสมบัติ กับจิตดวงแสวงหาอุปบัติ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปไม่เป็นธรรมแสวงหาสมบัติ ไม่เป็นธรรมแสวงหาอุปบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม จะเป็นสหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสวงหาสมบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิตดวงแสวงหาอุปบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หาไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปไม่เป็นธรรมแสวงหาสมบัติ ไม่เป็นธรรมแสวงหาอุปบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม จะเป็นธรรมสหระคต ฯลฯ มีอารมณ์อันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หาไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่.

[๑๖๗๖] ส. รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นธรรมแสวงหาสมบัติ เป็นธรรมแสวงหา
อสมบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐิธรรม สหระคต เกิดร่วม ระคน
สัมปยุต เกิดขึ้นด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็น
อันเดียวกันกับจิตดวงแสวงหาสมบัติ กับจิตดวงแสวงหาอสมบัติ กับจิต
เครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐิธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น

ส. รูปไม่เป็นธรรมแสวงหาสมบัติ ไม่เป็นธรรมแสวง
หาอสมบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐิธรรม จะเป็นธรรมสหระคต
 ฯลฯ มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐิธรรม
ก็หามิได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปไม่เป็นธรรมแสวงหาสมบัติ ไม่เป็น
ธรรมแสวงหาอสมบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐิธรรม จะเป็น
ธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ
กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐิธรรม ก็หามิได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็น
อรูปาวจรมีอยู่.

[๑๖๘๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นรูปาวจรมีอยู่ รูปเป็นอรูปาวจร
มีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปที่บังเกิด เพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมส่วน
กามาวจรไว้เป็นกามาวจร มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า รูปที่บังเกิด เพราะความที่บุคคลได้ทำกรรม ส่วนกามาวจรไว้เป็นกามาวจร ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า รูปที่เกิดขึ้นเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมส่วนรูปาวจรไว้ เป็นรูปาวจร รูปที่บังเกิดเพราะความที่บุคคลได้ทำกรรมส่วนอรูปาวจรไว้เป็นอรูปาวจร.

รูปร่าง รูปาวจรารูปาวจรันตีกถา จบ

อรรถกถารูปร่าง รูปาวจรารูปาวจรันตีกถา

ว่าด้วย รูปเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปเป็นรูปาวจร และอรูปาวจร. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดจตุลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า รูปใดเกิดขึ้น เพราะทำกรรมอันส่วนกามาวจร รูปนั้นเป็นกามาวจร เหตุใด เพราะเหตุที่นั่น รูปใดที่เกิดขึ้นแม้เพราะทำกรรมอันเป็นส่วนรูปาวจรและอรูปาวจร รูปนั้นก็พึงเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร ดังนี้ คำถามของสกวาทิวา รูปเป็นทั้งรูปาวจรและอรูปาวจรอยู่หรือ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้มีนัยตามที่กล่าวในหนหลังนั้นแหละ.

อรรถกถารูปร่าง รูปาวจรารูปาวจรันตีกถา จบ

รูปราโค รูปธาตุปริยาปนโนติอาทิกถา

[๑๖๘๒] สกวาที ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็น
ธรรมแสงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม สหระคต
เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน คับด้วยกัน มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน
มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหา
อุบัติ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ
ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม
จะเป็นธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน
 ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ก็หามิได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสงหา
สมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ทัญญธรรม จะเป็นธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุเป็นอันเดียวกันมีอารมณ์
เป็นอันเดียวกัน ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทัญญธรรม ก็หามิได้ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ.

[๑๖๘๓] ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในเสียงนับเนื่องในสัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรส ฯลฯ

ความกำหนดในโณภูมัพพะ นับเนื่องในทัญญัพพะธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๔] ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องใน
สัทธาธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปธาตุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรส ฯลฯ

ความกำหนดในโณภูมัพพะ ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในโณภูมัพพะธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปธาตุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๕] ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปธาตุ
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ เป็น
ธรรมแสงหาอุบัติ เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม สหระคต
เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน มีวัตถุประสงค์เป็นอันเดียวกัน
มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวงแสงหาสมาบัติ กับจิตดวงแสงหา
อุบัติ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสงหาสมาบัติ
ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม
เป็นธรรมสหระคต ฯลฯ มีวัตถุประสงค์เป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน
 ฯลฯ กับจิตเครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หาไม่ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความกำหนดในรูป ไม่เป็นธรรมแสงหา
สมาบัติ ไม่เป็นธรรมแสงหาอุบัติ ไม่เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ทิวฐธรรม จะเป็นธรรมสหระคต เกิดร่วม ระคน สัมปยุต เกิดด้วยกัน
ดับด้วยกัน มีวัตถุประสงค์เป็นอันเดียวกัน มีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน กับจิตดวง
แสงหาสมาบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิตดวงแสงหาอุบัติ ก็หาไม่ได้ กับจิต
เครื่องอยู่เป็นสุขในทิวฐธรรม ก็หาไม่ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความกำหนด
ในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ.

[๑๖๘๖] ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในเสียงนับเนื่องในสัททธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรส ฯลฯ

ความกำหนดในโณภูมัพพะ นับเนื่องในโณภูมัพพธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๗] ส. ความกำหนดในเสียง ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องใน
สัททธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ำนับเนื่องในรูป-
ธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความกำหนดในกลิ่น ฯลฯ ความกำหนดในรูป ฯลฯ

ความกำหนดในโณภูมัพพะ ไม่พึงกล่าวว่ำนับเนื่องในโณภูมัพพธาตุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความกำหนดในรูป ไม่พึงกล่าวว่ำนับเนื่องในรูป-
ธาตุ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ
ความกำหนดในรูปนับเนื่องในรูปธาตุ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ความกำหนดในกาม นับเนื่องในกามธาตุ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ความกำหนดในกาม นับเนื่องในกามธาตุ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า ความกำหนดในรูป นับเนื่องในรูปธาตุ ความกำหนดในอรุบนับเนื่องในอรุปธาตุ.

รูปราโค รูปธาตุปริยาป็นโน อรูปธาตุปริยาป็นโนติกถา จบ

อรรถถการูปราโค รูปธาตุปริยาป็นโนติอาทิกถา

ว่าด้วย รูปราคะนับเนื่องในรูปธาตุเป็นต้น

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรูปราคะนับเนื่องในรูปธาตุ อรูปปราคะนับเนื่อง ในอรุปธาตุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอันธกะทั้งหลายว่า กามราคะ ความยินดีในกาม นับเนื่องในกามธาตุ เหตุใด เพราะเหตุที่นั่น แม้อรูปปราคะทั้งหลาย คือความยินดีในรูป ก็พึงนับเนื่อง ในรูปธาตุและอรุปธาตุ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือพึงทราบโดยนัยที่กล่าวในหนหลัง นั้นแหละ. ด้วยว่า ในปัญหานี้ บัณฑิตพึงทราบบทที่ต่างกันว่า รูปราคะ ย่อมนอนเนื่องในรูปธาตุ และอรุปราคะย่อมนอนเนื่องในอรุปธาตุอย่าง เดียว. ก็ลัทธินั้นมีอยู่ที่นิกายอันธกะทั้งหลายด้วย แก่นิกายสมัตติยะ ทั้งหลายด้วย แต่ปัญหานี้เป็นของนิกายอันธกะทั้งหลายเท่านั้น.

อรรถถการูปราโค รูปธาตุปริยาป็นโนติอาทิกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. นิคคกถา ๒. ปัคคกถา ๓. สุขานุปปทานกถา ๔. อธิคคัย-
หมนสิการกถา ๕. รุปึงเหตุติกถา ๖. รุปึงเหตุกันติกถา ๗. รุปึงกุสลา-
กุสลันติกถา ๘. รุปึงวิปาโกติกถา ๙. รุปึงรูปาวจรารูปาวจรันติกถา
๑๐. รูปราโครูปธาตุปริยาปนโนติอาทิกถา.

วรรคที่ ๑๖ จบ

อรรถิ อรหโต ปุญญปจโยติกถา

[๑๖๘๕] สกวาที พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์มีการสะสมบาป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ไม่มีการสะสมบาป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ไม่มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๖] ส. พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังสร้างสมบุญญาภิสังขาร ยังสร้างสม

อานัญญาภิสังขาร ยังทำกรรมที่เป็นไปเพื่อคติเพื่อภพ เพื่อความเป็นใหญ่ เพื่อความเป็นอธิบดี เพื่อสมบัติใหญ่ เพื่อบริวารมาก เพื่อความงามในเทพ เพื่อความงามในมนุษย์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๘๗] ส. พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังสะสมอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. พระอรหันต์เลิกสะสมอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. พระอรหันต์ละขาดอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์ยังถือมันอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์ชำระล้างอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์หมักหมมอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์กำจัดอยู่หรือ ฯลฯ พระอรหันต์อบอวลอยู่หรือ ฯลฯ

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. พระอรหันต์สั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ เลิกสั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้ว ดำรงอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า พระอรหันต์สั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ เลิกสั่งสมอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีการสะสมบุญ.

[๑๖๕๒] ๓. พระอรหันต์ละขาดอยู่ที่ไม่ใช่ ถือมันอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ละขาดแล้วดำรงอยู่ ชำระล้างอยู่ที่ไม่ใช่ หมักหมมอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ชำระล้างแล้วดำรงอยู่ กำจัดอยู่ที่ไม่ใช่ อบอวลอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า พระอรหันต์ กำจัดอยู่ที่ไม่ใช่ อบอวลอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีการสะสมบุญ.

[๑๖๕๓] ป. พระอรหันต์มีการสะสมบุญ หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์พึงให้ทาน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าพระอรหันต์พึงให้ทาน ก็ต้องไม่กล่าวว่าพระอรหันต์
ไม่มีการสะสมบุญ.

[๑๖๔๔] ป. พระอรหันต์ให้จิวร ฯลฯ พึ่งให้บิณฑบาต พึ่งให้
เสนาสนะ พึ่งให้คิลานปัจฉยเภสัชบริวาร พึ่งให้ของเคี้ยว พึ่งให้ของ
บริโภค พึ่งให้น้ำดื่ม พึ่งไหว้พระเจดีย์ พึ่งยกขึ้นซึ่งมาลา พึ่งยกขึ้นซึ่ง
ของหอม พึ่งยกขึ้นซึ่งเครื่องลูบไล้ ที่พระเจดีย์ พึ่งทำประทักษิณพระเจดีย์
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระอรหันต์พึงทำประทักษิณพระเจดีย์ ก็
ต้องไม่กล่าวว่าพระอรหันต์ไม่มีการสะสมบุญ.

อรรถิ อรหโต ปุญญปจโยติกถา จ

อรรถกถาอรรถิ อรหโต ปุญญปจโยติกถา

ว่าด้วย พระอรหันต์มีการสะสมบุญ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระอรหันต์มีการสะสมบุญ. ในเรื่องนั้น ชน
เหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า การสะสม
บุญของพระอรหันต์มีอยู่ เพราะอาศัยกรรมมีการแจกจ่ายทานและ
การไหว้พระเจดีย์ เป็นต้น คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำ
ตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อท้วงว่า ชื่อว่า
พระอรหันต์เป็นผู้มีบุญอันละบาปอันได้แล้ว ถ้าว่า พระอรหันต์พึง

ทำบุญบ้าง ฟังทำบาปบ้างไซ้รี้ ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า พระอรหันต์มีการ
สะสมบาปหรือ ปรวาทที่เมื่อไม่เห็นการทำกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น
จึงตอบปฏิเสธ. ในคำว่า พระอรหันต์ยังสร้างสมบุญญาภิสังขาร เป็นต้น
ปรวาทที่ตอบปฏิเสธเพราะกรรมอันเป็นเหตุนำไปสู่ภพของพระอรหันต์
ไม่มี.

ในคำว่า พระอรหันต์ฟังให้ทาน เป็นต้น สกวาที่ตอบรับรอง
เพราะสภาพความเป็นไปแห่งทานเป็นต้นของพระอรหันต์มีอยู่ด้วยกิริยาจิต
แต่ปรวาทที่ไม่ถือเอาจิตจึงให้ลัทธิของตนตั้งอยู่ด้วยการแสดงสักว่าเป็น
เรื่องของการกระทำ. ถึงอย่างนั้น ลัทธินั้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้เพราะตั้งไว้โดย
อุบายอันไม่แยบคาย ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาอรรถิอรหโตปุณฺณูปจโยติกถา จบ

นัตถิ อรหโต อกาลมังจตุกถา

[๑๖๕๕] สกวาที พระอรหันต์ ไม่มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. อรหันตฆาตไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหันตฆาตมีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

[๑๖๕๖] ส. ผู้ที่ปลงชีวิตพระอรหันต์นั้น ปลงในเมื่อมีชีวิตคือ ชีวิตส่วนที่เหลือยังมีอยู่ หรือว่า ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือไม่มีอยู่.

ป. ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือไม่มีอยู่.

ส. หากว่า ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือยังมีก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ.

ป. ปลงในเมื่อชีวิตคือชีวิตส่วนที่เหลือยังมีอยู่.

ส. อรหันตฆาตไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๖] ส. พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยาพิช ศาสตรา ไพ ไม่พึงเข้าไปในกายของพระ-

อรหันต์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ยาพิช ศาสตร์รา ไฟ ฟังเข้าไปในกายของพระอรหันต์

ได้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ยาพิช ศาสตร์รา ไฟ ฟังเข้าไปในกายของ
พระอรหันต์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ไม่มีกาลมรณะ.

[๑๖๕๗] ส. ยาพิช ศาสตร์รา ไฟ ฟังเข้าไปในกายของพระ-
อรหันต์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหันตสมาตไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๖๕๘] ป. พระอรหันต์มีกาลมรณะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราไม่กล่าวความที่กรรมอันเป็นไปด้วยสัตยเจตนา ที่บุคคลทำแล้ว สะสม
แล้วจะสิ้นสุดไป เพราะมิได้เสวยผล แต่กรรมนั้นแล จะให้ผลในภพภูมิตุลา
เทียว หรือในภพถัดไป หรือในภพอื่นสืบ ๆ ไป ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง
มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น พระอรหันต์ก็ไม่มีกาลมรณะนะสิ.

นัตถิ อรหโต อกาลมัจจุตติกถา จข

อรรถกถานัตถิ อรหโต อกาลมัจจุติกา

ว่าด้วย พระอรหันต์ไม่มีกาลมรณะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระอรหันต์ไม่มีกาลมรณะ คือการตายใน
เวลาอันไม่สมควรของพระอรหันต์ไม่มี. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะของนิกายราชคิริกะและสมิตยะทั้งหลายว่า ชื่อว่า
พระอรหันต์ต้องเสวยกัมมวิบากทั้งปวงแล้วจึงจะปรินิพพาน ดังนี้
เพราะถือเอาเนื้อความแห่งพระสูตรว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าว**
ความที่กรรมอันเป็นไปด้วยสัญเจตนาที่บุคคลทำแล้วสะสมแล้วจะสิ้นสุด
ไป เพราะมิได้เสวยผล แต่กรรมนั้นจะให้ผลในภพภูมิธรรมเทียว หรือ
ในภพที่ถัดไป หรือในภพอื่นสืบ ๆ ไป ดังนี้ โดยไม่พิจารณา คำถาม
ของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาที่เพื่อจะท้วงว่า **ชื่อว่า อกาลมรณะของพระอรหันต์ไม่มี** ไซ้ชื่อว่า
ผู้มาพระอรหันต์ก็ไม่พึงมี ดังนี้ จึงกล่าวว่า **อรหันตมต คือผู้มา**
พระอรหันต์ ไม่มีหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะความที่อนันตริยกรรม
และบุคคลผู้เป็นเช่นนั้นนั้นแหละมีอยู่พร้อม. ในปัญหาว่า **ยาพิษ... ไม่**
พึงเข้าไปในกาย ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะลัทธิว่า กรรมที่ท่านทำไว้
ในกาลก่อนยังไม่สิ้นไปตราบไคยาพิษก็ไม่ทำอันตรายตราบนั้น ดังนี้.
คำที่เหลือในที่นี้ พึงตราบตามพระบาลีนั้นแหละ.

พระสูตรว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าว** เป็นต้น ที่ปรวาทิ
กล่าวแล้วหมายเนื้อความนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **เราไม่กล่าว**
ความที่กรรมอันเป็นไปด้วยสัญเจตนาที่บุคคลทำแล้วสะสมแล้วจะสิ้นสุด
ไป เพราะมิได้รับมิได้ประสบมิได้เสวยผล คือหมายความว่า ไม่ทรง

กล่าวซึ่งความที่กรรมเหล่านั้นเป็นของสิ้นสุดโดยวิธีทั้งหมด ก็แลเมื่อกรรมที่ให้ผลในภพธรรมมีอยู่กรรมนั้นนั่นแหละพึงให้ผลในภพธรรมมิใช่ให้ผลในภพอื่น ๆ เมื่อกรรมที่ให้ผลในภพหน้า คือภพที่ ๒ มีอยู่กรรมนั้นย่อมให้ผลในภพนั้นไม่ให้ผลในภพอื่น เมื่อกรรมที่จะให้ผลในภพอื่น ๆ มีอยู่ในกาลใด กรรมนั้นได้ให้โอกาสให้ผลในกาลนั้นย่อมให้ผล ด้วยประการฉะนี้. อีกนัยหนึ่ง ในปริยายอื่นอีกที่มีสภาพอย่างนี้ มีอธิบายว่า ครั้นเมื่อความเป็นไปแห่งสังขาร คือการท่องเที่ยวไป แม้นในที่ทั้งปวง มีอยู่ ประเทศของโลกนั้นย่อมไม่เว้นจากวาระของการให้ผลของกรรม ด้วยประการฉะนี้ บุคคลอยู่ในที่ใด ๆ จึงไม่พ้นจากบาปกรรม ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนี้มีอยู่ กรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ยังเหลืออยู่แม้อย่างหนึ่ง ยังไม่มีโอกาสให้ผลในกาลก่อน พระอรหันต์ก็พึงเสวยผลแห่งกรรมนั้น เพราะฉะนั้น ว่าโดยกาลเหมาะสมแล้ว การตั้งลัทธิตัวว่า พระอรหันต์ไม่มีอกาลมรณะ ดังนี้ ที่ปรวาทิทำแล้ว จึงชื่อว่าทำไว้ไม่ดี ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถานัตถิ อรหโต อกาลมัจจุตติกถา จบ

สัพพมัทธัง กัมมโตติกา

[๑๖๕๕] สกวาที สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. แม่กรรมก็เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งทั้งปวงเป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะเหตุที่ทำไว้ในกาลก่อน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะวิบากแห่งกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะวิบากแห่งกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงฆ่าสัตว์ เพราะวิบากแห่งกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปาณาติบาตมีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. วิบากแห่งกรรมมีผล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิบากแห่งกรรมไม่มีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปาณาติบาตไม่มีผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลฟังลักทรัพย์ ฯลฯ ฟังกล่าวเท็จ ฟังกล่าวคำ

ส่อเสียด ฟังกล่าวคำหยาบ ฟังพูดเพื่อเจ้อ ฟังตัดช่องย่องเบา ฟังปลิ้นใหญ่

ฟังปลิ้นเฉพาะหลังคาเรือน ฟังดักที่ทางเปลี่ยว ฟังผัดเมียบาน ฟังฆ่า

ชาวบ้าน ฟังฆ่าชาวนิคม เพราะกรรมวิบาก หรือ ?

ฟังให้ทาน ฟังให้จิวร ฟังให้บิณฑบาต ฟังให้เสนาสนะ

ฟังให้คิลานปัจฉยเภสัชชบิหาร เพราะกรรมวิบาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิลานปัจฉยเภสัชชบิหารมีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรรมวิบากมีผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรรมวิบากไม่มีผล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คิลานปัจฉยเภสัชชบิหารไม่มีผล หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๐๐] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า โลกเป็นไปเพราะ

กรรม หมูสัตว์เป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องกระชับ

เหมือนลิ่มสลักแห่งรถ ที่เล่นไปอยู่ ฉะนั้น บุคคลได้เกียรติ ความ
สรรเสริญ เพราะกรรม และได้ความเสื่อม การถูกฆ่า การถูกจองจำก็
เพราะกรรม บุคคลรู้ชัดซึ่งกรรมนั้นว่า เป็นเครื่องทำให้ต่างกันฉะนี้แล้ว
โชนจะพึงกล่าวว่า กรรมไม่มีในโลกเล่า ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น สิ่งทั้งปวงนี้ ก็เป็นเพราะกรรม นะสิ.

สัพพमितัง กัมมโตติกา จบ

อรรถกถาสัพพमितัง กัมมโตติกา

ว่าด้วย สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะกรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสิ่งทั้งปวงนี้เป็น คือเกิด เพราะกรรม. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะนิกายราชคิริกะและสิทธัตถิกะทั้งหลาย
ว่า สิ่งทั้งปวงนี้กล่าวคือ กัมมวิภูฏะ กิเลสวิภูฏะ วิปากวิภูฏะเกิดมา
เพราะกรรมเทียว เพราะอาศัยพระสูตรว่า โลกย่อมเป็นไปตามกรรม
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า สิ่งทั้งปวง เป็นต้นหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าคัมภีร์นั้น สกวาทิเพื่อจะท้วงด้วยคำว่า
ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนั้นมิอยู่ แม้กรรมก็ย่อมเกิดแต่กรรม ดังนี้ จึง
กล่าวว่า แม้กรรมก็เป็น คือเกิด เพราะกรรมหรือ? ปรวาทิตอบปฏิเสธ
ด้วยคำว่า ผิดว่า แม้กรรมชื่อว่าเกิดแต่กรรมจริงไซ้ กรรมนั้นก็พึงเป็น
วิปากเท่านั้น ดังนี้. คำว่า สิ่งทั้งปวงนี้เป็นเพราะเหตุที่ทำไว้ในกาล

ก่อนหรือ สกวาที่ถามเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า สิ่งทั้งปวงเกิดแต่กรรม สิ่งนั้นก็พึงมีเหตุที่ทำไว้แล้วในกาลก่อน. ปรวาที่ตอบปฏิเสธเพราะกลัวเป็นลัทธิปุพเพกตเหตุวาทะ. คำว่า **เป็นพระวิบากแห่งกรรมหรือ** สกวาที่ถามเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า สิ่งทั้งปวงย่อมเกิดเพราะกรรม กรรมใดที่เป็นเหตุแห่งความเป็นไปในอดีตภพ กรรมเมื่อนั้นก็เกิดจากกรรมในภพก่อน เพราะฉะนั้น กัมมวิบากย่อมสำเร็จ ด้วยเหตุ นั้น สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏ เพราะกัมมวิบากตามลัทธิของท่านด้วยเหตุ นั้นหรือ ดังนี้. ปรวาที่ตอบปฏิเสธ เพราะหมายเอาความเกิดแต่กรรมของความเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น เหมือนหน่อแห่งพืชย่อมเกิดมาจากพืช. ถูกถามครั้งที่ ๒ ท่านก็ตอบรับรอง เพราะความที่กรรมเมื่อนั้นเป็นไป เพราะกรรมในก่อนเหมือนหน่อแห่งพืชย่อมเกิดจากพืชต้นก่อน. คำว่า **บุคคลพึงฆ่าสัตว์ เป็นต้น** สกวาที่กล่าวเพื่อท้วงว่า ฆิว่า สิ่งทั้งปวงเกิดแต่กัมมวิบากไซ้ร้ บุคคลก็พึงทำปาณาติบาต เป็นต้นด้วยกัมมวิบากนั้นนั่นแหละ. ปรวาที่ตอบรับรองตามลัทธิว่า แม้เจตนาในความเป็นผู้ทุศีลที่เกิดขึ้นในกรรมก่อนก็เป็นวิบากโดยปริยายหนึ่งทีเดียว. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า **ปาณาติบาตมีผลหรือ** เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ปาณาติบาตย่อมสำเร็จจากกัมมวิบากตามลัทธิของท่านไซ้ร้ แม้วิบากก็มีผลปรากฏเหมือนปาณาติบาต ดังนี้ ปรวาที่เมื่อเห็นซึ่งความที่ปาณาติบาตมีผล เพราะความเป็นผลให้เกิดในนรก เป็นต้น จึงตอบรับรอง. แต่เมื่อไม่เห็นฐานะที่สกวาที่กล่าวว่า สิ่งชื่อนี้เป็นผลของกัมมวิบาก จึงตอบปฏิเสธ. แม้ใน **อทินนาทาน เป็นต้น** ก็นัยนี้.

คำว่า **กิลานปัจจยเภสัชชบริวาร มีผลหรือ** ความว่า สกวาที่ย่อมถามว่า ผลแห่งการให้ทานมีอยู่ด้วยสามารถแห่งไทยธรรมหรือ ดังนี้.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 527

พระสูตรว่า โลกคือสัตว์โลก เป็นไปเพราะกรรม ย่อมแสดงซึ่งความที่บุคคลนับถือกรรมว่าเป็นของตน ของกัมมวาทีบุคคลว่า กรรมมีอยู่ เพราะปฏิเสธกัมมวาทีบุคคล ที่กล่าวว่า กรรมไม่มีอยู่ ดังนี้ มิใช่แสดงซึ่งความที่สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นเพราะกรรมเลย เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้ จึงไม่สำเร็จดังลัทธินั้น ดังนี้แล.

อรรถกถาสัพพมัทธกัมมโตติกา จบ

อินทริยพัทธกถา

[๑๗๐๑] ปรวาทิ สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์เท่านั้น เป็นทุกข์ หรือ ?

สกวาทิ ถูกแล้ว.

ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์เท่านั้น ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทริย์ก็ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทริย์ ก็ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์เท่านั้นเป็นทุกข์.

[๑๗๐๒] ส. สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทริย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ฯลฯ มีความแปรไปเป็นธรรมดา แต่มันไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทริย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ มี

ความแปรไปเป็นธรรมดา แต่มันไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ มีความแปรไปเป็นธรรมดา และมันเป็นทุกข์ หรือ ?

ความแปรไปเป็นธรรมดา และมันเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ

มีความแปรไปเป็นธรรมดา และมันเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๐๓] ส. สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งใดที่ไม่เที่ยง สิ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ก็ไม่เที่ยง ก็ต้องไม่กล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้น เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ก็ไม่เที่ยง ก็ต้องไม่กล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้น เป็นทุกข์.

[๑๗๐๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สิ่งที่เกิดด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลอยู่ประพตติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์ ที่เกิดด้วยอินทรีย์ ฉนใด ก็อยู่ประพตติพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อกำหนดรู้ทุกข์ที่ไม่เกิดด้วยอินทรีย์ ฉนนั้นหรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ทุกข์เนื่องด้วยอินทรีย์ อันพระอริยะกำหนดรู้แล้ว

ย่อมไม่เกิดขึ้นอีก ฉนใด ทุกข์ที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ อันพระอริยะกำหนด
รู้แล้ว ก็ไม่เกิดขึ้นอีกฉนนั้น หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ก็สิ่งเนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้น เป็นทุกข์

นะสิ.

อินทรีย์พัทธกถา จบ

อรรถกถาอินทรีย์พัทธกถา

ว่าด้วย สิ่งเนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสิ่งเนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์. ในปัญหานี้
ทุกข์มี ๒ คือ อินทรีย์พัทธทุกข์ คือสิ่งเนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์ และ
อนินทรีย์พัทธทุกข์ คือสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เป็นทุกข์ ก็อินทรีย์พัทธ
ชื่อว่าเป็นทุกข์เพราะความเป็นวัตถุแห่งทุกข์ อนินทรีย์พัทธชื่อว่าเป็น
ทุกข์ เพราะความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงเคราะห์ไว้ในคำว่า **สิ่งใด
ไม่เที่ยงสิ่งนั้นชื่อว่าเป็นทุกข์** เพราะอรรถว่าถูกความเกิดและความดับ
บีบบั่น ดังนี้. ชนเหล่าใดไม่ถือเอาวิภาคนี้มีความเห็นผิดดุจลัทธินิกาย
เหตุวาทะทั้งหลายว่า การประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักแห่งพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเพื่อกำหนดรู้ทุกข์อันใด ทุกข์อันนั้นเป็นอินทรีย์พัทธทุกข์นี้
เท่านั้น มิใช่ทุกข์อื่นนอกจากนี้ ดังนี้ คำถามของสกวาทินว่า **สิ่งเนื่อง
ด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์หรือ** เพื่อแสดงซึ่งความที่อนินทรีย์พัทธ

คือสิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ แม้นอกนี้ก็เป็นทุกข์ โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้นไม่เที่ยง ดังนี้ เพื่อท้วงด้วยคำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ เหตุใด เพราะเหตุที่อินทรีย์พัตหทุกข์เท่านั้นพึงเป็นสภาพไม่เที่ยงหรือ ดังนี้. คำว่า สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ก็ไม่เที่ยง...มิใช่หรือ อธิบายว่า เมื่อนินทรียพัตหะ เช่น แผ่นดิน ภูเขา แผ่นหิน เป็นต้น ก็ไม่เที่ยงมิใช่หรือ.

ในปัญหาว่า ไม่พึงกล่าวว่า สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เท่านั้นเป็นทุกข์หรือ คำตอบรับรองว่า ใช่ เป็นของสกวาที. จริงอยู่ อินทรียพัตหทุกข์ ย่อมเป็นอารมณ์ของทุกขโทมนัสทั้งหลาย. อันที่จริง ไฟในฤดูร้อนก็ดี ลมในฤดูหนาวก็ดีก็เป็นอารมณ์ของทุกข์ ความฉิบหายแห่งโกคะเป็นต้น ก็เป็นอารมณ์ของโทมนัสเสมอไป เพราะฉะนั้น แม้เว้นจากอินทรียพัตหทุกข์ เสียแล้ว ก็พึงกล่าวได้ว่า อนินทรียพัตหะเป็นทุกข์เพราะอรรถว่าเป็นสภาพไม่เที่ยง แต่ไม่ควรกล่าวว่า เป็นทุกขอริยสัจ เพราะความเป็นทุกข์ ไม่เกิดจากกรรมและกิเลสทั้งหลาย และเพราะความที่บุคคลไม่พึงกำหนดรู้ได้ด้วยมรรค. อนึ่ง ความดับสลายไปแห่งหญ้าและต้นไม้เป็นต้น หรือ ความดับสลายไปแห่งพืชที่เกิดตามฤดูกาลเป็นต้นย่อมไม่ถือว่าเป็นทุกขนิโรธอริยสัจ เหตุใด เพราะเหตุที่อินทรียพัตหะเท่านั้นเป็นทุกข์ด้วย เป็นอริยสัจจะด้วย แต่อนินทรียพัตหะนี้เป็นแต่เพียงทุกข์เท่านั้นไม่เป็นอริยสัจ ดังนั้น สกวาทีเพื่อจะแสดงทุกข์ทั้ง ๒ ที่ต่างกันนี้ จึงตอบรับรองว่า ใช่ พระบาลีว่า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์อันเนื่องด้วยอินทรีย์เป็นต้น ย่อมแสดงถึงการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการกำหนดรู้

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 532

อินทริยัพัทธทุขั้โดยการทำให้เกิดขึ้นอีกของผู้ที่กำหนดรู้แล้ว. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ สกวาที่จึงปฏิเสธในปัญหานั้น. อันที่จริง ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อปฏิเสธความที่อินทริยัพัทธทุขั้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสงเคราะห์ไว้ด้วยคำว่า **สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นชื่อว่าปทุขั้** ดังนี้ เพราะฉะนั้น คำนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์สิ่งที่ไม่เนื่องด้วยอินทริยั้ว่าไม่เป็นทุขั้ ดังนี้แล.

อรรถกถาอินทริยัพัทธกถา จบ

ฐเปตวา อริยมัคคันทิกถา

[๑๗๐๕] สกวาทิ เว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยสังขมี ๓ เท่านั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อริยสังขมี ๓ เท่านั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอริยสังขไว้ ๔ คือ ทุกข์

ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ก็ต้องไม่กล่าวว่า อริยสังขมี ๓ เท่านั้น

[๑๗๐๖] ส. แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โดยอรรถว่าอย่างไร.

ป. โดยอรรถว่า ไม่เที่ยง.

ส. อริยมรรคไม่เที่ยง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยมรรคเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 534

ส. อริยมรรคไม่เที่ยง แต่อริยมรรคนั้นไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุกขสมุทัยไม่เที่ยง แต่ทุกขสมุทัยนั้นไม่เป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุกขสมุทัยไม่เที่ยง และทุกขสมุทัยนั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อริยมรรคไม่เที่ยง และอริยมรรคนั้นเป็นทุกข์ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๐๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า เว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข์ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. อริยมรรคนั้น เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า อริยมรรคนั้น เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า เว้นอริยมรรค สังขารที่เหลือเป็นทุกข์.

ฐเปตวา อริยมัคคัณตักกา จบ

อรรถกถาฐเปตวา อริยมัคคัณตักกา

ว่าด้วย เว้นอริยมรรค

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเว้นอริยมรรค. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิทายเหตุวาทะทั้งหลายว่า อริยมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหตุใด เพราะเหตุนี้ ยกเว้น

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 535

อริยมรรคสังขารที่เหลือชื่อว่า เป็นทุกข์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ถ้าคั้นนั้น สกวาทิกล่าวว่า
แม้ทุกขสมุทัยก็เป็นทุกข์หรือ เพื่อท้วงว่า ก็ถ้าว่าคั้นเมื่อความเป็น
อย่างนั้นมีอยู่ไซ้ สสภาพแม่แห่งสมุทัยก็ต้องเป็นทุกข์. ปรวาทิตอบปฏิเสธ
หมายเอาสมุทัยนั้นเป็นเหตุลักษณะ คือ สภาวะเป็นเหตุ เมื่อถูกถามอีก
ก็ตอบรับรองหมายเอาสมุทัยนั้นเป็นโลกียธรรมมีความเกิดดับ. ในปัญหา
ทั้งหลายว่า อริยัตถมี ๓ เท่านั้นหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะกลัวผิด
จากพระสูตร ดังนี้แล.

อรรถกถาฐเปตวาอริยมัคคันตีกถา จบ

นวัตตัพพัง สังฆโม ทักขิณัง ปฏิกคฺชนหาตีตถิถา

[๑๗๐๘] สกวาที ไม่ฟังกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

[๑๗๐๙] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

[๑๗๑๐] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกที่ถวายทานแก่พระสงฆ์มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คนบางพวกที่ถวายทานแก่พระสงฆ์มีอยู่ด้วย เหตุฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

ส. คนบางคนที่ถวายจีวร ฯลฯ ที่ถวายบิณฑบาต ที่ถวายเสนาสนะ ที่ถวายคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ที่ถวายของขบเคี้ยว ที่ถวายของบริโภค ฯลฯ ที่ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คนบางพวก ที่ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์มีอยู่ ด้วยเหตุฉะนั้นท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้.

[๑๗๑๑] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พระสงฆ์ผู้ถึงพร้อม ด้วยสมาธิ ย่อมรับของทำบุญ จุจไฟรับการบูชา จุจแผ่นดินรับน้ำฝนจาก มหาเมฆ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น พระสงฆ์ก็รับของทำบุญได้ละสิ.

[๑๗๑๒] ป. พระสงฆ์รับของทำบุญได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มรรครับได้หรือ ผลรับได้หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นวัตตัพพัง สังโฆ ทักขินัง ปฏิกคณหาตีติกา จบ

อรรถกถาวัตตัพพัง สังโฆ ทักขิณัง ปฏิกคัณหาตีติกถา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์รับของทำบุญ

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์รับของทำบุญ. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเวตุลลกะกล่าวคือมหาปุณฺณวาที
ในขณะนี้ว่ เมื่อว่โดยปรมัตถ์แล้วพระสงฆ์ก็คือมรรคและผลเท่านั้น
ชื่อว่าพระสงฆ์อื่นนอกจากมรรคผลย่อมไม่มี ก็มรรค ละผลจะรับอะไรได้
ฉะนั้น ไม่ควรกล่าวว่พระสงฆ์รับทักขิณาทาน คือของทำบุญ ดังนี้
คำถามของสกวาทีว่ ไม่พึงกล่าว เป็นต้น โดยหมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำเป็นต้นว่
พระสงฆ์เป็น อาหุเนยยบุคคล ผู้ควรของบูชามีใช่หรือ เพื่อท้วงว่ ฝ่า
ตามลัทธิตของท่าน พระสงฆ์ไม่พึงรับทักขิณาทานใช่รึ พระศาสดาก็จะ
ไม่พึงยกย่องพระสงฆ์ว่ เป็นผู้ควรแก่บูชา เป็นต้น.

ชื่อว่า คนบางคนถวายนานแก่พระสงฆ์ สกวาทีกล่าวเพื่อจะท้วง
ว่ บุคคลเหล่าใดยอมถวายนานแก่พระสงฆ์ ครั้นเมื่อผู้รับทานไม่มี บุคคล
เหล่านั้นจะพึงถวายนานแก่ใครเล่า ดังนี้. พระสูตรว่ **ดูจไฟริบการบูชา**
ดังนี้ ท่านนำมาจากลัทธิตอื่น. ในคำเหล่านั้นคำว่ **มหาเมฆ** ท่านกล่าว
หมายเอาเมฆคือฝน จริงอยู่แผ่นดินย่อมรองรับน้ำฝนมิใช่รองรับเมฆเลย.
กล่าวว่ **มรรครับ ทักขิณาทาน ได้หรือ** ปรวาทิยอมกล่าวตามลัทธิตว่
มรรคและผลเป็นพระสงฆ์ ดังนี้ อันที่จริงมรรคและผลนั้นมิใช่พระสงฆ์
แต่บุคคล ๘ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้วชื่อว่า **พระสงฆ์** เพราะ
ท่านอาศัยขันธทั้งหลายที่บริสุทธิ์โดยความปรากฏเกิดขึ้นแห่งมรรคและผล
เพราะฉะนั้น เรื่องนี้ใช่ข้อพิสูจน์ว่ มรรคผลเป็นพระสงฆ์ ดังนี้แล.

อรรถกถาวัตตัพพังสังโฆทักษิณังปฎิกคัณหาศีติกา จบ

นวัตตัพพัง สังฆม ทักขิณัง วิโสเขตติกถา

[๑๗๑๓] สกวาที ไม่ฟังกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธฺิ
คือให้ผลมาก ได้หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. พระสงฆ์ เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ
เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา ฯลฯ เป็นเนื่อ-
นาบุญชั้นเยี่ยมของโลก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ยัง
ของทำบุญให้บริสุทธฺิได้.

[๑๗๑๔] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระสงฆ์ยังทักขิณาให้บริสุทธฺิได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่บุรุษ ๔ บุคคล ๘
ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่บุรุษ ๔
บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า
พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธฺิได้.

[๑๗๑๕] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธฺิได้
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. คนบางพวกถวายทานแก่พระสงฆ์แล้ว ขึ้นชมบุญ
มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า คนบางพวกที่ถวายทานแก่พระสงฆ์แล้ว
ขึ้นชมบุญมีอยู่ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญ
ให้บริสุทธิได้.

[๑๗๑๖] ๘. คนบางคนถวายจีวร ฯลฯ ถวายบิณฑบาต ถวาย
เสนาสนะ ถวายคิลานปัจฉยเภสัชชบิหาร ถวายของเคี้ยว ถวายของ
บริโภค ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์แล้ว ขึ้นชมบุญ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า คนบางพวกที่ถวายน้ำดื่มแก่พระสงฆ์แล้ว
ขึ้นชมบุญมีอยู่ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ยังของทำบุญ
ให้บริสุทธิได้.

[๑๗๑๗] ป. พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิได้ หรือ ?

๘. ถูกแล้ว.

ป. มรรคยังของทำบุญให้บริสุทธิหรือ ผลยังของทำบุญ
ให้บริสุทธิ หรือ ?

๘. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นวัตตัพพัง สังโฆ ทักขิณัง วิโสเชตีติกถา จบ

อรรถกถาวัตนัยสังฆมณฑล ทักขิณัง วิโสเขตติกถา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ไม่พึงกล่าวว่พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ คือทำให้มีผลมาก. ในปัญหานี้ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะนิยาย เวตุลลกะนั้นนั่นแหละว่า มรรคและผลเท่านั้นชื่อว่า พระสงฆ์ ก็มรรค และผลเหล่านั้นย่อมไม่อาจเพื่อทำทักษิณาให้บริสุทธิได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ยังของทำบุญให้บริสุทธิ ดังนี้ คำถามของ สกวาทีหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า เป็นผู้ควรของบูชา เป็นต้น สกวาทีกล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้าว่า พระสงฆ์ไม่อาจเพื่อให้ทักษิณา คือของทำบุญ บริสุทธิไซ้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็คงไม่กล่าวยกย่องพระสงฆ์นั้นอย่างนี้. คำว่าให้บริสุทธิ ได้แก่ ทำให้มีผลมาก จริงอยู่ ทานมีปริมาณน้อยที่เขาถวายแล้วในสงฆ์ ย่อมเป็นทานมีผลมาก ทานที่มีปริมาณมากที่เขาถวายแล้วในสงฆ์ก็ย่อม มีผลมากกว่า. คำว่า เป็นผู้ควรของทำบุญ (ทักษิณีย) ได้แก่ ผู้ควร แก่ทักษิณา คือสมควรแก่ทานที่เขาให้ด้วยความเคารพ อธิบายว่า ผู้สามารถเพื่อทำทักษิณานั้นให้บริสุทธิ. คำว่า ช้นขมบุญ คือทักษิณา ได้แก่ ให้บุญ คือทักษิณา นั้นถึงพร้อม อธิบายว่า ย่อมให้บรรลุผลอันใหญ่ ด้วยทักษิณาแม้มีปริมาณน้อย. คำที่เหลือในที่นี้มีนัยตามที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อรรถกถาวัตนัยสังฆมณฑลทักขิณังวิโสเขตติกถา จบ

นวัตตัพพังสังโห ภูญชตีติกถา

[๑๗๑๘] สกวาที ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ ฉัน คัม เคี้ยว ล้ม ได้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกที่ทำสังฆภัต อุตเทศภัต ยาคุและปานะ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่ คนบางพวกที่ทำสังฆภัต อุตเทศภัต ยาคุ และ ปานะ มีอยู่ ด้วยเหตุนี้่นะท่านจึงต้องกล่าวว่ พระสงฆ์ ฉัน คัม เคี้ยว ล้ม ได้.

[๑๗๑๙] ส. ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ ฉัน คัม เคี้ยว ล้ม ได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคณะโกชนะ ปรัมปรโกชนะ อติริตตโกชนะ อนติริตตโกชนะ ไว้มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคณะโกชนะ ปรัมปรโกชนะ อติริตตโกชนะ อนติริตตโกชนะไว้ ด้วยเหตุนี้่นะท่านจึง ต้องกล่าวว่ พระสงฆ์ ฉัน คัม เคี้ยว ล้ม ได้.

[๑๗๒๐] ส. ไม่พึงกล่าวว่ พระสงฆ์ ฉัน คัม เคี้ยว ล้ม ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์

น้ำเงำบัว น้ำมะปรางไว้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทน์ น้ำเงำบัว น้ำมะปรางไว้ ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงต้องกล่าวว่า พระสงฆ์ฉัน คัม เคี้ยว ลืมได้.

[๑๗๒๑] ป. พระสงฆ์ ฉัน คัม เคี้ยว ลืมได้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. มรรค ฉัน คัม เคี้ยว ลืมได้หรือ ผล ฉัน คัม เคี้ยว ลืม ได้หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

นวัตตัพพังสังโฆ ญญชตีติกา จป

อรรถกถานวัตตัพพัง สังโฆ ญญชตีติกา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ฉันอาหาร

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ฉันอาหาร. แม้ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายเวตุลลกะนั้นนั่นแหละว่า มรรคและผลเท่านั้นชื่อว่า พระสงฆ์ ก็มรรคและผลเหล่านั้นจะบริโภคอะไรได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่พึงกล่าวว่า พระสงฆ์ยอมฉันอาหาร ย่อมคัม ย่อมเคี้ยว ย่อมลืมนรส ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่เพื่อท้วงว่า ผิดว่า พระสงฆ์ไม่พึงฉันอาหารไซ้ การทำสังฆกัตเป็นต้นก็ไม่มีประโยชน์ ดังนี้ จึง

กล่าวคำเป็นต้นว่า **คนบางพวกที่ทำสังฆภัต...มีอยู่มิใช่หรือ.**

คำว่า **คณโภชนะ** เป็นต้น คือการฉันอาหารเป็นหมู่ สกวาที
กล่าวแล้วเพื่อท้วงว่า **พิว** พระสงฆ์ไม่พึงฉันอาหารไซ้ การฉันอาหาร
เป็นหมู่คณะจะพึงมีแก่ใครเล่า. คำว่า **ปานะ ๘** ได้แก่ **อัฐฐปานะ** นี้สกวาที
กล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า พระสงฆ์ไม่ได้ค้ำน้ำปานะ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงอนุญาตน้ำปานะ ๘ อย่างเหล่านั้นเพื่อใคร. แม้คำที่เหลือในที่นี้
บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ.

อรรถกถาวันตัพพังสังโฆภุญตติคคา จบ

นวัตตัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัพลันตักกา

[๑๗๒๒] สกวาที ไม่พังกถ่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรของบูชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ ฯลฯ เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกถ่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์ มีผลมาก.

[๑๗๒๓] ส. ไม่พังกถ่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกถ่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์ มีผลมาก.

[๑๗๒๔] ส. ไม่พังกถ่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **อุก่อนโลกมี ท่าน**

จงให้ในพระสงฆ์ เมื่อท่านให้ในพระสงฆ์แล้ว จักได้ชื่อว่า บูชาเราด้วย
บูชาพระสงฆ์ด้วย ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ท่านที่ถวายแก่สงฆ์ ก็มีผลมากนะสิ.

[๑๗๒๕] ส. ไม่พึงกล่าวว่า ท่านที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดา ได้กราบทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่าดังนี้ มนุษย์ทั้งหลาย ผู้จะบูชา เป็นผู้แสวงบุญ
เมื่อจะทำบุญส่วนวิภูฏคามิ ให้ทานในที่ไหน จึงจะมีผลมาก พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ จำพวก และผู้ตั้งอยู่
ในผล ๔ จำพวก นี้ชื่อว่าพระสงฆ์ เป็นผู้ตรง ดำรงอยู่ในศีล สมာธิ
ปัญญา มนุษย์ทั้งหลาย ผู้จะบูชา เป็นผู้แสวงบุญ เมื่อจะทำบุญส่วน
วิภูฏคามิให้ทานในพระสงฆ์นี้ จึงจะมีผลมาก ดังนี้

แท้จริง พระสงฆ์นี้ กว้างขวางใหญ่โต หาประมาณมิได้จุมมหาสมุทร
ท่านเหล่านี้ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นวิระ
แห่งนระ เป็นผู้ทำแสงสว่าง ประกาศธรรมอยู่ ชนเหล่าใดให้ทานอุทิศ
สงฆ์ ชนเหล่านั้น ชื่อว่า ให้ดีแล้ว บูชาดีแล้ว บวงสรวงดีแล้ว ทักขิณ
ที่ตั้งไว้แล้วในสงฆ์นั้น มีผลมาก อันพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ชน
เหล่าใดตามระลึกถึงการบูชาเช่นนี้ เป็นผู้มีความยินดี เทียวไปในโลก
กำจัดมลทิน คือความตระหนี่พร้อมทั้งรากเง่าเสียแล้ว เป็นผู้อันบัณฑิต
ติเตียนไม่ได้เข้าถึงฐานะ คือ สวรรค์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ทานที่ถวายในพระสงฆ์ก็มีผลมากนะสิ.

นวัตตัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัพถันตักกา จบ

อรรถกถานวัตตัพพัง สังฆัสส ทินนัง มหัพถันตักกา

ว่าด้วย ไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องไม่พึงกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก. แม้ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณัตถินิกายเวตุลลกะนั้นนั่นแหละ ว่า มรรคและผลเท่านั้นชื่อว่าพระสงฆ์ ก็ใคร ๆ ไม่อาจให้อะไร ๆ แก่ มรรคและผลเหล่านั้นได้ ทั้งมรรคและผลเหล่านั้นก็ไม่อาจรับอะไร ๆ ได้อะไร ๆ เพราะการให้แก่มรรคและผลเหล่านั้นก็ย่อมไม่สมปรารถนา ฉะนั้นจึงไม่ควรกล่าวว่า ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์มีผลมาก ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำว่า พระสงฆ์เป็นผู้ควรบูชา อาหุเนยฺโย เป็นต้น สกวาทิกถาวเพื่อแสดงว่า ถ้าว่า ทานถวายแก่สงฆ์ไม่เพียงมีผลมากไซ้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ทรงสรรเสริญพระสงฆ์นั้นเช่นนี้. คำที่เหลือพึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถานวัตตัพพังสังฆัสสทินนังมหัพถันตักกา จบ

นวัตตัพพัง พุทธังสส ทินนัง มหัพลันตักถา

[๑๗๒๖] สกวาที ไม่ฟังกล่าวว่า ทานที่ถวายแด่พระพุทธเจ้ามีผลมากหรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นยอดแห่งบรรดาทวิบท มีเทวดาและมนุษย์เป็นต้น เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประธาน เป็นผู้อุดม เป็นผู้บรรแห่งบรรดาทวิบท ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ไม่มีใครเปรียบ ไม่มีใครเทียบ ไม่มีใครเทียม มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นยอดแห่งบรรดาทวิบท เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประธาน เป็นอุดม เป็นบรรแห่งบรรดาทวิบท ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมอเหมือน ไม่มีใครเปรียบ ไม่มีใครเทียบ ไม่มีใครเทียมด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ทานที่ถวายแด่พระพุทธเจ้ามีผลมาก.

[๑๗๒๗] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า ทานที่ถวายแด่พระพุทธเจ้ามีผลมากหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ใคร ๆ ที่เสมอเหมือนพระพุทธเจ้าโดยศีล โดยสมาธิ โดยปัญญา มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า ใคร ๆ ที่เสมอเหมือนพระพุทธเจ้า โดยศีล โดยสมาธิ โดยปัญญา ไม่มี ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า ทานที่

ถวายแต่พระพุทธเจ้ามีผลมาก.

[๑๗๒๘] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายแต่พระพุทธเจ้ามีผลมาก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ในโลกนี้ก็ตาม ในโลกอื่นก็ตาม ไม่มีผู้ที่จะประเสริฐกว่า หรือจะทัดเทียมกับพระพุทธเจ้า ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นยอดแห่งอาหุเนยยบุคคล ของหมู่ชนผู้มีความต้องการ บุญ ผู้แสวงหาผลไพบูรณ์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ท่านที่ถวายแก่พระพุทธเจ้าก็มีผลมาก นะสี.

นวัตตัพพัง พุทธัสส ทินนัง มหัพถันติกถา จป

อรรถกถานวัตตัพพัง พุทธัสสะ ทินนัง มหัพถันติกถา

ว่าด้วย ไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายพระพุทธเจ้ามีผลมาก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายพระพุทธเจ้ามีผลมาก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเวตุลลกะนั้นนั่นแหละ ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมไม่บริโภคอะไร ๆ แต่ยอมแสดงพระองค์อยู่เพื่อต้องการคล้อยตามชาวโลก เพราะฉะนั้น จึงไม่ฟังกล่าวว่า ท่านที่ถวายแก่พระพุทธเจ้านั้นมีผลมากเพราะไม่มีอุปการคุณ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาทิ. คำว่า พระพุทธเจ้าเป็นยอดแห่งบรรดาทวิบท คือ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 550

เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์เป็นต้น เป็นอาทิ สกวาทีกล่าวเพื่อแสดงว่า
ทานที่ให้แม้ในมนุษย์ผู้ทุศีล ยังมีคุณถึงพันหนึ่ง จะป่วยกล่าวไปยถึง
ทานที่ถวายในบุคคลผู้เลิศเห็นปานนี้เล่า. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบความ
พระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถานวัตตัพพังพุทธัสสทินนังมหัพปลันตีกถา จบ

ทักษิณาวิสูทธิกา

[๑๗๒๕] สทวาทิ ทานวิสูทธิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่วิสูทธิได้โดยปลีกคาหกหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ปลีกคาหกบางพวก ที่เป็นผู้ควรของบุชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชติ เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลกมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปลีกคาหกบางพวก ที่เป็นผู้ควรของบุชา เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชติ เป็นเนื่อนาบุญชั้นเยี่ยมของโลก มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานวิสูทธิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่วิสูทธิได้โดยปลีกคาหก.

[๑๗๓๐] ส. ทานวิสูทธิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่วิสูทธิได้โดยปลีกคาหก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคู่แห่งบุรุษ ๔ บุคคล ๘ ว่าเป็นผู้ควรของทำบุญ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานวิสูทธิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่วิสูทธิได้โดยปลีกคาหก.

[๑๗๓๑] ส. ทานวิสูทธิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่วิสูทธิได้

โดยปฏิคคาหก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ชนบางพวกให้ทานในพระโสดาบัน แล้วขึ้นชมบุญ
มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ชนบางพวกให้ทานในพระโสดาบันแล้วขึ้นชม
บุญมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานบริสุทธฺิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธฺิ
ได้โดยปฏิคคาหก.

ส. ชนบางพวกให้ทานแก่พระสกทาคามี ฯลฯ แก่พระ-
อนาคามี ฯลฯ แก่พระอรหันต์ แล้วขึ้นชมบุญ มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ชนบางพวกให้ทานแก่พระอรหันต์ แล้วขึ้นชม
บุญมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทานบริสุทธฺิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธฺิ
ได้โดยปฏิคคาหก

[๑๗๓๒] ส. ทานบริสุทธฺิได้โดยปฏิคคาหกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธฺิ
ได้โดยทายกหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้อื่นเป็นผู้ทำแก่ผู้อื่น สุขทุกข์อันคนอื่นทำให้ ผู้หนึ่ง
ทำ แต่อีกผู้หนึ่งรับผลหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทานบริสุทธฺิได้โดยทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้โดย
ปฏิคคาหกหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอนานนท์**

ทักษิณาวิสูทิมิ ๔ อย่าง. ๔ อย่าง เป็นไฉน ? ทักษิณาที่วิสูทิตั้งทางทายก แต่ไม่วิสูทิตั้งทางปฏิคคาหกมีอยู่ ทักษิณาที่วิสูทิตั้งทางปฏิคคาหกแต่ไม่วิสูทิตั้งทางทายก มีอยู่ ทักษิณาที่ไม่วิสูทิตั้งทั้งทางทายกทั้งทางปฏิคคาหก มีอยู่ ทักษิณาที่วิสูทิตั้งทั้งทางทายกทั้งทางปฏิคคาหกมีอยู่ ก็ทักษิณาที่วิสูทิตั้งทางทายกแต่ไม่วิสูทิตั้งทางปฏิคคาหกอย่างไร ทายกในโลกนี้ เป็นผู้มึศีล มีกัลยาณธรรม แต่ปฏิคคาหก เป็นผู้มึศีล มีบาปกรรม ทักษิณาวิสูทิตั้งทางทายกแต่ไม่วิสูทิตั้งทางปฏิคคาหก อย่างนี้แล ก็ทักษิณาวิสูทิตั้งทางปฏิคคาหกแต่ไม่วิสูทิตั้งทางทายกอย่างไร ทายกในโลกนี้ เป็นผู้มึศีล มีบาปกรรม แต่ปฏิคคาหกเป็นผู้มึศีลมีกัลยาณธรรม ทักษิณาวิสูทิตั้งทางปฏิคคาหกแต่ไม่วิสูทิตั้งทางทายก อย่างนี้แล ก็ทักษิณาไม่วิสูทิตั้งทั้งทางทายกทั้งทางปฏิคคาหกอย่างไร ทายกในโลกนี้ เป็นผู้มึศีล มีบาปกรรม ปฏิคคาหก ก็เป็นผู้มึศีลมีบาปกรรม ทักษิณาไม่วิสูทิตั้งทั้งทางทายกทั้งทางปฏิคคาหกอย่างนี้แล ก็ทักษิณาวิสูทิตั้งทั้งทางทายกทั้งทางปฏิคคาหกอย่างไร ทายกในโลกนี้เป็นผู้มึศีลมีกัลยาณธรรม ปฏิคคาหกก็เป็นผู้มึศีลมีกัลยาณธรรม ทักษิณาวิสูทิตั้งทั้งทางทายกทั้งทางปฏิคคาหกอย่างนี้แล **ดูก่อนอนานนท์ ทักษิณาวิสูทิมิ ๔ อย่าง ฉะนี้แล ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า ทานวิสูทิตั้งได้โดย

ทายกฝ่ายเดียว ไม่บริสุทธฺิได้โดยปฏิคคาหก.

ทักษิณาวิสุทธิกถา จบ

อรรถกถาทักษิณาวิสุทธิกถา

ว่าด้วย ทักษิณาวิสุทธิ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องทักษิณา (ทาน) วิสุทธิ คือความบริสุทธิแห่งทักษิณาคือทาน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า ถ้าว่า ทักษิณาพึงบริสุทธิคือพึงมีผลมากเพราะปฏิคคาหกไซ้ไร ทานที่ทายกให้แล้ว ย่อมเป็นวิบากอันสำเร็จแล้วด้วยปฏิคคาหก ด้วยประการฉะนี้ บุคคลอื่นก็พึงทำบุคคลอื่นได้ ก็ว่าบุคคลพึงถึงสุขและทุกข์ อันบุคคลอื่นกระทำให้ ผู้ทำคนหนึ่ง ผู้รับผลคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ทานย่อมบริสุทธิเพราะทายกเท่านั้นย่อมไม่บริสุทธิเพราะปฏิคคาหก จิตตวิสุทธิของทายกเหล่านั้นย่อมให้ซึ่งวิบาก ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า ปฏิคคาหกบางพวกที่เป็นผู้ควรบูชา อาหุเนยฺโย เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้าทานไม่พึงบริสุทธิเพราะปฏิคคาหกไซ้ไร ความที่พระอริยบุคคลผู้ควรแก่การบูชาเป็นต้นจะพึงทำประโยชน์อะไร. คำว่า ผู้อื่นเป็นผู้ทำแก่ผู้อื่น อธิบายว่า ถ้าว่า ทานเจตนาของทายกที่ปฏิคคาหกทำเหมาะสมแล้วไซ้ไร ก็ทานเจตนาอันบริสุทธิของทายกนั้นก็ต้องอาศัยวัตถุ กล่าวคือปฏิคคาหกแล้วจึงบริสุทธิเพราะอรรถว่ามีผลมาก เพราะฉะนั้น ปัญหาที่นี้จึงไม่มีการท้วงในคำว่า ทานย่อมบริสุทธิคือมีผลมาก เพราะปฏิคคาหก ด้วยประการฉะนี้.

อรรถกถาทัคขินาวิสุททธิกา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. อัตถิอรหโตปญฺญปจโยติกถา ๒. นัตถิอรหโตอกาลมัจฺจุติกถา
๓. สัพพมิตังกัมมโตติกถา ๔. อินทริยพัทฺธกถา ๕. ฐูปตวาอริยมัคคันติกถา
๖. นวัตตัพพังสังโฆ ทักขินัง ปฏิกคัณหาตีติกถา ๗. นวัตตัพพัง สังโฆ
ทักขินวิโสเชตีติกถา ๘. นวัตตัพพัง สังโฆญฺชตีติกถา ๙. นวัตวัพพัง
สังฆัสส ทินนัง มหัพปลันติกถา ๑๐. นวัตตัพพัง พุทฺธัสสทินนัง มหัพปลันติกถา
๑๑. ทักขินาวิสูทฺธิกถา.

วรรคที่ ๑๗ จบ

วรรคที่ ๑๘

มนุสสโลกกถา

[๑๗๓๓] สกวาที ไม่ฟังกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่
แล้วในมนุษยโลก หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. อาราม วิหาร คาม นิคม นคร รัฐ ชนบทที่พระพุทธเจ้า
เคยประทับอยู่ อันเป็นเจดีย์ มีอยู่มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อาราม วิหาร คาม นิคม นคร รัฐ ชนบท
ที่พระพุทธเจ้า เคยประทับอยู่ อันเป็นเจดีย์มีอยู่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึง
ต้องกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เคยดำรงอยู่ในมนุษยโลก.

[๑๗๓๔] ส. ไม่ฟังกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเคยดำรงอยู่ใน
มนุษยโลก หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าประสูติที่ปาลุมพินี ตรัสรู้ที่
ควงไม้โพธิ ประกาศธรรมจักรที่เมืองพาราณสี ปลงอายุสังขารที่
ปาวาลเจดีย์ ปรีนิพพานที่เมืองกุสินารา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประสูติที่ปาลุมพินี ฯลฯ
ปรีนิพพานที่เมืองกุสินารา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระผู้มี-
พระภาคพุทธเจ้าได้ดำรงอยู่แล้วในมนุษยโลก.

[๑๗๓๕] ส. ไม่พึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้ว
ในมนุษยโลก หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
สมัยหนึ่งเราพักอยู่ ณ ควงไม้สาละใหญ่ ในสุทกวัน ไกลเมืองอุกกัฏฐะ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราแรกได้ตรัสรู้ พักอยู่ที่ต้นไม้อชปาลนิโครธ
ตำบลอรุเวลา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราพักอยู่ ณ เวฬุวัน
กถันทกนิวาปสถาน ไกลนครราชคฤห์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง
เราพักอยู่ ณ เขตวันอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ไกลนครสาวัตถี
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราพักอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน
ไกลนครเวสาลี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ดำรงอยู่แล้วใน
มนุษยโลก นะสี.

[๑๗๓๖] ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้วในมนุษยโลก หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำเนิดในโลก ทรงเจริญใน
โลก แต่ทรงเป็นผู้อันโลกไม่แปดเปื้อน ครอบงำโลกเสด็จอยู่ มิใช่หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำเนิดในโลก ทรง
เจริญในโลก แต่ทรงเป็นผู้อันโลกไม่แปดเปื้อน ครอบงำโลกเสด็จอยู่ ก็
ต้องไม่กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดำรงอยู่แล้ว ในมนุษยโลก.

มกุฏโลกกถา จบ

อรรถกถามนุสสโลกกถา

ว่าด้วย มนุสสโลก

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องมนุสสโลก. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
คุณลักษณะกายเวตุลลกะทั้งหลายนั้นแหละว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
อุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต และอยู่ในดุสิตเทวโลกนั้นนั้นแหละยอมไม่เสด็จ
มาสู่มนุสสโลก แต่ทรงแสดงรูปนิมิตไว้ในมนุสสโลกนี้ เพราะไม่พิจารณา
ถือเอาพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบังเกิดในโลก
ทรงเจริญในโลก แต่ทรงเป็นผู้อันโลกไม่แปดเปื้อน ทรงครอบงำโลก
เสด็จอยู่** คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิเพื่อจะให้ปรวาทินั้นรับด้วยโอกาสที่ถาม
และทั้งด้วยการพิสูจน์ด้วย จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อาราม วิหาร...มีอยู่
มิใช่หรือ.**

คำว่า "**ทรงบังเกิดในโลก**" ปรวาทิกล่าวหมายเอาสวรรค์ชั้นดุสิต.
แต่คำนี้พระศาสดาทรงตรัสหมายเอามนุสสโลกนี้เท่านั้น. คำว่า **ทรง
ครอบงำโลก** ปรวาทิกล่าวเพราะความเห็นว่า ทรงครอบงำแล้วซึ่ง
มนุสสโลก แต่ในคำนี้พระศาสดาทรงครอบงำโลก คือ อารมณ. คำว่า
เป็นผู้อันโลกไม่แปดเปื้อน ปรวาทิกล่าวหมายเอาความไม่แปดเปื้อน
ด้วยมนุสสโลก อันที่จริงพระศาสดาไม่ทรงแปดเปื้อนกิเลสทั้งหลายใน
โลกธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงอุบัติขึ้นในดุสิตเทวโลกนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถามนุสสโลกกถา จบ

ฉัมมเทศนาถา

[๑๗๓๗] สกวาทิ ไม่ฟังกล่าวว่ พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. อันใครแสดงไว้.

ป. อันพระพุทธรณมิตรแสดงไว้.

ส. พระพุทธรณมิตร เป็นพระชินะเป็นพระศาสดา เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระสัพพัญญู เป็นพระสัพพทัสสาวิ เป็น พระฉัมมสามี เป็นพระฉัมมปฏิสรณะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ไม่ฟังกล่าวว่ พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อันใครแสดงไว้.

ป. อันท่านพระอนนทแสดงไว้.

ส. ท่านพระอนนท เป็นพระชิน เป็นพระศาสดา เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระสัพพัญญู เป็นพระสัพพทัสสาวิ เป็น พระฉัมมสามี เป็นพระฉัมมปฏิสรณะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๓๘] ส. ไม่ฟังกล่าวว่ พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนสารีบุตร**
เราพึงแสดงธรรมโดยย่อบ้าง โดยพิสดารบ้าง ทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร
บ้าง พระผู้รู้ทั่วถึง หาได้ยาก ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ถ้าอย่างนั้น ก็พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้วนะสี.

[๑๗๓๕] ๘. ไม่พึงกล่าวว่า พระธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราแสดงธรรม เพื่อความรู้ยิ่ง ไม่แสดงเพื่อความรู้ยิ่ง เราแสดงธรรม
เป็นไปกับด้วยเหตุ ไม่แสดงไร้เหตุ เราแสดงธรรมเป็นไปกับด้วย
ปาฏิหาริย์ ไม่แสดงไร้ปาฏิหาริย์ และโดยที่เราแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง
ไม่แสดงเพื่อความรู้ยิ่ง แสดงธรรมมีเหตุ ไม่แสดงธรรมไร้เหตุ
แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่แสดงไร้ปาฏิหาริย์ โอวาทานุศาสน์ของเรา
จึงควรทำตาม ก็และพวกเธอควรที่จะยินดี ควรที่จะชื่นชม ควรที่จะ
โสมนัสว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงดีแล้ว พระสงฆ์ปฏิบัติดีแล้ว ก็แหละเมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไวยากรณ์พจน์นี้อยู่ หมั่นโลกธาตุได้หวั่นไหว
แล้ว ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๑. อัง. ติก. ๒๐/๔๗๒.

๒. อัง. ติก. ๒๐/๕๖๕.

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงแล้ว นะสี.

ธัมมเทสนากถา จบ

อรรถกถาธัมมเทสนากถา

ว่าด้วย พระธรรมเทศนา

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องพระธรรมเทศนา คือการแสดงธรรม. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายเวตุลลกะนั้นแหละว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ดำรงอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต และทรงส่งรูปนิมิตไปเพื่อ
ต้องการแสดงธรรม ทั้งรูปนิมิต และทั้งท่านพระอานนที่รับพระธรรม
เทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วจึงแสดง มิใช่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้แล้ว
ทรงแสดง ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่เพื่อท้วงด้วยคำว่า ผิดว่า รูปนิมิตนั้น
แสดงธรรม รูปนิมิตนั้นก็พึงเป็นพระศาสดา ดังนี้ จึงกล่าวว่า พระพุทธ-
นฤมิตเป็นพระชินะ เป็นต้น ปรวาทิเมื่อไม่ยอมรับเช่นนั้น จึงตอบ
ปฏิเสธ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตี้นั้นทั้งนี้ดังนี้แล.

อรรถกถาธัมมเทสนากถา จบ

กรณากถา

[๑๗๔๐] สกวาที กรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เมตตาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มุทิตา ฯลฯ อุเบกขา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๔๑] ส. เมตตา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มุทิตา ฯลฯ อุเบกขา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๔๒] ส. กรณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้ามิใช่ประกอบด้วยพระกรณา

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพระกรุณา
ทรงเกื้อกูลโลก ทรงอนุเคราะห์โลก ทรงประพฤติประโยชน์แก่โลก มิใช่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพระ-
กรุณา ทรงเกื้อกูลโลก ทรงอนุเคราะห์โลก ทรงประพฤติประโยชน์แก่
โลก ก็ต้องไม่กล่าวว่า กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี.

[๑๗๔๓] ส. กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้ามหากรุณาสมบัติแล้ว
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้ามหากรุณาสมบัติ
แล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มี.

[๑๗๔๔] ป. กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้ามีราคะ. หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่มี

นะสิ.

กรุณาภา จบ

อรรถกถากรุณาถา

ว่าด้วย ความกรุณา

บัดนี้ ชื่อว่า เรื่องความกรุณา. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดจลัทธิกายอุตตราปถกะทั้งหลายว่า ธรรมดาว่าความกรุณา ก็คือ รากะนั้นแหละ รากะนั้นย่อมไม่มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะฉะนั้น ความกรุณาของพระพุทธเจ้าไม่มี เพราะเห็นความเป็นไปแห่งธรรมมีรากะทั้งหลายซึ่งเป็นกรุณาปฏิรูป ด้วยอำนาจแห่งความยินดีอันเป็นพืชแห่งวัตถุทั้งหลายอันน่ารักใคร่ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวว่า เมตตาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ความกรุณานั้นมีชาติเสมอกับธรรมทั้งหลายมีเมตตา เป็นต้น เพราะความเป็นธรรมมิใช่กิเลส เพราะความมีสัคค์เป็นอารมณ์ เพราะความเป็นเจโตวิมุติและเพราะความเป็นธรรมมีอนิสงส์ ๑๑ ประการ เพราะฉะนั้น ถ้าความกรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีไซ้ ธรรมทั้งหลายแม้มีเมตตาเป็นต้นก็ไม่พึงมีแก่พระพุทธเจ้า ดังนี้. ในปัญหาว่า กรุณาของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีหรือ ปรวาทิเมื่อไม่เห็นโวหารเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถต้นทั้งนั้น ดังนี้แล.

อรรถกถากรุณาถา จบ

คันชชติกถา

[๑๗๔๕] สกวาที อุจจาระปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้า หอม
เกินคันชชติอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบริโภคน้ำของหอม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบริโภคน้ำข้าวสุกและขนม
กุมมาส มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบริโภคน้ำข้าวสุกและ
ขนมกุมมาส ก็ต้องไม่กล่าวว่า อุจจาระปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้า
หอมเกินคันชชติอื่น ๆ.

[๑๗๔๖] ส. อุจจาระปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้า หอมเกิน
คันชชติอื่น ๆ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คนบางพวกที่อาบ ทา เติม อุจจาระปัสสาวะของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เก็บไว้ในสั้ง* บรรจุไว้ในขวด แผ่ขายที่ตลาด กระทำ
กิจด้วยของหอม ด้วยกลิ่นนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

คันชชติกถา จบ

๑. สั้ง-ภาชนะสำหรับใส่ของ, คูณิยามคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต.

อรรถกถาคันชชาติกา

ว่าด้วย คันชชาติ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องคันชชาติ คือของหอม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันธกะและอุตตราปถะบางพวกว่า อูจจาระ ปัสสาวะของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีกลิ่นหอมยิ่งกว่าคันชชาติอื่น ๆ ด้วย อำนาจความรักในพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่พิจารณา ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละจึงว่า คันชชาติอันหอมยิ่งกว่าอูจจาระปัสสาวะของ พระพุทธรเจ้าไม่มี ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ รับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือพึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ ดังนี้ แล.

อรรถกถาคันชชาติกา จบ

เอกมัคคกถา

[๑๗๔๗] สกวาทิ สามัญญผล ๔ ทำให้แจ้งได้ด้วยอริยมรรคอันเดียว หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๔ ฯลฯ แห่งปัญญา ๔ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สามัญญผล ๔ ทำให้แจ้งได้ด้วยอริยมรรคอันเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ด้วยโศดาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอนาคามิมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยมรรคไหน?

ป. ด้วยอรหัตมรรค.

ส. ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส ได้ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละสัญญาโยชน์ ๓ ว่า
โศคาปิตติผล มิใช่ หรือ ?
ป. ถูกแล้ว.
๓. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละสัญญาโยชน์
๓ ว่า โศคาปิตติผล ก็ต้องไม่กล่าวว่า ละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัตถัพพต-
ปรามาสได้ด้วยอรหัตมรรค.

๓. ละกามราคะอย่างหยาบ พยาบาทอย่างหยาบได้ด้วย
อรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ละกามราคะอย่างหยาบ พยาบาทอย่างหยาบได้ด้วย
อรหัตมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความเบาบางแห่งกามราคะ
และพยาบาทว่า สกทาคามีผล มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความเบาบางแห่ง
กามราคะและพยาบาทว่า สกทาคามีผล ก็ต้องไม่กล่าวว่า ละกามราคะ
อย่างหยาบ พยาบาทอย่างหยาบได้ด้วยอรหัตมรรค.

๓. ละกามราคะอย่างละเอียด พยาบาทอย่างละเอียดได้
ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ละกามราคะอย่างละเอียด พยาบาทอย่างละเอียดได้

ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกามราคะและพยาบาท โดยไม่มีส่วนเหลือว่า อนาคามีผล มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละกามราคะ พยาบาทโดยไม่มีส่วนเหลือว่า อนาคามีผล ก็ต้องไม่กล่าวว่า ละกามราคะ อย่างละเอียด พยาบาทอย่างละเอียดได้ด้วยอรหัตมรรค.

[๑๗๔๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า สามัญญผล ๔ ทำให้แจ้งได้ด้วยอริยมรรคอันเดียว หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. โสคาปัตติมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เกิดแล้ว หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสคาบัน หรือ ?

๓. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. สกทาคามีมรรค ฯลฯ อนาคามีมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เกิดแล้ว หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอนาคามี หรือ ?

๓. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๔๙] ๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำให้แจ้งซึ่งสามัญญผล ๔

ด้วยอริยมรรคอันเดียว แต่พระสาวกทั้งหลายทำให้แจ้งสามัญญผล ๔
ด้วยอริยมรรค ๔ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระสาวกเห็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้เห็น
บรรลुธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้บรรลุ ทำให้แจ้งธรรมที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้ามิได้ทำให้แจ้ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

เอกมคคกถา จบ

อรรถกถาเอกมคคกถา

ว่าด้วย อริยมรรคอันเดียว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอริยมรรคอันเดียว. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมี
ความเห็นผิดดุจสัทธินิกายอันชกะและอุตตราปถะบางพวกเหล่านั้น
นั้นแหละว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี
เป็นพระอนาคามีและทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันต์ แล้วก็ทำให้แจ้งซึ่งผล ๔
ด้วยอริยมรรคเดียวเท่านั้น ด้วยอำนาจความรักในพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่พิจารณา ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าว
คำว่า เป็นความประชุมแห่งผัสสะ ๔ เป็นต้นเพื่อท้วงด้วยความสามารถ
แห่งธรรมทั้งหลายอย่างละ ๔ มีผัสสะ ๔ เป็นต้นที่เกิดขึ้นกับผลทั้ง ๔
โดยรวมเป็นอันเดียวกัน.

คำว่า ด้วยโสดาปัตติมรรค เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อถามว่า

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 571

ยอมทำให้แจ้ง ด้วยมรรคไหน? ครั้นปรวาทตอบว่า ด้วยอหัตมรรค
สกวาที่จึงท้วงด้วยอำนาจภาวะแห่งการละกิเลสทั้งหลายมีสักกายทิฏฐิ
เป็นต้น.

คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระโสดาบันหรือ สกวาที่ตอบ
ปฏิเสธเพราะว่า พระพุทธเจ้าเป็นเพียงพระโสดาบันยอมไม่มี. แม้ใน ๒
ปัญหาข้างหน้ากัณยนี้ คำที่เหลือในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลีนั้นแหละ
ดังนี้แล.

อรรถกถาเอกมัคคกถา จบ

ฉานสังกัณฑิกถา

[๑๗๕๐] สกวาที โยคีบุคคลเลื่อนสู่ฉานหนึ่ง จากฉานหนึ่ง หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เลื่อนสู่ตติยฉาน จากปฐมฉานได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ฉานหนึ่ง จากฉานหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เลื่อนสู่จตุตถฉาน จากทุติยฉานได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๑] ส. เลื่อนสู่ทุติยฉาน จากปฐมฉาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ อันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งปฐมฉาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้น เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฉาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเคลื่อนทุติยฉาน จากปฐมฉานแล แต่ไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งปฐมฉาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฉาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉาน เกิดขึ้นได้แก่โยคีบุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุติยฉนย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นี้ก ฯลฯ ย่อม
เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ทุติยฉนย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นี้ถึงอยู่
ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โยคีบุคคลเลื่อน
สู่ทุติยฉน จากปฐมฉน.

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ทุติยฉน จากปฐมฉน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฐมฉนย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคล ผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งกามทั้งหลายโดยความเป็นของมีโทษ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉน ก็เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ทำไว้ในใจซึ่งกาม
ทั้งหลาย โดยความเป็นของมีโทษ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปฐมฉน มีวิตก มีวิจารณ์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉนก็มีวิตก มีวิจารณ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ทุติยฉน จากปฐมฉน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปฐมฉนอันนั้น ทุติยฉนก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๒] ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌานจากทุติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ อันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฌาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌานจากทุติยฌานแล แต่ไม่พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งทุติยฌาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่ ฯลฯ เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ตติยฌานย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ตติยฌานย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌาน จากทุติยฌาน.

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฌานจากทุติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉนนาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งวิตก และวิจารณ์โดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฉนนาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งวิตก และวิจารณ์โดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ทุติยฉนนาน ยังมีปีติ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฉนนาน ก็ยังมีปีติ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่ตติยฉนนานจากทุติยฉนนาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ทุติยฉนนานอันนั้น ตติยฉนนานก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๓] ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฉนนานจากตติยฉนนาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจ อันใด เพื่อความเกิดขึ้น
แห่งตติยฉนนาน ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
จตุตถฉนนาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฉนนานจากตติยฉนนานแล แต่ไม่

พึงกล่าวว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งตติยฌาน
ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจอันนั้นแล เพื่อความเกิดขึ้นแห่งจตุตถฌานหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จตุตถฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่นึกถึงอยู่
ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ไม่ตั้งใจอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จตุตถฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึงอยู่ ฯลฯ
ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า จตุตถฌานย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้นึกถึง
อยู่ ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้ตั้งใจอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า โยคีบุคคล
เลื่อนสู่จตุตถฌานจากตติยฌาน.

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฌานจากตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฌาน ย่อมเกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งปีติ โดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จตุตถฌาน ก็เกิดขึ้นแก่โยคีบุคคลผู้กระทำไว้ในใจ
ซึ่งปีติโดยความเป็นธรรมมีโทษ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ตติยฌาน สหระคด้วยสุข หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จตุตถฌาน ก็สหระคด้วยสุข หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โยคีบุคคลเลื่อนสู่จตุตถฌานจากตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ตติยฌานอันนั้น จตุตถฌานก็อันนั้นแล หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า โยคีบุคคลเลื่อนสู่ฌานอันหนึ่งจาก
ฌานอันหนึ่ง หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้** สัจแล้วจากกามเทียวก ฯลฯ **เข้าถึงจตุตถฌานอยู่
ดังนี้** เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น โยคีบุคคลก็เลื่อนสู่ฌานหนึ่งจากฌาน
หนึ่ง นะสี.

ฌานสังกัณฑิกถา จบ

อรรถกถาฌานสังกัณฑิกถา

ว่าด้วย การเลื่อนฌาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการเลื่อนฌาน คือการเปลี่ยนจากฌานหนึ่งไปสู่
ฌานหนึ่ง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายมหายาน
และนิกายอวัชรกะบางพวกว่า โยคีบุคคลย่อมเลื่อนจากฌานมาสู่ฌาน

โดยเว้นจากความเป็นไปแห่งอุปจาระของฌานนั้น ๆ เพราะอาศัยการ
แสดงฌานโดยลำดับว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจด์**
แล้วจากกามทั้งหลายเทียว ฯลฯ เข้าถึงปฐมฌานอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบ ฯลฯ เข้าถึงทุติยฌาน ฯลฯ เข้าถึงตติยฌาน ฯลฯ เข้าถึงจตุตถฌาน
อยู่ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า **เลื่อนสู่ตติยฌานจากปฐมฌาน**
เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าวา บุคคลไม่บรรลุปจาระแห่งทุติยฌานย่อม
เลื่อนจากปฐมฌานเข้าสู่ทุติยฌานโดยผิกระเบียบไชริ์ บุคคลก็พึง
เลื่อนจากปฐมฌานเข้าตติยฌาน จากทุติยฌานเข้าแม้จตุตถฌานได้
ดังนี้.

คำว่า **ความนึก...ความตั้งใจอันใด เพื่อความเกิดขึ้นแห่งปฐมฌาน**
เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า **บุคคลย่อมเข้าทุติยฌานถัดจาก**
ปฐมฌาน หรือเข้าตติยฌานเป็นต้นซึ่งต่อจากทุติยฌานเป็นต้นได้ไชริ์
บุคคลก็พึงเข้าฌานได้ด้วยอาวัชชนจิตเดียว คือหมายความว่า ความนึก
ครั้งเดียวเข้าฌานได้ทุกฌาน ได้. คำว่า **ผู้กระทำไว้ในใจซึ่งกามทั้งหลาย**
โดยความเป็นของมีโทษ อธิบายว่า เมื่อพระโยคีมนสิการกามทั้งหลาย
โดยความเป็นโทษอยู่ ปฐมฌานย่อมเกิดขึ้นในภายหลัง แต่ในขณะที่แห่ง
ฌาน นิमितนั้นนั้นแหละย่อมเป็นการกระทำไว้ในใจ.

คำว่า **ปฐมฌานอันนั้น เป็นต้น** สกวาที่ย่อมถามเพื่อท้วงด้วย
คำว่า **ถ้าวาฌานนั้นนั้นแหละเว้นเบื้องต้นและเบื้องปลายพึงมิได้โดย**
ลักษณะไชริ์ ฌานนั้น ก็พึงเกิดได้ตามลำดับ **คุณชวณจิตดวงสุดท้ายเกิด**
เพราะอาศัยชวณจิตดวงก่อน. พึงทราบเนื้อความในที่ทั้งปวงโดยอุบายนี้.

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 579

พระสูตรนี้ย่อมแสดงความที่มานทั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้โดยลำดับด้วยคำว่า สัจฉแล้วจากกามทั้งหลายเทียว เป็นต้น มิใช่แสดงถึงความเกิดขึ้นแห่งมานอันติดต่อกันไป โดยเว้นมนสิการ เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้ออ้างว่าอุปจารมานไม่มี ดังนี้แล.

อรรถกถาฆานสังกัณตักกา จบ

ฉนัันตริกถถ

[๑๗๕๕] สทวทึ ฉนคัันม็อยุ่ หร็อย ?

ปรวทึ ถุกแล้ว.

ส. ผัสสะคัันม็อยุ่ หร็อย ๑ล๑ ป็ญญคัันม็อยุ่ หร็อย ?

ป. ม็องคั้วอยัองนััน ๑ล๑

ส. ฉนคัันม็อยุ่ หร็อย ?

ป. ถุกแล้ว.

ส. ฉนคัันม็อยุ่ในระหวัองทุตติยฉนและตติยฉน หร็อย ?

ป. ม็องคั้วอยัองนััน ๑ล๑

ส. ฉนคัันม็อยุ่ หร็อย ?

ป. ถุกแล้ว.

ส. ฉนคัันม็อยุ่ในระหวัองตติยฉนและจตุตถฉน หร็อย ?

ป. ม็องคั้วอยัองนััน ๑ล๑

[๑๗๕๖] ส. ฉนคัันม็องในระหวัองทุตติยฉนและตติยฉน หร็อย ?

ป. ถุกแล้ว.

ส. หกวั ฉนคัันม็องในระหวัองทุตติยฉนและตติยฉน
ก็ต็องม็องคั้ววัฉนคัันม็อยุ่.

ส. ฉนคัันม็องในระหวัองตติยฉนและจตุตถฉน หร็อย ?

ป. ถุกแล้ว.

ส. หกวั ฉนคัันม็องในระหวัองตติยฉน และจตุตถฉน
ก็ต็องม็องคั้ววัฉนคัันม็อยุ่.

[๑๗๕๗] ส. ฉนคัันม็อยุ่ในระหวัองปรุฉนและทุตติยฉน หร็อย ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นมืออยู่ในระหว่างทุติยฌานและตติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฌานคั่นมืออยู่ในระหว่างปฐมฌานและทุติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นมืออยู่ในระหว่างตติยฌานและจตุตถฌาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๘] ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างทุติยฌานและตติยฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างปฐมฌานและทุติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างตติยฌานและจตุตถฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฌานคั่นไม่มีในระหว่างปฐมฌานและทุติยฌาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๙] ส. สมาธิไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิมีวิตกมีวิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์เป็นฌานคั่น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๖๐] ส. สมาธิที่มีวิตกมีวิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๖๑] ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์มีในระหว่างฉานทั้งสอง
ที่บังเกิดเป็นแผ่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เมื่อสมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นไปอยู่ ปฐมฉาน
ดับไปแล้ว ทุติฉานก็ยังไม่บังเกิดขึ้น มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า เมื่อสมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นไปอยู่ ปฐมฉาน
ปฐมฉานดับไปแล้ว ทุติฉานก็ยังไม่บังเกิดขึ้น ก็ต้องไม่กล่าวว่า สมาธิ
ที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นฉานคั่น มีอยู่ในระหว่างฉานทั้งสองที่บังเกิด
เป็นแผ่น.

[๑๗๖๒] ป. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ไม่เป็นฉานคั่น หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์เป็นปฐมฉาน ฯลฯ เป็น

หุติยฉาน ฯลฯ เป็นตติยฉาน ฯลฯ เป็นจตุตถฉาน หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์ ก็เป็นฉานคั่นนะสิ.

[๑๗๖๓] ส. สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์เป็นฉานคั่น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมาธิไว้ ๓ อย่าง คือ สมาธิที่มีวิตก มีวิจาร์, สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์, สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร์ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสมาธิไว้ ๓ อย่าง คือสมาธิที่มีวิตกมีวิจาร์ สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์ สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์เป็นฉานคั่น.

ฉานันตริกกถา จบ

อรรถกถาฉานันตริกกถา

ว่าด้วย ฉานคั่น

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องฉานคั่น. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด คุณลักษณะนิยามิตยะและอันธกะทั้งหลายบางพวกว่า ผู้ไม่รู้โอกาส คือ การปรากฏ แห่งสมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร์ในลัทธิปัญจกนัยที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกฉาน ๕ อย่าง สมาธิทั้งสิ้นทรงยกขึ้นแสดงไว้ ๓ อย่าง ชื่อว่าฉานคั่นในระหว่างฉานที่ ๑ และฉานที่ ๒ ดังนี้

คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า **ผัสสะคันมีอยู่หรือ** เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ฌานก็ดี เจตสิกธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้นก็ดีมีอยู่ เพราะฉะนั้นถ้าว่าฌานคันพึงมีไซ้ ผัสสะคันเป็นต้นก็ต้องมี ดังนี้.

ชื่อว่า **ฌานคันมีอยู่ในระหว่างทุตติยฌานและตติยฌาน** สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ฌานคันพึงมีไซ้ ฌานทั้งหลายมีทุตติยฌานและตติยฌานเป็นต้นนั้นแหละมีอยู่ อันฌานคันแห่งฌานเหล่านั้นก็พึงมีด้วย. ปรวาทิ ตอบปฏิเสธด้วย ตอบรับรองด้วยเพราะความไม่มีในลัทธิทั้งหมด. ถูกถามว่า **ฌานคันในระหว่างปฐมฌานและทุตติยฌาน** ปรวาทิตอบรับรองด้วยสามารถแห่งลัทธิ. คำว่า **วิตกฺวิจาร์** เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า เมื่อความเป็นสมาธิแห่งสมาธิแม้ทั้ง ๓ มีอยู่ สมาธิที่ไม่มีวิตกฺมีแต่เพียงวิจาร์เท่านั้นเป็นฌานคัน สมาธินอกจากนี้ไม่ใช่ไซ้ไซ้ก็เมื่อเป็นเช่นนี้อะไรเป็นเหตุแปลกกันในที่นี้. คำว่า **ในระหว่างฌานทั้ง ๒** เกิดคล่องแคล่ว สกวาทิถามหมายถึงปฐมฌานและทุตติยฌาน. ปรวาทิตอบรับรองด้วยลัทธิว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกฺมีแต่วิจาร์ในระหว่างแห่งฌานทั้ง ๒ เกิดคล่องแคล่วเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นฌานคัน.

ถูกถามว่า **ปฐมฌานดับแล้ว ทุตติยฌานก็ยังไม่เกิดขึ้น** ปรวาทิตอบรับรอง เพราะความเป็นไปในขณะหนึ่งแห่งฌานทั้ง ๓ ไม่ประกอบกัน.

ปรวาทิถามด้วยความสามารถแห่งจตุกกนัยว่า **สมาธิไม่มี** วิตกฺมีแต่วิจาร์เป็นปฐมฌาน ฯลฯ เป็นทุตติยฌาน ฯลฯ สกวาทิตอบปฏิเสธเพราะความไม่มีแห่งฌานนั้น ในนัยนั้น.

ในคำนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสมาธิไว้ ๓ อย่าง มิใช่หรือ
อธิบายว่า บรรดาสมาธิ ๓ นั้น ๆ สมาธิ ๒ เป็นฌานอย่างเดียวไม่เป็น
ฌานคั่นคั่นใด อันฌานเมื่อนั้นแหละก็ไม่พึงเป็นฌานคั่นคั่นนั้น ด้วย
ประการฉะนี้แล.

อรรถกถาฌานนตริกกถา จบ

สมาบัติโน สัททัง สุธมมัตติกา

[๑๗๖๔] สกวาที ผู้เข้าสมาบัติ ฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้าสมาบัติ เห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ฟังเสียงด้วย
โสตะ ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ฯลฯ ลิ้มรสด้วยชิวหา ฯลฯ ถูกต้องโณภูมัพพะ
ด้วยกายได้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ผู้เข้าสมาบัติ ฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ผู้เข้าสมาบัติ เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาณ
หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ มิใช่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ
ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติฟังเสียงได้.

[๑๗๖๕] ส. สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ผู้ที่
พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาณ ฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สมาธิมีแก่ผู้ที่พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ
ผู้พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาณ ฟังเสียงได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติ

ฟังเสียงได้.

๓. สมาธิมีแก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยมโนวิญญาณ ผู้ที่
พร้อมเพรียงด้วยโสตวิญญาณฟังเสียงได้ หรือ ?

๒. ถูกแล้ว.

๓. เป็นความประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒
หรือ ?

๒. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๖๖] ๒. ไม่ฟังกล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติ ฟังเสียงได้ หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

๒. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึกต่อปฐม-
ฌาน มิใช่ หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

๒. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึก
ต่อปฐมฌาน ด้วยเหตุที่นั่นนะท่านจึงต้องกล่าวว่า ผู้เข้าสมาบัติฟังเสียงได้.

๓. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึก
ต่อปฐมฌาน ฉะนั้นผู้ที่เข้าสมาบัติจึงฟังเสียงได้ หรือ ?

๒. ถูกแล้ว.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิตก วิจารว่า เป็นข้าศึก
ต่อทุติยฌาน วิตกวิจารจึงมีอยู่แก่ทุติยฌานนั้น หรือ ?

๒. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสียงว่า เป็นข้าศึก
ต่อปฐมฌาน ฉะนั้นผู้ที่เข้าสมาบัติจึงฟังเสียงได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปีติว่าเป็นข้าศึกต่อตติยฌาน
ตรัสลมอัสสาสะปีสสาสะว่าเป็นข้าศึกต่อจตุตถฌาน ตรัสรูปสัญญาว่า
เป็นข้าศึกต่อผู้เข้าอากาสนัญจนสมาบัติ ตรัสอากาสนัญจนต-
สัญญาว่า เป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าวิญญาณัญจนสมาบัติ ตรัสวิญญา-
ณัญจนตสัญญาว่า เป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าอากิญจัญจนสมาบัติ ตรัส
อากิญจัญจนตสัญญาว่า เป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าเนวสัญญานาสัญจนต-
สมาบัติ ตรัสสัญญาและเวทนาว่าเป็นข้าศึกต่อผู้ที่เข้าสัญญาเวทิตนโรธ-
สมาบัติ สัญญาและเวทนาจึงมีอยู่แก่ผู้เข้าสัญญาเวทิตนโรธสมาบัตินั้น
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สมาบันโน สัททังสุฆาตีตักกา จ

อรรถกถาสมาบันโน สัททังสุฆาตีตักกา

ว่าด้วย ผู้เข้าสมาบัติพึงเสียงได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องผู้เข้าสมาบัติพึงเสียงได้. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดคุณลักษณะกายบุพเพเสถียรทั้งหลายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัส เสียงว่าเป็นหนาม คือเป็นข้าศึก ต่อปฐมฌาน ก็ถ้าว่า ผู้เข้าฌาน
ไม่ได้ยินเสียงไซ้ เสียงนั้นจะพึงเป็นหนาม คือเป็นข้าศึก ได้อย่างไร
เหตุใด เพราะเหตุนั้น ผู้เข้าฌานย่อมได้ยินเสียง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า ผู้เข้าสมาบัติเห็นรูปด้วยจักขุ เป็นต้น สกวาทีกถ่าวเพื่อ
ท้วงด้วยคำว่า ทราบใดที่บุคคลยังเข้าฌานอยู่ อารมณ์ทางปัญจทวาร
ย่อมไม่มี ก็ครั้งเมื่ออารมณ์ทางปัญจทวารนั้นไม่มี ก็ถ้าเขาฟังได้ยินเสียง
ไซรี เขาก็ฟังเห็นแม้ซึ่งรูปได้ ดังนี้. คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
เสียงว่าเป็นข่าศึก ท่านกล่าวแล้วเพราะความที่เสียงนั้นกระทำความ
รบกวน. จริงอยู่ ครั้นเมื่อเสียงอันโอฬารกระทบโสตแล้ว การออก
จากฌานย่อมมีได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำนี้ เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่า ผู้เข้าสมาบัติฟังเสียงได้ ดังนี้.

คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิตถุวิจารณ์ว่าเป็นข่าศึกต่อทุคฺคิณ
เป็นต้น สกวาทีกถ่าวเพื่อให้รู้ว่าหนาม คือข่าศึก แม้อื่น ๆ ไม่มีอยู่ใน
ภายในแห่งสมาบัติ ฉนฺใด แม้การฟังซึ่งเสียงเป็นต้นก็ย่อมไม่มีอยู่ใน
สมาบัติฉนฺนั้น. คำทั้งปวงมีอรรถตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถกถาสมาป็นโนสัททังสุมาตีตติกถา จบ

๑. คำบาลี โอฬาริณ หิ สทฺเทน โสเต ฃญฺญิตฺเต ปจฺมชฺฌานโต วุฏฺฐานํ โหติ เตเนตฺตํ วุคฺคํ.

จักขุนา รุปัง ปัสสตีติกถา

[๑๗๖๗] สกวาที บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เห็นรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เห็นรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รับรู้ไปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รับรู้รูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นมโนวิญญูญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของจักขุมืออยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของจักขุไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของจักขุไม่มี ก็

ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ.

[๑๗๖๘] ส. บุคคลพึงเสียดด้วยโสตะ ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยฆมานะ ฯลฯ

ลึมรสด้วยชีวหา หรือ ?

[๑๗๖๕] ส. บุคคลถูกต้องโณภูฏัพพะด้วยกาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถูกต้องรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถูกต้องรูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รับรู้รูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รับรู้รูปด้วยรูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. รูปเป็นมโนวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลถูกต้องโณภูฏัพพะด้วยกาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกาย ไม่มี มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจของกายไม่มี ก็ต้อง

ไม่กล่าวว่า บุคคลถูกต้องโณภูฏัพพะด้วยกาย ฯลฯ

[๑๗๗๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลเห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ถูกต้อง

โผฏฐัพพะด้วยกาย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้พระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็เห็นรูปด้วยจักขุ ฯลฯ ถูกต้อง
โผฏฐัพพะด้วยกาย นะสิ.

จักขุณา รุปัง ปัสสตีติกถา จป

วรรคที่ ๑๘ จป

อรรถกถาจักขุณา รุปัง ปัสสตีติกถา

ว่าด้วย เห็นรูปด้วยจักขุ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเห็นรูปด้วยจักขุ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดดุจลัทธินิกายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า จักขุประสาทเท่านั้นย่อม
เห็นรูป เพราะอาศัยพระพุทธพจน์ว่า **คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยจักขุ** ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชน
เหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า
เห็นรูปด้วยรูปหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า บุคคลพึงเห็นรูป
ด้วยจักขุไซริ์ บุคคลก็พึงเห็นรูปด้วยรูป ดังนี้. ปรวาทีตอบปฏิเสธ หมาย
เอารูปายตนะ คือมีรูปเป็นอารมณ์ ถูกถามซ้ำอีกก็ตอบรับรองหมายเอา
จักขุนั้นแหละ.

คำว่า เห็น ในคำว่า รับรู้รูป นี้ อธิบายว่า พวกเรายอมถาม โดยหมายถึงการรู้เฉพาะ มิใช่ถามซึ่งสักว่าการเข้าไปอาศัยจักขุเห็น เหตุใด เพราะเหตุนี้ จึงถามว่า ผู้มีจักขุยอมเห็นรูปด้วยรูปตามลัทธิของท่านหรือ? ปรวาทิตอบปฏิเสธด้วย ตอรับรับรองด้วย โดยนัยก่อนนั้นแหละ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวว่า รูปเป็นมโนวิญญูณหรือ ดังนี้ เพื่อท้วงด้วยคำว่า ครั้นเมื่อความเป็นเช่นนั้นมิได้อยู่ รูปก็เป็นมโนวิญญูณ เพราะว่ามีมโนวิญญูณนั้นชื่อว่ายอมรับ ดังนี้ ปรวาทิเมื่อไม่ได้เสสนัย คือข้ออ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงตอบปฏิเสธทั้งสิ้น. คำว่า ความนึก...ของจักขุมืออยู่หรือ เป็นต้น ความว่า สกวาที่ยอมถามเพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า จักขุยอมเห็นเพราะอรรถว่าการรู้ไฉริ์ ความนึก คืออาวัชชนะของจักขุนั้นก็พึงเป็นคุณอาวัชชนะของจักขุวิญญูณ ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวเช่นนั้น เพราะจะจักขวยตนะไม่นับเนื่องด้วยการนึก แต่ว่ายอมเกิดขึ้นในระหว่างแห่งการนึก. แม้ในคำว่า บุคคล พึงเสียงด้วยโสตะ เป็นต้น ก็นัยนี้.

พระสูตรว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยนัยแห่งสัมภารกถา คือโดยนัยแห่งถ้อยคำเป็นเครื่องกำหนด. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า แม้บุคคลยิงด้วยลูกธนู เขาก็เรียกกันว่า ยิงด้วยธนู ฉนั้นใด บุคคลแม้เมื่อเห็นด้วยจักขุวิญญูณ เขาก็เรียกว่าเห็นด้วยจักขุ ฉนั้นนั้น เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่าเห็นรูปด้วยตา. แม้ในคำที่เหลือทั้งหลาย ก็นัยนี้นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาจักษุนารูปังปีสสติติกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. มนุสโลกกถา ๒. ชัมมเทสนากถา ๓. กรุณากถา ๔. คันทชาติกถา
๕. เอกมัคคกถา ๖. ฌานสังกัณติกถา ๗. ฌานันตริกกถา ๘. สมาปันโน
สัททัง สุณาตีติกถา ๙. จักขุนารูปร่าง ปัสสตีติกถา.

วรรคที่ ๑๘ จบ

วรรคที่ ๑๕

กิลตชนกถา

[๑๗๗๑] สกวาที บุคคลละกิลตที่เป็นอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ยังธรรมที่ดับแล้วให้ดับไป ยังธรรมที่ปราศไปแล้วให้ปราศไป ยังธรรมที่สิ้นไปแล้วให้สิ้นไป ยังธรรมที่อสดงคตแล้ว ให้อสดงคตไป ยังธรรมที่อสดงคตดับไปแล้ว ให้อสดงคตดับไป หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละกิลตเป็นอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตดับไปแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตดับไปแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลละกิลตที่เป็นอดีต.

ส. ละกิลตที่เป็นอดีต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อดีตไม่มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อดีตไม่มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลละกิลตที่เป็นอดีต.

[๑๗๗๒] ส. บุคคลละกิลตที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ยังธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิด ยังธรรมที่ยังไม่เกิด
พร้อมไม่ให้เกิดพร้อม ยังธรรมที่ยังไม่บังเกิดไม่ให้เกิดบังเกิด ยังธรรมที่ยัง
ไม่ปรากฏไม่ให้เกิดปรากฏ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ธรรมที่เป็นอนาคตยังไม่เกิด มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า ธรรมที่เป็นอนาคตยังไม่เกิด ก็ต้องไม่กล่าว
ว่า บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต.

๓. บุคคลละกิเลสที่เป็นอนาคต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. อนาคตไม่มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า อนาคตไม่มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลละ
กิเลสที่เป็นอนาคต.

[๑๗๗๗] ๓. บุคคลละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. บุคคลเป็นผู้กำหนดแล้วละราคะ เป็นผู้อันโทสะ
ประทุษร้ายแล้วละโทสะ เป็นผู้หลงแล้วละโมหะ เป็นผู้เศร้าหมองแล้ว
ละกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลละราคะด้วยราคะ ละโทสะด้วยโทสะ ละโมหะด้วยโมหะ ละกิเลสด้วยกิเลส หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ราคะสัมปยุตด้วยจิต มรรคก็สัมปยุตด้วยจิต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นความประชุมกันแห่งผัสสะ ๒ ฯลฯ แห่งจิต ๒ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ราคะเป็นอกุศล มรรคเป็นกุศล หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ธรรมมีโทษและธรรมไม่มีโทษ ธรรมเลวและธรรมประณีต ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมเป็นกุศลและธรรมเป็นอกุศล ฯลฯ ธรรมดำและธรรมขาว อันเป็นข้าศึกกัน มาพบกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**

ฐานะ ๔ ประการนี้ไกลกัน ไกลกันนัก ๔ ประการ เป็นไฉน ท้องฟ้ากับแผ่นดิน นี้ประการแรกที่ไกลกัน ไกลกันนัก ฯลฯ เพราะฉะนั้น ธรรมของสัตบุรุษจึงไกลจากอสัตบุรุษ ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่ ธรรมเป็นกุศลและ
ธรรมเป็นอกุศล ฯลฯ มาพบกัน นะสี.

[๑๗๗๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลละกิเลสที่เป็นอดีต ละกิเลสที่
เป็นอนาคต ละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. บุคคลที่ละกิเลสได้ ไม่มี หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลก็ละกิเลสที่เป็นอดีต ละกิเลสที่
เป็นอนาคต ละกิเลสที่เป็นปัจจุบัน นะสี.

กิลีสขหนกกา จบ

อรรถกถากิเลสัชฌายะ

ว่าด้วย การละกิเลส

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการละกิเลส. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดจกัถฐนิกายอูตตราปถะทังหลายบางพวกว่ ชื่อว่าการละกิเลส
ของผู้มีกิเลสอันละได้แล้วมีอยู่ ด้วยว่กิเลสทั้งหลายที่เป็นอดีตก็ดี เป็น
อนาคตก็ดี และปัจจุบันก็ดี เป็นสภาพที่ต้องละทังนั้น เหตุใด เพราะเหตุนั้น
บุคคลจึงต้องละกิเลสที่เป็นอดีตด้วย ที่เป็นอนาคตด้วย ที่เป็นปัจจุบันด้วย
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่ บุคคลละกิเลสแม้ที่เป็นอดีต เป็นต้น
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือ พึงทราบ
ตามพระบาลีนั้นแหละ.

อนึ่ง ในปัญหาของปรวาทิว่า บุคคลที่ละกิเลสได้ไม่มีหรือ นี้ อธิบายว่า เมื่อบุคคลละกิเลสทั้งหลายอยู่ หาได้มีความพยายามละกิเลส อันต่างด้วยอดีต เป็นต้น เหมือนความพยายามที่จะทิ้งหยากเยื่อของผู้ทิ้ง อยู่ซึ่งหยากเยื่อไม่ ก็แต่ว่า ครั้นเมื่ออริยมรรคอันมีพระนิพพานเป็น อารมณฺ์เป็นไปแล้ว กิเลสทั้งหลายที่ยังไม่เกิดนั้นแหละ หมายถึงกิเลส ที่เป็นอนุสัย ย่อมไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าการละกิเลสมีอยู่ เหตุใด เพราะเหตุนี้ สกวาที่จึงตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น. ข้อว่า ก็ถ้าอย่างนั้น บุคคลที่ละกิเลสที่เป็นอดีต เป็นต้น ปรวาทิกถาว่า โดยการน้อม คือดวงโดยอุบายแห่งคำพูด ด้วยคำว่า ก็ถ้าอย่างนั้น ไม่ พึงกล่าวว่าการละกิเลสไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนี้ บุคคลย่อมละกิเลส ทั้งหลายอันต่างด้วยกิเลสที่เป็นอดีต เป็นต้น ดังนี้แล.

อรรถกถากิเลสัชฌายะปกกถา จบ

สุญญตากถา

[๑๗๗๕] สกวาที ความว่าง นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมทานิมิตมิได้ก็นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่าง นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมหาที่ตั้งมิได้ก็นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมทานิมิตได้ ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขาร-
ชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างก็ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขารชั้น
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมหาที่ตั้งมิได้ ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขาร-
ชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างก็ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่างนับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. สังขารชั้น มิใช่ธรรมไม่เที่ยง มิใช่ธรรมอันปัจจัย
ปรุงแต่งแล้ว มิใช่ธรรมอิงอาศัยเกิดขึ้น มิใช่ธรรมที่มีความสิ้นไปเป็น
ธรรม มิใช่ธรรมที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรม มิใช่ธรรมที่มีความคลายไป
เป็นธรรม มิใช่ธรรมที่มีความดับไปเป็นธรรม มิใช่ธรรมที่มีความแปรไป
เป็นธรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. สังขารชั้น เป็นธรรมไม่เที่ยง เป็นธรรมอันปัจจัย
ปรุงแต่ง เป็นธรรมอิงอาศัยเกิดขึ้น เป็นธรรมมีความสิ้นไปเป็นธรรม
เป็นธรรมมีความเสื่อมไปเป็นธรรม เป็นธรรมมีความคลายไปเป็นธรรม
เป็นธรรมมีความดับไปเป็นธรรม เป็นธรรมมีความแปรไปเป็นธรรม
มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. หากว่า สังขารชั้นไม่เที่ยง ฯลฯ มีความแปรไป
เป็นธรรม ก็ต้องไม่กล่าวว่า ความว่างนับเนื่องในสังขารชั้น.

[๑๗๗๖] ๘. ความว่างแห่งรูปชั้น นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ความว่างแห่งสังขารชั้น นับเนื่องในรูปชั้น หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. ความว่างแห่งเวทนาชั้น ฯลฯ ความว่างแห่งสัญญา-
ชั้น ฯลฯ ความว่างแห่งวิญญานชั้น นับเนื่องในสังขารชั้น หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ความว่างแห่งสังขารชั้น นับเนื่องในวิญญานชั้น

หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๗๗] ส. ความว่างแห่งสังขารชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่อง
ในรูปชั้นนี้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างแห่งรูปชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่องใน
สังขารชั้นนี้ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความว่างแห่งสังขารชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่อง
ในเวทนาชั้นนี้ ฯลฯ นับเนื่องในสัญญาชั้นนี้ ฯลฯ นับเนื่องในวิญญาณชั้นนี้
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ความว่างแห่งวิญญาณชั้นนี้ ไม่ฟังกล่าวว่า นับเนื่องในสังขารชั้นนี้ หรือ
?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๗๘] ป. ไม่ฟังกล่าวว่า ความว่างนับเนื่องในสังขารชั้นนี้ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**
สังขารนี้ว่างจากตน หรือจากความเป็นตน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้นความว่าง ก็นับเนื่องในสังขารชั้นนี้ นะสิ.

สุญญตาภา จบ

อรรถกถาสุญญตาคถา

ว่าด้วย สุญญตา

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสุญญตา คือความว่าง. ในเรื่องนั้น คำว่า สุญญตา ได้แก่สุญญตา ๒ คือ อนัตตลักษณะของขันธทั้งหลาย และพระนิพพาน. ในสุญญตาเหล่านั้น อนัตตลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนที่นับเนื่องด้วยสังขารขันธ โดยปริยายหนึ่ง พระนิพพานเป็นปริยาป็นนะ คือเป็นธรรมที่นับเนื่องด้วยสุญญตา โดยปริยายหนึ่ง ก็ชนเหล่าใดไม่ถือเอาวิภาคนี้ มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันธกะทั้งหลายว่า สุญญตาเป็นธรรมนับเนื่องด้วยสังขาร ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า **ธรรมหานิมิตมิได้** ได้แก่ พระนิพพานอันเว้นจากนิमित ทั้งปวง แม้คำว่า **ธรรมอันหาที่ตั้งมิได้** คืออัปนิหิตะ ก็เป็นชื่อของพระนิพพานนั้นนั่นแหละ. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร ท่านจึงนำพระนิพพานนี้มากล่าว ตอบว่า เพื่อจะยกโทษของลัทธิอื่นไม่กล่าวจำแนกธรรม. ด้วยว่า ลัทธิของผู้ใดว่า สุญญตาเป็นธรรมนับเนื่องด้วยสังขารขันธ โดยส่วนเดียว ดังนี้ เพราะไม่จำแนกออกไป ลัทธิแห่งชนนั้นก็ย่อมปรากฏว่า แม้แต่พระนิพพานก็เป็นธรรมที่นับเนื่องด้วยสังขารขันธ ดังนี้. เพื่อจะยกขึ้นซึ่งโทษของลัทธินี้ สกวาทิจึงนำคำว่า อนิมิต และอัปนิหิตะ มากล่าว. ปรวาทิเมื่อไม่ปรารภความซึ่งความที่พระนิพพานนั้นเป็นธรรมนับเนื่องด้วยสังขารนั้น จึงตอบปฏิเสธ. คำว่า **สังขารขันธมิใช่ธรรมไม่เที่ยง** เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงความผิดอันถึงความเป็นของไม่เที่ยงแห่งสุญญตาอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าพระนิพพาน. คำว่า

ความว่างแห่งสังขารชั้นนับเนื่องในวิญญาณชั้นหรือ สกวาतिकกล่าว เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าสุญญตาของชั้นอื่นนับเนื่องด้วยชั้นอื่นไซ้ แม้สุญญตาของสังขารชั้น ก็พึงนับเนื่องด้วยชั้นที่เหลือได้ ดังนี้. ข้อว่า ความว่างแห่งสังขารชั้น ไม่พึงกล่าวว่า นับเนื่องในรูปชั้นหรือ เป็นต้น สกวาतिकกล่าวเพื่อแสดงโดยปฏิโลมว่า ถ้าว่าสุญญตาของสังขารชั้นไม่นับเนื่องด้วยชั้นที่เหลือไซ้ แม้สุญญตาของชั้นที่เหลือก็ชื่อว่านับเนื่องในสังขารชั้นหรือ ดังนี้. พระสูตรว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารเหล่านี้ว่างจากตนหรือจากความเป็นตน ปรวาทีนำมาจากลัทธิอื่น. ในคำเหล่านั้น คำว่า สังขารเหล่านี้ อธิบายว่า การหยั่งลงในพระศาสนา ว่า ปัญจชั้นเหล่านั้นเที่ยวชื่อว่าเป็นสภาพว่าง เพราะว่างจากตน และของที่เนื่องด้วยตน ดังนี้ ย่อมไม่ผิด คุณอาจตสเถนว่า สัพเพ สงฺขารา อนิจจา ดังนี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงอนุญาตไว้. แต่พระสูตรนี้ ย่อมแสดงซึ่งความที่แห่งสุญญตาเป็นธรรมที่นับเนื่องด้วยสังขารชั้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ พระสูตรนี้ จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่า พระนิพานมิใช่สุญญตา คือความว่าง ดังนี้แล.

อรรถกถาสุญญตาเถร จป

สามัญญผลกถา

[๑๗๗๕] สกวาที สามัญญผล เป็นอสังขตะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง
เป็นที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สามัญญผล เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง
ที่พึงก็เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒
อย่าง อมตะก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๗๖] ส. สามัญญผล เป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สามัญญะ เป็นอสังขตะ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สามัญญะ เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สามัญญผล เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสดาปัตติผล เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสดาปัตติมรรค เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสดาปัตติมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสดาปัตติผล เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามีผล ฯลฯ อนาคามีผล ฯลฯ อรหัตผล เป็น

อสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตมรรค เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตมรรค เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตผล เป็นสังขตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสดาปัตติผล เป็นอสังขตะ สกทาคามีผล ฯลฯ

อนาคามีผล ฯลฯ อรหัตผล เป็นอสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๕ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๕ อย่าง ที่ฟังก็ เป็น ๕ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๕ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๕ อย่าง อมตะก็เป็น ๕ อย่าง นิพพานก็เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สามัญญาผลกถา จบ

อรรถกถาสามัญญาผลกถา

ว่าด้วย สามัญญาผล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสามัญญาผล คือผลแห่งความเป็นสมณะ. ในเรื่องนั้น การสันนิษฐาน คือการลงความเห็น ในลัทธิของสกวาที่ว่า วิปากจิตของอริยมรรคในมัคควิถีก็ดี ในผลสมาบัติก็ดี ชื่อว่าสามัญญาผล ดังนี้. อนึ่ง ชนเหล่าใดไม่ถือเอาอย่างนั้น มีความเห็นผิดดุจลัทธิกายบุพพเสลียะทั้งหลายว่า การละกิเลสด้วย การเกิดขึ้นแห่งผลด้วยเป็นสามัญญาผล เหตุใด เพราะเหตุนั้น สามัญญาผลนั้นจึงเป็นอสังขตะ คือพระนิพพาน. ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาที. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบตามพระบาลี เพราะมีนัยตามที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาสามัญญาผลกถา จบ

ปัตติกา

[๑๗๘๑] สกวาที การได้ เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน เป็นที่ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นที่พึง
เป็นที่หมาย เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้ เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึง
ก็เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง
อมตะก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๒] ส. การได้จิวร เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้จิวร เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ที่เร้นก็เป็น ๒ อย่าง ที่พึง
ก็เป็น ๒ อย่าง ที่หมายก็เป็น ๒ อย่าง ฐานะอันไม่เคลื่อนก็เป็น ๒ อย่าง
อมตะก็เป็น ๒ อย่าง นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. การได้บิณฑบาต ฯลฯ เสนาสนะ คิลานปัจฉยเภสัชช-
บริหาร เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. การได้คิลานปัจฉยเภสัชชบริหาร เป็นอสังขตะ นิพพาน
ก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การได้จิวรเป็นอสังขตะ การได้บิณฑบาต ฯลฯ

เสนาสนะ การได้คิลาณปัจฉยเภสัชชบรวิหาร ก็เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๕ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๕ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๓] ส. การได้ปฐมฌานเป็นอสังขตะ หรือ พึงให้พิสดารเหมือนกันทุกอย่าง การได้ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาัญญา-
จายตนฌาน วิญญาณัญญาจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญา-
นาสัญญายตนฌาน ฯลฯ โสคาปัตติมรรค โสคาปัตติผล สกทาคามิมรรค
สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตมรรค อรหัตผล เป็น
อสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นฐานะอันไม่เคลื่อน เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. การได้อรหัตผล เป็นอสังขตะ นิพพานก็เป็นอสังขตะ

หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. การได้โสดาปัตติมรรค เป็นอสังขตะ การได้โสดา-
ปัตติผล เป็นอสังขตะ ฯลฯ การได้อรหัตมรรค เป็นอสังขตะ การได้
อรหัตผลเป็นอสังขตะ นิพพานเป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. อสังขตะเป็น ๘ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๙. อสังขตะเป็น ๘ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. ที่ด้านทานเป็น ๘ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๘ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า การได้เป็นอสังขตะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. การได้ เป็นไป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร
เป็นวิญญาณ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น การได้เป็นอสังขตะ นะสิ.

ปัตติกถา จบ

อรรถกถาปัตติกถา

ว่าด้วย ปัตติ คือการได้

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องการได้. ในเรื่องนั้น บุคคลย่อมได้ซึ่งสิ่งใด ๆ
การได้ซึ่งสิ่งนั้น ๆ ชื่อว่า ปัตติ. ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดว่า การได้
เป็นอสังขตะ ดังนี้ ดูจลัทธินิกายปุพพเสลियะทั้งหลายนั้นแหละ คำถาม
ของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือ
ในที่นี้ พึงทราบตามพระบาลี เพราะมีนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลัง
นั้นแหละ.

คำว่า ไม่พึงกล่าว เป็นต้น ปรวาทิกกล่าวคำบัญญัติว่า ปัตติคือ
การได้จัดเป็นอสังขตะของลัทธินิคเพื่อประกาศลัทธินั้น. ในปัญหานั้น
สกวาทิปฎิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น คือไม่รับรองซึ่งความที่การได้
ทั้งสิ้นว่าเป็นสภาวะธรรมมีรูปเป็นต้น จริงอยู่ ธรรมอะไร ๆ ชื่อว่า ปัตติ
คือการได้หาไม่ ทั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีทรงบัญญัติซึ่งความที่การ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 613

ได้นั้นเป็นอสังขตะ. แต่ว่าปรวาทิได้ให้ลัทธิของตนตั้งอยู่ว่า ปัตติ คือการ
ได้นั้นเป็นอสังขตะด้วยเพียงการปฏิเสธสภาพธรรมดังกล่าวนั้นแหละ.
ลัทธินั้นยอมตั้งอยู่ไม่ได้เลยเพราะความเป็นลัทธิอันตั้งอยู่แล้วโดยไม่
พิจารณา ดังนี้แล.

อรรถกถาปัตติกถา จบ

ตถตาถา

[๑๗๘๕] สกวาที ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง เป็นอสังขตะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง เป็นอสังขตะ

นิพพานก็เป็นอสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๖] ส. รูปมีความเป็นรูป ความเป็นไปก็เป็นอสังขตะ มิใช่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็น อมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปมีความเป็นไป ความเป็นไปก็เป็นอสังขตะ นิพพาน

ก็เป็นอสังขตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อสังขตะเป็น ๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ที่ด้านทานเป็น ๒ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๒ อย่าง

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนามีความเป็นเวทนา ความเป็นเวทนา ฯลฯ สัญญา

มีความเป็นสัญญา ความเป็นสัญญา ฯลฯ สังขารมีความเป็นสังขาร ความ
เป็นสังขาร ฯลฯ วิญญาณมีความเป็นวิญญาณ ความเป็นวิญญาณเป็น
อสังขตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นนิพพาน ฯลฯ เป็นอมตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปมีความเป็นไป ความเป็นไปเป็นอสังขตะ ฯลฯ

วิญญาณมีความเป็นวิญญาณ ความเป็นวิญญาณ เป็นอสังขตะ ฯลฯ.

นิพพานก็เป็นอสังขตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อสังขตะเป็น ๖ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. อสังขตะเป็น ๖ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๘. ที่ด้านทานเป็น ๖ อย่าง ฯลฯ นิพพานก็เป็น ๖ อย่าง
หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๘๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง
เป็นอสังขตะ หรือ ?

๘. ถูกแล้ว.

ป. ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง เป็นรูป เป็น
เวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ หรือ ?

๘. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรมทั้งปวง ก็
เป็นอสังขตะ นะสี.

ตตตาทถา จบ

อรรถกถาตถตาถา

ว่าด้วย ตถตา คือความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง ตถตา คือความเป็นอย่างนั้นแห่งธรรม หรือความเป็นจริงแห่งธรรม อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าสัจจธรรม. ในเรื่องนั้นชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะกายอุตตราปกะบางพวกว่า ชื่อว่าตถตา คือความเป็นอย่างนั้นอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าเป็นสภาวะแห่งรูป เป็นต้นแห่งธรรมทั้งปวงมีรูป เป็นต้น อันใด มีอยู่อันตถตานั่นเป็นอสังขตะ เพราะความเป็นธรรมไม่นับเนื่องในรูป เป็นต้นที่เป็นอสังขตะ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือแม้ในที่นี้ชัดเจนแล้วนั้นแหละ เพราะมีลักษณะตามที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาตถตาถา จบ

กุศลกถา

[๑๗๘๘] สกวาที นิพพานธาตุ เป็นกุศล หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. นิพพานธาตุ เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี ก็ต้องไม่กล่าวว่า นิพพานธาตุ เป็นกุศล.

[๑๗๘๙] ส. อโลกะ เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อโทสะ เป็นกุศล ฯลฯ อโมหะ เป็นกุศล ฯลฯ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งปัญญานั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล เป็นธรรมมีอารมณ์ ความนึก
 ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโลกะ. เป็นกุศล เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
 ฯลฯ ความตั้งใจแห่งอโลกะนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. นิพพานธาตุ เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความ
นึก ฯลฯ ความตั้งใจแห่งนิพพานธาตุนั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อโทสะ เป็นกุศล ฯลฯ อโมหะ เป็นกุศล ฯลฯ ศรัทธา
วิริย สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญา เป็นกุศล แต่เป็นธรรมไม่มีอารมณ์ ความนึก
 ฯลฯ ความตั้งใจแห่งปัญญานั้น ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๗๕๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า นิพพานธาตุ เป็นกุศล หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีโทษ มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า นิพพานธาตุ เป็นธรรมไม่มีโทษ ด้วยเหตุนี้
นะท่านจึงต้องกล่าวว่า นิพพานธาตุ เป็นกุศล.

อรรถกถากุสลกถา

ว่าด้วย กุสล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกุสล. ในเรื่องนั้น กุสลเป็นธรรมไม่มีโทษด้วย เป็นธรรมมีผลที่น่าปรารถนาด้วย ทั้งเป็นธรรมที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส จึงชื่อว่าเป็นธรรมหาโทษมิได้ โดยนัยนี้ บุคคลเว้นอกุศลเสียแล้วชื่อว่า ย่อมเสพธรรมทั้งปวงอันไม่มีโทษ. กุสลชื่อว่าผลที่น่าปรารถนา คือเป็น บุญอันให้ความสำเร็จซึ่งอิฏฐผลในความเป็นไปแห่งความเกิดขึ้นในภพ ต่อไป โดยนัยนี้ บุคคลย่อมเสพธรรมอันเป็นบพต้นนั้นแหละในกุสลดิคะ. ก็ชนเหล่าใดไม่ถือเอาวิภาคนี มีความเห็นผิดจลลัทธินิกายอันชกะทั้งหลาย ว่า พระนิพพานเป็นกุสล ด้วยเหตุเพียงความเป็นธรรมไม่มีโทษเท่านั้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิเพื่อแสดงซึ่งความที่พระนิพพานไม่เป็นกุสล ด้วยอรรถว่าเป็นอิฏฐวิบาก. คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ ด้วยอำนาจ ลัทธิตของตน. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถคั้นทั้งนั้น เพราะความมีนัยเช่นกับ ที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในหนหลัง ดังนี้แล.

อรรถกถากุสลกถา จบ

๑. บพต้นแห่งกุสลดิคะ ได้แก่ กุสลา ชัมมา แปลว่าสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลมีอยู่.

อรรถนินยามกถา

[๑๗๕๒] สกวาที ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

๓. บุคคลทำมาตุจฉาเป็นแน่นอนโดยส่วนเดียว บุคคล
ผู้ทำปิตุจฉา ฯลฯ บุคคลผู้ทำอรหันตมาตุจฉา ฯลฯ บุคคลทำโลหิตุปบาท
บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้แน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. วิจิกิจฉา พึงเกิดแก่บุคคลแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. หากว่า วิจิกิจฉา พึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยส่วน
เดียว ก็ต้องไม่กล่าวว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว.

[๑๗๕๓] ๓. วิจิกิจฉา ไม่พึงเกิดแก่บุคคลแน่นอนโดยส่วนเดียว
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ละวิจิกิจฉาได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. ละวิจิกิจฉาได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ละได้ด้วยโศดาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ละได้ด้วยอนาคา-
มิมรรค ฯลฯ ละได้ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยมรรคไหน.

ป. ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

ส. มรรคฝ่ายอกุศลเป็นธรรมนำออก ให้ถึงความสิ้น
ทุกข์ ให้ถึงความตรัสรู้ ให้ถึงนิพพาน ไม่เป็นอารมณ์ของอาสวะ ฯลฯ
ไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. มรรคฝ่ายอกุศลไม่เป็นธรรมนำออก ฯลฯ เป็นอารมณ์
ของสังกิเลส มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า มรรคฝ่ายอกุศลไม่เป็นธรรมนำออก ฯลฯ
เป็นอารมณ์ของสังกิเลส ก็ต้องไม่กล่าวว่า วิจิกิจฉา อัมบุคคผลผู้แน่นอน
โดยส่วนเดียวละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

[๑๗๕๔] ส. อัจฉาทิฏฐิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยสัตตติฏฐิ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า อัจฉาทิฏฐิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดย
สัตตติฏฐิ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว.

[๑๗๕๕] ส. อัจฉาทิฏฐิไม่พึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยสัตตติฏฐิ
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละอุจเฉททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละอุจเฉททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละได้ด้วยโศดาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอนาคามิมรรค

ฯลฯ ด้วยอรหัตมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยมรรคไหน.

ป. ละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

ส. มรรคฝ่ายอกุศล ฯลฯ ก็ต้องไม่กล่าวว่า อุจเฉททิฏฐิ

อันบุคคลผู้แน่นอนโดยสัสสตทิฏฐิละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

[๑๗๕๖] ส. สัสสตทิฏฐิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สัสสตทิฏฐิพึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคลมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว.

[๑๗๕๗] ส. สัสสตทิฏฐิไม่พึงเกิดแก่บุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละสังสททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละสังสททิฏฐิได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ละได้ด้วยโศคาปัตติมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ละได้ด้วยสกทาคามิมรรค ฯลฯ ด้วยอรหัตมรรค

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ด้วยมรรคไหน ?

ป. ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

ส. มรรคฝ่ายอกุศล ฯลฯ ก็ต้องไม่กล่าวว่า สังสททิฏฐิ

อันบุคคลผู้แน่นอนโดยอุจเฉททิฏฐิ ละได้ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล.

[๑๗๕๘] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสได้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดำ โดยส่วนเดียว บุคคลนั้นเป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็จมลงอยู่นั่นเอง ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?**

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ปุถุชนก็มีความแน่นอนโดยส่วนเดียว นะสี.

[๑๗๕๕] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดำ โดยส่วนเดียว บุคคลนั้นเป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็มอยุ่ตนเอง เพราะ ทำอธิบายดังนี้ และโดยเหตุนี้ ท่านสันนิษฐานว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ผุดขึ้นแล้ว กลับจมลง ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผุดขึ้นแล้ว กลับจมลงทุกครั้ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๐] ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดำ โดยส่วนเดียว เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอกุศล เป็นกรรมดำโดย ส่วนเดียว บุคคลนั้นเป็นผู้จมลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็มอยุ่ตนเอง เพราะ ทำอธิบายดังนี้ และโดยเหตุนี้ ท่านจึงสันนิษฐานว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

บุคคลบางคนในโลกนี้ ผุดขึ้นแล้วทรงตัวอยู่ ผุดขึ้นแล้วเห็นแจ้งเหลือวเล
ดูว่ายข้ามไป ผุดขึ้นแล้ว ไปถึงที่พำนักได้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผุดขึ้นแล้ว ไปถึงที่พำนักได้ทุกครั้ง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อัจฉันตนิยามกถา จบ

อรรถกถาอัจฉันตนิยามกถา

ว่าด้วย ความแน่นอนโดยส่วนเดียว

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความแน่นอนโดยส่วนเดียว คือนิยามอันเป็นที่สุด
มืออย่างเดียว. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถะ
บางพวกว่า ปุถุชนมีความแน่นอนโดยส่วนเดียว เพราะอาศัยพระสูตร
ว่า บุคคลนั้น คือผู้ประกอบด้วยธรรมฝ่ายอุศลเป็นธรรมดาโดยส่วน
เดียว เป็นผู้มลงแล้วครั้งหนึ่ง ก็จมอยู่นั่นเอง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายชนเหล่านั้น คำตอบเป็นของปรวาทิ. คำว่า บุคคลผู้ทำมาตุฆาต
เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อท้วงว่า เมื่อมีจิตตนิยามแห่งนิยตมิจฉาทิฎฐิ
บุคคลด้วย บุคคลผู้ทำกรรมทั้งหลายมีขามารดาเป็นต้นด้วย มีอยู่ แม้
บุคคลผู้ขามารดาเป็นต้นเหล่านั้นก็พึงเป็นผู้แน่นอนที่สุดมิใช่หรือ ดังนี้.
ปรวาทิตอบปฏิเสธว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น เพราะลัทธิว่า บุคคลผู้เป็น
นิยตมิจฉาทิฎฐินี้เป็นผู้มั่นคงในสังสารวัฏ เป็นผู้เที่ยงแท้แม้ในภพที่สอง
แต่ว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้เที่ยงแท้ในอรรถภาพเดียวเท่านั้น ดังนี้.

คำว่า วิจิกิจฉาพึงเกิดแล้วแก่ผู้แน่นอนโดยส่วนเดียว ความว่า สกวาที่ย่อมกล่าวว่ บุคคลนี้เป็นเที่ยงก็ตามไม่เที่ยงก็ตาม วิจิกิจฉาก็พึงเกิดอย่างนี้ ดังนี้. ปรวาที่เมื่อไม่เห็นเหตุอันไม่เกิดขึ้นของวิจิกิจฉา จึงตอบรับรอง. ถูกถามว่า วิจิกิจฉาไม่พึงเกิดแก่ผู้แน่นอนโดยส่วนเดียว หรือ ปรวาที่ตอบรับรองโดยหมายเอาความไม่เกิดขึ้นของวิจิกิจฉาที่บุคคลช่งเสพทิฏฐิใดแล้วก้าวลงสู่นิยามในนิยามนั้น. แต่่นั้นถูกถามว่า ผู้้น ละวิจิกิจฉาได้หรือ ก็ตอบปฏิเสธเพราะความที่วิจิกิจฉานั้นละไม่ได้ด้วยมรรค คือมิจจามรรค แต่ก็ตอบรับรองว่าละได้ เพราะความที่บุคคลปรารถทิฏฐินั้นแล้ว หมายเอาทิฏฐิเป็นประธาน มิได้หมายเอาโมหะที่สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา วิจิกิจฉาก็ไม่เกิดขึ้น. ลำดับนั้น สกวาที่กล่าวคำว่า ละได้ด้วยโศดาปัตติมรรค เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยอำนาจแห่งโศดาปัตติมรรคนั้น เพราะขึ้นชื่อว่าการละวิจิกิจฉานั้นถ้าเว้นจากอริยมรรคแล้วย่อมละไม่ได้ ดังนี้. ปรวาที่ตอบปฏิเสธ เพราะความที่วิจิกิจฉานั้นละไม่ได้ด้วยมรรคอย่างหนึ่ง และถูกถามอีกว่า ละได้ด้วยมรรคไหน ปรวาที่หมายเอามิจจามรรค จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ด้วยมรรคฝ่ายอกุศล ดังนี้.

คำว่า อูจเฉททิฏฐิเกิดแก่ผู้แน่นอนโดยสัตสตทิฏฐิหรือ ความว่า สกวาที่ย่อมถามซึ่งความเกิดขึ้นแห่งนิยามที่ ๒. ปรวาที่ตอบรับรอง เพราะพระบาลีว่า นัตถิกวาตะ อกิริยวาตะ อเหตุกวาตะเหล่านี้มีอยู่แก่บุคคลผู้มีหูชั้น คือหูชั้นหมายถึงการไม่รับรู้เหตุผลอะไรทั้งนั้น แม้เหล่าใดเหล่านั้น นิยตมิจจาทิฏฐิแม้ทั้ง ๓ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เดียวได้. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า หากว่า เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ก็ชื่อว่า

บุคคลผู้หนึ่งผู้มีความเห็นผิคนั้นย่อมไม่ใช่ผู้เที่ยงที่สุดหรือ. จริงอยู่
นิยามที่ ๒ มิใช่จุดหมายของผู้มีความเห็นว่าเที่ยงแท้. ในปัญหาว่า
อุจเฉททิฏฐิไม่พึงเกิด เป็นต้น ปรวาที่ตอบรับรองโดยหมายเอาความ
ไม่เกิดขึ้นแห่งอุจเฉททิฏฐิ เพราะถือเอาความเห็นที่ว่า ความเที่ยงของ
สัตตตทิฏฐิอันใดมีอยู่ (อุจเฉท) ทิฏฐิอันนั้นแหละอันเขาขจัดเสียแล้ว.
ถูกถามว่า ละอุจเฉททิฏฐิได้หรือ ปรวาที่ตอบปฏิเสธเพราะอุจเฉททิฏฐิ
นั้นยังไม่ได้ละด้วยมรรค และตอบรับรองว่าละได้เพราะความไม่เกิดขึ้น
โดยนัยที่กล่าวมาแล้ว. แม้ในคำทั้งหลายมีคำว่า สัตตตทิฏฐิพึงเกิด
เป็นต้นก็นัยนั้นแหละ. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วในวาระว่าด้วย
วิจิกิจฉานันนั้นแหละ.

คำถามว่า ไม่พึงกล่าว เป็นต้น เป็นของปรวาที่. คำตอบรับรอง
ว่า ใช่ เพราะความที่พระสูตรเช่นนั้นมีอยู่ เป็นของสกวาที่. ในอธิการ
นี้มีอธิบายว่า ก็บุคคลผู้ไม่จมลงแม้ในภพถัดไปนั้นแหละ มีอยู่ เพราะว่า
เขาเป็นอภัพบุคคลไม่อาจเพื่อละทิฏฐินั้นในภพนี้เท่านั้น ดังนี้. เพราะ
ฉะนั้น พระสูตรนี้ไม่สำเร็จว่าความแน่นอนมีอย่างเดียว อีกอย่างหนึ่ง
นั้นหมายถึงอริยมรรค. คำว่าข้อกำหนดที่สุดมีอย่างเดียวนี้นั้น ท่านกล่าว
เพื่อแสดงว่า ปรวาที่พึงแสวงหาอรรถกระทำซึ่งสักแต่คำว่า บุคคล
นั้นโผล่ขึ้นแล้วกลับจมลงตลอดกาล ดังนี้ ให้เป็นที่อาศัยตั้งลัทธิตี ด้วย
ประการฉะนี้แล.

อรรถกถาอรรถนินยามกถา จบ

อินทริยสภา

[๑๘๐๑] สกวาที สัทชินทริย์ที่เป็นโลกิยะไม่มี หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยอินทริย์ สัทชินทริย์ ฯลฯ สมาชินทริย์ ฯลฯ ปัญญาอินทริย์ ที่เป็นโลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๒] ส. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัทชินทริย์เป็นโลกิยะมี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะ ฯลฯ สติ ฯลฯ สมาธิ ฯลฯ ปัญญาที่เป็นโลกิยะมี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาอินทริย์ที่เป็นโลกิยะมี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๓] ส. มโนที่เป็นโลกิยะมีอยู่ มนินทริย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๔. มโนที่เป็นโลกิยะมีอยู่ มนินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๕. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๔] ๖. โสมนัสที่เป็นโลกิยะมีอยู่ โสมนัสสินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ ฯลฯ วิตตะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ วิตตินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๗. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็
มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๘. วิตตะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ วิตตินทรีย์ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๙. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๕] ๑๐. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโนที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่มนินทรีย์ที่เป็นโลกียะไม่มี

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญาที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกียะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. มโนที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่มนินทรีย์ที่เป็นโลกียะไม่มี

หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศรัทธาที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่ศรัทธินทรีย์ที่เป็นโลกียะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสมนัสที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่โสมนัสสินทรีย์ที่เป็น

โลกียะไม่มี หรือ ฯลฯ จีวัตะที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่จีวัตินทรีย์ที่เป็นโลกียะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญาที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกียะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จีวัตะที่เป็นโลกียะมีอยู่ แต่จีวัตินทรีย์ที่เป็นโลกียะ

ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๖] ส. ศรัทธาที่เป็นโลกุตระมีอยู่ สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกุตระ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะที่เป็นโลกุตระมีอยู่ ฯลฯ ปัญญาที่เป็นโลกุตระ
มีอยู่ ปัญญาธิปไตยที่เป็นโลกุตระก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ปัญญาธิปไตยที่เป็นโลกิยะ
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๗] ส. ศรัทธาที่เป็นโลกิยะมีอยู่ แต่สัทธินทรีย์ที่เป็นโลกิยะ
ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ศรัทธาที่เป็นโลกุตระมีอยู่ แต่สัทธินทรีย์ที่เป็น
โลกุตระไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. วิริยะที่เป็นโลกิยะมีอยู่ ฯลฯ ปัญญาที่เป็นโลกิยะ
มีอยู่ แต่ปัญญาธิปไตยที่เป็นโลกิยะไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัญญาที่เป็นโลกุตระมีอยู่ แต่ปัญญินทรีย์ที่เป็นโลกุตระไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๐๘] ส. อินทรีย์ ๕ ที่เป็นโลกิยะ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราเมื่อตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นแล้วแลซึ่งสัตว์ทั้งหลาย บางพวกเป็นผู้มีธุลีในดวงตาน้อย บางพวกเป็นผู้มีธุลีในดวงตามาก บางพวกเป็นผู้มีอินทรีย์แก่กล้า บางพวกเป็นผู้มีอินทรีย์อ่อน บางพวกเป็นผู้มีอาการดี บางพวกเป็นผู้มีอาการทราม บางพวกเป็นผู้ที่จะให้รู้แจ้งได้ง่าย บางพวกเป็นผู้ที่จะให้รู้แจ้งได้ยาก บางพวกเป็นผู้เห็นโทษและภัยในปรโลกอยู่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้นอินทรีย์ ๕ ที่เป็นโลกิยะก็มีอยู่ นะลิ.

อินทริยกถา จบ

อรรถกถาอินทริยกถา

ว่าด้วย อินทรีย์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอินทรีย์ คือธรรมที่เป็นใหญ่. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะกัณหาเหตุวาทะและมโหฬาสกะทั้งหลายว่า

൨. 3.3. ൨൦/൨൦൨൦.

ศรัทธาที่เป็นโลกียะชื่อว่าเป็นศรัทธาเท่านั้นไม่ชื่อว่าเป็นสัทธินทรีย์
วิริยะที่เป็นโลกียะสติที่เป็นโลกียะสมาธิที่เป็นโลกียะปัญญาที่เป็นโลกียะ ฯลฯ
ชื่อว่าเป็นปัญญาเท่านั้นไม่ชื่อว่าเป็นปัญญินทรีย์ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า ศรัทธาที่เป็นโลกียะไม่มีหรือ เป็นต้น ท่านกล่าวเพื่อแสดง
ซึ่งความที่ธรรมทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้น แม้เป็นโลกียะก็ชื่อว่าเป็นอินทรีย์
ด้วยเพราะอรรถว่าเป็นใหญ่ยิ่ง มิใช่ธรรมอื่นนอกจากศรัทธาเป็นต้น
ชื่อว่าสัทธินทรีย์เป็นต้น เหตุใด เพราะเหตุนี้ ธรรมทั้งหลายมีศรัทธา
เป็นต้นนั้นแหละ แม้เป็นโลกียะก็ชื่อว่าเป็นสัทธินทรีย์ เป็นต้น. คำว่า
มโนที่เป็นโลกียะมีอยู่ เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่ออธิบายเนื้อความนั้น
ให้แจ่มแจ้งด้วยอุปมาว่า ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นมีมโนเป็นต้นเป็นโลกียะ
ก็ชื่อว่ามีนินทรีย์เป็นต้น ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายแม้มีศรัทธาเป็นต้น ที่เป็น
โลกียะก็ชื่อว่าเป็นสัทธินทรีย์เป็นต้น ฉะนั้นดังนี้. คำที่เหลือในที่นี้ ฟังทราบ
ตามพระบาลีนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาอินทริยกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. กิเลสขหนกถา ๒. สุธัญญตาทกถา ๓. สามัญญผลกถา ๔. ปัตติกถา
๕. ตถตาทกถา ๖. กุสลกถา ๗. อัจฉินตนิยามกถา ๘. อินทริยกถา.

วรรคที่ ๑๕ จบ

๑. อรรถกถาว่า "กิเลสขหนกถา."

วรรคที่ ๒๐

อัสัญจิกถา

[๑๘๐๕] สกวาที บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มง โดยไม่ได้เจตนา เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลฆ่าสัตว์โดยมิได้แก้มง เป็นผู้ชื่อว่า ทำปาณาติบาต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มง เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ ฯลฯ กล่าวคำเท็จโดยมิได้แก้มง เป็นผู้ชื่อว่า กล่าวมุสาวาท หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๑๐] ส. บุคคลฆ่าสัตว์โดยมิได้แก้มง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า ทำปาณาติบาต หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ ฯลฯ กล่าวคำเท็จโดยมิได้แก้มง ไม่เป็นผู้ชื่อว่า กล่าวมุสาวาท หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง ไม่เป็นผู้เชื่อว่า
ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๑๑] ส. บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้เชื่อว่า
ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้
เชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. คำว่า บุคคลแก้มังปลงชีวิตมารดา เป็นผู้เชื่อว่า ทำ
อนันตริยกรรม ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า คำว่า บุคคลแก้มังปลงชีวิตมารดา เป็นผู้
เชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า บุคคล
ปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แก้มัง เป็นผู้เชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

[๑๘๑๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่ามารดา เป็นผู้เชื่อว่า ทำ
อนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว ด้วยเหตุนี้แหละ

ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลฆ่ามารดา เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่าบิดา เป็นชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ปลงชีวิตบิดาแล้ว ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่าบิดา เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์ เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ.

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ปลงชีวิตพระอรหันต์แล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ปลงชีวิตพระอรหันต์แล้ว ด้วยเหตุ นั้น ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลฆ่าพระอรหันต์ เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ป. ไม่ฟังกล่าวว่า บุคคลยังพระโลหิตให้หื้อขึ้น เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. เขาได้ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้หื้อแล้ว มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า เขาได้ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้หื้อ

แล้ว ด้วยเหตุ นั้นนะ ท่านจึงต้องกล่าวว่า บุคคลผู้ยังพระโลหิตให้หือขึ้น เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม.

ส. บุคคลทำสังฆเภท เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ทั้งหมด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม ทั้งหมด หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่า ถูกกรรมอันยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่า ถูกกรรมอันยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนอุบาลี บุคคลผู้ทำสังฆเภท ที่จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรก ตั้งอยู่ตลอดกัลป์ แก้ไขไม่ได้ มีอยู่ บุคคลผู้ทำสังฆเภท ที่ไม่ต้องไปสู่ออบาย ไม่ต้องไปนรก ไม่ตั้งอยู่ตลอดกัลป์ มิใช่ผู้แก้ไขไม่ได้ มีอยู่** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่ฟังกล่าวว่ บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่า ถูกธรรมยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่าทำอนันตริยกรรม.

[๑๘๑๓] ป. ไม่ฟังกล่าวว่ บุคคลผู้มีความสำคัญว่า ถูกธรรมยังสงฆ์ให้แตกกัน เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า บุคคลผู้ทำสังฆเภท เป็นผู้จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรก ตั้งอยู่ตลอดกาลปี เขาเป็นผู้ยินดีในการแยก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมคลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ เขาทำลายสงฆ์พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมใหม่ในนรกตลอดกาลปี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

๓. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น บุคคลผู้ทำสังฆเภท ก็เป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม นะสี.

อัสัญจิจจกถา จบ

อรรถกถาอัสัญจิจจกถา

ว่าด้วย อัสัญจิจจะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอัสัญจิจจะไม่แก่ง คือไม่เจตนา. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถะทั้งหลายว่า " ขึ้นชื่อว่าอนันตริยวัตถุเป็นของหนักเป็นของใหญ่ เพราะฉะนั้น แม้ในวัตถุ

ทั้งหลายเหล่านั้น อันผู้ใดทำให้เกิดแล้ว แม้โดยไม่ตั้งใจก็ย่อมเป็นอนันตริยกรรม
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า **บุคคลปลงชีวิตมารดาโดยมิได้แกลัง** เป็นต้น
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง ด้วยสามารถแห่งลัทธิเป็นของปรวาทิ.
ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า **บุคคลฆ่าสัตว์โดยมิได้แกลัง** เป็นต้น
เพื่อหวังว่า ขึ้นชื่อว่าอนันตริยกรรมเป็นกัมมบถ ถ้าว่าบุคคลไม่จงใจ
ฆ่าสัตว์พึงเป็นประเภทกัมมบถไซ้ กรรมทั้งหลายที่เหลือแม้มีปาณาติบาต
เป็นต้น ก็พึงเป็นกรรมไม่จงใจ ดังนี้ ปรวาทิตอบปฏิเสธเพราะความไม่มี
ในลัทธิเช่นนั้น. คำที่เหลือพึงทราบตามพระบาลี.

คำถามว่า **ไม่พึงกล่าวว่ บุคคลผู้ฆ่ามารดาเป็นผู้ชื่อว่าทำ
อนันตริยกรรมหรือ** เป็นของปรวาทิ. คำตอบรับรองของสกวาทิหมาย
เอาการฆ่าโดยไม่มีเจตนาในกาลที่ทำการเยียวยารักษาโรคเป็นต้น.
แม้ในปัญหาว่า **เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้วมิใช่หรือ** คำตอบรับรอง
สกวาทินั้นนั่นแหละ โดยหมายเอาการปลงชีวิตลงโดยไม่เจตนา. ก็
ปรวาทิไม่ถือเอาคำอธิบายอย่างนี้ จึงให้ลัทธิของตนตั้งอยู่ด้วยคำว่า
หากว่า **เขาได้ปลงชีวิตมารดาแล้ว** ดังนี้ แต่การตั้งลัทธินั้นย่อมตั้งอยู่
ไม่ได้ เพราะไม่ตั้งไว้โดยอุบายอันแยบคาย. แม้ปิตุฆาตเป็นต้น ก็นัยนี้
นั่นแล.

คำถามของสกวาทิว่า **บุคคลผู้ทำสังฆเภท** เป็นผู้ชื่อว่าทำ

๑. คำว่า "สังฆเภท" แปลว่าการแยกสงฆ์ เพราะมีคำว่า ผู้มีความสำคัญในธรรมอันนี้ จัดเป็น
ประเภท

ก็ดีก็ได้ เช่นพระโมคคัลลีนุตรติสสเถระปราบเดียริถ์ทั้งหลายที่มาปลอมบวชในพระศาสนา หรือจะ
เรียกว่า เป็นธรรมวาทีเป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรม แต่ไม่ตกอุบาย ส่วนสังฆเภท คือการ
แยกสงฆ์ของพระเทวทัตต์นั้น เป็นอธัมมาวาทีจัดเป็นสังฆเภทด้วย เป็นอนันตริยกรรมด้วย ตกนรก
ด้วย.

อนันตริยกรรมหรือ โดยหมายเอาผู้ที่มีความสำคัญในธรรมในการแยก
สงฆ์. คำตอบรับรองของปรวาทิเพราะถือเอาพระบาลีว่า บุคคลย่อมใหม่
อยู่ในนรกตลอดกาลปี เพราะทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ดังนี้ โดยไม่
พิจารณา. ถูกถามอีกว่า **บุคคลผู้ทำสังฆเภทเป็นผู้ชื่อว่าทำอนันตริยกรรม**
ทั้งหมดหรือ ปรวาทิตอบปฏิเสธโดยหมายเอาบุคคลผู้มีความสำคัญ
ในธรรมอันเป็นฝ่ายของตน. ย่อมตอบรับรองโดยหมายเอาบุคคลผู้มี
ความสำคัญในธรรมอันเป็นฝ่ายอื่น. แม้ใน ๒ ปัญหาว่า **ชัมมัตถุญญี** คือ
บุคคลเป็นผู้มีความสำคัญว่าถูกธรรม ก็นัยนี้นั้นแหละ.

พระสูตรว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า** **ดูก่อนอุบาลี**
บุคคลผู้ทำสังฆเภท...มิใช่หรือ ดังนี้ สกวาทิกกล่าวเพื่อแสดงซึ่งความที่
บุคคลผู้เป็นชัมมวาทีเป็นผู้ชื่อว่า ทำอนันตริยกรรมโดยส่วนเดียวเท่านั้น
ไม่ตกอบาย. อนึ่ง **อชัมมวาที**นั้นแหละพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระ
ประสงค์เอาในคาถาว่า **จะต้องไปอบาย จะต้องไปนรกตั้งอยู่ตลอดกาลปี**
ดังนี้. แต่ปรวาทิไม่ถือเอาคำอธิบายนี้ จึงให้ลัทธิตั้งไว้. ลัทธินั้นชื่อว่า
ตั้งอยู่ไม่ได้เลยเพราะไม่ตั้งอยู่โดยอุบายอันแยกกาย ดังนี้แล.

อรรถกถาสัจจิจจกถา จบ

ญาณกถา

[๑๘๑๔] สกวาที ญาณไม่มีแก่ปุถุชนหรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ไม่มีแก่ปุถุชน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ฯลฯ ความเข้าไปกำหนดรู้เฉพาะ ของปุถุชน มีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ฯลฯ ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ของปุถุชน มีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ญาณไม่มีแก่ปุถุชน.

[๑๘๑๕] ส. ญาณไม่มีแก่ปุถุชน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปุถุชนพึงเข้าปฐมฌาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปุถุชนพึงเข้าปฐมฌาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า ญาณไม่มีแก่ปุถุชน.

[๑๘๑๖] ส. ปุถุชนพึงเข้าทุติยฌาน ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ จตุตถฌาน ฯลฯ พึงเข้าอากาสนัญจายตนะ วิญญูณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวตัณญาสัญจายตนะ ปุถุชนพึงให้ทาน ฯลฯ พึงให้จีวร ฯลฯ พึงให้

บิณฑบาต ฟังให้เสนาสนะ ฯลฯ ฟังให้กิลานปัจฉยเภสัชชบรหาร หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปุถุชนฟังให้กิลานปัจฉยเภสัชชบรหาร ก็ต้อง
ไม่กล่าวว่า ญาณไม่มีแก่ปุถุชน.

[๑๘๑๗] ป. ญาณของปุถุชนมีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ปุถุชน กำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย กระทำให้แจ้งซึ่ง
นิโรธ ยังมรรคให้เกิดด้วยญาณนั้น หรือ ?

ส. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ญาณกถา จบ

อรรถกถาญาณกถา

ว่าด้วย ญาณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณ. ในเรื่องนั้น ญาณ ๒ คือ โลกียญาณ
และโลกุตตรญาณ ญาณในสมวัตติกัตติ กัมมัฏสกตญาณที่เป็นไปด้วย
สามารถแห่งการให้ทานเป็นต้นก็ดี เรียกว่า โลกียญาณ มัคคญาณอัน
กำหนดสัจจะก็ดี ผลญาณก็ดี เรียกว่า โลกุตตรญาณ. ก็ชนเหล่าใดไม่
ทำวิภาคนี มีความเห็นผิดคุณัลลทธิกายเหตุวาทะว่า ญาณที่กำหนด

๑. ไวพจน์ของญาณ คือ ปัญญา ความเข้าใจ ความวิจัย ความสอบสวน ความใคร่ครวญ ชัมมวิจยะ
คือความพิจารณาธรรม ความกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ.

สัจจะเท่านั้นที่มีอยู่ ญาณนอกจากนี้ไม่มี เพราะฉะนั้น ญาณของปุถุชน จึงไม่มี ดังนี้. คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง เป็นของปรวาทิ.

คำว่า **ปัญญา** เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อแสดงไวพจน์ของญาณ. อธิบายว่า สกวาทิยอมแสดงซึ่งญาณนั้นด้วยปัญญานั้นว่า ถ้าว่า ญาณ ของบุคคลนั้นไม่มี มีปัญญาเป็นต้นก็ยอมไม่มี ก็หรือปัญญาเป็นต้นมีอยู่ แม้ญาณก็มีอยู่ เพราะเหตุไร ? เพราะความที่ปัญญาเป็นต้นมิใช่เป็นธรรม นอกจากญาณ. คำว่า **ปุถุชนพึงเข้าปฐมฌาน** เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อ แสดงญาณในสมาบัติ. คำว่า **ปุถุชนพึงให้ทาน** เป็นต้น สกวาทิกล่าว เพื่อแสดงถึงกัมมัศสกตาญาณ คือญาณในความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน. ข้อว่า **ปุถุชนกำหนดรู้ทั่วถึงทุกข์** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทรง แสดงโลกุตตมัคคญาณนั้นแหละ แต่มิได้ทรงแสดงโลกุตตรญาณเท่านั้น หมายความว่าแสดงโลกียญาณด้วย ดังนี้แล.

อรรถกถาญาณกถา จบ

นิริยปาลถา

[๑๘๑๘] สกวาที นายนิริยบาลไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. การทำกรรมกรรมไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. การทำกรรมกรรมมีอยู่ในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. นายนิริยบาลมีอยู่ในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๑๙] ๓. การทำกรรมกรรมมีอยู่ในมนุษย์ และคนผู้ทำกรรมกรรม
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. กรรมกรรมมีอยู่ในนรกทั้งหลาย และคนผู้ทำกรรมกรรม
ก็มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

๓. กรรมกรรมมีอยู่ในนรกทั้งหลาย แต่คนผู้ทำกรรมกรรม
ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

๓. กรรมกรรมมีอยู่ในหมู่มนุษย์ แต่คนผู้ทำกรรมกรรม
ไม่มี หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๒๐] ป. นายนิริยบาลมีอยู่ในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ท้าวเวสสภู ก็มีได้ฆ่า
ท้าวเปตติราช ก็มีได้ฆ่า ท้าวโสม ท้าวม และท้าวเวสสวัณ ก็มีได้ฆ่า
กรรมของตนต่างหาก ฆ่าบุคคลผู้สิ้นบุญจากโลกนี้และเข้าถึงปรโลก
ในนรกนั้น ๆ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว

ป. อย่างนั้น นายนิรยบาลก็ไม่มีในนรกทั้งหลาย นะสี.

[๑๘๒๑] ส. นายนิรยบาลไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พวกนายนิรยบาล ย่อมยังสัตว์นรกนั้นให้รับกรรมกรรม อันชื่อว่าเครื่องจำ
๕ ประการ คือ ตรึงตาปูเหล็กอันร้อนที่มือข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็กอัน
ร้อนที่มืออีกข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็กอันร้อนที่เท้าข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็ก
อันร้อนที่เท้าอีกข้างหนึ่ง ตรึงตาปูเหล็กอันร้อนที่กลางอก สัตว์นรกนั้น
เสวยทุกขเวทนา เผ็ดร้อนอยู่ในนรกนั้น และจะยังไม่ตายตลอดเวลาที่
บาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้นนายนิรยบาลก็มีอยู่ในนรกทั้งหลาย นะสี.

[๑๘๒๒] ส. นายนิรยบาลไม่มีในนรกทั้งหลาย หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

พวกนายนิรยบาล ยังสัตว์นรกนั้นให้นอนแผ่ลงแล้ว พากันตากด้วยผิง
๗๗ พวกนายนิรยบาลตั้งสัตว์นรกนั้น ให้มีเท้าไปในเบื้องบน มีศีรษะ
ในเบื้องต่ำ แล้วตากด้วยพรำ ๗๗ พวกนายนิรยบาลเทียมสัตว์นรกนั้น
เข้าในรถ แล้วให้แล่นกลับไปกลับมาเหนือแผ่นดินอันไฟติดทั่วแล้ว
มีเปลวเป็นอันเดียวกัน มีแสงโชติช่วง ๗๗ พวกนายนิรยบาล ยังสัตว์
นรกนั้นให้ขึ้นไต่ลง ซึ่งภูเขาถ่านเพลิงใหญ่ อันไฟติดทั่วแล้ว มีเปลว
เป็นอันเดียวกัน มีแสงโชติช่วง ๗๗ พวกนายนิรยบาลจับสัตว์นรกนั้น
ให้มีเท้าในเบื้องบน ให้มีศีรษะในเบื้องต่ำ ไต่เข้าในหม้อทองแดงอันร้อน
อันไฟติดทั่วแล้ว มีเปลวเป็นอันเดียวกัน มีแสงโชติช่วง เขาหมกใหม่
มีร่างกายเป็นฟองในหม้อทองแดงนั้น และทั้งที่หมกใหม่มีร่างกายเป็น
ฟองอยู่ในหม้อทองแดงนั้น บางครั้งโผล่ขึ้นข้างบน บางครั้งจมลงข้างใต้
บางครั้งพุ่งขวางไป เขาเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ ๗๗ นายนิรยบาลทั้งหลาย
ย่อมไต่เข้าซึ่งสัตว์นรกนั้นในมหานรก ก็มหานรกนั้นแล ๔ มุม ๔ ประตู
จำแนกกำหนดไว้เป็นส่วน ๆ มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยเหล็ก
พื้นแห่งมหานรกนั้นก็แล้วไปด้วยเหล็ก ประกอบด้วยความร้อนลุกเป็น
เปลวแผ่ไปร้อยโยชน์โดยรอบตั้งอยู่ ในกาลทุกเมื่อ ดังนี้ เป็นสูตรมี
อยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น นายนิรยบาล ก็มีอยู่ในนรกทั้งหลาย
นะสี.

นिरยपालกถา จบ

อรรถกถานิรยปาลกถา

ว่าด้วย นายนิรยบาล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องนายนิรยบาล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะกายอันธกะทั้งหลายว่า ในนรก กรรมของสัตว์นรคนั้นแหละ ย่อมฆ่าสัตว์นรกทั้งหลายโดยเป็นรูปนายนิรยบาล สัตว์ทั้งหลายชื่อว่าเป็น นายนิรยบาลหาไม่ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า การทำกรรมกรรม คือการลงโทษ ไม่มีในนรกทั้งหลายหรือ เป็นต้น เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว นายนิรยบาลทั้งหลายไม่เพียงมีในนรกไซ้ แม้กรรมกรรมทั้งหลายก็ไม่เพียงมี แต่เมื่อกรรมกรรมทั้งหลายมีอยู่ การกระทำกรรมกรรมก็เพียงมี มิใช่หรือ ดังนี้.

คำว่า การทำกรรมกรรมมีอยู่ในมนุษย์ สกวาทีกกล่าวแล้วเพื่อให้ทราบโดยแจ่มแจ้ง. ในข้อนี้ มีอธิบายว่า เหมือนอย่างว่า เมื่ออุปกรณ์เครื่องลงโทษมีในพวกมนุษย์ทั้งหลาย การกระทำก็ย่อมมี ฉนั้นใด แม้ในนรคนั้น ก็ฉนั้นนั้นแหละ.

คำถามว่า นายนิรยบาลมีอยู่ในนรกทั้งหลายหรือ? เป็นของปรวาทิ. คำตอบรับรองเป็นของสกวาที่. ปรวาทินำพระสูตรมาโดยลัทธิของตนว่า ท้าวเวสสภูก็ได้ฆ่า แม้ท้าวเปตติราช คือพญาเปรต ก็มิได้ฆ่า ฯลฯ กรรมของสัตว์นั้นเองย่อมฆ่าเขาผู้สิ้นบุญจากโลกนี้และเข้าถึงโลกหน้าในนรคนั้นๆ ดังนี้ พระสูตรนั้นสกวาที่ยอมรับแล้วว่า นั้นเป็นถ้อยคำที่ยังลงในพระศาสนา มีอยู่ ดังนี้.

ในคำเหล่านั้น คำว่า ท้าวเวสสภู ได้แก่ เทพองค์หนึ่ง. คำว่า

ท้าวเปตติราช ได้แก่ เปตผู้มีฤทธิ์มากในปิตติวิสัย. ท้าวโสม เป็นต้น
ปรากฏชัดเจนแล้วทั้งนั้น. ข้อนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า ท้าวเวสสภู เป็นต้น
ยอมไม่ฆ่าสัตว์ผู้ละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้าตามกรรมทั้งหลายของตน
อนึ่ง สัตว์นั้นละที่นั่นไปด้วยกรรมเหล่าใด กรรมทั้งหลายอันเป็นของตน
เหล่านั้นนั้นแหละ ย่อมฆ่าสัตว์ในที่นั้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงแสดงซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน มิใช่ทรง
แสดงความไม่มีนายนิรยบาลทั้งหลาย. อนึ่ง บทแห่งพระสูตรทั้งหลาย
ที่สกวาทินามากแล้วว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกนายนิรยบาลยอมยัง
สัตว์นรกนั้นให้รับกรรมกรรม ๕ ประการ เป็นต้น มีอรรถที่ท่านแนะนำไว้
แล้วทั้งนั้นแล.

อรรถกถานิรยบาลกถา จบ

ติรัจฉานกถา

[๑๘๒๓] สกวาที สัตว์ติรัจฉานมืออยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เทวดามืออยู่ในหมู่ติรัจฉาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ติรัจฉานมืออยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เทวโลกเป็นกำเนิดแห่งสัตว์ติรัจฉาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัตว์ติรัจฉานมืออยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. แมลง ตั๊กแตน ยุง แมลงวัน งู แมลงป่อง ตะเข็บ

ไส้เดือน มืออยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๒๔] ป. สัตว์ติรัจฉานไม่มีในหมู่เทวดา หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ช้างตัวประเสริฐ ชื่อ เอราวัณ ยานทิพยอันเทียม

ด้วยม้าหนึ่งพัน มืออยู่ในหมู่เทวดา มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ช้างตัวประเสริฐ ชื่อเอราวัณ ยานทิพยอัน

เทียมด้วยม้าหนึ่งพัน มืออยู่ในหมู่เทวดานั้น ด้วยเหตุฉะนั้น ท่านจึงต้องกล่าว

ว่า สัตว์ติรัจฉานมืออยู่ในหมู่เทวดา.

[๑๘๒๕] ส. สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พวกผูกช้าง พวกผูกม้า พวกตะพุ่นหญ้า พวกหัวหน้า
งาน พวกทำอาหารสัตว์ มีอยู่ในหมู่เทวดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ถ้าอย่างนั้น สัตว์ดิรัจฉานก็ไม่มีอยู่ในหมู่เทวดา นะสี.

ดิรัจฉานกถา จบ

อรรถกถาดิรัจฉาน

ว่าด้วย สัตว์ดิรัจฉาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัตว์ดิรัจฉาน. ในเทพทั้งหลายเหล่านั้น เทพบุตร
ทั้งหลาย ชื่อว่าเอราวัณ เป็นต้น ย่อมแปลงเพศเป็นช้าง เป็นม้า สัตว์
ดิรัจฉานทั้งหลายย่อมไม่มีในที่นั้น ก็ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะ
ของนิกายอันชกะทั้งหลายว่า สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายมีอยู่ในหมู่เทพ เพราะ
เห็นเทพบุตรทั้งหลายผู้นิรมิตเพศเป็นเพศสัตว์ดิรัจฉาน ดังนี้ คำถาม
ของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาที่จึงกล่าวคำว่า **เทวดามีอยู่ในหมู่สัตว์ดิรัจฉานหรือ** เป็นต้น
เพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายพึงมีในเทวกำเนิดได้ไซ้
เทพทั้งหลายก็พึงมีในกำเนิดของสัตว์ดิรัจฉานได้ ดังนี้.

คำว่า **แมลง** เป็นต้น สกวาที่กล่าวแล้วเพื่อแสดงถึงสัตว์ทั้งหลาย
ที่ปรวาทิไม่ปรารถนาเหล่าใดเหล่านั้น.

ในปัญหาว่า **ช้างตัวประเสริฐชื่อว่าเอราวัณ** สกวาที่กล่าวตอบ

รับรอง เพราะความที่ช้างชื่อว่าเอราวัณนั้นมีอยู่แต่หาใช่สัตว์ดิรัจฉาน
ไม่. คำว่า พวกผูกช้าง เป็นต้น สกวาทีกล่าวเพื่อท้วงด้วยคำว่า ถ้าว่า
ช้างเป็นต้นพึงมีในที่นั้นไซ้ร้ แม้พวกผูกช้างเป็นต้นก็พึงมีในที่นั้น ดังนี้.
ในคำเหล่านั้น คำว่า พวกตะพุ่นหญ้า ได้แก่ ผู้ให้หญ้าที่สัตว์กิน.
คำว่า พวกหัวหน้างาน ได้แก่ นายหัตถาจารย์ เป็นต้น อธิบายว่า
นายหัตถาจารย์เหล่านั้นพึงทำวิธีการฝึกโดยวิธีต่าง ๆ. คำว่า พวกทำ
อาหารให้สัตว์ ได้แก่ ผู้หุงต้มอาหารให้สัตว์ทั้งหลายมีช้าง เป็นต้น.
คำว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ความว่าปรวาทิเมื่อไม่ปรารธนาเช่นนั้น
จึงตอบปฏิเสธ ดังนี้แล.

อรรถกถาไตรปิฎก กถา จบ

มคคกถา

[๑๘๒๖] **สทวาทิ มรรคมีองค์ ๕ หรือ ?**

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิไว้ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิไว้ ก็ต้องไม่กล่าวว่า มรรคมีองค์ ๕.

ส. มรรคมีองค์ ๕ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **บรรดาทาง ทางมีองค์ ๗ ประเสริฐที่สุด บรรดาสังขะ สังขะ ๔ ประเสริฐที่สุด บรรดาธรรม วิราดธรรม ประเสริฐที่สุด บรรดาวิบท พระตถาคตผู้มีจักษุ ประเสริฐที่สุด** ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น มรรคก็มีองค์ ๘ นะสิ.

[๑๘๒๗] ส. สัมมาวาจาเป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาวาจานั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิเป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาทิฏฐินั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. สัมมาวาจาเป็นของแห่งมรรค แต่สัมมาวาจานั้น
ไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาสังกัปปะ ๆล ฯ สัมมาวายามะ ๆล ฯ สัมมาสติ
 ๆล ฯ สัมมาสมาธิ เป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาสมาธินั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆล ฯ

ส. สัมมากัมมันตะ ๆ ล ฯ สัมมาอาชีวะ เป็นองค์แห่งมรรค
แต่สัมมาอาชีวะนั้น ไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาทิฏฐิ ๆล ฯ สัมมาสมาธิเป็นองค์แห่งมรรค แต่
สัมมาสมาธินั้นไม่เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆล ฯ

[๑๘๒๘] ส. สัมมาทิฏฐิเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาทิฏฐินั้น
เป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจาเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาวาจานั้น
เป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆล ฯ

ส. สัมมาทิฏฐิเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาทิฏฐินั้นเป็น
มรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาอาชีวะนั้นเป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ สัมมาวายามะ ฯลฯ สัมมาสติ ฯลฯ สัมมาสมาธิเป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาสมาธินั้นเป็นมรรค หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมาวาจา ฯลฯ สัมมากัมมันตะ ฯลฯ สัมมาอาชีวะ เป็นองค์แห่งมรรค และสัมมาอาชีวะนั้นเป็นมรรค หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๒๙] ป. อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ก็กายกรรม วจีกรรม อาชีวะของบุคคลนั้น เป็นอาการบริสุทธิ ในกาลก่อนเที่ยวแล อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนา แก่บุคคลนั้น ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้นมรรคก็มีองค์ ๕ นะสิ.

[๑๘๓๐] ส. มรรคมีองค์ ๕ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนสุภัททะ**

อริยมรรคมีองค์ ๘ หาไม่ได้ในธรรมวินัยใดแล แม้สมณะก็หาไม่ได้ใน
ธรรมวินัย แม้สมณะที่ ๒ ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น แม้สมณะที่ ๓
ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น แม้สมณะที่ ๔ ก็หาไม่ได้ในธรรมวินัยนั้น ก็
อริยมรรคมีองค์ ๘ หาได้ในธรรมวินัยใดแล แม้สมณะก็หาได้ในธรรม
วินัยนั้น แม้สมณะที่ ๒ ฯลฯ แม้สมณะที่ ๓ ฯลฯ แม้สมณะที่ ๔ ก็หาได้
ในธรรมวินัยนั้น ดูก่อนสุภทัตตะ อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมหาได้ในธรรม
วินัยนี้แล สมณะย่อมหาได้ในธรรมวินัยนี้แล สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓
สมณะที่ ๔ ย่อมหาได้ในธรรมวินัยนี้ ปรับปวาทโดยเจ้าลัทธิตอื่น ๆ วาง
จากสมณะทั้งหลาย ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น มรรคก็มีองค์ ๘ นะสิ.

มัคคกถา จบ

อรรถกถามัคคกถา

ว่าด้วย มรรค

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องมรรค. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะนิยามนิสสาสะทั้งหลายว่า ว่าโดยแน่นอน มรรคมีองค์ ๕ เท่านั้น
เพราะอาศัยพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ก็กายกรรม วจีกรรม
อาชีวะของผู้นั้นเป็นอาการหมดจดดีแล้วในกาลก่อนเทียวแล ฯลฯ ดังนี้
นั้นแหละจึงกล่าววว่า สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ว่าเป็น
ธรรมไม่ประกอบด้วยจิต ดังนี้ คำถามของสกวาทีว่า มรรคมีองค์ ๕ หรือ

โดยหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

ชื่อว่า สัมมาวาจาเป็นองค์แห่งมรรค แต่สัมมาวาจา นั้นไม่เป็นมรรคหรือ เป็นต้น สกวาतिकถ่าว ด้วยสามารถแห่งลัทธิของชนเหล่านี้. จริงอยู่ในลัทธิที่ว่า สัมมาวาจา เป็นต้นเป็นองค์แห่งมรรคแต่ไม่ใช่มรรค เพราะความเป็นรูป ดังนี้. คำว่า สัมมาทิฏฐิเป็นองค์แห่งมรรค เป็นต้น สกวาतिकถ่าวเพื่อแสดงว่า ความที่องค์แห่งมรรคไม่เป็นมรรคหาไม่ ดังนี้. ในพระสูตรว่า กายกรรม ฯลฯ ของบุคคลนั้นบริสุทธิแล้วในกาลก่อนเทียวแล คำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า กายกรรม วชิกรรม อาชีวะ เป็นอาการบริสุทธิแล้ว ดังนี้ ก็เพื่อแสดงซึ่งความที่ปฏิบัติอัน กุลบุตรพึงบรรลุเป็นภาวะบริสุทธิแล้วว่า ชื่อว่ามคคภาวนาย่อมมีแก่ ผู้บริสุทธิแล้ว มิใช่มีแก่บุคคลนอกจากนี้ ดังนี้ มิใช่ตรัสไว้เพื่อแสดงถึงความที่มรรคประกอบด้วยองค์ ๕ โดยเว้นจากสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะเหล่านี้. ด้วยสูตรนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนาแก่บุคคลด้วย ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ ส่วนพระสูตรที่สกวาตินำมาแล้ว มีอรรถตามที่ ท่านแนะนำไว้แล้วนั้นแล.

อรรถกถามคคกถา จบ

ญาณกถา

[๑๘๓๑] สกวาที ญาณโกตุตระมีวัตถุ ๒ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. โลกุตตรญาณเป็น ๑๒ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โลกุตตรญาณเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โสคาปัตติมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. โสคาปัตติผลเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สกทาคามิมรรคเป็น ๑๒ อย่าง ฯลฯ อนาคามิมรรค

ฯลฯ อรหัตมรรคเป็น ๒ อย่าง หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อรหัตมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. อรหัตมรรคเป็น ๑๒ อย่าง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๒] ป. ไม่พึงกล่าวว่ ญาณโลกุตตระมีวัตถุ ๑๒ หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว **แก่เรา** ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินในกาลก่อนว่า **นี้ทุกข์** เป็นของจริงอย่างประเสริฐดังนี้ **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** จักขุเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว **แก่เรา** ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ยินในกาลก่อนว่า **ก็ทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล** อันเราพึงกำหนดรู้ ดังนี้ ฯลฯ **ก็ทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล** อันเรากำหนดรู้แล้ว ดังนี้ ฯลฯ ว่า **นี้เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์** เป็นของจริงอย่างประเสริฐ ดังนี้ ฯลฯ ว่า **เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล** อันเราพึงละเสีย ดังนี้ ฯลฯ ว่า **เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล** อันเราละแล้ว ฯลฯ ว่า **นี้ธรรมเป็นที่ดับทุกข์** เป็นของจริงอย่างประเสริฐ ดังนี้ ฯลฯ ว่า **ธรรมเป็นที่ดับทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล** อันเราพึงทำให้แจ้ง ดังนี้ ฯลฯ ว่า **ธรรมเป็นที่ดับทุกข์อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้น** อันเราทำให้แจ้งแล้ว ดังนี้ ฯลฯ ว่า **นี้ปฏิบัติอันให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์** เป็นของจริงอย่างประเสริฐ ดังนี้ ฯลฯ ว่า **ปฏิบัติอันให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์** อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้น **อันเราพึงให้เกิด** ดังนี้ ฯลฯ ว่า **ปฏิบัติอันให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์** อันเป็นของจริงอย่างประเสริฐนี้นั้นแล **อันเราให้** เกิดแล้ว ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ศ. ถูกแล้ว.

ป. ถ้าอย่างนั้น ญาณโลกุตตระ ก็มีวัตถุ ๑๒ นะสี.

ญาณกถา จบ

อรรถกถาญาณกถา

ว่าด้วย ญาณ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องญาณ. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะกายบุพเพเสถียร อปรเสถียรทั้งหลายว่า ญาณมีวัตถุ ๑๒
โดยหมายเอาญาณมีอาการ ๑๒ ในชั้นมัจฉิกปวัตตนสูตรว่าเป็น
โลกุตตระญาณ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า ญาณโลกุตตระ
วัตถุ ๑๒ หรือ เพื่อทั่วด้วยคำว่า ถ้าโลกุตตระญาณนั้นมีวัตถุ ๑๒ ไชริ
มรรคญาณทั้งหลายก็พึงมี ๑๒ ดังนี้ ปรวาทิตอบปฏิเสธหมายเอาโลกุตตระญาณ
นั้นเป็นสภาพเดียวกันกับมรรคญาณ. และตอบปฏิเสธหมายเอาความ
ต่างกันแห่งญาณในแต่ละสัจจะด้วยสามารถแห่งสัจจะญาณ กิจจญาณ
และกตญาณทั้งหลาย. ในคำว่า โสคาปัตติมรรคเป็น ๑๒ หรือ ก็นัยนี้
นั้นแหละ. พระสูตรว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มิใช่หรือ ดังนี้ ย่อม
แสดงถึงความแตกต่างกันแห่งญาณอันเป็นส่วนเบื้องต้นและเบื้องปลาย
ที่ได้บรรลุมิใช่แสดงซึ่งความที่อริยมรรคว่ามี ๑๒ ฉะนั้น พระสูตรนี้
จึงมิใช่ชื่ออ้างว่าญาณโลกุตตระมีวัตถุ ๑๒ ดังนี้แล.

อรรถกถาญาณกถา จบ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 661

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. อัสัญจิตกถา ๒. ญาณกถา ๓. นiryapaḷaḷaḷa ๔. ตีรจนาจานกถา
๕. มัคคกถา ๖. ญาณกถา.

วรรคที่ ๒๐ จบ

วรรคที่ ๒๑

ศาสนกถา

[๑๘๓๓] สกวาที ศาสนาได้แปลงใหม่ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. สติปัญฐานได้แปลงใหม่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาได้แปลงใหม่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สัมมปชาน ฯลฯ อิทธิบาท ฯลฯ อินทรีย์ ฯลฯ พละ
ฯลฯ โพชฌงค์ ได้แปลงใหม่ หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาเป็นอกุศลในกาลก่อน ได้แปลงให้เป็นกุศล
ในภายหลังหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาเป็นสาสวะ ฯลฯ เป็นสังกัณเฐนนิยะ เป็นคันถ-
นิยะ เป็นโฆณนิยะ เป็นโยคนิยะ เป็นนินวณนิยะ เป็นปรัมภุญชะ เป็น
อุปาทานนิยะ ฯลฯ เป็นสังกิลลิตกะในกาลก่อน ได้แปลงให้เป็นอสังกิลลิตกะ
ในภายหลัง หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๔] ส. บุคคลไร ที่แปลงศาสนาของพระตถาคตใหม่ได้ มี
อยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลใด ที่แปลงสติปัญฐานใหม่ได้มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลใด ที่แปลงสัมมัมปธาน ฯลฯ อิทธิบาท ฯลฯ

อินทรีย์ ฯลฯ พละ ฯลฯ โพชฌงค์ใหม่ได้มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลใด ที่แปลงศาสนาอันเป็นอกุศลในกาลก่อน

ให้เป็นกุศลในภายหลังได้มีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. บุคคลใด ที่แปลงศาสนาอันเป็นสภาวะ ฯลฯ อันเป็น

สังกิเลสในกาลก่อน ให้เป็นอสังกิเลสในภายหลังได้ มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๕] ส. ศาสนาของพระตถาคตจะแปลงใหม่อีกได้หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สติปัญฐานจะแปลงใหม่อีกได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. สัมมัมปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ ฯลฯ โพชฌงค์

จะแปลงใหม่อีกได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น

ส. ศาสนาอันเป็นอกุศลในกาลก่อน จะแปลงให้เป็นกุศล

ในภายหลังได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ศาสนาอันเป็นสภาวะ ฯลฯ อันเป็นสังกิเลสใน

กาลก่อน จะแปลงให้เป็นอสังกิลิเกะในภายหลังได้หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สาสนากถา จบ

อรรถกถาสาสนกถา

ว่าด้วย ศาสนา

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องศาสนา คือคำสั่งสอน หรือพระธรรมวินัย. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุจลัทธิในกายอุตตราปถะบางพวกว่า ศาสนาแต่งขึ้นใหม่ด้วย ว่าบุคคลบางคนยอมแปลงศาสนาของพระตถาคตขึ้นใหม่ด้วย ว่า ศาสนาของพระตถาคตบุคคลสามารถแต่งใหม่ได้ด้วย ทั้งนี้ โดยหมายเอาการสังคายนาทั้ง ๓ ครั้ง ดังนี้ คำถามของสกวาทิในกถาแม่ทั้ง ๓ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า สติปัญฐานได้แปลงใหม่หรือ เป็นต้น สกวาทิกล่าวเพื่อติเตียนปัญหาแม่ทั้ง ๓ ด้วยคำว่า อริยธรรมทั้งหลายมีสติปัญฐานเป็นต้นก็ดี เทศนาแห่งกุศลธรรมเป็นต้นก็ดี ชื่อว่าศาสนา ในศาสนานั้น เว้นธรรมทั้งหลายมีสติปัญฐานเป็นต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ชนเหล่าใดแล้ว ศาสนาเชื่อว่าอันบุคคลนั้นทำขึ้นมาใหม่โดยการกระทำกรรมเหล่าอื่นให้เป็นสติปัญฐานเป็นต้น หรือกระทำกุศลธรรมเป็นต้นให้เป็นกุศลธรรมเป็นต้น หรือว่าศาสนาอันใคร ๆ กระทำแล้วอย่างนั้นมีอยู่หรือพึงอาจเพื่อทำอย่างนั้นได้มีอยู่หรือ ดังนี้. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงพึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

อรรถกถาสาสนกถา จบ

อวิวิตกถา

[๑๘๓๖] สกวาที ปุถุชนไม่สังคแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ปุถุชนไม่สังคแล้วจากผัสสะมีธาตุ ๓ ฯลฯ จากเวทนา จากสัญญา จากเจตนา จากจิต จากศรัทธา จากวิริยะ จากสติ จากสมาธิ จากปัญญา มีธาตุ ๓ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ปุถุชนไม่สังคแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ในขณะที่ปุถุชนใดจิวร ในขณะที่นั้นก็เข้าถึงปฐมฌาน อยู่ ฯลฯ เข้าถึงอากาสนัญญาตนสมาบัติอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ในขณะที่ปุถุชนให้บิณฑบาต ฯลฯ ให้เสนาสนะ ฯลฯ ให้กิลานปัจฉยเภสัชชบริการ ในขณะที่นั้นก็เข้าถึงจตุตถฌานอยู่ ก็เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๗] ป. ไม่พึงกล่าววว่า ปุถุชนไม่สังคแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. กรรมอันจะให้เข้าถึงรูปธาตุ และอรูปธาตุ อันปุถุชน กำหนดรู้แล้ว หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้อย่างนั้น ปุถุชนก็ไม่สังัดแล้วจากกรรมมีธาตุ ๓
นะสี.

อวิวิตตกถา จบ

อรรถกถาอวิวิตตกถา

ว่าด้วย ปุถุชนผู้ไม่สังัด

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปุถุชนผู้ไม่สังัด ในเรื่องนั้น การสันนิษฐานใน
ลักษณะของสกวาที่นี้ว่า กรรมใดเกิดขึ้นเฉพาะหน้า คือเป็นปัจจุบัน ด้วย
บุคคลใด บุคคลนั้นชื่อว่าไม่สังัดจากกรรมนั้น ดังนี้ ก็ชนเหล่าใดมี
ความเห็นผิดดุจลัทธินิกายอุตตราปถะบางพวกนั้นนั้นแหละว่า ปุถุชน
ไม่กำหนดรู้กรรมอันประกอบด้วยธาตุ ๓^{*} เหตุใด เพราะเหตุนั้น ในขณะที่
เดียวกันนั้นแหละเขาข่อมไม่สังัดจากกรรมอันประกอบด้วยธาตุ ๓ แม้
ทั้งปวง ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็น
ของปรวาทิ.

คำว่า ไม่สังัดจากผัสสะ ๓ เป็นต้น สกวาที่กล่าวเพื่อแสดงโทษ
อันเป็นไปในขณะหนึ่งแห่งกรรมทั้งปวงมีผัสสะเป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอวิวิตตกถา จบ

๑. ธาตุ ๓ คือ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ.

สัญญาชนกถา

[๑๘๓๘] สกวาที การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบางอย่าง แล้ว
บรรลอรหัตตผล มีอยู่หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. การที่พระโยคียังไม่ละสักกายทิฏฐิ ฯลฯ ยังไม่ละ
วิจิกิจฉา ฯลฯ ยังไม่ละสีลัพพตปรามาส ฯลฯ ยังไม่ละราคะ ยังไม่ละโทสะ
ยังไม่ละโมหะ ฯลฯ ยังไม่ละอนัตตปปะบางอย่าง แล้วบรรลอรหัตตผล
มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๙] ส. การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบางอย่างแล้วบรรล
อรหัตตผล มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ ยังมี
มานะ ยังมีมกขะ ยังมีอุปายาส ยังมีกิเลส หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ หมดราคะแล้ว หมดโทสะแล้ว หมดโมหะ
แล้ว หมดมานะแล้ว หมดมกขะแล้ว หมดปพาสะแล้ว หมดอุปายาสแล้ว
หมดกิเลสแล้ว หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์หมดราคะแล้ว ฯลฯ หมดกิเลส
แล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชนบางอย่างแล้ว
บรรลอรหัตตผล มีอยู่.

[๑๘๔๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาโยชน์
บางอย่างแล้วบรรลอรหัตผล มีอยู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์รู้พุทธวิสัยทั้งปวง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาโยชน์บาง
อย่างแล้วบรรลอรหัตผล ก็มีอยู่ นะสี.

สัญญาโยชนกถา จบ

อรรถกถาสัญญาโยชนกถา

ว่าด้วย สัญญาโยชน์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องสัญญาโยชน์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น
ผิดคุณลักษณะนิยามหาสิ่งมิฉะนั้นทั้งหลายว่า การบรรลุพระอรหันต์ไม่ละ
สัญญาโยชน์บางอย่างมีอยู่ โดยมีความสำคัญว่า พระอรหันต์ย่อมไม่รู้
พุทธวิสัยทั้งปวง เหตุใด เพราะเหตุนี้ จึงว่าพระอรหันต์ละอวิชชาและ
วิจิกิจฉาไม่ได้ ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบ
รับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า การที่พระโยคียังไม่ละสักกายทิฏฐิ เป็นต้น สกวาทิกกล่าว
เพื่อแสดงว่าพระอรหันต์ต้องละสัญญาโยชน์ได้ทั้งหมด.

ใน ๒ ปัญหาว่า พระอรหันต์รู้พุทธวิสัยทั้งปวงหรือ สกวาทิ
ทำการปฏิเสธ เพราะพระอรหันต์ไม่มีสัมพัญญตญาณ แต่ไม่ปฏิเสธว่า
พระอรหันต์ไม่ละอวิชชาและวิจิกิจฉา. แต่ปรวาทิหมายเอาความที่

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 669

พระอรหันต์ไม่รู้พุทธวิสัยว่าเป็นการไม่ละอวิชาและวิจิกจจาทั้งหลาย
จึงได้ให้ลัทธิตั้งไว้ด้วยคำว่า ถ้าอย่างนั้น การที่พระโยคียังไม่ละสัญญาชณะ
บางอย่างแล้วบรรลุดุรหัตผลก็มีอยู่นะสิ ดังนี้ แต่ว่า ลัทธินั้นยอมตั้งอยู่
ไม่ได้เลยเพราะตั้งอยู่โดยไม่แยกกาย ดังนี้แล.

อรรถกถาสัญญาชนกา จบ

อิทธิกถา

[๑๘๔๑] สกวาที ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า ต้นไม้จึงมีใบเป็นนิตย์ ดังนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า ต้นไม้จึงมีดอกเป็นนิตย์ ฯลฯ ต้นไม้จึงมีผลเป็นนิตย์ สถานที่นี้จึงมีความสว่างเป็นนิตย์ จึงมีความปลอดโปร่งเป็นนิตย์ จึงมีภิกษาหาได้ง่ายเป็นนิตย์ จึงมีฝนงามเป็นนิตย์ ดังนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า ผัสสะเกิดขึ้นแล้วอย่าดับไป ดังนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ เจตนา ฯลฯ จิต ตรีทธา วิริยะ สติ สมาธิ ฯลฯ ปัญญาเกิดขึ้นแล้วอย่าดับไป ดังนี้ ของพระพุทธรเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๔๒] ส. กุทธีเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ ของพระพุทธเจ้า หรือของพระสาวกอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุทธีเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า รูปจงเป็นของ เทียง เวทนา สัญญา สังขาร ฯลฯ วิญญาณ จงเป็นของเทียง ดังนี้ ของ พระพุทธเจ้าหรือของพระสาวกมีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๔๓] ส. กุทธีเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธเจ้า หรือของพระสาวกมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. กุทธีเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ว่า สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา อย่าเกิดเลย ดังนี้ ฯลฯ ว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งมี ความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่เลย ดังนี้ ฯลฯ ว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีความ เจ็บเป็นธรรมดา อย่าเจ็บเลย ดังนี้ ฯลฯ ว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งมีความตาย เป็นธรรมดา อย่าตายเลย ดังนี้ ของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวกมีอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๔๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่ กุทธีเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ ของพระพุทธเจ้าหรือของพระสาวก มีอยู่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ท่านพระปิลินทวัจฉะได้อธิษฐานปราสาทของพระ- เจ้าแผ่นดินมคธ ผู้จอมทัพ พระนามว่าพิมพิสาร ว่าจงเป็นทอง ดังนี้

และปราสาทนั้นก็ไ้เป็นทองไปจริงมิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า ท่านพระปิตินทวัจจะ ใ้อธิษฐานปราสาท
ของพระเจ้าแผ่นดินมคธ ผู้จอมทัพ พระนามว่าพิมพิสาร ว่าจงเป็นทอง
ดังนี้ และปราสาทนั้นก็ไ้เป็นทองไปจริง ๆ ด้วยเหตุนี้และท่านจึงต้อง
กล่าวว่า ฤทธิ์เป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ของพระพุทธเจ้าหรือของ
พระสาวก มีอยู่.

อิทธิกถา จบ

อรรถกถาอิทธิกถา

ว่าด้วย ฤทธิ์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องฤทธิ์. ในเรื่องนั้น ชื่อว่าฤทธิ์นี้ยอมให้สำเร็จใน
บางอย่าง ย่อมไม่ให้สำเร็จในบางอย่าง. การสันนิษฐานในลัทธิของ
สกวาทิวา ฤทธิ์ยอมไม่สำเร็จในการทำซึ่งกรรมทั้งหลายที่ไม่เที่ยงเป็นต้น
ให้เป็นของเที่ยงเป็นต้นอย่างเดียวกัน ก็แต่ว่าฤทธิ์นั้นบุคคลยอมทำ
เพื่อประโยชน์แก่ชนเหล่าใด โดยเปลี่ยนแปลงความสืบทอดคืออายุที่เสมอกัน
ทำให้ไม่เสมอกัน หรือทำให้ความเป็นไปได้ยาวนานกว่ากัน ด้วยสามารถ
แห่งความสืบทอดอายุที่มีส่วนเสมอกันได้ และยอมให้สำเร็จได้บางอย่าง
เพราะอาศัยเหตุทั้งหลายมีบุญเป็นต้นของบุคคลเหล่านั้น คุจการทำน้ำ
ที่ควรดื่มให้เป็นเนยใสเป็นน้ำมันเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย
และคุจในการสืบทอดตั้งอยู่สืบกาลนานของประทีปเป็นต้น ณ ที่เป็นที
ฝังไว้ซึ่งมหาธาตุด้วย ดังนี้.

ชนเหล่าใด มีความเห็นผิดคุณลักษณะอันธกะทั้งหลายว่า ฤทธิ
ให้ความสำเร็จตามความประสงค์ หมายความว่าสำเร็จทุกอย่าง เพราะ
อาศัยพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า ท่านพระปิลินทวัจจะได้อธิษฐานปราสาท
ของพระเจ้าแผ่นดินมคธ...จงเป็นปราสาททอง ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
ว่า ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์...มีอยู่หรือ หมายถึงชนเหล่านั้น
ในคำเหล่านั้น คำว่า ฤทธิเป็นเหตุสำเร็จความประสงค์ ได้แก่ ฤทธิที่
ทำให้สมความปรารถนา หมายความว่าให้สำเร็จตามที่ต้องการ. คำว่า
อามันตา เป็นคำปฏิญญาของปรวาทิเพื่อตั้งลัทธิไว้. ลำดับนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า ต้นไม้จงมีใบเป็นนิตย์ เพื่อประกอบความที่ธรรม
ทั้งหลายมีความไม่เที่ยงเป็นต้นว่าเป็นของเที่ยงเป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้
มีอรรถต้นทั้งนั้นแล.

แม้ในการให้ลัทธิตั้งไว้ด้วยพระสูตรว่า ปราสาทนั้นก็ให้เป็นทอง
แล้ว ดังนี้ อธิบายว่า ปราสาทนั้นได้เป็นทองด้วยอุปนิสัยแห่งบุญของ
พระราชา มิใช่ด้วยความปรารถนาของพระเถระอย่างเดียวก่อน
เพราะฉะนั้น พระสูตรนี้จึงมิใช่ขอนำมาพิสูจน์ว่า ฤทธิให้ความสำเร็จได้
ทั้งหมด ดังนี้แล.

อรรถกถาอิทธิกถา จบ

พุทธกถา

[๑๘๔๕] สกวาที พระพุทธกับพระพุทธรู้ด้วยกัน ยังมียิ่งหย่อนกว่ากัน หรือ ?

ปราวาที ถูกแล้ว.

ส. โดยสติปัญญา หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. โดยสัมมัตตปธาน ฯลฯ โดยอิทธิบาท โดยอินทรีย์ โดยพละ โดยโพฆณงค์ โดยความชำนาญ ฯลฯ โดยสัพพัญญุตตญาณทัสสนะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

พุทธกถา จบ

อรรถกถาพุทธกถา

ว่าด้วย พระพุทธเจ้า

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระพุทธเจ้า. ในเรื่องนั้น ยกเว้นความต่างกันแห่งสตรีระ ความต่างกันแห่งอายุ และความต่างกันแห่งรัศมี ที่มีในกาลนั้น ๆ แล้ว ชื่อว่าความหย่อนและความยิ่งของพระพุทธเจ้าทั้งหลายกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยการตรัสรู้ธรรมทั้งหลายที่เหลือ ย่อมไม่มี. แต่ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะอันชกะทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่แปลกกันเลย ดังนี้ คำถามของสกวาทีว่า พระพุทธกับพระพุทธรู้ด้วยกันยังมียิ่งหย่อนกว่ากันหรือ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปราวาที. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำว่า โดยสติปัญญา

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 675

เป็นต้น เพื่อซักถามถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว. ปรวาทิเมื่อไม่เห็น
ความที่พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ไม่เลวไม่ประณีตกว่ากัน ด้วยสามารถ
แห่งธรรมที่ท่านตรัสรู้แล้ว จึงตอบปฏิเสธทั้งสิ้นแล.

อรรถกถาพุทธกถา จบ

ศัพท์สากถา

[๑๘๔๖] สกวาที พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทิศทั้งปวงหรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในปรตติมทิศหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในปรตติมทิศหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระนามว่ากระไร ชาติ

อะไร โคตรอะไร พระมารดา พระบิดา ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น มีนามว่ากระไร คู่แห่งพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีนาม
ว่ากระไร อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีนามว่ากระไร
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงจิวรเช่นไร ทรงบาตรเช่นไร เสด็จ
อยู่บ้านไหน หรือในนิคมไหน หรือในนครไหน หรือในรัฐไหน หรือใน
ชนบทไหน ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทักษิณทิศ ๆ ล ฯ ในปัจฉิมทิศ

๑ ล ฯ ในอุตตรทิศ ๆ ล ฯ ในเหนือภูมิทิศ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในเหนือภูมิทิศ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระนามว่ากระไร

๑ ล ฯ เสด็จอยู่ในชนบทไหน ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในอุปริมทิส หรือ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในอุปริมทิส หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สถิตอยู่ในชั้นจาตุมหาราชหรือ ฯลฯ สถิตอยู่ในชั้น
ดาวดึงส์หรือ ฯลฯ สถิตอยู่ในชั้นยามาหรือ สถิตอยู่ในชั้นคุสิตหรือ สถิต
อยู่ในชั้นนิมานรดีหรือ สถิตอยู่ในชั้นปรนิมมิตวสวัตตีหรือ ฯลฯ สถิต
อยู่ในพรหมโลกหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

สัพพทิสากถา จบ

อรรถกถาสัพพทิสากถา

ว่าด้วย พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทิศทั้งปวง

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องพระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในทิศทั้งปวง. ในปัญหานี้
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิคายมหาสังฆิกะทั้งหลายว่า
โลกธาตุสันนิวาสโดยรอบ คือในทิศทั้ง ๔ ทั้งในทิศเบื้องต่ำ และในทิศ
เบื้องบน พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอยู่ในโลกธาตุทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าเหล่านั้น
สำเร็จการศึกษาที่สมควรแก่พระองค์แล้ว ก็ดำรงอยู่ในทิศทั้งปวง
ดังนี้ คำถามของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ.

ถูกถามว่า พระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในปรัตติมทิศหรือ ปรวาทิตอบ
ปฏิเสธ เพราะหมายเอาพระสักยมุนิ. ถูกถามซ้ำอีกก็ตอบรับรอง เพราะ
หมายเอาพระพุทธเจ้าผู้ดำรงอยู่ในโลกธาตุอื่นด้วยสามารถแห่งลัทธิ
ของตน. คำว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงพระนามว่าอะไร
เป็นต้น สกวาทิกล่าวแล้ว เพื่อท้วงว่า ผิดว่า ท่านไม่ทราบ ท่านก็ไม่ควร
กล่าวถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยสามารถแห่งพระนามเป็นต้น. บัณฑิต
พึงทราบ เนื้อความในที่ทั้งปวง โดยอุบายนี้.

อรรถกถาสัพพทิสากถา จบ

ธรรมกถา

[๑๘๔๓] สกวาที ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนิยตะ ได้แก่ แน่นอนโดยความผิด หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ ได้แก่ แน่นอนโดยความถูก หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นอนียตะ คือไม่แน่นอน ไม่มีหรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นอนียตะมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กองอันเป็นอนียตะมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ.

[๑๘๔๔] ส. ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกอง ๓ คือ กองอันเป็น
มิจฉัตตนิยตะ กองอันเป็นสัมมัตตนิยตะ ๑ กองอันเป็นอนียตะ ๑ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกอง ๓ อย่าง คือ
กองอันเป็นมิจฉัตตนิยตะ ๑ กองอันเป็นสัมมัตตนิยตะ ๑ กองอันเป็น
อนียตะ ๑ ก็ต้องไม่กล่าวว่า ธรรมทั้งปวงเป็นนียตะ.

[๑๘๔๕] ส. รูป เป็นนิตยะ โดยอรรถารูป หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนิตยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิตยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเป็น
นิตยะ โดยอรรถาว่าวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนิตยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิตยะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า รูปเป็นนิตยะโดยอรรถารูป ฯลฯ
เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณเป็นนิตยะโดยอรรถาว่า
วิญญาณ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. รูปเป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญาณ
เวทนา สัญญา สังขาร ฯลฯ วิญญาณเป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา
เป็นสังขาร หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น รูปก็เป็นนิตยะโดยอรรถารูป เวทนา

๗๗๗ สัญญา ๗๗๗ สังขาร ๗๗๗ วิญญาณเป็นนิตตะโดยอรรถว่าวิญญาณ
นะสี.

ธรรมกถา จบ

อรรถกถาธรรมกถา

ว่าด้วย ธรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธรรม. ในเรื่องนั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิด
คุณลักษณะของนิกายอันธกะและอุตตราปถกะบางพวกว่า ธรรมทั้งหลาย
มีรูปเป็นต้น เป็นนิตตะ คือเป็นสภาพเที่ยง เพราะสภาพแห่งรูปเป็นต้น
ย่อมไม่ละซึ่งสภาพนั้น เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายทั้งปวงจึงเป็นนิตตะ
ดังนี้ คำถามของสกวาทิว่า ธรรมทั้งปวง เป็นต้น หมายถึงชนเหล่านั้น
คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิจึงกล่าวคำว่า เป็น
มิถัตตนิยตะ เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้าว่า ธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้น
เหล่านั้น ฟังเป็นสภาพแน่นอน คือฟังเป็นมิถัตตนิยตะ หรือฟังเป็น
สัมมัตตนิยตะไซ้ เพราะชื่อว่า นิยามอื่นจากนี้ไม่มี ดังนี้. ในปัญหานี้
คำปฏิเสธและคำรับรองเป็นของปรวาทิ.

คำว่า รูปเป็นนิตตะโดยอรรถว่าเป็นรูป เป็นต้น สกวาทิกกล่าว
เพื่อจะท้วงด้วยสามารถแห่งรูปที่บุคคลกล่าวว่าเป็นนิตตะโดยอรรถ
อันใดนั้น ในข้อนี้ ท่านอธิบายไว้ว่า บุคคลฟังกล่าวด้วยความประสงค์ว่า
ก็รูปชื่อว่าเป็นของเที่ยง ด้วยอรรถว่าเป็นรูป เพราะฉะนั้น รูปจึงเป็น
รูปเท่านั้น ไม่ใช่เป็นภาวะธรรมมีเวทนาเป็นต้น ใคร ๆ ไม่ฟังกล่าวโดย
ประการอื่นจากนี้ ถามว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะไม่มีรูปอื่น

นอกจากอรรถว่าเป็นรูป จริงอยู่ สภาพแห่งรูปมีรูปเป็นอรรถด้วย สภาพแห่งรูปเป็นรูปนั้นแหละด้วย มิใช่เป็นธรรมอื่นนอกจากรูป แต่ว่า โวหารนี้ย่อมมีเพื่อให้รู้ถึงความต่างกันของรูปกับธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ดังนี้. เพราะฉะนั้น คำว่า รูปเป็นนียตะ โดยอรรถเป็นรูป ดังนี้ ย่อมเป็นคำอันสกวาทีกกล่าวว่า รูปเป็นนียตะหรือ ดังนี้ ก็ชื่อว่า นียตะพึงเป็นมิถัตตนิยตะ หรือเป็นสัมมัตตนิยตะ เพราะนอกจากนียตะนี้แล้ว นิยาม คือข้อกำหนดที่แน่นอนอย่างอื่นไม่มี. ถามว่า ครั้นเมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร? ท่านจึงตอบรับรอง. ว่า เพราะอำนาจความแตกต่างกันแห่งอรรถมีอยู่. จริงอยู่ ในคำว่า รูปเป็นนียตะ โดยอรรถว่าเป็นรูป นี้ท่านอธิบายว่า รูปก็เป็นรูปเท่านั้น ไม่เป็นสภาพธรรมมีเวทนาเป็นต้น ดังนี้. เพราะฉะนั้นท่านจึงตอบรับรอง.

อนึ่ง ความที่รูปนั้นเป็นนียตะคือเที่ยงแท้โดยประการอื่นจากประการที่กล่าวมานี้ ย่อมไม่มี ดังนั้น สกวาที่จึงกล่าวคำว่า เป็นมิถัตตนิยตะ เป็นต้น เพื่อจะกล่าวทั่วโดยนัยนั้นแหละ. คำเหล่านั้นทั้งหมดมีอรรถต้นทั้งนั้น. แม้ลัทธินี้ ถ้าอย่างนั้น รูปก็เป็นนียตะ ดังนี้ ลัทธินี้ย่อมตั้งไว้ไม่ได้เลย เพราะตั้งไว้โดยไม่แยกคาย ดังนี้แล.

อรรถกถาخمมกกา จบ

กรรมกถา

[๑๘๕๑] สกวาที กรรมทั้งปวงเป็นนียตะ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนียตะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนียตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนียตะ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นอนียตะไม่มี หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กองอันเป็นอนียตะมีอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า กองอันเป็นอนียตะมีอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า
กรรมทั้งปวง เป็นนียตะ.

[๑๘๕๒] ส. กรรมทั้งปวงเป็นนียตะหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกอง ๓ คือ กองอันเป็น
มิจฉัตตนียตะ กองอันเป็นสัมมัตตนียตะ กองอันเป็นอนียตะ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกอง ๓ คือ กองอัน

เป็นมิจฉัตตนิยตะ กองอันเป็นสัมมัตตนิยตะ กองอันเป็นอนิยตะ ก็ต้องไม่
กล่าวว่า กรรมทั้งปวงเป็นนิยตะ.

[๑๘๕๓] ส. ทิฏฐิธรรมเวทนียกรรม เป็นนิยตะโดยอรรถว่า
ทิฏฐิธรรมเวทนียะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. อุปัชชเวทนียกรรม ฯลฯ อปราปรียเวทนียกรรม

เป็นนิยตะโดยอรรถว่า อปราปรียเวทนียะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. เป็นมิจฉัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. เป็นสัมมัตตนิยตะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๔] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ทิฏฐิธรรมเวทนียกรรม เป็นนิยตะ
โดยอรรถว่าทิฏฐิธรรมเวทนียะ อุปัชชเวทนียกรรม ฯลฯ อปราปรียเวท-
นียกรรม เป็นนิยตะโดยอรรถว่าอปราปรียเวทนียะ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ทิฏฐิธรรมเวทนียกรรมเป็นอุปัชชเวทนียกรรม เป็น
อปราปรียเวทนียกรรม ฯลฯ อุปัชชเวทนียกรรมเป็นทิฏฐิธรรมเวท-

นियกรรม เป็นอุปปริยเวทนियกรรม ฯลฯ อุปราปริยเวทนियกรรม เป็น
ทัญญธรรมเวทนियกรรม เป็นอุปปัจชเวทนियกรรม หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ทัญญธรรมเวทนियกรรมก็เป็นนิตตะ

โดยอรรถว่าทัญญธรรมเวทนียะ อุปปัจชเวทนियกรรม ฯลฯ อุปราปริยเว-
ทนियกรรมก็เป็นนิตตะ โดยอรรถว่า อุปราปริยเวทนียะ นะสี.

กรรมกถา จบ

อรรถกถากัมมกถา

ว่าด้วย กรรม

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกรรม. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจ
ลักษณะของนิกาชอันธกะและอุตตราปถกะบางพวกเหล่านั้นนั้นแหละว่า
ที่ตั้งแห่งทัญญัมมเวทนียะเป็นต้น เป็นนิตตะ คือเที่ยงแท้แน่นอน โดย
อรรถว่าเป็นทัญญัมมเวทนียะ เพราะฉะนั้น กรรมทั้งปวง จึงเป็นนิตตะ
ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาทิ.

ในคำว่า ทัญญัมมเวทนียกรรม เป็นนิตตะ เพราะอรรถว่าให้ผล
ในภพปัจจุบัน นี้เป็น คำตอบรับรองของสกวาทิ หมายเอาเนื้อความนี้ว่า
ทัญญัมมเวทนียกรรม ก็เป็นทัญญัมมิกเวทนียะ คือ เป็นกรรมที่ให้ผล
ในภพปัจจุบันนี้เท่านั้น ถ้าว่า ทัญญัมมเวทนียกรรมนี้ ย่อมอาจให้ผลใน
ภพปัจจุบันได้ก็ย่อมให้ผิด ถ้าไม่อาจไซ้ริ่ ย่อมชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมไป ดังนี้.
อนึ่ง ทัญญัมมเวทนียกรรมนี้ ย่อมไม่เป็นนิตตะด้วยสามารถแห่งนิยาม

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 686

มิจฉัตตะเทยว ดังนี้. ฟังทราบคำที่เหลือโดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง
นั้นแล.

อรรถกถากัมมกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. สาสกถา ๒. อวิวิตตกถา ๓. สันญโญชนกถา ๔. อิทธิกถา
๕. พุทธกถา ๖. สัพพทิสากถา ๗. กัมมกถา.

วรรคที่ ๒๑ จบ

วรรคที่ ๒๒

ปรินิพพานกถา

[๑๘๕๕] สกวาที การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาโทษนบางอย่างแล้วปรินิพพาน มีอยู่หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสักกายทิฏฐิ ฯลฯ ยังไม่ละอโนตตปปะบางอย่างแล้วปรินิพพาน มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๖] ส. การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาโทษนบางอย่างแล้วปรินิพพาน มีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ยังมีราคะ ฯลฯ ยังมีกิเลสอยู่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์หมดราคะแล้ว ฯลฯ หมดกิเลสแล้ว มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์หมดราคะแล้ว ฯลฯ หมดกิเลสแล้ว ก็ต้องไม่กล่าวว่า การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาโทษนบางอย่างแล้วปรินิพพานมีอยู่.

[๑๘๕๗] ป. ไม่พึงกล่าวว่า การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาโทษนบางอย่าง แล้วปรินิพพานมีอยู่ หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์รู้พุทธวิสัยทั้งปวง หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น การที่พระอรหันต์ยังไม่ละสัญญาโยชน์

บางอย่าง แล้วปรินิพพานก็มีอยู่ นะสิ.

ปรินิพพานกถา จบ

อรรถกถาปรินิพพานกถา

ว่าด้วย ปรินิพพาน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องปรินิพพาน. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็น ผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกะทั้งหลายว่า พระอรหันต์ มีสัญญาโยชน์ที่ยัง ไม่ละในวิสัยของพระสัมพญญพุทธะย่อมปรินิพพานฉะนั้นการปรินิพพาน โดยไม่ละซึ่งสัญญาโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจึงมีอยู่ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ มุ่งถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี้ มีนัยดัง ที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

อรรถกถาปรินิพพานกถา จบ

กุศลจิตตกถา

[๑๘๕๘] สกวาที พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน หรือ ?

ป. ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์สร้างสมอยู่ซึ่งบุญญาภิสังขาร สร้างสมอยู่ซึ่งอเนนุชาภิสังขาร ทำอยู่ซึ่งกรรมที่เป็นไปเพื่อคติ เพื่อภพ เพื่อความเป็นใหญ่ เพื่อความเป็นอธิบดี เพื่อสมบัติใหญ่ เพื่อบริวารมาก เพื่อความงามในเทพ เพื่อความงามในมนุษย์ ปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พังก้าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๕๙] ส. พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์สังสมอยู่ เลิกสะสมอยู่ ละขาดอยู่ ถ้อมมันอยู่ ชำระล้างอยู่ หมักหมมอยู่ กำจัดอยู่ ฯลฯ อบอวลอยู่ ปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พังก้าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์สะสมอยู่ก็ไม่ใช่ เลิกสะสมอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้วดำรงอยู่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์สะสมอยู่ก็ไม่ใช่ เลิกสะสมอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้เลิกสะสมแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศล ปรินิพพาน.

ส. พระอรหันต์ละขาดอยู่ก็ไม่ใช่ ถ้อมมันอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ละขาดแล้วดำรงอยู่ ชำระล้างอยู่ก็ไม่ใช่ หมักหมมอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็นผู้ชำระล้างแล้วดำรงอยู่ กำจัดอยู่ก็ไม่ใช่ อบอวลอยู่ก็ไม่ใช่ แต่เป็น

ผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์กำจัดอยู่ที่ไม่ใช่ อบอวลอยู่ที่ไม่ใช่ แต่เป็นผู้กำจัดแล้วดำรงอยู่ ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน.

[๑๔๖๐] ป. ไม่พึงกล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลปรินิพพานหรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระอรหันต์มีสติตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระอรหันต์มีสติตั้งมั่น มีสติสัมปชัญญะ ปรินิพพานด้วยเหตุนี้ท่านจึงต้องกล่าวว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศล ปรินิพพาน.

กุศลจิตตกถา จบ

อรรถกถากุศลจิตตกถา

ว่าด้วย จิตเป็นกุศล

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องจิตเป็นกุศล. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันระกะทั้งหลายว่า พระอรหันต์เป็นผู้มีสติโปกฺขุญญ์ แม้แต่เมื่อปรินิพพานก็มีสติสัมปชัญญะเที่ยว ย่อมปรินิพพาน เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงมีจิตเป็นกุศลปรินิพพาน ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึง

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 691

ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าว
คำว่า พระอรหันต์สร้างสมอยู่ซึ่งบุญญาภิสังขาร เป็นต้น เพื่อท้วงด้วย
อรรถว่า ชื่อว่า กุศลจิต ย่อมมีด้วยอำนาจการสร้างสมบุญญาภิสังขาร
เป็นต้นนั้น. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถขึ้นพึงทราบตามพระบาลีนั้นแล.

คำว่า พระอรหันต์...มีสติสัมปชัญญะ นี้ ปรวาทีกกล่าว เพื่อ
แสดงการมรณะของผู้ไม่หลงลืมด้วยสามารถแห่งสติสัมปชัญญะอันเป็น
กิริยา ในขณะที่แห่งขณะไม่ใช่แสดงว่า พระอรหันต์มีจิตเป็นกุศลในขณะที่
ที่ปรินิพพาน เพราะฉะนั้น คำนี้จึงมิใช่ข้อพิสูจน์ว่าพระอรหันต์มีจิตเป็น
กุศลปรินิพพาน ดังนี้แล.

อรรถกถากุศลสจิตตกถา จบ

อาเนญชกถา

[๑๘๖๑] สกวาที พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีจิต เป็นปกติ
ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีจิตเป็นปกติ ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีจิตเป็นปกติปรินิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน.

[๑๘๖๒] ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในกิริยมยจิต ได้แก่ จิตคือกิริยาปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในวิปากจิตปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในวิปากจิตปรินิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นไม่หวั่นไหวปรินิพพาน ดังนี้.

[๑๘๖๓] ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวปรินิพพาน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในจิตที่เป็นอัพยากฤตฝ่ายกิริยา
ปรินิพพาน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในจิตที่เป็นอัพยากฤตฝ่ายวิบาก
ปรินิพพาน มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในจิตที่เป็นอัพยากฤตฝ่าย
วิบาก ปรินิพพาน ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่
หวั่นไหวปรินิพพาน.

[๑๘๖๔] ส. พระอรหันต์ตั้งอยู่ในความเป็นไม่หวั่นไหวปรินิพพาน
หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานแล้วจึงปริ-
นิพพาน ในลำดับอันกระชั้นชิด มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าออกจากจตุตถฌานแล้ว
จึงปรินิพพาน ในลำดับอันกระชั้นชิด ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระอรหันต์ตั้งอยู่
ในความเป็นไม่หวั่นไหวปรินิพพาน.

อรรถกถาอานนชกถา

ว่าด้วย อานนช

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องอานนช คือความเป็นผู้ไม่หวั่นไหว. ในเรื่องนั้น
ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตราปถะบางพวกว่า
พระอรหันต์ตั้งอยู่ในอานนชแล้วจึงปรินิพพาน เพราะกำหนดเอา
พระสูตรว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าดำรงอยู่ในจตุตถฌานแล้วจึงปรินิพพาน
ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของ
ปรวาที.

คำว่า ในความเป็นผู้มีจิตเป็นปกติ คือปกติจิต ได้แก่ ภาวังจิต.
อธิบายว่า สัตว์ทั้งปวงผู้มีสัญญา ดำรงอยู่ในภาวังจิตแล้วย่อมทำกาละ
ด้วยจิตอันมีภวังค์เป็นที่สุด. สกวาที่จึงกล่าวกะปรวาทีนั้นอย่างนี้
เพื่อจะท้วงด้วยอรรถนี้ด้วยประการฉะนี้. ในปัญหานี้ แม้ปกติจิตอัน
ไม่หวั่นไหวของพระอรหันต์ในจตุโวการภพมีอยู่แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น
ปัญหานี้ท่านก็ยกขึ้นแสดงแล้วด้วยปัญจโวการภพ เพราะฉะนั้น สกวาที่
จึงกล่าวคำว่า ...ก็ต้องไม่กล่าวว่าเป็นต้น. คำที่เหลือในที่นี้ มีอรรถต้น
ทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอานนชกถา จบ

สัมมาภิสมยกถา

[๑๘๖๕] สกวาที การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. การแสดงธรรม การฟังธรรม การสนทนาธรรม การสอบถาม การสมาทานศีล ความสังวรระวังในอินทรีย์ทั้งหลาย ความรู้จักประมาณในโภชนะ การประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่ในปฐมยาม และปัจฉิมยามแห่งราตรี มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การแสดงธรรม ฯลฯ การประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่ในปฐมยามและปัจฉิมยามแห่งราตรี ไม่มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า การแสดงธรรม การฟังธรรม ฯลฯ การประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่ในปฐมยามและปัจฉิมยามแห่งราตรี ไม่มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้
อยู่ในครรรค์

[๑๘๖๖] ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ปัจจัยเพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒ อย่าง คือ เสี่ยงจากผู้อื่น และโยนิโสมนสิการ มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒

อย่าง คือ เสียงจากผู้อื่นและโยนิโสมนสิการ ก็ต้องไม่กล่าวว่า การตรัสรู้
ธรรม มีแก่สัตว์อยู่ในครรรค์.

[๑๘๖๗] ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การตรัสรู้ธรรม มีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว ผู้ประมาท
แล้ว มีสติหลง ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ธัมมาภิสมยกา จบ

อรรถกถาธัมมาภิสมยกา

ว่าด้วย ธัมมาภิสมัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องธัมมาภิสมัย คือ การตรัสรู้ธรรม. ชนเหล่าใด
มีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตรูปถกะบางพวกว่า การตรัสรู้
ธรรมของสัตว์ผู้นอนอยู่ในครรรค์มีอยู่ เพราะถือเอาพระโศดาบันในภ
อดีต ผู้อยู่ในท้องมารดาแล้วออกจากครรรค์ ดังนี้ คำถามของสกวาทิ
หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ
จึงกล่าวคำว่า การแสดงธรรมเป็นต้น มีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์หรือ
เพื่อท้วงว่า พิว่า การตรัสรู้ธรรมมีอยู่ในที่นั่นไซ้ เหตุแห่งการตรัสรู้
ธรรมทั้งหลาย มีการแสดงธรรมเป็นต้น ก็พึงมีในที่นั่นได้ ดังนี้.

คำว่า การตรัสรู้ธรรมมีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว เป็นต้น สกวาทิ
กล่าวหมายเอาภวังควาระ. จริงอยู่ ภวังค์ของสัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ย่อมเป็น
ไปมากมาย. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์นั้น ชื่อว่าหลับแล้ว

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 697

เพราะความไม่มีความเป็นไปแห่งเวลาที่จะพึงกระทำกิจ ชื่อว่าประมาท
แล้ว เพราะความไม่มีภาวนานุโยค ชื่อว่าผู้หลงลืมสติไม่มีสัมปชัญญะ
เพราะความไม่มีสติสัมปชัญญะของกำหนดกรรมฐาน เมื่อเป็นเช่นนี้
การตรัสรู้ธรรมของสัตว์ผู้เห็นปานนั้นจักมีแต่ที่ไหน.

อรรถกถาชั้นมหาภิสมยกถา จบ

กถาทัง ๓

[๑๘๖๘] สกวาที การบรรลอรหัตผลมีแก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. การบรรลอรหัตผล มีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว ผู้ประมาท
ผู้มีสติหลง ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่บุคคลผู้ฝัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การตรัสรู้ธรรมมีแก่บุคคลผู้หลับแล้ว ผู้ประมาทแล้ว
ผู้มีสติหลง ผู้ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. การบรรลอรหัตผลมีแก่บุคคลผู้ฝัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. การบรรลอรหัตผล มีแก่บุคคลหลับแล้ว ผู้ประมาท
แล้ว ผู้มีสติหลง ไม่มีสัมปชัญญะ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

กถาทัง ๓ จบ

อรรถกถาติสสันนัมปิ กถานัง

ว่าด้วย กถาทัง ๓

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องกถาทัง ๓. กถาทัง ๓ คือ รัมมาภิสมัย ที่ไม่มีแก่
บุคคล ๓ ประเภท คือ แก่สัตว์ผู้อยู่ในครรรค์ แก่บุคคลผู้หลับแล้วเป็นต้น

แก่บุคคลผู้ฝัน. ในปัญหานั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดดุจลัทธิของนิกาย
อุตตราปถะบางพวกเหล่านั้นนั่นแหละ แม้ในที่นี้ว่า การบรรลุพระ-
อรหันต์มีอยู่แก่สัตว์อยู่ในครรรค์ เพราะยึดถือเอาการบรรลุพระอรหันต์
ของพระโศคาบันเกิดแล้วไม่นาน และเห็นครรรค์ตั้งอยู่ ๗ ปี ของนาง
สุปวาสา อุบาสิกา ดังนี้ด้วย ว่า รัมมาภิสมัยมีอยู่ เพราะถือเอาความฝัน
อันเป็นที่ไปสู่ความว่างเป็นต้น ดังนี้ด้วย ว่า การบรรลุพระอรหันต์มีอยู่
ในที่นั้น ดังนี้ด้วย คำถามของสกวาที่หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาที. คำที่เหลือในที่นี้เช่นกับเรื่องก่อนนั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาติสสันนัมปิณฑานัง จบ

อภัยกถา

[๑๘๖๕] สกวาที จิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่างเป็นอภัยกถา หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. บุคคลพึงฝันฆ่าสัตว์ได้ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลพึงฝันฆ่าสัตว์ได้ ก็ต้องไม่กล่าวว่าจิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่างเป็นอภัยกถา.

[๑๘๗๐] ส. บุคคลพึงฝันลักทรัพย์ ฯลฯ พึงฝันพูดเท็จ พึงฝันพูดต่อเสียด พึงฝันพูดคำหยาบ พึงฝันพูดเพื่อเจ้า พึงฝันตัดที่ต่อ พึงฝันปล้นใหญ่ พึงฝันปล้นเฉพาะเรือนหลังหนึ่ง พึงฝันดักที่ทางเปลี่ยว พึงฝันผัดเมียท่าน พึงฝันทำการฆ่าชาวบ้าน พึงฝันทำการฆ่าชาวนิคม พึงฝันเสพเมถุนธรรม อสุจิของบุคคลผู้ฝันพึงเคลื่อนได้ บุคคลพึงฝันให้ทาน พึงฝันให้จิวร พึงฝันให้บิณฑบาต พึงฝันให้เสนาสนะ พึงฝันให้กิลาน-ปัจฉยเกศชชบริวาร พึงฝันให้ของเคี้ยว พึงฝันให้ของกิน พึงฝันให้น้ำดื่ม พึงฝันไหว้พระเจดีย์ พึงฝันยกขึ้นซึ่งมาลา พึงฝันยกขึ้นซึ่งของหอม พึงฝันยกขึ้นซึ่งเครื่องลูบไล้ ที่พระเจดีย์ ฯลฯ พึงฝันทำประทักษิณพระเจดีย์ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า บุคคลพึงฝันทำประทักษิณพระเจดีย์ ก็ต้องไม่กล่าวว่า จิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่าง เป็นอภัยกถา.

[๑๘๗๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า จิตของบุคคลผู้ฝันทุกอย่างเป็นอภัยกถา หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจิตของบุคคลผู้ฝันว่า เป็น
อัปโพหาริก มิใช่หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจิตของบุคคลผู้ฝันว่า
เป็นอัปโพหาริก ด้วยเหตุที่นั่นะท่านจึงต้องกล่าวว่า จิตของบุคคลผู้ฝัน
ทุกอย่าง เป็นอัปยาคฤต.

อัปยาคฤตกา จบ

อรรถกถาอัปยาคฤตกา

ว่าด้วย เรื่องเป็นอัปยาคฤต

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเป็นอัปยาคฤต. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความ
เห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตรูปถะบางพวกนั้นแหละว่า จิตของบุคคล
ผู้ฝันทั้งปวงเป็นอัปยาคฤต เพราะพระบาลีว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาของ
ผู้ฝันนั้นมีอยู่แต่เจตนาอันแล เป็นอัปโพหาริก (อัปโพหาริก แปลว่า
ไม่มีไฉน คือหมายความว่า ไม่มีคำบัญญัติที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้
ในพระวินัยว่าจะต้องเป็นอาบัติอย่างไร) ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในที่นี่ ฟังทราบ
ตามบาลีนั้นแล.

คำว่า จิตของบุคคลผู้ฝันว่า เป็นอัปโพหาริก นี้ สกวาทิกกล่าว
หมายถึงอาบัติ คือ การต้องโทษทางวินัย. จริงอยู่ อกุศลจิตของผู้ฝัน
ย่อมเป็นไปได้ด้วยอำนาจแห่งปาณาติบาตเป็นต้นแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้น การ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 702

ทำร้ายด้วยวัตถุหามีไม่ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่อาจเพื่อ
บัญญัติอาบัติในที่นั้นได้. ด้วยเหตุนี้ จิตที่เป็นอัปโหหาริกนั้น จึงไม่ใช่
อัปยาคฤต ดังนี้แล.

อรรถกถาอัปยาคตกถา จบ

อาเสวนปัจฉยตากถา

[๑๘๓๒] สกวาที ความเป็นอาเสวนปัจฉยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาต อ้นบุคคลชองเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อนรก เป็นไปพร้อมเพื่อกำเนิดดิรัจฉาน เป็นไปพร้อมเพื่อวิสัยแห่งเปรต วิกาของปาณาติบาตอย่างเบาที่สุดก็เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีอายุน้อยเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉยบางอย่าง ก็มีอยู่ปะสิ.

[๑๘๓๓] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉยอะไร ๆ ไม่มี หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อทินนทาน อ้นบุคคลชองเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อนรก เป็นไปพร้อมเพื่อกำเนิดดิรัจฉาน เป็นไปพร้อมเพื่อวิสัยแห่งเปรต วิกาของอทินนทานอย่างเบาที่สุดก็เป็นไปพร้อมเพื่อความฉิบหายแห่งโภคะเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิกาของกามสุมิจฉาจารอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีศัตรู มีเวรเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิกาของมุสาวาทอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความ

กล่าวคู่ด้วยคำไม่เป็นจริงเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิกาภแห่งวาจาเสื่อมเสียด
อย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความแตกจากมิตร เมื่อเกิดเป็นมนุษย์
 ฯลฯ วิกาภแห่งวาจาหยาบอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อเสียงอัน
ไม่เป็นที่พอใจ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ฯลฯ วิกาภแห่งการพูดเพื่อเชื่ออย่าง
เบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีวาจาอันไม่น่าเชื่อถือเมื่อเกิด
เป็นมนุษย์ ฯลฯ การดื่มสุราเมรัย อันบุคคลเสพแล้ว ฯลฯ วิกาภแห่งการ
ดื่มสุราเมรัยอย่างเบาที่สุด ก็เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นคนบ้าเมื่อเกิด
เป็นมนุษย์ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่างก็มีอยู่
นะสิ.

[๑๘๓๔] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ความเห็นผิดอันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไป
เพื่อนรกเป็นที่ไปพร้อมเพื่อกำเนิดดิรัจฉาน เป็นไปพร้อมเพื่อวิสัยแห่ง
เปรต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่าง ก็มีอยู่
นะสิ.

[๑๘๓๕] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ความดำริผิด ๆ ความตั้งใจผิด อันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ๆล ๆ เป็นไปพร้อมเพื่อวิสัยแห่งเปรต ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่าง ก็มีอยู่นะสิ.

[๑๘๗๖] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ความเห็นชอบอันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นปริโยสาน ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าเช่นนั้น ความเป็นอาเสวนปัจฉัยบางอย่าง ก็มีอยู่นะสิ.

[๑๘๗๗] ส. ความเป็นอาเสวนปัจฉัยอะไร ๆ ไม่มีหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย**

ความดำริชอบอันบุคคลเสพแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ฯลฯ ความ
ตั้งใจชอบ อันบุคคลเสพแล้วโดยมาก อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อม
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะที่เป็นไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นปริโยสาน
ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นอาเสวนปัจจัยบางอย่าง ก็มีอยู่
นะสิ.

อาเสวนปัจจัยตากถา จบ

อรรถกถาอาเสวนปัจจัยตากถา

ว่าด้วย ความเป็นอาเสวนปัจจัย

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความเป็นอาเสวนปัจจัย คือ ความเป็นปัจจัย
เพราะการช่งเสพ. ในปัญหานั้น คนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของ
นิกายอุตตราปถะบางพวกนั้นนั่นแหละว่า ธรรมทั้งปวงเป็นชั่วขณะ
ธรรมอะไร ๆ ตั้งอยู่แม้ครู่หนึ่งแล้ว ชื่อว่า ช่งเสพซึ่งอาเสวนปัจจัย
หาไม่ เพราะฉะนั้นความเป็นอาเสวนปัจจัยไม่มีอยู่โดยแท้ อนึ่ง ธรรม
อะไร ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วหาความเป็นอาเสวนปัจจัย ก็ไม่ได้ ดังนี้ คำถาม
ของสกวาทิ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น
สกวาทิเพื่อจะให้ปรวาทินั้นรู้ด้วยพระสูตรนั้นแหละ จึงนำพระสูตรมาว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาตอันบุคคล
ช่งเสพแล้ว ดังนี้ เป็นต้น มิใช่หรือ ?** พระสูตรทั้งปวงนั้น มีอรรถตี
ทั้งนั้นแล.

อรรถกถาอาเสวนปัจจัยตากถา จบ

ขณิกถา

[๑๘๓๘] สกวาที ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะจิตหนึ่ง หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. มหาปฐพี มหาสมุทร ขุนเขาสิเนรุ น้ำ ไฟ ลม หญ้า
ไม้ และไม้เจ้าป่า ล้วนดำรงอยู่ในจิต หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๓๙] ส. ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะแห่งจิตหนึ่ง หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. จักขายตนะเกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. จักขายตนะเกิดพร้อมกับจักขุวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า อาวุโส จักขุ
อันเป็นธรรมภายใน ยังมีได้แตกไป แต่รูปอันเป็นธรรมภายนอกยังมีได้
มาสู่คลอง และการประมวลที่สมกันก็ยังมี ความปรากฏแห่งความ
เป็นวิญญาณที่สมกันก็ยังมีก่อน จักขุอันเป็นธรรมภายในยังมีได้แตก
ไปด้วย รูปอันเป็นธรรมภายนอกมาสู่คลองด้วย แต่การประมวลที่สมกัน
ยังไม่มี ความปรากฏแห่งความเป็นวิญญาณที่สมกันก็ยังมีก่อน ก็ใน
กาลใดแล จักขุอันเป็นธรรมภายในยังมีได้แตกไปด้วย รูปอันเป็นธรรม
ภายนอกก็มาสู่คลองด้วย การประมวลที่สมกันก็มีด้วย อย่างนี้ความ
ปรากฏแห่งความเป็นวิญญาณที่สมกันจึงมี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง

มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า จักขายตนะเกิดพร้อม
กับจักขุวิญญาณ.

[๑๘๘๐] ส. โสตายตนะ ฯลฯ ฆานายตนะ ฯลฯ ชิวหายตนะ ฯลฯ
กายตนะเกิดพร้อมกับกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. กายตนะเกิดพร้อมกับกายวิญญาณ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า อารุโส กายอัน
เป็นธรรมภายในยังมีได้แตกไป แต่โณฐัพพะอันเป็นธรรมภายนอก
ยังไม่มาสู่คลอง และการประมวลที่สมกันก็ยังมี ฯลฯ กายอันเป็นธรรม
ภายในยังมีได้แตกไปด้วย โณฐัพพะอันเป็นธรรมภายนอกก็มาสู่คลอง
ด้วย แต่การประมวลที่สมกันก็ยังมี ฯลฯ ก็ในกาลใดแล กายอันเป็น
ธรรมภายในยังมีได้แตกไปด้วย โณฐัพพะก็มาสู่คลองด้วย การประมวล
ที่สมกันก็มีด้วย อย่างนี้ ความปรากฏแห่งความเป็นวิญญาณที่สมกัน
จึงมี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว

ส. ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่พึงกล่าวว่า กายตนะเกิดพร้อม
กับกายวิญญาณ.

[๑๘๘๑] ป. ไม่พึงกล่าวว่า ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะจิตหนึ่ง
หรือ ?

ส. ถูกแล้ว.

ป. ธรรมทั้งปวง เทียง ยั่งยืน แน่นอน มีอันไม่แปรปรวน
ไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ป. ถ้าอย่างนั้น ธรรมทั้งปวงก็เป็นไปในขณะจิตหนึ่ง
นะสิ.

ขณิกกถา จบ

อรรถกถาขณิกกถา

ว่าด้วย ธรรมทั้งปวงเป็นไปชั่วขณะ

บัดนี้ ชื่อว่าธรรมทั้งปวงเป็นไปชั่วขณะ คือหมายถึงขณะจิต. ใน
ปัญหานั้น สังขตธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เพราะฉะนั้น สังขตธรรม
เหล่านั้น จึงเป็นไปชั่วขณะจิตหนึ่งเท่านั้น. คนเหล่าใดมีความเห็นผิดดู
ลักษณะของนิกายปุพพเสถียร และอุปเสถียรทั้งหลายว่า ก็เมื่อความไม่เที่ยง
มีอยู่ ธรรมอย่างหนึ่งแตกดับไปเร็ว ธรรมอย่างหนึ่งแตกดับไปช้า ดังนี้
เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็อะไรเล่าเป็นสภาพแตกต่างกันในที่นี้ ดังนี้ คำถามของ
สกวาทิวว่า ธรรมทั้งปวงเป็นไปในขณะแห่งจิตอันหนึ่งหรือ ดังนี้ หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ.

ในคำทั้งหลายมีคำเป็นต้นว่า มหาปฐพี.....ล้วนดำรงอยู่ในจิตหรือ
ปรวาทิเมื่อไม่เห็นการดำรงอยู่แห่งมหาปฐพีเป็นต้นเหล่านั้น ฉะนั้น จึง
ตอบปฏิเสธ. คำว่า จักขวยตนะ เป็นต้น สกวาทิกกล่าวเพื่อท้วงว่า ผิดว่า
ธรรมทั้งปวงพึงมีชั่วขณะจิตเดียวไซ้ อยตนะทั้งหลายมีจักขวยตนะ

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 710

เป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ก็พึงดับไปพร้อมกับวิญญานทั้งหลาย มีจักขุวิญญาน เป็นต้นได้นะสิ. แต่ปรวาทีตอบปฏิเสธ หมายถึงเอาความเกิดขึ้นแห่งวิญญานของสัตว์เกิดในท้องมารดา. ย่อมตอบรับรองหมายเอาความเป็นไป คือ ปวัตติกาล ด้วยสามารถแห่งลัทธินั้นแหละ. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถดั้นทั้งนั้นแล. คำว่า ถ้าอย่างนั้น ธรรมทั้งปวงก็เป็นไปชั่วขณะจิตหนึ่ง ดังนี้ อธิบายว่า ปรวาทีย่อมกล่าวการกระทำตามความชอบใจของตนว่า ธรรมทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นของเที่ยงไม่มี ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นจึงเป็นไปในขณะแห่งจิตอันหนึ่ง ดังนี้. คำนั้นไม่เป็นเช่นกับคำที่ปรวาทีนั้น กล่าวแล้วแล.

อรรถกถาขณิกกถา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. ปรินิพพานกถา ๒. กุสลจิตตกถา ๓. อานนุชกถา ๔. ฐัมมาภิ-
สมยกถา ๕. ติสโสปีกถา ๖. อัพยาตกถา ๗. อาเสวนปัจจยตากถา
๘. ขณิกกถา.

วรรคที่ ๒๒ จบ

วรรคที่ ๒๓

เอกชิปปายกถา

[๑๘๘๒] สกวาที บุคคลพึงเสพเมถุนธรรมด้วยความประสงค้อย่างเดียวกันหรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงเป็นผู้มิใช่สมณะ พึงเป็นผู้มิใช่ภิกษุ พึงเป็นผู้มีรากอันขาดแล้ว พึงเป็นปาราชิก ด้วยความประสงค้อย่างเดียวกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๓] ส. บุคคลพึงเสพเมถุนธรรมด้วยความประสงค้อย่างเดียวกัน หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พึงฆ่าสัตว์ พึงลักทรัพย์ พึงพูดเท็จ พึงพูดส่อเสียด พึงพูดคำหยาบ พึงพูดเพื่อเจ้อ พึงตัดที่ต่อ พึงปล้นใหญ่ พึงปล้นเฉพาะเรือนหลังหนึ่ง พึงดักที่ทางเปลี่ยว พึงผิดเมียท่าน พึงทำการฆ่าชาวบ้าน พึงทำการฆ่าชาวนิคม ด้วยความประสงค้อย่างเดียวกัน หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

เอกชิปปายกถา จบ

อรรถกถาเอกชิปปายกถา

ว่าด้วย ความประสงค้อย่างเดียวกัน

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องความประสงค้อย่างเดียวกัน. ในปัญหานี้ ชนเหล่าใดมีความเห็นคุณลักษณะของนิกายอันธกะและเวตุลละทั้งหลายว่า

พระอภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้า 712

ความประสงค์อย่างหนึ่งของบุคคลมีอยู่ เพราะทำกิจทั้งหลายมีการบูชา
พระพุทธเจ้าเป็นต้น พร้อมกับหญิง ด้วยอำนาจแห่งความปรารถนาว่า
ขอความประสงค์อย่างเดียวกันจงมีด้วยความกรุณา หรือด้วยความ
ปรารถนาอย่างเดียวกัน หรือพวกเราจักร่วมกันในสังสารวัฏ ดังนี้ เชื่อว่า
มีความประสงค์อย่างเดียวกัน เมถุนธรรมอันความประสงค์อย่างเดีย
วกันเห็นปานนี้ ชนทั้ง ๒ นั้น ฟังเสพ ดังนี้ คำถามของสกวาที่หมายถึง
ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือพึงพิจารณาดูใน
บาลีนั้น แล.

อรรถกถาเอกาธิปายกถา จบ

อรหันตวิณณกถา

[๑๘๘๔] สกวาที อมนุษย์ทั้งหลาย เสพเมถุนธรรมโดยเพศแห่ง
พระอรหันต์ทั้งหลายได้ หรือ ?

ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. อมนุษย์ทั้งหลาย ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ลักทรัพย์ พุคเทิจ
พุดต่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้อ ตัดที่ต่อ ปลิ้นใหญ่ ปลิ้นเฉพาะเรือน
หลังหนึ่ง ดักทางเปลี่ยว ผิดเมียท่าน ทำการฆ่าชาวบ้าน ฯลฯ ทำการ
ฆ่าชวานิกม โดยเพศแห่งพระอรหันต์ได้ หรือ ?

ส. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

อรหันตวิณณกถา จบ

อรรถกถาอรหันตวิณณกถา

ว่าด้วย เพศของพระอรหันต์

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเพศของพระอรหันต์ คือ การเสพเมถุนโดยเพศ
ของพระอรหันต์. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกาย
อุตตราปถกะทั้งหลายว่า อมนุษย์ทั้งหลายเสพเมถุนธรรมด้วยเพศของ
พระอรหันต์ เพราะเห็นภิกษุผู้ลามก ผู้สมบรูณ์ด้วยอิริยาบถ ผู้สมบรูณ์
ด้วยกิริยา ดังนี้ คำถามของสกวาทีหมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรอง
เป็นของปรวาที. คำที่เหลือในที่นี้มีอรรถตั้งทั้งนั้น แล.

อรรถกถา อรหันตวิณณกถา จบ

อิสริยกามการิกากถา

[๑๘๘๕] สกวาที พระโพธิสัตว์ ไปสู่วินิบาต เหตุกระทำความใคร่
ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์ ไปสู่นรก คือ ไปสู่สัตถุชนนรก ไปสู่
กาลสุดตนรก ไปสู่ตปนนรก ไปสู่มหตปนนรก ไปสู่สังฆาฏกนรก ไปสู่
โรรูนนรก ฯลฯ ไปสู่วิจินนรก เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๖] ส. พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาตเหตุกระทำความใคร่ใน
ความเป็นใหญ่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาต กระทำความใคร่ใน
ความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาต เหตุกระทำ
ความใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ ไม่เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า
พระโพธิสัตว์ไปสู่วินิบาต เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่.

[๑๘๘๗] ส. พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในภรรณี เหตุ
กระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์ พึงเข้าถึงนรก พึงเข้าถึงกำเนิดดิรัจฉาน
เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

[๑๘๘๘] ส. พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์ เหตุ
กระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์มีฤทธิ์ หรือ ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระโพธิสัตว์มีฤทธิ์ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์ได้อบรมอิทธิบาทคือฉันทะหรือ ฯลฯ
ได้อบรมอิทธิบาทคือวิริยะ ฯลฯ อิทธิบาทคือจิตตะ ฯลฯ อิทธิบาทคือ
วิมังสา หรือ?

ป. ไม่ฟังกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระโพธิสัตว์ หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์ เหตุ
กระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์
เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์
ในครรรค์ เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ ไม่เป็นสูตรมีอยู่
จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรรค์
เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่.

[๑๘๘๕] ส. พระโพธิสัตว์ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำความใคร่
ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์กลับมาสู้ความเห็น ว่า โลกเที่ยง กลับ
มาสู้ความเห็น ว่า โลกไม่เที่ยง ว่า โลกมีที่สุด ๆ ล ๆ ว่า โลกไม่มีที่สุด ว่า ชีพ
อันนั้น สรีระก็อันนั้น ว่า ชีพเป็นอัน สรีระก็เป็นอัน ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่
มรณะย่อมเกิดอีก ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ มรณะย่อมไม่เกิดอีก ว่า สัตว์
เบื้องหน้าแต่ มรณะเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี ๆ ล ๆ ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่
มรณะเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ดังนี้ เหตุกระทำความใคร่ใน
ความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ๆ ล ๆ

[๑๘๘๖] ส. พระโพธิสัตว์ ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำความ
ใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์ ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำ
ความใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมืออยู่จริง หรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์ ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุ
กระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ ไม่เป็นสูตรมืออยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า
พระโพธิสัตว์ได้ทำทุกกรกิริยา เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่.

[๑๘๘๗] ส. พระโพธิสัตว์ได้ความเพียรอย่างอื่นอีก อุทิศศาสดา
อื่น เหตุกระทำความใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. พระโพธิสัตว์กลับมาสู่ความเห็นที่ โลกเที่ยง ฯลฯ ว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่มีขณะเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่ ดังนี้ เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. พระโพธิสัตว์ อุทิศศาดอื่น เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. คำว่า พระโพธิสัตว์อุทิศศาดอื่น เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริงหรือ ?

ป. ไม่มี.

ส. หากว่า คำว่า พระโพธิสัตว์อุทิศศาดอื่น เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่ ดังนี้ ไม่เป็นสูตรมีอยู่จริง ก็ต้องไม่กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ อุทิศศาดอื่น เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่.

อิสสริยกามการิกาถา จบ

อรรถกถา อิสสริยกามการิกาถา

ว่าด้วย เหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องเหตุกระทำคามใคร่ในความเป็นใหญ่. ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า พระโพธิสัตว์ยอมไปสู่วินิบาต พระโพธิสัตว์หยังลงสู่ความเป็นผู้นอนในครรภ์ พระ-

โพธิสัตว์ได้ทำทุกกรกิริยา พระโพธิสัตว์ได้ทำความเพียรอย่างอื่นอีก พระโพธิสัตว์อุทิศศาศาอื่น เพราะเหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่ โดยหมายเอาฉันทันตชาดกเป็นต้น ดังนี้ คำถามของสกวาทิหมายถึง ชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. คำที่เหลือในกถาแรกมี อรรถคั่นทั้งนั้น.

ในกถาที่ ๒ ว่า พระโพธิสัตว์มีฤทธิ์หรือ สกวาทิถามเพื่อท้วง ว่า ผิดว่า พระโพธิสัตว์ พึงบรรลुเหตุกระทำกรรมใครในความเป็นใหญ่ ไชริ ก็พึงบรรลुด้วยฤทธิ์มิใช่ด้วยอำนาจกรรม ดังนี้ ก็ในปัญหาแรก ปรวาทิหมายเอาฤทธิ์อันสำเร็จด้วยภาวนา คืออิทธิบาท จึงตอบปฏิเสธ ในปัญหาที่ ๒ หมายเอาบุญฤทธิ์ จึงตอบรับรอง.

ในกถาที่ ๓ สกวาทิกล่าวคำว่า โลกเทียง เป็นต้น เพื่อท้วงว่า ผิดว่า ชื่อว่า เหตุที่ทำความใครในความเป็นใหญ่คือการกระทำทุกกรกิริยา พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทำด้วยมิจฉาทิภูฏิลุไชริ พระองค์ก็พึงทำทุกกรกิริยานั้นอย่างเดียว พึงถือเอาซึ่งทิภูฏิลุทั้งหลายมีสัตสสตทิภูฏิลุเป็นต้น. แม้ ในกถาที่ ๔ ก็นัยนี้นั้นแหละ ดังนี้แล.

อรรถกถาอิสสริยกามการิกากถา จบ

รากปฏีรูปกาทิกถา

[๑๘๕๒] สกวาที ธรรมมิใช่ราคะ แต่เทียบด้วยราคะ มีอยู่หรือ ?
ปรวาที ถูกแล้ว.

ส. ธรรมมิใช่ผัสสะ แต่เทียบด้วยผัสสะ มีอยู่หรือ ธรรมมิใช่เวทนา แต่เทียบด้วยเวทนา มีอยู่หรือ ธรรมมิใช่สัญญา แต่เทียบด้วยสัญญามีอยู่หรือ ธรรมมิใช่เจตนา แต่เทียบด้วยเจตนามีอยู่หรือ ธรรมมิใช่จิต แต่เทียบด้วยจิตมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่ศรัทธา แต่เทียบด้วยศรัทธามีอยู่หรือ ธรรมมิใช่วิริยะ แต่เทียบด้วยวิริยะมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่สติ แต่เทียบด้วยสติมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่สมาธิ แต่เทียบด้วยสมาธิมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่ปัญญา แต่เทียบด้วยปัญญามีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. ธรรมมิใช่โทสะแต่เทียบด้วยโทสะมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่โมหะเทียบด้วยโมหะมีอยู่หรือ ธรรมมิใช่กิเลส แต่เทียบด้วยกิเลสมีอยู่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. ธรรมมิใช่ผัสสะ แต่เทียบด้วยผัสสะ มีอยู่หรือ ฯลฯ ธรรมมิใช่ปัญญา แต่เทียบด้วยปัญญา มีอยู่หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

รากปฏีรูปกาทิกถา จบ

อรรถถาราคปฎิรูปกาทิกถา

ว่าด้วย รากปฎิรูปกะเป็นต้น

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่องรากปฎิรูปกะ คือธรรมที่เทียบด้วยรากะเป็นต้น. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอันธกะทั้งหลายว่า ธรรมที่มีใช้รากะเป็นรากะเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาเมตตา กรุณา และมุทิตาธรรมเป็นต้น ดังนี้ด้วยว่า ธรรมที่มีใช้โทสะเป็นโทสะเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาอิสสา มัจฉริยะ และกุกกุจจะ ดังนี้ด้วย ว่า ธรรมที่มีใช้โมหะเป็นโมหะเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาหสิตุปปาทะดังนี้ด้วย ว่า ธรรมที่มีใช้กิเลสเป็นกิเลสเทียมมีอยู่ เพราะหมายเอาวาทะอันกระด้าง ที่ตำหนิบุคคลผู้เกื้ออยากทั้งหลาย และอนุเคราะห์ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลาย อันเป็นถ้อยคำที่ตำหนิบาป สรรเสริญความดี ของท่านพระ-ปิณฑวังจะ และถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า โมฆบุรุษ อันเป็นถ้อยคำเช่นกับเขพะะ ดังนี้ด้วย คำถามในกถาทิ้งปวงของสกวาทิ หมายถึง ชนผู้เห็นผิดเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทิ จึงกล่าวคำว่า ธรรมที่ไม่ใช่ผัสสะ แต่เทียบด้วยผัสสะมีอยู่หรือ เป็นต้น กะปรวาทินั้น เพื่อท้วงว่า ชื่อว่า ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น ของ ธรรมเทียมมีผัสสะเป็นต้น ย่อมไม่มี เหตุใด เพราะเหตุนั้น แม้รากะธรรม เป็นต้นของธรรมเทียมมีรากะเป็นต้นก็ย่อมไม่มี ดังนี้. ปรวาทิตอบปฏิเสธ เพราะความไม่มีแห่งสภาพธรรมเหล่านั้น. คำที่เหลือในที่ทิ้งปวง มี อรรถตั้งทั้งนั้นแล.

อรรถถาราคปฎิรูปกาทิกถา จบ

อปินิปันนกา

[๑๘๕๓] สกวาที รูปเป็นอปินิปันนนะ หรือ ?

ป. ปรวาทิ ถูกแล้ว.

ส. รูปมิใช่ของไม่เที่ยง มิใช่สังขตะ มิใช่ธรรมชาติที่
อิงอาศัยเกิดขึ้น มิใช่ธรรมชาติที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มิใช่ธรรมชาติ
ที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มิใช่ธรรมชาติที่มีความคลายไปเป็น
ธรรมดา มิใช่ธรรมชาติที่มีความดับไปเป็นธรรมดา มิใช่ธรรมชาติที่มี
ความแปรไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ส. รูปเป็นของไม่เที่ยง เป็นสังขตะ อิงอาศัยเกิดขึ้น มี
ความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความคลายไป
เป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา มีความแปรไปเป็นธรรมดา
มิใช่หรือ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า รูปเป็นของไม่เที่ยง เป็นสังขตะ ฯลฯ มีความ
แปรไปเป็นธรรมดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า รูปเป็นอปินิปันนนะ ดังนี้.

[๑๘๕๔] ส. ทุกข์เท่านั้น เป็นปินิปันนนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
เป็นทุกข์ และ รูปก็ไม่เที่ยง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสว่าเป็นทุกข์ และ รูปก็ไม่เที่ยง ก็ต้องไม่กล่าวว่า ทุกข์เท่านั้นเป็น
ปรินิปัตตนะ.

[๑๘๕๕] ต. เวทนา ฯลฯ สัญญา สังขาร วิญญาณ ฯลฯ
จักขายตนะ ฯลฯ รัมมายตนะ ฯลฯ จักขุธาตุ ฯลฯ รัम्मธาตุ ฯลฯ
จักขุนทรีย์ ฯลฯ.

[๑๘๕๖] ต. อัญญาตาวิสุทธิ เป็นอปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. อัญญาตาวิสุทธิ มิใช่ธรรมชาติที่ไม่เที่ยง ฯลฯ มิใช่
ธรรมชาติที่มีความแปรไปเป็นธรรมดา หรือ ?

ป. ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

ต. อัญญาตาวิสุทธิ เป็นธรรมชาติไม่เที่ยง เป็นสังขตะ
ฯลฯ มีความแปรไปเป็นธรรมดา มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. หากว่า อัญญาตาวิสุทธิเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง
เป็นสังขตะอิงอาศัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไป
เป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา
มีความแปรไปเป็นธรรมดา ก็ต้องไม่กล่าวว่า อัญญาตาวิสุทธิ เป็น
อปรินิปัตตนะ.

[๑๘๕๗] ต. ทุกข์เท่านั้น เป็นปรินิปัตตนะ หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ต. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
เป็นทุกข์ และ อัญญาตาวิสุทธิก็ไม่เที่ยง มิใช่หรือ ?

ป. ถูกแล้ว.

ส. หากว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นทุกข์ และ อัญญาตาวิหนิรัยก็ไม่ว่าง ก็ต้องไม่กล่าวว่ ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิพัตนะ.

อปรินิพัตนกกถา จบ

อรรถกถาอปรินิพัตนกกถา

ว่าด้วย อปรินิพัตนนะ

บัดนี้ ชื่อว่าเรื่อง อปรินิพัตนนะ คือธรรมที่ไม่สำเร็จแล้ว หมายถึงธรรมที่ไม่เกิดขึ้นมาเพราะปัจจัยปรุงแต่ง. ในเรื่องนั้น ชนเหล่าใดมีความเห็นผิดคุณลักษณะของนิกายอุตตรูปถกะทั้งหลายบางพวก และเหตุวาทะว่า ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิพัตนนะ คือเป็นธรรมที่สำเร็จแล้วหรือเกิดขึ้นแล้ว ส่วนธรรมที่เหลือ คือ ชนธ อายตนะ ธาตุ อินทริย เป็นอปรินิพัตนนะ คือไม่สำเร็จแล้ว ไม่เกิดขึ้นแล้ว โดยอาศัยพระพุทธรพจน์ว่า ก็ทุกข์เท่านั้นยอมเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นยอมตั้งอยู่ด้วย ย่อมดับไปด้วย นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ ดังนี้ คำถามของสกวาทีว่า รูปเป็นอปรินิพัตนนะหรือ หมายถึงชนเหล่านั้น คำตอบรับรองเป็นของปรวาทิ. ลำดับนั้น สกวาทีจึงกล่าวคำว่า รูปมิใช่ของไม่เที่ยงเป็นต้น เพื่อท้วงว่า ถ้ารูปเป็นอปรินิพัตนนะไซ้ รูปนั้นก็พึงมิใช่เป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น. ปรวาทิ เมื่อไม่เห็นรูปเช่นนั้น จึงตอบปฏิเสธ.

สกวาที ปฏิเสธลัทธิหนึ่งของปรวาทินั้น ด้วยคำเป็นต้นว่า **รูปเป็นของไม่เที่ยง...มิใช่หรือ?** เมื่อจะถามปัญหาที่ ๒ จึงกล่าวคำว่า **ทุกข์เท่านั้น เป็นปรินิปัตินะหรือ** ดังนี้. ลำดับนั้น สกวาทีเพื่อจะปฏิเสธลัทธิของปรวาทิเมื่อนั้นอีก จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นทุกข์...มิใช่หรือ.**

ในข้อนั้น มีอธิบายว่า สัจจะที่หนึ่งเท่านั้นเป็นทุกข์อย่างเดียวก็หาไม่ ก็ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เที่ยง ธรรมนั้นก็เป็ทุกข์ทั้งนั้น ทั้งรูปก็เป็นของไม่เที่ยง เพราะฉะนั้นรูปเมื่อนั้น จึงเป็นปรินิปัตินะ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่า **รูปเป็นอปรินิปัตินะ** **ทุกข์เท่านั้นเป็นปรินิปัตินะ** ดังนี้. การประกอบแม่ในธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ก็นัยนี้แล. อนึ่ง ในธัมมายนะ และธัมมชาตุทั้งหลาย เว้นพระนิพพานแล้ว บัณฑิตพึงทราบว่ธรรมที่เหลือทั้งหมดเป็นอนิจจัง. อินทรีย์ทั้งหลายก็เป็นอนิจจังทั้งนั้น แล.

อรรถกถาอปรินิปัตินนกลา จบ

รวมกถาที่มีในวรรคนี้คือ

๑. เอกาธิปายกถา ๒. อรหันตวัณณกถา ๓. อีสสริยกาม-
การิกากถา ๔. รากปฏิรูปกาติกถา ๕. อปรินิปัตินนกลา.

วรรคที่ ๒๓ จบ

พุทธกปิณณาสกั จบ

อุทาน

มหา นียาโม อนุสยา นิคฺคโห ชุทฺทกปญฺจมา

ปรปฺปวาทมทฺทนา สุตฺตมฺลสมาคิตา

อุชฺโขตนา สตฺถสมเย กถาวตฺถุปฺกรณ

กถาวัตถุปกรณ์ มี ๕ ปัณณาสกั คือ :-

(๑) มหาปัณณาสกั

(๒) นียามปัณณาสกั

(๓) อนุสยปัณณาสกั

(๔) นิคคหปัณณาสกั

(๕) ชุททกปัณณาสกั

อันพระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระทำพระสูตรให้เป็นมูลตั้งไว้ ให้เป็นเครื่อง
ย้ายีปรับปวาท รุ่งเรืองอยู่ในพระพุทธศาสนา.

กถาวัตถุปกรณ์ ๓๕ ภาณวาร จบ

นิกมคคาถา

ก็ด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านั้น พระพุทธโฆษาจารย์ได้รวบรวมกาถาทั้งปวง จากปิณฑาสกัทั้ง ๔ และวรรคทั้ง ๓ เท่านั้น แล้วจำแนกเป็นประเภทออกไปได้จำนวน ๓๐๐ หย่อน.

พระชินพุทธเจ้าผู้ฉลาดในกถามรรคทั้งหลาย ทรงแสดงแล้วซึ่งกถาวัตถุปกรณ์ใด การพรรณนาเนื้อความแห่งกถาวัตถุปกรณ์นั้นสำเร็จแล้ว.

ข้าพเจ้าร้อยกรองคัมภีร์นี้ไว้ มีประมาณ ๑๓ ภาณวาร จากจำนวน ๓๕ ภาณวาร เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัตถธรรม เพื่อเป็นแบบแผน ฉะนี้แล.

กุศลใด ที่ข้าพเจ้าบรรลุแล้ว ถึงพร้อมแล้วมีอยู่ ด้วยอำนาจแห่งกุศลนั้นขอสัตว์โลก คือ เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย จงรับรสแห่งพระสัตถธรรมของพระธรรมราชานั้น เทอญ.

อรรถกถาแห่งกถาวัตถุปกรณ์ จบบริบูรณ์

๑. ในโยชนาว่าได้จำนวน ๒๓๐ ประเภท คือในปิณฑาสกัทั้ง ๔ ปิณฑาสกัละ ๕๐ เป็น ๒๐๐ และในวรรคทั้ง ๓ เป็นกถาอีก ๓๐ รวม ๒๓๐ ประเภท.